

ISSN 0134 — 6393

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
УМАНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
САДІВНИЦТВА**

засновано в 1926 р.

**Частина 2
Економіка**

**ВИПУСК
77**

Умань — 2012

УДК 63(06)

Включено до переліків №1 і №6 фахових видань ВАК України з сільськогосподарських та економічних наук (Бюлетень ВАК України №8 і №11, 2009 рік).

У збірнику висвітлено результати наукових досліджень, проведених працівниками Уманського національного університету садівництва та інших навчальних закладів Міністерства аграрної політики України та науково-дослідних установ УААН.

Редакційна колегія:

А.Ф. Головчук — доктор техн. наук (відповідальний редактор),
В.В. Манзій — кандидат с.-г. наук (заступник відповідального редактора),
О.І. Здоровцов — доктор економ. наук, Л.В. Молдаван — доктор економ. наук,
А.С. Музиченко — доктор економ. наук, О.О. Непочатенко — доктор економ. наук,
Ю.О. Нестерчук — доктор економ. наук, О.М. Шестопись — доктор економ. наук,
О.О. Школьнік — доктор економ. наук,
В.С. Уланчук — доктор економ. наук, С.П. Полторецький — кандидат с.-г. наук (відповідальний секретар).

Рекомендовано до друку вченою радою УНУС, протокол № 4 від 23 грудня 2011 року.

Адреса редакції:

м. Умань, Черкаська обл., вул. Інститутська, 1.
Уманський національний університет садівництва, тел.: 3–22–35

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 17791-6641ПР від 17.03.11 р.

© Уманський національний університет садівництва, 2012

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

<i>В.С. Уланчук, В.М. Грищик</i>	НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА М'ЯСА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	8
<i>С.В. Діденко</i>	СВІТОВИЙ ДОСВІД І ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПТАХІВНИЧОГО БІЗНЕСУ.....	17
<i>В.М. Андрусяк</i>	УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК ВИТРАТ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	25
<i>Г. Ю. Аніщенко</i>	ОБЛІК ВИРОБНИЧИХ ПРОЦЕСІВ У САДІВНИЦТВІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ.....	30
<i>З.А. Атаманчук</i>	ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ.....	37
<i>Д.В. Людвенко</i>	ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ОБЛІКУ, ЇХ ВПЛИВ НА ПРОЦЕС АУДИТУ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	45
<i>Т.Ю. Бабенкова</i>	ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ НА АГРАРНОМУ РИНКУ.....	50
<i>С. А. Байдюк</i>	ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОЩУВАННЯ ЛЬОНУ ОЛІЙНОГО В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	57
<i>І.А. Бержанір</i>	НОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ СПИРТОВОЇ ГАЛУЗІ.....	62
<i>В.П. Бечко</i>	ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ РОЗРАХУНКУ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ.....	67
<i>Н.О. Бленда</i>	РІВЕНЬ ВИРОБНИЦТВА ТА СПОЖИВАННЯ ПРОДУКЦІЇ СКОТАРСТВА У ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	75
<i>П.М. Боровик, В.І. Гайдай, Л.С. Мунтян</i>	ПРОБЛЕМА БЮДЖЕТНОГО ВІДШКОДУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ.....	80

<i>О.Л. Бурляй, А.О. Харенко, В.М. Лемещенко</i>	МАРКЕТИНГ ПЛОДООВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	86
<i>Н.В. Бутко, В.В. Бондарець</i>	ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ.....	97
<i>С.А. Власюк</i>	ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	105
<i>С.Г. Господаренко</i>	СТРАТЕГІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕРНА ПЕРВИННИМИ ВИРОБНИКАМИ.....	113
<i>О.Є. Гудзь</i>	ПРОГНОЗУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	119
<i>Т.А. Дворська</i>	ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ВИРОБНИЦТВА ГРЕЦЬКОГО ГОРІХА В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ КРАЇНАХ СВІТУ.....	125
<i>Н.О. Шевченко</i>	ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВАХ З СПІЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІКИ.....	131
<i>О.В. Сівоха</i>	ПОНЯТТЯ ТА КРИТЕРІЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	138
<i>Г.Г. Смаглій, М.П. Сологуб</i>	АНАЛІЗ СТАНУ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР.....	144
<i>С.Ю. Соколюк, К. Ю. Соколюк</i>	ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ, ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	149
<i>І.Б. Тернавська, О.О. Рудич</i>	СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ.....	158
<i>С.П. Ткачук</i>	ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРКАШЕНИ ТА ЇХ ЕФЕКТИВНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	167
<i>І.В. Ткачук</i>	СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ОПТИМІЗАЦІЇ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	174
<i>Л. В. Транченко</i>	ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ НА СЕЛІ.....	185

<i>О.С. Тригубенко</i>	БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ.....	196
<i>Л.Д. Тулуш</i>	ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ.....	203
<i>О.С. Тупчий</i>	ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ І ТЕНДЕНЦІЙ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ САДІВНИЦТВА УКРАЇНИ.....	211
<i>О.С. Фротер</i>	СОЦІАЛЬНИЙ ПАКЕТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ... ..	217
<i>О.М. Хоменко</i>	ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПОЗИЦІЮВАННЯ ПОСЛУГ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	223
<i>Л.М. Худолій, Л.В. Барабаш</i>	ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ.....	229
<i>І.І. Чернега</i>	ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНКИ ПРОДУКТИВНОСТІ Й ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ.....	238
<i>О.Г. Шайко</i>	ДОХІДНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА..	246
<i>А.М. Шатохін, О.М. Транченко</i>	ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	253
<i>Т.В. Самоїленко</i>	АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ЗЕРНОВИХ КООПЕРАТИВІВ ФРАНЦІЇ.....	262
<i>Ю.П. Макаренко</i>	КООПЕРАЦІЯ І ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕВАГ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ І МАСШТАБІВ ВИРОБНИЦТВА... ..	269
<i>М.І. Мальований</i>	РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В ПІСЛЯКРИЗОВИЙ ПЕРІОД.....	277
<i>Р.М. Мамчур</i>	ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ПІСЛЯ ПРИЙНЯТТЯ ПОДАТКОВОГО КОДЕКСУ.....	286
<i>А.Ю. Маринюк</i>	УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН В МОЛОКОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ.....	291

<i>К.М. Мельник</i>	СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	299
<i>Л.В. Михайлишина</i>	ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ПЛОДОЯГІДНОЇ ГАЛУЗІ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	306
<i>О.М. Московенко</i>	ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОХОЛДИНГІВ В УКРАЇНІ.....	315
<i>Н.О. Андрусяк</i>	НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ ОВОЧІВ ВІДКРИТОГО ҐРУНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	322
<i>О.О. Непочатенко, Н.Л. Правдюк, О.О. Любар</i>	ГАРМОНІЙНІСТЬ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ БАНКІВ.....	329
<i>Г.Ф. Мазур</i>	ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ.....	336
<i>Р.П. Мудрак</i>	РОЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПРОДОВОЛЬЧОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАСЕЛЕННЯ.....	345

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА М'ЯСА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В.С. УЛАНЧУК, доктор економічних наук
В.М. ГРИЦИК, аспірант

Аналізувався стан галузей м'ясного скотарства та свинарства Черкаської області на основі якого були запропоновані шляхи підвищення економічної ефективності виробництва м'яса сільськогосподарськими підприємствами регіону.

Головною проблемою тваринництва останніх років була збитковость виробництва, що виникла внаслідок реструктуризації агроформувань та переходу до ринкових відносин господарювання. Очікуваної саморегуляції ринку та швидкого пристосування до його вимог в тваринництві не відбулося. Особливості вирощування ВРХ призвели до того, що галузь м'ясного скотарства потрапила в найбільш скрутне становище. Не набагато кращих наслідків зазнали й інші галузі тваринництва — з 90-х років в Україні постійно скорочувалося поголів'я ВРХ, свиней, птиці. Лише за останні роки спостерігаються деякі позитивні зміни збільшення поголів'я в галузях птахівництва та свинарства.

Тваринництво за своєю енергомісткістю, капіталомісткістю, ресурсомісткістю програє рослинництву, а тому є менш привабливою галуззю. Для ефективного ведення тваринництва сільськогосподарським виробникам потрібно володіти значним капіталом на етапі створення (модернізації) господарства та постійно дбати про оновлення технологій. Проте, на відміну від рослинництва у тваринництві за умов ведення виробництва на промисловій основі, досягається безперервне надходження сировини на м'ясопереробні підприємства. Це в свою чергу захищає кінцевого споживача від різких цінових коливань на м'ясо та м'ясопродукцію, а виробник отримує рівномірне надходження грошових коштів протягом року.

Економічно ефективне виробництво м'яса вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами в обсягах, що насамперед задовольняють потреби населення України — це одне з ключових завдань необхідних для забезпечення стійкої продовольчої безпеки нашої держави. Тому дослідження стану галузей м'ясного тваринництва, економічної ефективності виробництва м'яса та пошук шляхів її підвищення є безсумнівно актуальними питаннями для науковців.

Питаннями стану галузей м'ясного скотарства та свинарства України, а також розробкою пропозицій щодо вдосконалення економічної ефективності виробництва м'яса займалися В.І. Андрийчук, В.Я. Амбросов, П.Т. Саблук, В.Я. Масель-Веселяк, О.М. Шпичак та інші.

Метою статті є аналіз стану галузей м'ясного скотарства, свинарства і пошук шляхів підвищення економічної ефективності виробництва м'яса підприємствами Черкаської області.

Методика досліджень. Дослідження проводилися з застосуванням таких наукових методів, як емпіричний (спостереження та порівняння), абстрактно-логічний метод, статистичний (групування та кореляційний аналіз), узагальнення. Методологічною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних вчених з питань підвищення економічної ефективності виробництва м'яса в Україні.

Результати дослідження. Основним відносним показником, що характеризує економічну ефективність виробництва у тваринництві та об'єднує показники прибутку і витрат є рентабельність. Вона визначається як відношення отриманого прибутку до понесених витрат і виражається у відсотках. Рентабельність — це узагальнюючий показник, що показує наскільки ефективним є виробництво.

Шафранов А. вважає, що ефективність представляє ступінь використання ресурсного потенціалу підприємства у виробництві продукції та її реалізації, в отриманні валової продукції і її змістовної частини — прибутку. Ріст ефективності — це по суті, максимальне збільшення ККД при використанні ресурсів виробництва, що споживаються і використовуються [1].

На думку Орлової-Курилової О.В. висока економічна ефективність виробництва яловичини не може бути досягнута при дрібнотоварному виробництві, оскільки "високі технології" потребують значних капітальних вкладень [2].

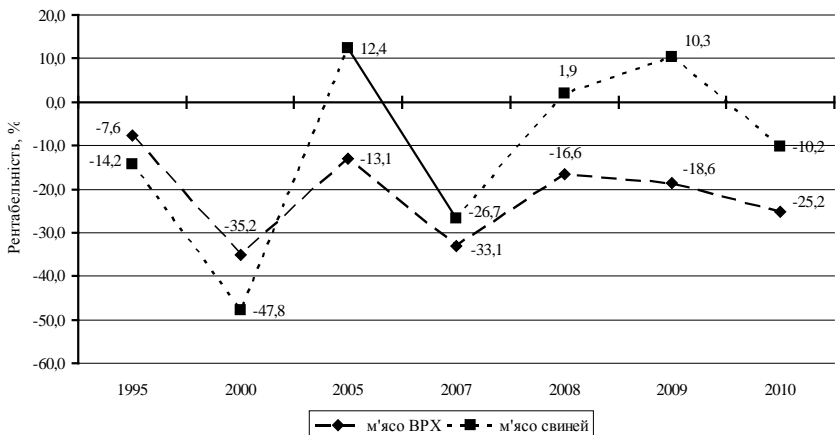

Рис. 1. Рівень рентабельності виробництва м'яса ВРХ та свинини в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області.*

* Побудовано за даними офіційного сайту Черкаської обласної державної адміністрації.

Рентабельність виробництва м'яса ВРХ і свинини (рис. 1) залежить від багатьох факторів до яких передусім відносяться середньорічна кількість поголів'я, середньодобові прирости, продуктивність тварин, вартість та якість кормової бази, затрати праці на утримання тварин, ціна реалізації 1 ц живої маси і т.д. В сільськогосподарських підприємствах Черкаської області м'ясне скотарство на протязі 1995–2010 рр. збиткове — рівень його збитковості за цей період зріс на 17,6 в.п. і у 2010 році досяг 25,2%. Сільськогосподарські підприємства, що займалися вирощуванням свиней у 2010 році показали збитковість виробництва м'яса на рівні 10,2%, але це дещо кращі результати ніж у 1995 році, коли на кожну вкладену гривню витрат підприємства отримували більше 14 копійок збитку.

Аналіз даних Державного комітету статистики свідчить, що за останні 19 років скорочення поголів'я ВРХ в Україні сягнуло 80,4%, тоді як у Черкаській області цей показник склав 77%. У свинарстві за аналізований період така тенденція скорочення поголів'я чітко не проявляється, але в цілому воно також скоротилося на 61% в Україні і на 55,4% в Черкаській області.

1. Поголів'я тварин у господарствах Черкаської області на початок року, тис. голів*

Категорії господарств	1996 р.		2001 р.		2007 р.		2010 р.	
	Кількість	Питома вага, %	Кількість	Питома вага, %	Кількість	Питома вага, %	Кількість	Питома вага, %
ВРХ								
Всі категорії господарств	732,2	100,0	422,5	100,0	269,5	100,0	220,3	100,0
С.-г. підприємства	633,3	86,5	311,5	73,7	156,0	57,9	135,2	64,4
у т.ч. фермерські господарства	0,4	0,1	1,4	0,3	3,6	1,3	4,9	2,2
Господарства населення	98,9	13,5	111,0	26,3	113,5	42,1	85,1	38,6
Свині								
Всі категорії господарств	765,0	100,0	506,4	100,0	495,5	100,0	471,0	100,0
С.-г. підприємства	461,6	60,3	185,8	36,7	225,2	45,4	232,9	49,4
у т.ч. фермерські господарства	1,0	0,1	1,4	0,3	10,5	2,1	14,3	3,0
Господарства населення	303,4	39,7	320,6	63,3	270,3	54,6	238,1	50,6

* За даними Головного управління статистики у Черкаській області.

Згідно даних табл. 1 у 2010 р. на Черкащині спостерігається збільшення питомої ваги ВРХ у господарствах населення в порівнянні з 1996 р., тоді як реальна чисельність поголів'я навпаки зменшилася на 13,8 тис. гол. Позитивним зрушенням в галузі тваринництва можна вважати розвиток фермерських

господарств і як наслідок збільшення поголів'я ВРХ з 0,4 тис. гол. у 1996 р. до 4,9 тис. гол. у 2010 р. Сільськогосподарські підприємства області втратили 498,1 тис. гол. ВРХ за цей же період. Така тенденція спостерігається також у свинарстві — господарства населення скоротили поголів'я на 65,3 тис. гол. свиней за 14 років господарювання, але внаслідок ще більшого скорочення поголів'я в сільськогосподарських підприємствах — з 461,6 тис. гол. у 1996 році до 232,9 тис. гол. у 2010, питома вага поголів'я тут також зросла на 10,9 в.п. Активна діяльність фермерських господарств у цій галузі підтверджується збільшенням поголів'я свиней за даний період у 14,3 рази.

2. Економічна ефективність вирощування ВРХ сільськогосподарськими підприємствами*

Рік	Кількість підприємств, які вирощують ВРХ	в т.ч. збиткові	Реалізованої продукції в живій масі, ц	Повна собівартість продукції, млн. грн.	Чистий дохід (виручка), млн. грн.	Прибуток (збиток) млн. грн.	Реалізація ВРХ на м'ясо		
							Повна собівартість 1 ц. грн.	Ціна реалізації 1 ц. грн.	Рівень рентабельності (збитковості), %
2006	246	203	191405	131,5	94,9	-36,6	687,06	496,01	-27,8
2007	203	180	198381	159,8	106,9	-52,9	805,34	538,71	-33,1
2008	201	134	171447	179,1	149,4	-29,7	1044,89	871,41	-16,6
2009	179	133	161995	168,5	137,2	-31,3	1040,26	847,16	-18,6
2010	168	128	172772	210,9	157,8	-53,1	1220,88	913,39	-25,2

* За даними Головного управління статистики у Черкаській області

Відповідно до даних табл. 2 за останніх 5 років кількість сільськогосподарських підприємств, що займалися вирощуванням ВРХ скоротилася на 31,7%. Якщо у 2006 р. з 246 господарств були збитковими 82,5%, то у 2010 р. частка збиткових господарств знизилась до 76,2%. Повна собівартість 1 центнера м'яса ВРХ за аналізований період зросла на 77,7%, тоді як ціна його реалізації — на 84,1%. В зв'язку з тим, що повна собівартість 1 центнера м'яса ВРХ за останні 5 років була більшою за ціну його реалізації в середньому на 30,9%, м'ясне скотарство завдало збитків сільськогосподарським підприємствам у розмірі 203,6 млн. грн.

У галузі свинарства Черкаської області також досить скрутне становище (табл. 3). З 241 сільськогосподарського підприємства, що займалися вирощуванням свиней у 2006 р. рентабельними були лише 26,1%, тобто 63 господарства, а у 2010 р. їх чисельність скоротилась до 41. Загалом у 2010 р. залишилось 78,8% господарств від їх кількості у 2006 р. Сільськогосподарські підприємства Черкащини, що займалися вирощуванням свинини рентабельно функціонували лише у 2008 та 2009 рр., але в цілому за останніх 5 років зазнали збитків від даної галузі майже на 50 млн. грн.

3. Економічна ефективність вирощування свинини сільськогосподарськими підприємствами*

Рік	Кількість підприємств, які вирощують свиней	в т.ч. збиткові	Реалізованої продукції в живій масі, ц	Повна собівартість продукції, млн. грн.	Чистий дохід (виручка), млн. грн.	Прибуток (збиток), млн. грн.	Реалізація свиней на м'ясо		
							Повна собівартість 1 ц, грн.	Ціна реалізації 1ц, грн.	Рівень рентабельності (збитковості), %
2006	241	178	129192	96,6	89,6	-7,1	748,09	693,28	-7,3
2007	234	196	176760	149,2	109,4	-39,8	844,19	619,03	-26,7
2008	229	120	178416	207,2	211,2	4,0	1161,25	1183,83	1,9
2009	211	107	187939	231,9	255,8	23,9	1233,93	1361,05	10,3
2010	190	149	233049	300,9	270,2	-30,6	1290,99	1159,58	-10,2

* За даними Головного управління статистики у Черкаській області

4. Вплив кількості поголів'я на економічну ефективність виробництва м'яса ВРХ сільськогосподарськими підприємствами у 2010р.*

Групи господарств за кількістю поголів'я ВРХ, гол.	Кількість господарств у групі	Питома вага групи за кількістю господарств, %	В середньому голів на 1 господарство	Середньодобовий приріст, г	Собівартість 1 ц приросту, грн.	Рентабельність (збитковість) реалізації, %
до 500	108	64,7	207	427	1657,60	-29,7
500-999	32	19,2	639	448	1519,33	-24,5
1000-2000	20	12,0	1378	453	1669,41	-26,1
понад 2000	7	4,2	2976	496	1502,29	-9,0
У середньому по сукупності	167	100,0	546	455	1592,05	-23,5

* За даними Головного управління статистики у Черкаській області

В даний період у регіоні мало залишилися спеціалізованих господарств. Спеціалізовані сільськогосподарські підприємства з великою кількістю поголів'я більш ефективно використовують власні основні засоби та завдяки системному підходу до виробництва мінімізують витрати на виробництво одиниці продукції. В наслідок чого підвищується рентабельність виробництва.

Дослідивши вплив кількості поголів'я ВРХ у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області на економічну ефективність вирощування яловичини та телятини (табл. 4) можна стверджувати, що господарства з поголів'ям більше 2000 гол. ВРХ у 2010 р. мали найменшу збитковість — 9%. Собівартість 1 центнера приросту ВРХ у цій групі господарств на 5,6% нижча ніж у середньому по загальній сукупності підприємств і склала 1502,29 грн. Середньодобовий приріст худоби — 496 г, що на 41 г більше ніж у середньому по сукупності. Найбільш збитковим було вирощування ВРХ в підприємствах

першої групи з середньою кількістю поголів'я 207 гол. на одне підприємство. В той же час кількість підприємств з поголів'ям до 500 гол. у Черкаській області найбільша і становить 64,7%.

5. Вплив кількості поголів'я на економічну ефективність виробництва свинини сільськогосподарськими підприємствами у 2010р.*

Групи господарств за кількістю поголів'я свиней, гол.	Кількість господарств у групі	Питома вага групи за кількістю господарств, %	В середньому голів на 1 господарство	Середньодобовий приріст, г	Собівартість 1 ц приросту, грн.	Рентабельність (збитковість) реалізації, %
до 500	113	60,1	208	241	1619,80	-31,4
500-999	37	19,7	683	286	1233,69	-17,8
1000-2000	20	10,6	1311	332	1277,83	-16,4
понад 2000	18	9,6	6326	412	1184,52	-4,7
У середньому по сукупності	188	100,0	1005	363	1237,67	-10,0

* За даними Головного управління статистики у Черкаській області

Аналогічний зв'язок між кількістю поголів'я і ефективністю вирощування спостерігається і в галузі свинарства. Із даних табл. 5 видно, що із збільшенням чисельності поголів'я в сільськогосподарських підприємствах зростає ефективність виробництва свинини. Економічна ефективність вирощування свинини найвища в сільськогосподарських підприємствах з кількістю поголів'я понад 2000 гол. Середня кількість поголів'я свиней в цій групі становить 6325 гол. на одне підприємство, а собівартість 1 центнера приросту — 1184,52 грн., що на 4,3% менше ніж в середньому по сукупності. Найбільшу питому вагу складають підприємства першої групи з кількістю поголів'я до 500 гол. Проте й збитковість виробництва свинини в цій групі найбільша — 31,4%. В цілому спостерігається зниження збитковості відгодівлі свиней із збільшенням свинопоголів'я в господарствах.

6. Вплив середньодобових приростів на економічну ефективність виробництва м'яса ВРХ сільськогосподарськими підприємствами у 2010р.*

Групи господарств за середньодобовим приростом ВРХ, грам	Кількість господарств у групі	Питома вага групи за кількістю господарств, %	Середньодобовий приріст по групі, г	Поголів'я ВРХ в середньому на 1 господарство, гол.	Собівартість 1 ц приросту, грн.	Рентабельність (збитковість) реалізації, %
до 300	33	19,8	227	392	1770,56	-38,6
300-600	107	64,1	447	606	1662,87	-25,8
понад 600	27	16,2	718	496	1323,64	-12,1
У середньому по сукупності	167	100,0	455	546	1592,05	-23,5

* За даними Головного управління статистики у Черкаській області

Суттєвий вплив на ефективність вирощування ВРХ має середньодобовий приріст. Сільськогосподарські підприємства з приростами понад 600 г на добу у 2010 р. мали найменшу збитковість, а саме 12,1%. Середньодобовий приріст однієї голови в третій групі підприємств на 263 г більший ніж у середньому по області. В результаті цього, собівартість 1 центнера приросту ВРХ в першій групі господарств на 11,2% вища ніж у середньому по загальній сукупності підприємств. Найбільш збитковим є вирощування ВРХ в підприємствах першої групи де середньодобові прирости ВРХ по групі складають 227 г.

7. Вплив середньодобових приростів на економічну ефективність виробництва свинини сільськогосподарськими підприємствами у 2010 р.*

Групи господарств за середньодобовим приростом свиней, грам	Кількість господарств в групі	Питома вага групи за кількістю господарств, %	Середньодобовий приріст по групі, г	Поголів'я свиней в середньому на 1 господарство, гол.	Собівартість 1 ц приросту, грн.	Рентабельність (збитковість) реалізації, %
до 250	105	55,9	160	485	1680,81	-29,9
250-500	67	35,6	396	1534	1194,27	-9,7
понад 500	16	8,5	560	2199	1144,48	-1,4
У середньому по сукупності	188	100,0	363	1005	1237,67	-10,0

* За даними Головного управління статистики у Черкаській області

В цілому у сільськогосподарських підприємствах Черкащини із середньодобовим приростом ВРХ до 300 г рівень збитковості на 26,5 в.п. вищий ніж в підприємствах які отримують від однієї голови середньодобові прирости понад 600 г. Це вказує на те, що одним із дієвих факторів зростання ефективності відгодівлі ВРХ є підвищення середньодобових приростів тварин.

Дослідження показують (табл. 7), що у галузі свинарства також має місце зв'язок між середньодобовими приростами свиней та економічною ефективністю виробництва свинини. У господарствах третьої групи з приростами понад 500 г на добу у 2010 р. збитковість вирощування свинини була низькою. Нажаль, питома вага таких господарств склала 8,5%, тоді як найбільш збиткові господарства першої групи склали 55,9% від їх загальної кількості. Збільшення середньодобових приростів свиней стимулює зменшення собівартості 1 ц приросту їх живої маси у господарствах, тому одним із вагомих факторів позитивного впливу на кінцевий економічний результат господарювання є підвищення середньодобових приростів тварин.

Отже, групування господарств Черкащини за поголів'ям та середньодобовими приростами показало, що низька економічна ефективність більшості з них досить тісно пов'язана з вищевказаними факторами.

Сільськогосподарським підприємствам, які займаються вирощуванням свиней і ВРХ для підвищення економічної ефективності виробництва м'яса

доцільно збільшувати кількість поголів'я, а також покращувати годівлю й умови утримання з метою підвищення середньодобових приростів тварин.

За допомогою кореляційного аналізу визначено кількісний вплив даних факторів на ефективність виробництва м'яса в сільськогосподарських підприємствах. В основу проведених досліджень візьмемо показники сільськогосподарських підприємств східної частини Черкаської області, де менше всього за останні роки відбулося скорочення поголів'я тварин.

Кореляційну залежність визначимо на основі середніх показників 2008–2010 рр. 38 сільськогосподарських підприємств Золотоніського та Чорнобаївського районів, що займалися вирощуванням ВРХ. За результативну ознаку (y_{Xi}) прийнято рівень рентабельності (%), а за фактори які впливають на рівень рентабельності:

x_1 — середньорічне поголів'я ВРХ в підприємстві, гол.;

x_2 — середньодобовий приріст однієї голови, г;

x_3 — ціна реалізації живої маси тварин, грн./ц;

Кореляційна модель має такий вигляд:

$$y_{Xi} = -92,96 + 9,26x_1 + 3,43x_2 + 6,09x_3; R=0,413;$$

Коефіцієнт регресії a_1 показує, що збільшення середньорічного поголів'я ВРХ на одну голову забезпечить зростання рентабельності на 9,26%. Підвищення середньодобового приросту однієї голови на 1 г забезпечить збільшення рентабельності реалізації ВРХ на 3,43%. Збільшення ціни реалізації 1 ц на 1 грн. приводить до збільшення рентабельності реалізації ВРХ на 6,09%.

Фактори, що були враховані при проведенні кореляційного аналізу на 17,1% впливають на рівень рентабельності реалізації великої рогатої худоби у сільськогосподарських підприємствах даних районів.

У галузі свинарства кореляційна залежність рівня рентабельності реалізації свинини (y_{Xi} , %) від середньорічного поголів'я свиней (x_1 , гол.), середньодобового приросту свиней (x_2 , г) та ціни реалізації 1 ц свинини (x_3 , грн.), визначена рівнянням множинної регресії розрахованого на основі середніх показників за 2008–2010 рр. 36 сільськогосподарських підприємств Золотоніського та Чорнобаївського районів, що займалися вирощуванням свиней:

$$y_{Xi} = -40,68 + 5,71x_1 + 7,59x_2 + 4,74x_3; R=0,544;$$

Проаналізувавши дане рівняння можна зробити висновок, що враховані фактори на 29,6% впливають на рівень рентабельності реалізації свинини у сільськогосподарських підприємствах проаналізованих районів. Збільшення середньорічного поголів'я свиней на одну голову забезпечить підвищення рентабельності реалізації свинини на 5,71%. Збільшення середньодобового приросту свиней на 1 г приводить до зростання рентабельності реалізації свинини на 7,59%. Підвищення ціни реалізації 1 ц свинини на 1 грн. забезпечить збільшення рентабельності реалізації свинини на 4,74%.

Висновок. За останні роки в Черкаській області спостерігається зменшення кількості поголів'я ВРХ та свиней, зниження рівня рентабельності виробництва м'яса. Для підвищення економічної ефективності виробництва яловичини, телятини та свинини сільськогосподарським підприємствам необхідно нарощувати поголів'я. Лише сільськогосподарські підприємства з поголів'ям ВРХ більше 2000 гол., середньодобовими приростами понад 600 г та поголів'ям свиней понад 2000 гол., середньодобовими приростами, що перевищують 500 г у 2010 р. отримали найменше збитків на кожну вкладену у виробництво гривню.

Нарощення поголів'я та збільшення середньодобових приростів худоби — це не єдині фактори, що впливають на рентабельність реалізації ВРХ та свиней, але вони мають істотний вплив на рівень економічної ефективності вирощування як ВРХ на м'ясо так і свиней. Великий вплив на результати господарської діяльності також має впровадження інноваційно-інвестиційних методів утримання та відгодівлі тварин, а також вдосконалення цінового механізму закупівлі поголів'я і підтримки сільськогосподарського виробника даної продукції з боку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шафронов А. Новый подход к эффективности производства / А. Шафронов // Экономист. — 2003. — №4. — С. 82–87.
2. Орлова-Курилова О.В. Об экстенсивном и интенсивном факторах увеличения объемов производства говядины // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. — Луганськ: ЛНАУ. — 2006. — №61(84). — С. 373.
3. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2005. — №5. — С. 52–63.
4. Березін О.В. Ефективне функціонування сільськогосподарського виробництва / О.В. Березін, В.О. Ващук // Економіка АПК. — 2010. — №2. — С. 30.
5. Уланчук В.С. Вдосконалення спеціалізації — фактор інтенсифікації тваринництва в аграрному виробництві / В.С. Уланчук, Н.В. Оляднічук // Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету. — Умань: УДАУ. — 2008. — Випуск 64. — Ч. 2. — С. 51.
6. Статистичний щорічник Черкаської області за 2010 рік / За редакцією В.П. Приймак // Головне управління статистики у Черкаській області. — Черкаси, 2011. — 54бс.
7. Оляднічук Н.В. Інтенсифікація галузей тваринництва в сільськогосподарських підприємствах / Н.В. Оляднічук, В.С. Уланчук. — Умань: ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочинський»), 2010. — 220с.

Одержано 2.09.11

По результатам проведенного исследования было доказано, что наилучшие показатели экономической эффективности производства мяса КРС и свинины имеют сельскохозяйственные предприятия Черкасской области со среднегодовым поголовьем более 2000 голов как в отрасли скотоводства, так и в отрасли свиноводства, и со среднесуточными приростами более 600 г в мясном скотоводстве, и более 500 г в свиноводстве.

Ключевые слова: *эффективность, рентабельность, производство.*

According to the conducted research it was stated that agricultural enterprises of Cherkassy region with the average annual livestock population of more than 2000 heads are characterized by the highest indices of economic efficiency both in beef and pork production with an average daily increase of more than 600 g in beef production, and more than 500 g in pork production.

Key words: *efficiency, profitability, production.*

УДК 658.5.011:636.5.033

СВІТОВИЙ ДОСВІД І ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПТАХІВНИЧОГО БІЗНЕСУ

С.В. ДІДЕНКО, аспірант*

Білоцерківський національний аграрний університет

Систематизовано особливості розвитку вітчизняної галузі птахівництва та провідних країн світу. Обґрунтовано напрями використання зарубіжної практики організації виробництва продукції птахівництва.

Проблема виробництва продовольства, у тому числі й продукції птахівництва, багатоаспектна і залежить від демографічної, екологічної, економічної ситуації, положення держави на світовому ринку. Чисельність населення і його купівельна спроможність є найважливішими чинниками, що визначають попит на продукцію птахівництва. Прогнозується, що до 2030 р. мінімальні потреби населення планети у м'ясі всіх видів досягатимуть 300 млн т, а очікуване його виробництво — 260 млн т, тобто світовий дефіцит становитиме 40 млн т за умови збереження порівняно невисокого рівня споживання — близько 35 кг на людину в рік [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення проблем і перспектив галузі птахівництва зробили такі вітчизняні вчені: П.С. Березівський, В.І. Бойко, О.Ф. Кирилук, Б.А. Мельник, О.М. Шпичак,

* Науковий керівник — А.С. Даниленко, д-р. екон. наук, професор, член-кореспондент НААНУ

Ф.О. Ярошенко та ін. Водночас, окремі питання щодо використання у вітчизняних умовах досвіду провідних країн світу залишаються недостатньо вивченими та потребують подальшого дослідження та аналізу.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження були праці вітчизняних і зарубіжних вчених. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, економіко-статистичний, узагальнення і порівняння.

Результати досліджень. Світове виробництво м'яса птиці, починаючи із середини 1980-х років, щорічно зростало в середньому на 5% (на 6–8% — у країнах, що розвиваються і на 2% — в економічно розвинених країнах). Частка його в загальносвітовому обсязі виробництва м'яса за останні кілька років збільшилася з 30,1 до 30,5%, що пояснюється високими споживчими властивостями, що відповідає принципам здорового харчування.

Основні континенти-виробники характеризуються такими показниками: Азія — 18,8 млн т, Північна Америка — 17,6; Південна Америка — 9,5; Європа — 9,4; Африка — 2,9 і Океанія — 0,73 млн т курячого м'яса. Дослідженням встановлено, що починаючи з 1961 р., впродовж 40 років, зростання виробництва курячого м'яса було характерним для всіх країн-виробників, при цьому найвищих темпів досягли Південна Америка і Азія, які забезпечили збільшення обсягів у 31,6 і 15,5 рази відповідно. У цілому світове виробництво м'яса курей зросло в 7,8 раза, і за цим показником Азія з третього місця перемістилася на перше [2].

Світові тенденції розвитку птахівництва свідчать про подальше нарощування обсягів випуску продукції птахівництва. Так, у США в 1996 р. було вироблено 76,5 млрд шт. яєць. До 2001 р. цей показник зріс на 9,4 млрд шт. і досяг — 85,9 млрд шт. яєць. Збільшення виробництва яєць спостерігається і в інших країнах: Канаді, Мексиці, Бразилії, країнах Європейського Союзу, Китаї.

Однак рівень використання у вітчизняних умовах досвіду провідних країн світу залишається низьким, до того ж питання про застосування його в Україні є недостатньо вивченим. Це пояснюється низькою чинників і, перш за все, особливостями соціально-економічного середовища України та провідних країн світу. У більшості з них сільське господарство вже не є основним і єдиним джерелом існування для значної маси населення. Крім того, Україна характеризується обмеженістю бюджетних фінансових ресурсів, що не дає змоги повністю задовольнити потреби сільського господарства у державній фінансовій підтримці.

На нашу думку, досвід розвитку птахівництва в США становить практичний інтерес для України, для якого характерним є високорозвинена вертикальна інтеграція, що за оцінками фахівців, виступає найбільш довершеною формою організації [3]. Вона передбачає наявність власного комбікормового заводу, виробництва репродуктора другого порядку. Комбікормові заводи виробляють корми для батьківського і продуктивного

стада. Вертикально інтегрована компанія має інкубатор, ферми вирощування, забійні та переробні підприємства, цех утилізації відходів, систему маркетингу продукції. Дуже часто бройлерів вирощують на приватних фермах, які не входять до складу компанії. Зазначимо, що в багатьох компаніях проводиться глибока переробка птиці та приготування продуктів, які готові до вживання.

Основна перевага інтегрованого виробництва полягає в тому, що всі його стадії зосереджені в одних руках. В інтегрованій компанії простіше здійснювати санітарний контроль і попереджати спалахи захворювань, а також налагодити контроль за якістю продукції на всіх технологічних стадіях виробництва.

Дослідженням встановлено, що вертикальна інтеграція існує переважно у двох формах — виробничій контрактатції та інтеграції власності. Так, при виробничій контрактатції фірма-інтегратор укладає довгострокові контракти з виробниками або первинними дилерами, що купують сільськогосподарську продукцію безпосередньо у фермерів. Контракти укладають до початку виробничого циклу, жорстко фіксують параметри законтрактованої продукції, технологію її виробництва, терміни постачання й ціни. За такого підходу, фермер втрачає контроль над власною продукцією: над процесом її виробництва і збуту. Він не має права змінити технологію, джерела закупівлі засобів виробництва, покупця. Зазначимо, що виробнича контрактатція найбільш поширена при виробництві м'яса птиці.

Дослідженням встановлено, що розміри ферм коливаються від кількох десятків тисяч голів до кількох мільйонів, фермер отримує оплату за працю, використання землі та споруд. У 1990 р. на типовій сімейній фермі протягом одного циклу знаходилося від 80 до 120 тис. бройлерів, яких розміщували в п'яти-шести приміщеннях, а один працівник обслуговував у середньому 75 тис. бройлерів. Середня кількість бройлерів на одну ферму збільшилася від 34 тис. голів у 1959 р. до 158 тис. на початку 1990-х років. Рівень спеціалізації фермерських бройлерних господарств досягає 78%.

Інший вид вертикальної інтеграції — це інтеграція власності [4]. Вона означає розширення власницьких прав на дві та більше стадії виробництва і збуту продовольчої продукції. Це поглиблений варіант інтеграції, за якого фірма-інтегратор отримує у власність частину активів інтегрованих агентів. При цьому фірма-інтегратор разом із фермою може володіти й іншими підприємствами продовольчого ланцюжка: наприклад, комбикормовим заводом, переробним або транспортним підприємством.

Вертикальна інтеграція, особливо у формі виробничих контрактів, дозволяє частину ризиків перекласти із фермерів на фірму-інтегратора, оскільки це гарантує збут за попередньо встановленими цінами. Таким чином, вертикальна інтеграція до певної міри вигідна і сільськогосподарським виробникам.

Разом з тим, в інтегрованому продовольчому ланцюжку знижується сприйнятливість до короткострокових змін кон'юнктури, оскільки в межах

інтеграції планування здійснюється одночасно на кількох виробничих стадіях. Наприклад, в інтегрованому виробництві бройлерів у США простежується висока стійкість цін і виробничого циклу.

Крім того, інтеграція призводить до високого рівня концентрації капіталу в бройлерному виробництві. Так, у середині 1990-х рр. лише 20 великих компаній виробляли понад 80% усіх курчат-бройлерів і 17 млн т комбікормів, що достатньо для отримання 8 млн т приросту живої маси курчат. Провідні позиції належать чотирьом компаніям — «Тайсон фудс», «Кон агра», «Голд кіст» і «Пердю фармс», які впливають на розвиток і концентрацію не лише кормовиробництва, виробництва і переробку бройлерів, а наукові центри галузі.

Таким чином, вертикальна інтеграція — це ефективна форма організації виробництва продукції, необхідна для точного узгодження діяльності всіх ланок підкомплексу. Вона дозволяє збільшувати доходи за рахунок підвищення ефективності на стадіях виробництва, переробки і торгівлі, зниження внутрішньогалузевих витрат, впровадження нових технологій, що зумовлюють зниження виробничих витрат й отримання нових або покращених продуктів [5].

Іншою поширеною формою агропромислової інтеграції за кордоном є горизонтальна інтеграція — організаційне, економічне і фінансове об'єднання двох і більше підприємств, які виконують ідентичні процеси з виробництва або реалізації продукції. Якщо при вертикальній інтеграції об'єднуються підприємства, що виконують окремі операції технологічного процесу або всі операції з виробництва і реалізації якого-небудь одного продукту, наприклад бройлерів, то при горизонтальній інтеграції об'єднуються підприємства, що здійснюють виробництво готового продукту, а також обробку і реалізацію переробленої продукції.

Горизонтальна інтеграція підприємств передбачає збереження різних власників на основі укладених між ними контрактів. При цьому простежується більша незалежність фермерів від підприємств-інтеграторів, оскільки фермери виробляють готовий товарний продукт, який можна реалізувати на інших переробних підприємствах. Фактично, фермери повністю залежать від інтегруючого підприємства, яке диктує і контролює умови, що регулюють як виробничу, так і фінансову діяльність фермерів.

Характерними особливостями розвитку галузі птахівництва у світі є зменшення кількості невеликих фірм, їх інтеграція і посилення ринкових позицій провідних компаній. Так, протягом 1990-х рр. кількість фірм, що займаються селекцією, і які мають доступ на міжнародний галузевий рівень, зменшилася з чотирнадцяти до чотирьох. Прикладом може слугувати приєднання «Ломанн Індіан Рівер» (Німеччина) до концерну «Рос Брідерз» (Англія) з 1 жовтня 1997 р. [6]. Це стратегічне рішення було прийнято тому, що в останні роки підприємству складно було конкурувати на ринку з великими компаніями із племінного розведення птиці м'ясного напрямку. Об'єднання двох бройлерних компаній, у структурі яких є високоспеціалізовані відділи з

проведення наукових досліджень, забезпечує їм лідируючі позиції на світовому ринку.

З практичної точки зору також заслуговує на увагу досвід європейських країн, де поширена контрактація з реалізації продукції, на відміну від виробничої контрактації у США. Серед країн ЄС виробництво яєць і м'яса за системою контрактів є найбільш поширеним в Нідерландах (50%) і у Франції (55%). До функцій фірм-інтеграторів належать: матеріально-технічне забезпечення всіх ланок агропромислового формування, фінансування, контроль за виконанням фермерами, що працюють за контрактом, передбаченої технології виробництва, надання їм різноманітних послуг. Для Нідерландів є характерним укладення трибічних контрактів — між фермерами, комбікормовими підприємствами і пакувальними центрами. Фермер отримує гарантовану плату за яйця, або певну суму з розрахунку на курку-несучку. У Німеччині велика частка продукції бройлерів вирощується на основі усних і короткострокових договорів на постачання та приймання птиці між фермерами або об'єднаннями виробників і бійнями [7, с. 26].

У Франції інтеграційний процес охоплює в першу чергу галузі, що належать до продовольчої системи, тобто сільське господарство, харчову промисловість і сферу реалізації продовольства. Відмітною особливістю розвитку інтеграційних процесів у Франції є високий рівень державного регулювання й інших втручань державних органів у ці процеси. Основними ініціаторами інтеграції сільського господарства і виробництва продовольчих товарів є великі несільськогосподарські фірми, які виробляють більше половини всієї продовольчої продукції країни.

Протягом останніх десятиліть накопичено вагомий досвід деякими країнами, що розвиваються, а також країн із перехідною економікою. Становить інтерес досвід реалізації державних програм сприяння ринковим реформам у Бразилії та Аргентині. За останні роки ці країни досягли великих успіхів в трансформації сільського господарства та нарощуванні їх експортного потенціалу завдяки кредиту від міжнародних фінансових організацій на розвиток ринкової інфраструктури.

Нині птахівництво в Аргентині характеризується високим рівнем інтеграції. Так, забій птиці сконцентровано на забійних підприємствах 25 компаній, які на контрактній основі постачають на птахоферми корми, одноденних курчат, ветеринарні препарати й інші матеріали. У свою чергу, вони купують всю продукцію, яка вироблена цими птахофермами. Споживчий ринок м'яса птиці в Аргентині також має певні особливості. Кліматичні умови і традиції, що склалися, призводять до того, що майже 70% м'яса курей продається у вигляді цілих тушок. При цьому споживачі віддають перевагу великим тушкам вагою 2,7 кг. Крім того, покупці хочуть купувати птицю із жовтуватим відтінком, що сприяло виведенню спеціальних порід, призначених спеціально для аргентинського ринку.

Український ринок птахівничої продукції, на відміну від аргентинського,

ще не повною мірою враховує інтереси споживачів. На вітчизняному ринку помітну конкуренцію бройлерному птахівництву створюють стегенця, завезені з Америки. У свою чергу, аргентинським виробникам м'яса птиці на внутрішньому ринку потужну конкуренцію складають бразильські постачальники, які є одними з найбільших у світі виробниками дешевого м'яса птиці.

Одним із визначальних чинників стрімкого розвитку галузі є створення добре розвинутої комбікормової промисловості, що забезпечує збалансованість за білком та іншими, життєво важливим для птиці компонентами.

Дослідженнями вітчизняних вчених доведено, що доцільно використовувати генетичний матеріал зарубіжних кросів з метою покращення вітчизняних, а в окремих випадках, і заміни неконкурентоспроможних на продуктивніші породи. Останнім часом, в Україні спостерігається перехід від селекції на загальну продуктивність до селекції на специфічну з розведенням лінійної та гібридної птиці. Так, у бройлерному виробництві селекція переважно здійснювалася на підвищення живої маси за одночасного зниження віку бройлерів під час забою. Завдяки цьому за останні 10 років вік птиці під час забою знизився щороку на 1 день і нині становить 42–45 днів за живої ваги бройлерів 2,1–2,4 кг, що відповідає рівню середньодобових приростів — 50–55 г. Цьому сприяло також використання птиці родинних форм і фінальних гібридів селекції провідних фірм Кобб, Росс, Арбор Айкерс. Зазначимо, що у племінних господарствах налічується 12 кросів яєчного напрямку, з них 6 — із коричневим забарвленням, м'ясних курей — 4 кроси, качиних — 3, індиків — 2 та 6 порід гусей.

Слід наголосити, що в Україні створено розгалужену мережу племінних птахівничих господарств, до якої входять селекційно-генетичний центр із його філіями — 4 господарства, племінні заводи — 9 господарств, репродуктори — 28 господарств, батьківські стада птахофабрик, племінні ферми міжгосподарських підприємств — 44 господарства, виробнича база яких повністю задовольняє потребу в племінній продукції на перспективу [8].

За останні роки в Україні створено потужну сучасну, з кращою світовою генетикою, племінну базу (в основному репродуктори II порядку в м'ясному і яєчному птахівництві). Так, у яєчному птахівництві успішно працює репродуктор I порядку Навчально-дослідного племінного птахівничого заводу ім. Фрунзе НУБіПу та низка репродукторів II порядку, які повністю задовольняють потребу товарних птахопідприємств у племінному молодняку й експортують свою продукцію за межі України (Грузія, Росія, Вірменія, Туреччина). Крім того, частина цих племпідприємств реалізує добовий молодняк фермерам і населенню, а інкубаційні яйця — інкубаторно-племінним станціям.

На нашу думку, основними чинниками успішного розвитку птахівничих підприємств є: по-перше, надходження значних обсягів інвестицій — за останні п'ять років у підприємства м'ясного птахівництва було інвестовано майже 7,5

млрд грн; по-друге, державна підтримка у вигляді дотацій; по-третє, галузева специфіка, адже бройлерне виробництво менш затратне, ніж виробництво свиней та ВРХ, а також терміни окупності інвестицій вищі, ніж у суміжних галузях; по-четверте, куряче м'ясо для споживачів є доступнішим за ціною.

Внаслідок дії зазначених чинників, на вітчизняному ринку птиці десять великих компаній (річний обсяг виробництва понад 2 тис. т) забезпечують 85–90% обсягу виробництва бройлерів, 10–15% припадає на середніх і дрібних товаровиробників (річний обсяг виробництва — 0,2–2 тис. т) [9].

На ринку курячих яєць нині працює близько 200 товаровиробників, які виробили у 2008 р. близько 15 млрд шт. яєць. Однак, деякі експерти оцінюють потенціал вітчизняного виробництва курячих яєць у 18 млрд шт.; щоб задовольнити внутрішні потреби, необхідно виробляти 13–14 млрд шт., для відтворення стада — 0,4–0,6 млрд шт., для експорту — 2–3 млрд яєць. Зазначимо, що для вітчизняних підприємств необхідно запроваджувати переробку сирих яєць, оскільки майже 60,0% необхідного обсягу яєчних продуктів підприємства харчової промисловості імпортують. До того ж, якщо країни ЄС переробляють 20–25% загального обсягу сирих яєць, США — 30–35%, Японія — 35–40%, то Україна — лише 5%. Враховуючи світовий досвід, експерти вважають, що Україна повинна переробляти не менше 20% загального обсягу виробництва яєць [10, с. 82].

Висновки. Отже, з урахуванням інтеграційних процесів, які відбуваються у птахівництві, виникли нові господарюючі суб'єкти — великі інтегровані корпорації, що спеціалізуються не лише на виробництві сільськогосподарської продукції (кормів, вирощуванні птиці, інкубації і виробництві яєць, м'яса птиці), але й на промисловій переробці виробленої продукції. Зазначимо, що сучасних параметрів виробництва продукції птахівництва досягнуто на основі освоєння ресурсозберігаючих технологій, науково обгрунтованої системи годівлі птиці, більш повного використання генетичного потенціалу кросів і порід птиці, раціональної організації праці та виробництва, розробки і впровадження сучасних інформаційних технологій, нагромадження, обробки та використання даних племінного обліку із застосуванням сучасної комп'ютерної техніки, матеріальної заінтересованості власників птиці та майна в раціональному використанні виробничого потенціалу галузі й підвищенні якості виробленої продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ФАО: світовий ринок м'яса птиці // Агрофакт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://avisagro.com.ua/news/84>
2. Halweil B. Meat Production Continues to Rise, Worldwatch Institute, 2008, aug. 20, p. 1–3. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.worldwatch.org/node/5443>
3. Джиллин Т. 143 миллиона т мяса птицы к 2030 году / Т. Джиллин // Птицефабрика. — 2006. — № 4. — С. 10–12.

4. Семин А. Н. Птицепродуктовый подкомплекс: научные основы интеграции / А. Н. Семин, Ф. А. Сычева, М. Н. Ладыгина. — М.: АгриПресс, 2002. — 300 с.
5. Амбросов В.Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Економіка АПК, 2007. — № 6. — С. 14–19.
6. Жигалин М. М. Проблемы формирования и экономического развития птицепродуктового подкомплекса (теория, методология, практика) / М. М. Жигалин; Высшая школа управления АПК и агробизнеса. — М.: ГУП «Агропрогресс», 1998. — 433 с.
7. Біляев В. Народження гіганта / В. Біляев // Птахівництво. — 1998. — № 5. — С. 21–30.
8. Мельник Б. А. Економіка, організація та стратегія розвитку промислового птахівництва в Україні / Б. А. Мельник. — К.: ПоліграфІнко, 2006. — С. 71.
9. Мельник Б. А. Основні напрями стратегічного зростання підприємств птахопродуктового підкомплексу / Б. А. Мельник // Економіка України. — 2005. — №5. — С. 72–78.
10. Ткаченко С. На птичьих правах / С. Ткаченко, Г. Татаренко // Бизнес. — 2007. — № 43. — 22 октября. — С. 158–160.

Одержано 6.09.11

Систематизированы особенности развития отечественной отрасли птицеводства и ведущих стран мира. Обоснованы направления использования зарубежной практики организации производства продукции птицеводства.

Ключевые слова: *птицеводство, продукция птицеводства, мировой рынок, агропромышленная интеграция.*

The peculiarities of the development of poultry farming in Ukraine and the leading countries of the world were systematized. The directions how to make use of foreign experience in the organization of poultry production were substantiated.

Key words: *poultry farming, poultry production, world market, agricultural integration.*

УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК ВИТРАТ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

В.М. АНДРУСЯК, кандидат економічних наук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Узагальнено особливості управлінського обліку на промислових підприємствах України. Розглянуто особливості побудови системи обліку та калькулювання витрат. За результатами проведеного дослідження визначено вимоги до системи управління витратами.

Важливою умовою прибутковості підприємства є ефективне управління витратами. Щоб проаналізувати ефективність управління потрібно мати інформацію про витрати, понесені на його здійснення, тобто знати, на які управлінські функції споживаються певні ресурси і заради яких цілей, щоб відшукати резерви або економії і зменшення цих витрат, або підвищення результатів від їх здійснення. Таку інформацію забезпечує бухгалтерський облік. Досягнення ефективного управління виробничими витратами промислових підприємств в умовах адаптації до міжнародних стандартів обліку і звітності може бути дієвим в умовах правильно сформованої управлінської складової, яка включає в себе такі елементи як нормативи затрат, щоденний контроль, способи формування собівартості продукції. Тому актуальними на сьогоднішній день є вивчення управлінського обліку витрат промислових підприємств.

Вагомий внесок у вивчення теоретичних та організаційно-методичних положень управлінського обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції присвячено дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених і науковців: В.К. Андрєєва, П.С. Безрукіх, О.С. Бородкіна, Ф.Ф. Бутинця, Б.І. Валуєва, М.А. Вахрушіной, А.М. Герасимовича, С.Ф. Голова, З.В. Гуцайлюка, З.В. Задорожного, Г.Г. Кірейцева, Я.Д. Крупка, М.В. Кужельного, А.М. Кузьмінського, В.О. Ластовецького, В.Г. Линника, Б.М. Литвина, О.В. Олійника, В.І. Подольського, М.С. Пушкара, В.В. Солка, І.Д. Фаріона, М.Г. Чумаченка, А.Д. Шеремета, С.І. Шкарабана. Проте недостатньо вивченими залишаються теоретико-методологічні та практичні аспекти управлінського обліку витрат промислових підприємств.

Методика досліджень. У процесі виконання дослідження використовувалися як загальнонаукові, так і специфічні прийоми та процедури управлінського обліку.

Результати досліджень. Однією із цілей вітчизняного управлінського обліку було складання точних калькуляцій, правильність яких визначалась повнотою включення в калькуляцію всіх витрат звітного періоду. Із розвитком ринкових відносин поступово розширилась самостійність підприємств. В цих

умовах традиційні підходи до управлінського обліку витрат і калькулювання собівартості продукції повинні замінюватись більш удосконаленими стратегіями обліку на підприємстві. Так, переслідуючи ціль одержання максимально можливого прибутку, керівництво підприємства повинно орієнтуватись не стільки на зовнішні фактори виробництва, які визначаються ринковим середовищем, скільки на пошук внутрішніх резервів зниження рівня затрат на виробництво продукції та управління ними.

Управління витратами — це процес цілеспрямованого формування витрат щодо їхніх видів, місць та носіїв за постійного контролю рівня витрат і стимулювання їхнього зниження. Воно є важливою функцією економічного механізму будь-якого підприємства [1].

Управлінський облік — це процес виявлення, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі інформації, що використовується управлінською ланкою для планування, оцінки і контролю всередині організації та для забезпечення відповідного підзвітного використання ресурсів [2].

Об'єктом обліку витрат на промислових підприємствах згідно із П(С)БО 16 “Витрати” є продукція, роботи, послуги або вид діяльності підприємства, які потребують визначення пов'язаних з їх виробництвом (виконанням) витрат. Об'єктами обліку витрат можуть бути окремі їх види, які групуються за різними ознаками (витрати матеріалів, витрати на оплату праці, накладні витрати, змінні витрати тощо) [3].

Облік витрат на виготовлення продукції здійснюють за наступними основними етапами:

- первинне відображення витрачених у процесі виробництва ресурсів;
- локалізація даних про витрати за їхніми видами, місцями виникнення, структурними підрозділами, видами продукції, видами діяльності, центрами відповідальності;
- локалізація витрат за часом їх виникнення і включення до собівартості продукції, (минулі витрати, витрати майбутніх періодів);
- розподіл витрат допоміжних виробництв і господарств між їхньою продукцією та незавершеним виробництвом та перерозподіл цих витрат за виробничими підрозділами — споживачами продукції (робіт і послуг) допоміжних виробництв і господарств;
- розподіл загальних (непрямих) витрат між об'єктами обліку;
- розподіл витрат між незавершеним виробництвом і готовою продукцією та визначення собівартості окремих видів продукції (робіт, послуг).

Калькулювання здійснюють за системою науково обґрунтованих прийомів. У процесі калькулювання складають калькуляції. Основним призначенням калькуляції є отримання інформації про собівартість одиниці продукції (робіт, послуг), для організації та управління процесом виробництва і

контролю за рівнем витрат. Об'єктами калькулювання є різні носії витрат: процеси, замовлення, виробы, види діяльності.

Схема побудови системи обліку та калькулювання витрат на промисловому підприємстві наведена на рис. Головним завданням управління формуванням витрат є визначення їхньої обґрунтованої величини в усіх структурних підрозділах підприємства з метою контролю, а також підвищення ефективності діяльності підприємства (зростання прибутку та рівня рентабельності).

Рис. Побудова системи обліку та калькулювання витрат промислових підприємств

Ефективність функціонування підприємства залежить від економічно грамотного використання усіх видів ресурсів, що зумовлює необхідність переходу до єдиної системи управління витратами. Питання зниження витрат виробництва на підприємствах є важливим, оскільки витрати є внутрішнім

чинником функціонування підприємства, а від величини виробництва залежить рівень ефективності функціонування господарювання будь-якої структури. Динаміка витрат характеризує споживання усіх видів ресурсів, які використовує підприємство для досягнення своїх цілей. У процесі управління витратами здійснюється вибір між альтернативними варіантами управлінських рішень щодо номенклатури товарів та послуг, виробництва і реалізації продукції [4].

Основні поняття та процедури в системі управління витратами розглядаються за трьома напрямками:

- планування витрат;
- облік та план — фактичний контроль витрат;
- корегувальний вплив на процес формування витрат.

Планування витрат передбачає такі дії:

- складання класифікації витрат;
- визначення норм витрат ресурсів, виходячи із запланованого обсягу випуску продукції та необхідності підтримки оптимального режиму роботи технологічного обладнання;
- розрахунок вартості витрат на основі даних про заплановані витрати ресурсів та існуючі ціни на них;
- визначення умов, за яких можлива економія ресурсів або допустима їх перевитрата порівняно з нормами;
- розроблення програми ресурсозбереження;
- складання плану-кошторису на витратному горизонті планування.

Управління витратами потрібно розглядати як комплексну систему, що забезпечує розроблення управлінських рішень, оскільки всі управлінські рішення щодо ефективного використання ресурсів взаємопов'язані та впливають на кінцеві результати підприємства. Знижувати витрати постійно неможливо, оскільки від цього залежить якість продукції та ефективність виробництва. Необхідний рівень витрат потрібно розраховувати на стадії планування.

Враховуючи особливості витрат, формуючи систему управління ними, можна зазначити низку вимог до системи управління, а саме:

- 1) недопущення зайвих витрат,
- 2) комплексний характер управлінських рішень,
- 3) вдосконалення інформаційного забезпечення,
- 4) системний підхід до управління витратами,
- 5) орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства,
- 6) органічне поєднання витрат з якістю продукції,
- 7) єдність методів на різних рівнях управління витратами,
- 8) впровадження методів зниження витрат,
- 9) управління витратами на різних стадіях життєвого циклу продукції.

Висновки. Таким чином, одним з головних завдань керівника

промислового підприємства на сьогодні, є створення такої системи управління витратами виробництва, яка б давала можливість керувати витратами на всіх етапах виробничого циклу; відповідала б критеріям єдності підходів на різних рівнях управлінської діяльності (прогнозування, планування, обліку, калькулювання, аналізу використаних можливостей та оцінки), дозволяла встановлювати залежність параметрів зниження витрат виробництва і зростання якості продукції та її обсягів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Н.С. Суть і значення витрат: історичний аспект / Н.С. Андрущенко // Економічна теорія та історія економічної думки. — 2007. — № 5. — С. 3–7.
2. Великий Ю.М. Управління витратами підприємства: монографія / Ю.М. Великий, В.В. Прохорова, Н.В. Сабліна. — Харків: «ІНЖЕК». — 2009. — 192 с.
3. 35 положень (стандартів) бухгалтерського обліку. Закон України “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні”. Положення про порядок бухгалтерського обліку окремих активів та операцій підприємств державного, комунального секторів економіки і господарських організацій, які володіють та/або користуються об’єктами державної, комунальної власності. — К.: КНТ, 2011. — 344 с.
4. Партин Г.О. Управлінський облік: навч. — метод. посібник / Г.О. Партин, А.Г. Загородній, А.І. Ясінська. — К.: Знання. — 2006. — 235 с.

Одержано 6.09.11

Обобщены особенности управленческого учета на промышленных предприятиях Украины. Рассмотрены особенности строительства системы учета и калькулирования затрат. По результатам проведенного исследования определены требования к системе управления затратами.

Ключевые слова: *управленческий учет, система учета, калькулирование затрат, система управления затратами, промышленные предприятия.*

The characteristics of managerial accounting at the industrial enterprises of Ukraine were summarized. The peculiarities of the formation of accounting and calculation system were described. According to the research results the requirements for the system of cost management were defined.

Key words: *managerial accounting, accounting system, calculation of costs, cost management system, industrial enterprises.*

ОБЛІК ВИРОБНИЧИХ ПРОЦЕСІВ У САДІВНИЦТВІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Г. Ю. АНЩЕНКО, кандидат економічних наук

Проаналізовано діючий порядок обліку витрат у садівництві. Виявлено та дано оцінку основних проблем, пов'язаних з обліком специфічних витрат при виробництві плодів і ягід та догляді за багаторічними плодовими насадженнями. Зроблено акценти на необхідності в рамках дотримання вимог чинного законодавства враховувати технологічні особливості галузі.

У зв'язку із запровадженням у господарську практику сільського господарства України положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 30 «Біологічні активи» (далі — П(С)БО) з'явилися такі облікові категорії як «справедлива вартість», «біологічні активи», «витрати на біологічні перетворення», «активний ринок», «первісне визнання». З їх застосуванням виникло багато дискусій у наукових колах щодо актуальних положень обліку біологічних активів, які активно досліджують С. Голов, В. Жук, Т. Кучеренко, П. Сук та інші. Особливого значення ці питання набувають при фактичному їх застосуванні в обліку, тобто конкретній предметній площині, адже врахування специфіки функціонування окремих галузей сільського господарства накладає свій відбиток на проблематичність використання даних категорій. Зокрема, у садівництві ми одночасно маємо справу з багаторічними насадженнями, які відносяться до складу необоротних, а також отриманою від них продукцією та додатковими біологічними активами. Сучасними проблемами обліку у плодоягідному виробництві серед вітчизняних вчених займаються В. Жук [4], В. Коміренко [1], І. Костирко, А. Харитонова [6]. В той же час є ряд актуальних питань, які потребують вирішення. До них відносять наступні: необхідність раціональної організації обліку витрат на біологічні перетворення, потреба у перегляді складу витрат; відображення інформації про зміну вартості довгострокових біологічних активів (результатів від переоцінки); застосування справедливої оцінки як до оприбуткованої продукції, так і самих насаджень; вибір найбільш прийняттого методу обліку і калькулювання. Метою статті є з'ясування впливу на організацію виробничого обліку в садівничих підприємствах специфічних технологічних чинників та розробка окремих пропозицій щодо відображення витрат за нетиповими операціями в рамках діючого облікового законодавства.

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження є концептуальні основи та стандарти обліку, діалектичний метод пізнання. Для вивчення проблеми відображення в обліку інформації про виробничі витрати використано монографічний, аналітичний, порівняльні методи а також

абстрактно-логічні підходи до побудови виробничого обліку в галузі. Джерелами даних стали матеріали бухгалтерського обліку садівничих підприємств різних організаційно-правових форм.

Результати досліджень. Не дивлячись на те, що в Україні ПСБО 30 «Біологічні активи» було прийнято наприкінці 2005р. та введені в дію з 2007р., досі залишились невирішеними питання на окремих ділянках галузевого обліку. Від решти біологічних активів продуктивні багаторічні насадження відрізняються тим, що у поєднанні із незамінним ресурсом — землею, насадження формують особливий вид сільськогосподарських угідь, який потребує точності та належної оцінки цієї облікової категорії. В той же час ми маємо справу з активами, які здатні давати плоди, ягоди, горіхи, що відноситься до сільськогосподарської продукції, та посадковий матеріал (живці, саджанці), які об'єднано групою додаткових біологічних активів, а також приносить інші економічні вигоди. У таблиці відображено специфічні об'єкти обліку витрат і калькулювання у садівництві за сферами впливу П(С)БО 30 «Біологічні активи» на організацію їх обліку.

Для відображення виробничих витрат (на біологічні перетворення) підприємства обирають простий одноступінчатий метод обліку витрат, що обумовлено виробництвом одного виду продукції (або сукупністю однорідних видів продукції, які відрізняються між собою за сортовими ознаками) та відсутнє незавершене виробництво. Такий спосіб організації обліку характеризується тим, що усі понесені витрати є прямими відносно об'єктів калькулювання. Дослідження особливостей виробничого обліку сільськогосподарських підприємств комерційного типу Черкаської області вказав на те, що в усіх них для садівництва використовується лише один однойменний аналітичний рахунок у складі витрат рослинництва. Це пов'язано з низьким рівнем їх спеціалізації відносно плодогідного виробництва.

Виключення становить ТОВ «Агропромислова компанія «МАІС» Чигиринського району, в якому завдяки автоматизованому обліку окремо перегруповуються витрати за групами плодкових насаджень. Найбільш детальний аналітичний облік у плані виробничих витрат характерний виключно Інституту помології ім. Л. П. Смирєнка УААН. Для даної бюджетної організації витрати на утримання насаджень розподіляються крім видової їх ознаки, ще й за роками закладок, а при вирощуванні саджанців — за маточниками і шкільками з номерним розрізом чергових полів у садообороті.

Крім того, підприємства вільні у виборі калькуляційних статей витрат. Типовий їх перелік складається з:

- витрат на оплату праці та відрахувань на соціальні заходи;
- вартості використаних добрив, засобів захисту насаджень;
- витрат на утримання необоротних активів (обрізка, формування крони, паливно-мастильні матеріали);
- розподілених витрат за спожитими роботами і послугами допоміжних

- виробництв (водопостачання, машинно-тракторний парк, вантажних автотранспорт, ремонтні виробництва);
- амортизаційних відрахувань (садової техніки та саду, якщо він обліковується за первісною вартістю);
 - витрат на організацію і управління виробництвом (частина розподілених загальновиробничих витрат) та інші витрати.

Сфери впливу норм П(С)БО 30 «Біологічні активи» у садівництві

Сфера впливу	Об'єкти обліку витрат	Об'єкти калькулювання	Способи оцінки	Аналітичний облік
Поширюється дія П(С)БО 30 «Біологічні активи»				
Закладка багаторічних насаджень	Капітальні інвестиції	Витрати на придбання (виращування) довгострокових біологічних активів	Первісна або справедлива вартість	Плодоягідні насадження за видами (насіннячкові, кісточкові горіхоплідні культури, ягідники, маточники)
Експлуатація насаджень	Довгострокові біологічні активи	Втрати від зменшення корисності, вигоди від відновлення необоротних активів	Первісна або справедлива вартість	Незрілі та зрілі довгострокові біологічні активи за видами
Виробництво	Витрати на біологічні перетворення	Додаткові біологічні активи (саджанці, живці) Види продукції (плоди, ягоди, горіхи)	Первісна або справедлива вартість	Виробництво в цілому або за видами насаджень (сортами)
Не поширюється дія П(С)БО 30 «Біологічні активи»				
Захист багаторічних насаджень (полезахисних лісосмуги)	Витрати на створення	Капітальні витрати	Первісна вартість	Основні засоби за групою багаторічних насаджень
	Витрати на утримання	Насадження за видами	Фактичні витрати	Загальновиробничі витрати
Реалізація продукції	Витрати на збут	Специфічні витрати за видами продукції	Фактичні витрати	Собівартість реалізованої продукції, витрати на збут
Переробка продукції	Види виробництв	Види продукції (консерви, соки, сухофрукти)	Фактичні витрати	Промислові виробництва

В окремих підприємствах зустрічається статті, призначені для обліку витрат на охорону саду, утримання ґрунту та вартість культурного задерніння, орендної плати за земельними та майновими паями, якщо вони безпосередньо пов'язані із садівництвом. При використанні плодосховищ, усі накопичені за ними витрати, так чи інакше, списуються у витрати виробництва, що мотивується їх єдиним призначенням стосовно готового продукту. Проте ми не можемо повністю погодитись з таким підходом і вважаємо, що навіть для неспеціалізованих господарств доцільно чітко встановити точку розподілу виробничих та інших витрат на підтримання якості, які варто відносити на окремі аналітичні рахунки з наступним списанням на собівартість реалізованої продукції, але не виробництва.

З метою складання фінансової звітності постає потреба для формування інформації за елементами витрат, але великі за розміром сільськогосподарські підприємства не застосовують окремий клас плану рахунків 8 «Витрати за елементами», засвідчивши свій вибір Наказом про облікову політику, а одразу відносять усі витрати на рахунок «Виробництво» та рахунки 9-го класу «Витрати діяльності». Тому перегрупування витрат за елементами, як правило, здійснюється в позасистемному порядку. Для фермерських садівничих підприємств, які зареєстровані як суб'єкти малого бізнесу, облік є спрощеним, а тому усі виробничі витрати одразу обліковуються на рахунках витрат за елементами (матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація та інші операційні витрати) з наступним списанням їх одразу на зменшення фінансових результатів.

Калькулювання фактичної собівартості продукції садівництва згідно методичних рекомендацій з планування обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств [3] відбувається з використанням комбінованого способу у поєднанні:

- методу виключення витрат, коли спершу із загальної суми накопичених витрат віднімають вартість побічної продукції (падалиці, оціненої за цінами можливої реалізації);
- пропорційного способу калькулювання, коли решту витрат без побічної продукції розподіляють між конкретними видами плодоягідної продукції за її ринковою вартістю.

Відповідно до чинного законодавства оприбутковану продукцію садівництва чи додаткові біологічні активи необхідно оцінити за справедливими (ринковими) цінами, й на далі така їх оцінка вважатиметься первісною і не підлягатиме переоцінці при зміні ринкової ситуації. Утворена таким чином різниця між фактичними виробничим витратами та справедливою вартістю є результатом від первісного визнання продукції, який, по суті, дозволяє встановити рівень результативності виробництва. Таким чином, процедура закриття калькуляційного рахунку замінена із списання і розподілу калькуляційних різниць на встановлення результату від первісного визнання, а в плані визначення фактичної собівартості пріоритетною стала оцінка за справедливими цінами.

З одного боку реформування виробничого обліку пов'язано з відповідністю вимогам міжнародного стандарту 41 «Сільське господарство», але вважаємо, що ні в якому разі не можна відмовлятися від розрахунку фактичної собівартості. Саме даний показник має велике значення в управлінському обліку для порівняння з плановим його рівнем, аналізу відхилень, їх причин та складання прогнозних розрахунків, а найголовніше – орієнтиром для ціноутворення. До того ж використання для власних потреб плодів і ягід (для переробки) та посадкового матеріалу (для нових закладок саду) не за собівартістю, а ринковими цінами призводить до завищення витрат переробних виробництв та первісної вартості капітальних інвестицій відповідно. Як результат — розрахований рівень рентабельності потребує коригування.

Новим правилом у виробничому обліку також є відсутність у складі калькуляційної статті «Витрати на утримання основних засобів» сум амортизаційних відрахувань за насадженнями, якщо вони оцінені за справедливою вартістю. Це пов'язано з тим, що при старінні довгострокового біологічного активу він змінює свою ринкову вартість у сторону зменшення, а утворена різниця, подібно до уцінки, підлягає списанню у витрати від зміни вартості відповідних активів, що відноситься до групи інших витрат операційної діяльності сільськогосподарського підприємства. За такого підходу фактичні витрати виробництва та собівартість продукції є занижені, а невиробничі витрати завищені. При цьому варто зауважити, що наприкінці періоду промислового плодоношення саду паралельно зі зменшенням його віддачі, що позначається на зменшенні економічної ефективності, виникає необхідність списувати значно більші суми витрат з переоцінки. Таким чином, через суто облікові проблеми спотворюється дійсний економічний результат.

Крім того, неврегульованим є питання обліку витрат на ліквідацію насаджень у зв'язку із закінченням їх строку промислового використання. У вітчизняному Плані рахунків використовують спеціальний субрахунок «Списання необоротних активів» у складі інших витрат. Практика засвідчує, що витрати на розкорчовування дерев, обробіток ґрунту є досить суттєвими і складають третину від вартості закладки саду тієї ж площі. Відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу і зобов'язань підприємств і організацій України такі витрати відносяться до витрат періоду і підлягають до списання на фінансові результати. Так як все це автоматично може позначитись на зменшенні суми чистого прибутку або збитковості взагалі, то більшість застарілих насаджень залишаються неліквідованими (мають низьку продуктивність, непридатні для промислової експлуатації). Для цього, на нашу думку, одночасно при переведенні насаджень до категорії зрілих доцільно автоматично передбачити створення резерву для забезпечення у майбутньому покриття відповідних витрат. Щомісячно до фактичних витрат необхідно відносити частину коштів на ліквідацію такого активу, а суму робіт розраховувати за методом

дисконтування теперішньої кошторисної вартості подібних робіт з врахуванням запланованого експлуатаційного строку використання активу.

Поряд з цим діюча облікова практика не передбачає ситуацій, коли внаслідок явища періодичності плодоношення за зернятковими насадженнями підприємство втрачає можливість одержання врожаю у звітному періоді. У такому разі усі витрати не можна відносити до групи витрат, які стались внаслідок надзвичайних подій. Так як усі агротехнічні заходи проведені у звітному році — полив, застосування комплексного захисту від шкідників і хвороб, удобрення ґрунту, а головне — ліквідація наслідків активізації росту (додаткова обрізка) є, по суті, витратами, які здійснюються для підтримання біологічної продуктивності у майбутньому році, і за своїм економічним змістом відносяться до незавершеного виробництва, що є нетиповим для даної галузі. Тому виробничі витрати за такими ситуаціями доцільно відносити до витрат майбутнього періоду (року). Таким чином, рахунки з обліку витрат у садівництві звітного року за відповідними активами підлягають закриттю.

Висновки. Отже, для удосконалення обліку витрат виробництва у садівництві необхідно ретельно опрацювати усі облікові проблеми сучасності, але й врахувати залежність рівня інформаційного забезпечення про хід виробничих процесів у галузі від умов кожного окремого підприємства. Оскільки виробники плодоягідної продукції наділені правом вибору при побудові власної системи виробничого обліку, то при його організації для садівничих підприємств доцільно передбачити окремі позиції для резервування та віднесення витрат у зв'язку із втратою справедливої вартості та формування забезпечень під фінансування ліквідаційних робіт. Підсумовуючи вказані положення щодо використання механізму поступового віднесення у витрати виробництва сум вартості саду як засобу праці, та витрат на їх ліквідацію у майбутньому, необхідно:

- внести зміни до Наказів про облікову політику щодо фіксації механізмів застосування методів резервування на покриття втрат справедливої вартості довгострокових біологічних активів та витрат, пов'язаних з їх списанням;
- переглянути робочі плани рахунків із введенням додаткових аналітичних рахунків, призначених для обліку відповідних резервів;
- розрахувати відсоткові ставки щорічного резервування коштів, виходячи з умов кожного підприємства.

Крім того, витрати на утримання саду, за яким було втрачено можливість одержання врожаю у звітному періоді (за винятком ситуацій, пов'язаних з надзвичайними подіями) доцільно обліковувати окремо з наступним їх списанням на рахунок 39 «Витрати майбутніх періодів». Це дозволить уникнути нетипового для садівництва незавершеного виробництва у кінці року та обґрунтовано відображати витрати, понесені у звітному періоді, які фактично стосуються формування врожаю наступного року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коміренко В. Саджасмо інвестиції, або облік капітальних інвестицій у багаторічні насадження на сільськогосподарських підприємствах / В. Коміренко // Все про бухгалтерський облік. — 2004. — № 45. — С. 4–6.
2. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів [Електронний ресурс]: наказ Міністерства фінансів України від 29.12.2006р. № 1315 (зі змінами і доповненнями від 02.06.2010р. № 302). — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=66835&cat_id=50097.
3. Методичні рекомендації з планування обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс]: наказ Міністерства аграрної політики України від 18.05.2001р. № 132 (зі змінами і доповненнями від 31.10.2005р. № 589). — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.122.4&nobreak=1>
4. Методичні рекомендації щодо обліково-фінансового та правового забезпечення закладення, догляду та списання багаторічних насаджень / за ред. В.М. Жука // Облік і фінанси АПК. — 2006. — № 5. — С. 3–52.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи»: [Електронний ресурс]: наказ Міністерства фінансів України від 18.11.2005р. № 790 (зі змінами і доповненнями від 18.03.2011р. № 372). — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1456-05>
6. Харитоновна А. Облік у садівництві та виноградарстві / А. Харитоновна // Баланс-агро. — 2007. — № 23. — С. 19–22.

Одержано 6.09.11

В статтє проанализировано действующую структуру расходов в садоводстве и выделено нетипичные производственные ситуации с целью их отображения в бухгалтерском учете. Предложено использование специального резерва для накопления средств по списанию справедливой стоимости сада и финансирования работ при его ликвидации. Обосновано необходимость отображать фактические расходы по уходу за плодовыми насаждениями в условиях отсутствия урожая как расходы будущих периодов.

Ключевые слова: *расходы, калькуляционные статьи, экономические элементы затрат, биологическое преобразование, долгосрочные биологические активы, справедливая стоимость, резерв расходов на ликвидацию активов.*

The article analyzes the current costs structure in fruit production and singles out non-typical production situations in order to reflect them in the accounting. It is suggested to use a special reserve for accumulation of funds for writing off the fair value of orchards and financing the work during their liquidation. The need to show actual expenses on the care of fruit plantations in the periods when the yields are poor as future expenses is substantiated.

Key words: *costs, calculation article, the economic cost components, biological transformation, long-term biological assets, fair value, the costs reserve for assets liquidation.*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

З.А. АТАМАНЧУК

Львівська комерційна академія, м. Львів

Досліджено особливості та основні проблеми правового регулювання грошово-кредитного ринку. Запропоновано шляхи підвищення ефективності монетарної політики в Україні.

Потреба в науково обґрунтованих рекомендаціях щодо формування державної політики у сфері грошово-кредитного регулювання є об'єктивною. Це підтверджує досвід функціонування вітчизняної грошової системи попередніх років. Саме необґрунтовані дії при проведенні грошово-кредитної політики спричинили низку негативних наслідків для фінансової системи України, серед яких гіперінфляція, високий рівень доларизації економіки, функціонування значної частини грошового обороту поза банківською системою, який обслуговує тіньовий сектор економіки. За таких умов досягнення макроекономічної та фінансової стабілізації стає неможливим.

Визнаючи пряму і безпосередню залежність грошово-кредитних відносин від законодавчо-правових регуляторів, слід зазначити, що сучасний розвиток грошово-кредитного ринку зумовлює необхідність розроблення більш раціональної схеми правового регулювання, дієвих стимулів з боку держави, з'ясування її ролі в активізації грошово-кредитної системи з урахуванням світового досвіду функціонування і потреби подальших наукових розробок у цьому напрямі.

Сьогодні існує чимало наукових праць, в яких висвітлюються ті чи інші проблеми грошово-кредитного регулювання, зокрема це наукові надбання зарубіжних вчених та аналітиків, а саме: Г. Кальво, А. Лаффера, Д. Сакса, К. Шмітгоффа, С. Фішера, М. Фрідмена та ін. Грошово-кредитні відносини, як суто економічний феномен, досить активно досліджуються українськими вченими-економістами: О. Д. Вовчак, А. С. Гальчинським, В. Д. Лагутіним, В. Литвицьким, І. О. Лютим, Н. С. Островською, М. І. Савлуком та ін. Практичний вклад у розвиток фінансової теорії, у тому числі грошово-кредитних відносин, внесли В. О. Шевчук, В. М. Шелудько, С. І. Юрій та ін. Окремі правові аспекти організації та функціонування грошової системи країн пострадянського простору, а пізніше й України як суверенної держави досліджувались у роботах І. В. Ветрової, С. В. Глібка, В. Л. Кротюка, А. Т. Ковальчука та ін.

Проте різні аспекти цієї проблеми вивчені недостатньо. Насамперед потребують поглибленого дослідження питання вдосконалення існуючої нормативно-правової бази у сфері грошово-кредитного регулювання за умови

формування ринкової парадигми суспільства та розвитку зовнішніх факторів впливу.

Метою статті є визначити основні проблеми законодавчо-правового регулювання грошово-кредитного ринку в Україні й на основі проведеного аналізу сформулювати конкретні заходи щодо підвищення ефективності монетарної політики.

Методика досліджень. Теоретичною і методологічною основою дослідження є напрацювання вітчизняних і зарубіжних вчених, законодавча база з питань грошово-кредитного регулювання. В процесі роботи над статтею було використано системний метод і метод структурно-функціонального аналізу, що дає можливість оцінити в цілому грошово-кредитну політику в системі суспільних інституцій, формально-догматичний метод, який дозволяє досягнути нормативно-правову основу монетарної політики.

Результати досліджень. У ст. 92 Конституції України передбачено, що засади створення і функціонування грошового ринку, статус національної валюти та іноземних валют на території України встановлюються виключно законами України. Ст. 100 Конституції України визначає, що основні засади грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням покладено на Раду Національного банку України [6]. В Основному Законі закріплено, що офіційною грошовою одиницею України є гривня, забезпечення стабільності якої є основною функцією Національного банку України [8, ст. 6], а відповідно до розроблених Радою Національного банку України Основних засад грошово-кредитної політики¹ Регулятор визначає та проводить монетарну політику [8, ст. 7]. Згідно тлумачення Господарського кодексу України грошово-кредитна політика, спрямована на забезпечення народного господарства економічно необхідним обсягом грошової маси, досягнення ефективного готівкового обігу, залучення коштів суб'єктів господарювання та населення до банківської системи, стимулювання використання кредитних ресурсів на потреби функціонування і розвитку економіки [7, ст.10].

Систематизований перелік основної нормативно-правової бази з питань грошово-кредитного регулювання представлений у таблиці.

Важливу роль у створенні грошової системи відіграв Указ Президента України “Про грошову реформу в Україні” від 25 серпня 1996 р., яким було введено в обіг національну грошову одиницю — гривню, що забезпечила економіку національною валютою.

¹ Головним щорічним документом у сфері монетарної політики є Основні засади грошово-кредитної політики України на відповідний рік. Згідно ст. 1 Закону України “Про Національний банк України” вони є комплексом змінних індикаторів фінансової сфери, що дають можливість Національному банку України за допомогою інструментів (засобів та методів) грошово-кредитної політики здійснювати регулювання грошового обігу та кредитування економіки з метою забезпечення стабільності грошової одиниці як монетарної передумови для економічного зростання і підтримки високого рівня зайнятості населення.

Систематизований перелік основної нормативно-правової бази з питань грошово-кредитного регулювання

Джерела банківського права	
Основний закон України	Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.
Кодекси	Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р., Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 р.
Закони України, Постанови Верховної Ради України	Закон України “Про Національний банк України” від 20 травня 1999 р., Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 7 грудня 2000 р., Закон України “Про платіжні системи і переказ грошей в Україні” від 5 квітня 2001 р., Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” від 30 жовтня 1996 р., Закон України “Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов’язань” від 22 листопада 1996 р.
Підзаконні нормативно-правові акти (Укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти міністерств, державних комітетів, що стосуються сфери банківської діяльності, а також нормативні акти НБУ (постанови, положення, накази, інструкції, правила), нормативні акти, прийняті асоціаціями та господарюючими суб’єктами (Рішення Асоціації комерційних банків та локальні акти — статuti комерційних банків, установчі договори, положення про представництва).	Указ Президента України “Про заходи щодо нормалізації платіжної дисципліни в народному господарстві України” від 16 березня 1995 р., Указ Президента України “Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу готівки” в редакції Указу від 11 травня 1995 р., Указ Президента України “Про грошову реформу в Україні” від 25 серпня 1996 р., Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку накладення арешту на цінні папери” від 22 вересня 1999 р., Правила здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України, затвержені ПП НБУ від 18 березня 1999 р., Положення “Про ведення касових операцій у національній валюті в Україні”, затвержене ПП НБУ від 19 лютого 2001р., Положення “Про процентну політику Національного банку України”, затвержене ПП НБУ № 389 від 18 серпня 2004 р., Положення “Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України”, затвержене ПП НБУ № 378 від 26 вересня 2006 р., Положення “Про порядок формування норми обов’язкових резервів”, затвержене ПП НБУ № 91 від 16 березня 2006 р., Постанова НБУ “Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку” № 195 від 16 червня 2011 р.
Міжнародні звичаї та міжнародні договори.	Міжнародні звичаї: Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів Міжнародної торгової палати у редакції 1993 р., Уніфіковані правила з інкасо Міжнародної торгової палати в редакції 1995 р.; Міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України: Женевські чекові конвенції 1930 р., Оттавська кон-венція УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг 1988 р.

Джерело: Складено автором.

Зазначений Указ передбачав введення в обіг банкнот вартістю 1, 2, 5, 10, 25, 50 і 100 гривень. Конкретний механізм реалізації грошово-кредитної політики закладений у розділах IV і V Закону “Про Національний банк України”, статтею 24 якого регламентовано, що при розробленні Основних засад грошово-кредитної політики використовуються макроекономічні показники, розраховані Кабінетом Міністрів України. НБУ інформує Верховну Раду України про Основні засади грошово-кредитної політики та стан грошово-кредитного ринку в державі в порядку, передбаченому статтями 9 та 51 цього Закону. Нацбанк подає до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України прогностичні монетарні показники на наступний рік до 15 березня поточного року та проект кошторису доходів і витрат Національного банку на наступний рік до 1 квітня поточного року.

Господарським кодексом України забезпечується становлення конституційних засад правопорядку в сфері господарювання шляхом застосування засобів державного регулювання макроекономічними процесами [7, ст. 462]. Індикативне регулювання відповідно до ст. 66 Закону “Про Національний банк України”, як й адміністративне, є формою регулювання з характером управлінського впливу НБУ на банківську діяльність і здійснюється певними засобами. В ст. 25 цього Закону зазначено, що основними економічними засобами і методами (інструментами) грошово-кредитної політики є регулювання обігу грошової маси через: визначення норм обов’язкових резервів для комерційних банків; відсоткову політику; рефінансування комерційних банків; управління золотовалютними резервами; операції з цінними паперами, у тому числі з казначейськими зобов’язаннями, на відкритому ринку; регулювання імпорту та експорту капіталу; емісію власних боргових зобов’язань та операції з ними. Інструменти монетарної політики закріплюються в чинному законодавстві й на практиці є елементом стратегічних, проміжних і тактичних цілей. Враховуючи наявність в системі грошово-кредитних відносин фінансово-правових колізій, окремі з яких носять тіньовий характер та провокують злочинні дії [5, с. 14–16], важливим є питання вибору інструментів керівництвом Нацбанку в залежності від економічної ситуації, поставлених задач. Аналіз питань про засоби та методи монетарної політики свідчить, що на законодавчому рівні побудована система регулювання НБУ грошового обігу, яка дозволяє охопити всі структурні сегменти, що впливають на кількість грошової маси, валютний ринок, ринок цінних паперів, зовнішні відносини України, державні фінанси.

Процентна політика НБУ здійснюється з метою ефективного управління грошово-кредитним ринком, обсягами грошової маси в обігу, виконання функції кредитора останньої інстанції шляхом встановлення за операціями Нацбанку таких процентних ставок, як облікова, за кредитами овернайт, рефінансування, за депозитами овернайт, залучення тимчасово вільних коштів банків згідно з Положенням про процентну політику Національного банку України, затвердженим ПП НБУ № 389 від 18 серпня 2004 р. Рефінансування

банків НБУ провадить на підставі Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України, затвердженого ПП НБУ № 378 від 26 вересня 2006 р. Для ефективного регулювання ліквідності банків, виконання функції кредитора останньої інстанції НБУ застосовує такі інструменти, як операції: з рефінансування; репо; з надання стабілізаційного кредиту; з обміну іноземної валюти на національну для підтримання ліквідності банків (своп).

Для проведення ефективної політики НБУ необхідне підтримання додатної облікової ставки в реальному вимірі. Підтримання від'ємної облікової ставки НБУ з середини 2006 р. було помилкою, яка сприяла формуванню грошового “навісу” [1, с. 131–170], а отже, передумов для фінансової кризи. Якби у червні 2007 р. облікову ставку НБУ було підвищено до 12–15% річних, це могло би спричинити підвищення ставки за кредитами на 1–2% і, таким чином, обмежити кредитний бум, що призвів до кризових явищ у наступному 2008 р.

Одним з найбільш перспективних методів грошово-кредитного регулювання в перехідних економіках є купівля-продаж цінних паперів. Стаття 29 Закону “Про Національний банк України” визначає, що операціями відкритого ринку є купівля-продаж казначейських зобов'язань, інших цінних паперів (крім тих, що підтверджують корпоративні права) й боргових зобов'язань, визначених Правлінням НБУ. Ефективність використання цього інструменту в ході економічних реформ обмежується недостатнім розвитком фондового ринку та його спекулятивною природою [2, с. 55–56]. На сучасному етапі для фінансової системи України важливим є питання розширення ринку ОВДП шляхом їх продажу населенню, що суттєво з огляду на недостатні заощадження і недовіру до банківської системи.

Серед ринкових інструментів грошово-кредитної політики виокремлюють обов'язкові резервні вимоги, які, насамперед, використовуються, крім регулювання ліквідності банківської системи, ще й як засіб антициклічної та антиінфляційної політики та для регулювання емісії кредитних грошей банками. Обов'язкові резерви є гарантією інтересів вкладників. Наслідки обов'язкового резервування діаметрально протилежні для центрального і комерційних банків, які змушені звертатися до самого ж центрального банку за отриманням кредитів в порядку рефінансування, якщо ставки занадто високі, що створює ефекти залежності їх від центрального банку. Норми обов'язкових резервів для українських банків визначаються на підставі спеціального Положення про порядок їх формування, затвердженого ПП НБУ № 91 від 16 березня 2006 р. Нацбанк використовує нормативи обов'язкового резервування як один з монетарних інструментів для регламентування обсягів грошової маси в обігу й управління грошово-кредитним ринком [4, с. 145]. Вони обчислювалися залежно від виду заборгованості банку й валюти від 0% до 7%. Однак, враховуючи ризики сьогодення, пов'язані з нестабільністю зовнішніх ринків, повільним впровадженням структурних реформ та недостатньою інвестиційною

активністю, НБУ схвалив Постанову № 195 від 16.06.2011 року “Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку”, якою змінив нормативи обов'язкового резервування валютних пасивів. Для банків з 1 липня резервування за коштами до запиту і на поточних рахунках підвищено з 7% до 8%. Резервування за короткостроковими валютними депозитами збільшилося з 4% до 6%, за довгостроковими — знизилося до 2%. Резерви за гривневими вкладками Регулятор залишив на нульовому рівні. Такий крок лежить в руслі загальносвітових тенденцій посилення центральними банками багатьох країн своєї монетарної політики, її фокус зміщується до контролю за інфляцією.

Часті зміни норм резервування ускладнюють вплив на грошовий ринок і можуть паралізувати діяльність банків, посилюючи цей ефект за рахунок мультиплікації. Такий інструмент більше придатний для вирішення не оперативних, а переважно довготермінових завдань монетарної політики. В промислово-розвинутих країнах його широко не застосовують, за економічними властивостями він є засобом довгострокового регулювання і в силу цього повинен відрізнятися стабільністю.

Управління золотовалютними резервами є самостійною функцією Регулятора. Правління НБУ приймає рішення щодо мінімального розміру таких резервів [8, ст. 15]. Статті 28, 36, 42 і 48 Закону “Про Національний банк України” передбачають, що НБУ забезпечує управління золотовалютними резервами держави, здійснюючи валютні інтервенції шляхом купівлі-продажу валютних цінностей та впливаючи на курс національної грошової одиниці щодо іноземних валют і на загальний попит та пропозицію грошей в Україні; купує й продає валютні цінності з метою монетарного регулювання; розміщує золотовалютні резерви самостійно або через банки, уповноважені ним на ведення валютних операцій; виконує операції із золотовалютними резервами держави з банками, рейтинг яких за класифікацією міжнародних рейтингових агентств є не нижче категорії А. Застосовуючи такі операції, НБУ реалізує валютну політику держави, яка відповідно до ч. 1 ст. 10 Господарського кодексу України спрямована на встановлення й підтримку паритетного курсу національної грошової одиниці щодо іноземних валют, стимулювання зростання державних валютних резервів та їх ефективного використання.

Грошово-кредитна політика здійснюється в складному середовищі, яке характеризується різноманітністю інтересів. Роль постійно діючих правових норм у такому середовищі зводиться до закріплення стабільних елементів і наданні можливості проведення гнучкої політики, що передбачає різні види норм (імперативні, владні, дозволяючі, забороняючі, уповноважуючі), різних методів регулювання грошових відносин (ринкових і адміністративних) [3, с. 3]. З розвитком кредитних систем та ринків позикових капіталів коло цілей монетарної політики розширюється за рахунок їх спрямування на забезпечення реального економічного зростання. Вибір та сполучення інструментів грошово-кредитного регулювання залежить від завдань, які вирішує Центральний банк на тому чи іншому етапі економічного розвитку. Але, при цьому, основною

функцією НБУ відповідно до Конституції України і ст. 6 Закону України “Про Національний банк України” є забезпечення стабільності грошової одиниці.

Висновки. Визначальна роль у здійсненні всього комплексу заходів держави у сфері грошово-кредитної політики належить Центральному банку. Актуальним є питання закріплення статусу Національного банку України в Конституції України. Доцільним є підвищення професійного рівня членів цього органу грошово-кредитної політики, який на даний час переобтяжено присутністю “політиків-важковаговиків”.

Грошово-кредитна політика має велике соціальне значення, так як рішення в цій сфері впливають на якість життя населення. Зміни у монетарній політиці повинні бути зрозумілими для широкого загалу. Більша прозорість здатна підвищити ефективність грошово-кредитної політики як інструмента макроекономічної стабілізації. Цьому має сприяти обов’язкова публікація в засобах масової інформації Основних засад грошово-кредитної політики з метою доведення до населення.

На рівні закону необхідно закріпити принципи обов’язкового резервування, зокрема, незмінність розміру норми резервування на протязі тривалого періоду та прозорість, адже наявність надлишкових резервів комерційних банків, що не контролюються центральними банками і не піддаються їхньому впливу є факторами, що знижують його ефективність в перехідних фінансових системах, в тому числі й в Україні.

Боротьба з інфляцією та підтримання рівноваги платіжного балансу вимагає активнішого використання традиційних інструментів грошово-кредитного регулювання, передусім облікової ставки НБУ, яка повинна підтримуватися на додатному рівні. Підтримання високих вимог резервування та обмежень на зовнішні запозичення додатково сприятиме управлінню грошовою масою та зниженню вразливості до зовнішніх макроекономічних шоків.

Важливим є питання забезпечення жорсткого контролю за витрачанням коштів Золотовалютного резерву, для чого необхідно затвердити Законом України Положення про золотовалютний резерв. З метою систематизації нормативно-правової бази у сфері грошово-кредитного регулювання висловлено пропозицію про прийняття Банківського кодексу України — систематизованого переліку нормативних актів щодо банківської діяльності.

Пропонується доповнити традиційну мету вітчизняної грошово-кредитної політики — стабільність національної валюти — завданням не лише фінансової стабілізації, а й надання економіці інвестиційної спрямованості, що дозволить забезпечити оборотними і розрахунковими засобами та інвестиціями і зумовлює перспективність подальших наукових досліджень означеної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук З. А. Грошово-кредитне регулювання та його роль у забезпеченні рівноваги доходу та платіжного балансу держави: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Атаманчук Зорина Асланівна. — Львів, 2011. — 278 с.
2. Бабійчук Т. П. Напрями державної політики стимулювання банківського інвестування в Україні / Т. П. Бабійчук // Вісник Львівської комерційної академії. — Львів: Видавництво ЛКА, 2009. — Вип. 32. — С. 51–56.
3. Ветрова І. В. Правові основи реалізації грошово-кредитної політики Національного банку України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ірина Вікторівна Ветрова. — Київ, 2007. — 19 с.
4. Глібко С. В. Вплив правових засобів грошово-кредитної політики Національного банку України на банківську діяльність / С. В. Глібко // Проблеми законності. — Харків: Видавництво НУЮАУ, 2009. — № 105. — С. 144–154.
5. Ковальчук А. Т. Фінансово-правове регулювання грошово-кредитних відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Андрій Трохимович Ковальчук. — Київ, 2004. — 20 с.
6. Конституція України від 28.06.1996: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/konst/CONST1.HTM>.
7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436–IV: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.
8. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679–XIV: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

Одержано 8.09.11

В статье исследованы особенности и основные проблемы правового регулирования денежно-кредитного рынка. Предложено пути увеличения эффективности монетарной политики в Украине.

Ключевые слова: *денежно-кредитная политика, инструменты денежно-кредитного регулирования, правовая среда, финансовая стабилизация.*

The peculiar features and the main problems of legal regulation of the monetary and credit market are investigated in the article. The ways to increase the efficiency of monetary policy in Ukraine are suggested.

Key words: *monetary and credit policy, tools of monetary regulation, legal environment, financial stabilization.*

ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ОБЛІКУ, ЇХ ВПЛИВ НА ПРОЦЕС АУДИТУ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**Д.В. ЛЮДВЕНКО, кандидат економічних наук
Білоцерківський національний аграрний університет**

Визначено роль інформаційних систем бухгалтерського обліку в процесі аудиту, фінансово-господарської діяльності підприємств аграрного сектора економіки. Перераховано можливості та ризики для системи внутрішнього контролю сільськогосподарських підприємств, пов'язаних з використанням автоматизованих систем бухгалтерського обліку.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток інформаційних систем і технологій в сучасних умовах значно прискорюють темп життя. Їх використання у практично всіх сферах діяльності суспільства вимагає відповідної адаптації умов середовища.

Для реалізації різноманітних цілей управління використовується інформація з облікових і не облікових джерел. Однак провідна роль зберігається за обліковою інформацією. Даний пріоритет визначається тим, що бухгалтерський облік, функціонуючи і охоплюючи процеси виробництва, обігу та розподілу продукції, формує повну інформацію про кругообіг засобів. В обліку і контролі формуються інформаційні потоки зворотного зв'язку. Отже, призначення зазначених функцій полягає в організації інформації таким чином, щоб найбільш точно можна було оцінити реальний стан процесів, які регулюються у порівнянні з очікуваним і прийняти оптимальне рішення.

Автоматизація бухгалтерського обліку на підприємствах сільського господарства України стала вже не просто необхідністю, а потребою, що викликана розвитком сучасних інформаційних технологій. Цілком логічним є прагнення керівництва галузі полегшити роботу своїх працівників, звести до мінімуму вірогідність помилок, а також оперативно впливати на процеси, які пов'язані з виробництвом та з управлінням підприємствами сільського господарства і галуззі в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що у теоретичному плані проблему обліково-інформаційного забезпечення управління не можна вважати новою. Її досліджували багато вітчизняних вчених: Ф.Ф. Бутинець, А. М. Герасимович, С.Ф. Голов, М.Я. Дем'яненко, Г.Г. Кірейцев, М.Ф. Кропивко, В.Г. Лінник, Ю.Я. Литвин, Л.В. Нападівська, О.В. Олійник, М.С. Пушкар, П.Т. Саблук, В.В. Сопко, Л.К. Сук, В.О. Шевчук, В.П. Ярмоленко та ін Це питання традиційно в складі облікової проблематики розглядався закордонними авторами, серед яких Р. Ентоні, Дж.Ріс, К. Друрі, Ч. Т. Хорнгрена, Дж.Фостера,

Б. Нідлз, Х. Андерсон, Д. Колдуелл, М. Х. Мескон, В.Ф. Палій, Я.В. Соколов, М.Т. Чумаченко та інші.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка пропозицій щодо інтеграції функції управління та впровадження обліково-інформаційної систем на сільськогосподарські підприємства та їх вплив на процес аудиту фінансово-господарської діяльності.

Результати дослідження. Переваги використання інформаційних систем бухгалтерського обліку є очевидними. Це і скорочення значного обсягу рутинної роботи бухгалтера, і зменшення ймовірності виникнення помилок при обробці інформації, і наявність можливості отримання оперативної звітності на будь-який момент і за будь-який період часу та багато інших переваг. Застосування автоматизованих систем дозволяє максимально раціонально використати час для пошуку альтернативних управлінських рішень, резервів для економії ресурсів та найефективнішого їх використання.

Однак, функціонування інформаційних систем обліку впливає на контрольне середовище всередині підприємства, установи чи організації, що вимагає застосування нових підходів при здійсненні контролю за їх діяльністю.

Особливо, на наш погляд це стосується функціонування сільськогосподарських підприємств, оскільки вони є стратегічно важливою для економічного розвитку держави при запобіганні продовольчої кризи та національної безпеки.

Розглянемо особливості проведення аудиту фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств в середовищі електронної обробки даних.

У Міжнародних стандартах аудиту [1] визначено, що загальна мета і обсяг аудиту не змінюються в середовищі комп'ютерних інформаційних систем (КІС), однак застосування КІС може вплинути на:

- процедури, що виконує аудитор в процесі отримання достатніх уявлень про систему бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю;
- аналіз властивого ризику і ризику контролю;
- розробку і здійснення аудитором тестів контролю і процедур перевірки на суттєвість.

У Методичних рекомендаціях [2] зазначено, що на підготовчому етапі здійснюється ознайомлення з станом використання сільськогосподарських підприємств інформаційних технологій (ІТ) здійснюється шляхом вивчення:

- ступеня використання ІТ в бухгалтерському обліку;
- використання різних програм, їх сумісності та відповідності встановленим правилам ведення обліку Міністерством аграрної політики та продовольства України;
- порядку обслуговування (поновлення, внесення змін) програм відповідно до змін у методології ведення бухгалтерського обліку;
- доступу до інформації, у тому числі можливості внесення несанкціонованих змін.

Аналіз Міжнародних стандартів аудиту, вітчизняної нормативно-правової бази, досліджень економістів, що займалися даними питаннями [3–7], дозволяє визначити можливості та ризики для системи внутрішнього контролю, пов'язані із використанням автоматизованих систем обліку в процесі здійснення аудиту фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств (рис.).

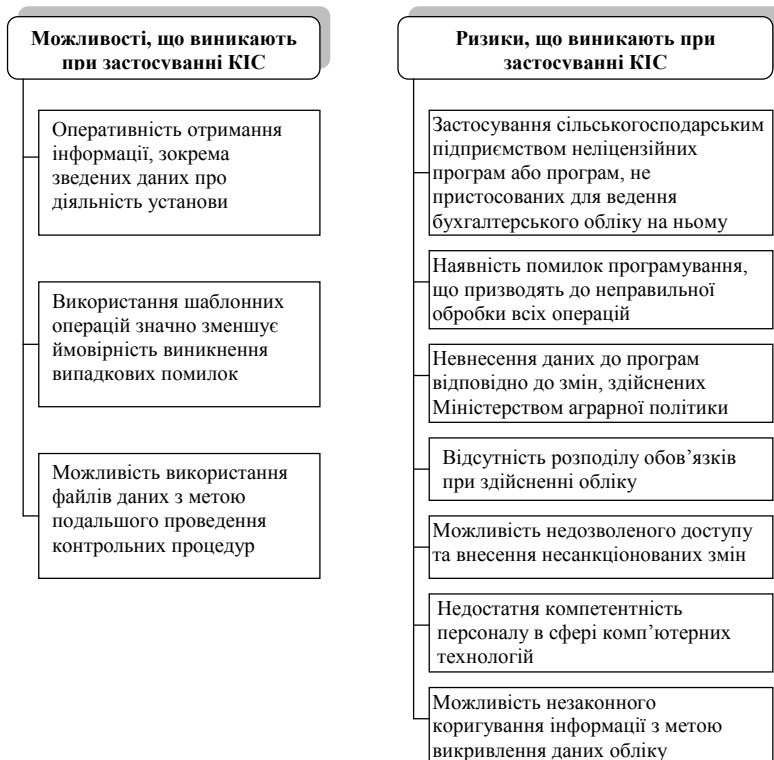

Рис. Можливості та ризики для системи внутрішнього контролю сільськогосподарських підприємств, пов'язані із використанням автоматизованих систем обліку

Як видно із таблиці, переваги від застосування КІС супроводжуються певними ризиками для системи внутрішнього контролю сільськогосподарських підприємств. Тому аудитор з метою максимально достовірної оцінки системи внутрішнього контролю слід провести тести контролю та перевірки на суттєвість із врахуванням вищенаведених ризиків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна зробити висновок, що у зв'язку з розвитком новітніх інформаційних технологій підтримуємо прагнення керівництва галузі лісового господарства полегшити роботу своїх працівників, звести до мінімуму час виконання облікових робіт, а також оперативно впливати на виробничі процеси та управління.

Виділимо основні проблеми впровадження використання комп'ютерної техніки і технології в аудиті:

- низький рівень розвитку аудиторського ринку, викликаний незначним періодом його становлення.
- аудит фінансової звітності згідно з міжнародними стандартами багато в чому має за основу так зване «професійне судження аудитора, яке ґрунтується на його досвіді та інтуїції. Тобто, бездумна комп'ютеризація аудиту може призвести до такої його автоматизації, яка потягне за собою ряд помилок при проведенні аудиту.
- різна галузева спеціалізація клієнтів аудиторських фірм, що при динамічно мінливому законодавстві заважає детально налагодити спеціалізовані системи на усі можливі випадки.
- ряд методичних проблем, зокрема, необхідність розроблення методичних підходів реалізації трансформаційних процедур перетворення фінансових звітів по заданих форматах, не розголошуючи при цьому комерційну таємницю тих аудиторів, які вже виконують подібні замовлення й знають, як цю роботу виконувати.
- низький рівень комп'ютерної грамотності користувачів.

Впровадження комп'ютерних технологій в аудиті вимагає значних фінансових витрат, тому враховуючи часи фінансової кризи одними з головних інструментів аудитора, як і раніше, залишаються Word та Excel.

Проте, конкуренція між аудиторськими фірмами змушує компанії знаходити нові шляхи підвищення ефективності організації та рентабельності діяльності.

До основних перспектив розвитку програм з автоматизації аудиторської діяльності слід віднести: продовження інтеграції з системами бухгалтерського обліку; створення майстра з настроювання користувачами алгоритмів формування бухгалтерської й податкової звітності на основі імпортованих даних бухгалтерського обліку; вбудовування й регулярне відновлення методології аудиту в частині робочих документів аудитора, бази потенційних (типових) порушень; вбудовування можливості опису бізнес-процесів.

Тому, на підприємствах галузі необхідно якнайшвидше впроваджувати в практику автоматизовану систему бухгалтерського обліку для сільського господарства, що дасть можливість більш успішно вирішувати питання сучасного менеджменту витрат та їх обліку і контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаєвська Н.І. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2006 року / Гаєвська Н.І. (редкол.), Селезньов О.В. (пер.з англ.). — К.: Аудиторська палата України, 2006. — 1146с.
2. Методичні рекомендації з проведення органами державної контрольно-ревізійної служби аудиту фінансової та господарської діяльності бюджетних установ, затверджені Наказом ГоловкиРКУ № 451 від 19.12.2005
3. Бутинець Ф.Ф. Інформаційні системи і технології в обліку: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. /Бутинець Ф.Ф., Давидюк Т.В., Євдокимов В.В., Легенчук С.Ф. — Житомир: ПП “Рута”, 2007. — 468 с.
4. Дорош Н.І. Аудит: методологія і організація. / Дорош Н.І. — К.: Знання, 2001. — 402с.
5. Кулаковська, Л. П. Організація і методика аудиту: навч. посібник / Кулаковська Л. П., Піча Ю. В. — [2-ге вид.] — К.: Каравела, 2005. — 560 с.
6. Петрик О. А. Аудит: методологія і організація / Київський національний економічний ун-т. / Петрик О. А. — К.: КНЕУ, 2003. — 260с.
7. Рудницький В.С. Внутрішній аудит. /Рудницький В.С., Лазаришина І.Д., Шеремета Г.М., Хомедюк В.О. — Рівне: УДУВГП, 2003. — 164 с.

Одержано 9.09.11

Определена роль информационных систем бухгалтерского учета в процессе аудита, финансово-хозяйственной деятельности предприятий аграрного сектора экономики. Перечислены возможности и риски для системы внутреннего контроля сельскохозяйственных предприятий, связанных с использованием автоматизированных систем бухгалтерского учета.

Ключевые слова: *аграрные предприятия, упрощение бухгалтерского учета, дефицит управленческой информации, информационные технологии в учете.*

The role of the accounting information system in the audit process, financial and economic activity of agrarian enterprises was defined. The opportunities and risks for the agrarian enterprises internal control system connected with the application of automated accounting systems were enumerated.

Key words: *agrarian enterprises, simplification of accounting, deficit of management information, information technologies in accounting.*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ НА АГРАРНОМУ РИНКУ

Т.Ю. БАБЕНКОВА, аспірантка*

Білоцерківський національний аграрний університет

Систематизовано чинники, що впливають на вибір маркетингового каналу та організацію товароруху продукції на аграрному ринку. Обґрунтовано напрями удосконалення збутової інфраструктури АПК.

У нинішніх умовах господарювання товаровиробники галузі, відчуваючи труднощі зі збутом виробленої продукції, втрачають стимули для нарощування обсягів виробництва, що зумовлює погіршення стану сировинної бази переробних підприємств. Ця ситуація створює передумови для заміщення традиційних каналів розподілу сільськогосподарської продукції різними маркетинговими системами. Кожний канал розподілу продукції з його учасниками і виконуваними функціями є певною маркетинговою системою. Враховуючи, що виробник і споживач у процесі купівлі-продажу виконують певну роботу, вони також є частиною каналу товароруху [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням агромаркетингу присвячені праці О. Варченко, Т. Дударя, Д. Крисанова, І. Соловійова, О. Шпичака та інших вчених. Проте, окремі питання щодо застосування маркетингових інструментів при організації просування продукції вітчизняними товаровиробниками на аграрному ринку залишаються ще недостатньо дослідженими.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження були праці вітчизняних і зарубіжних вчених. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, узагальнення і порівняння.

Результати досліджень. Зазначимо, що систему трансформації сільськогосподарської сировини у готовий до вживання продукт, що включає заготівлю, зберігання, транспортування, переробку і торгівлю називають маркетинговою сферою АПК. Необхідно виділити такі особливості маркетингової сфери АПК: особливий маркетинговий статус сільськогосподарської продукції, що є товаром переважно сировинного призначення, який не пов'язаний з упаковкою й іншими засобами індивідуальної споживчої ідентифікації, вимагає спеціальних підходів при просуванні його в маркетинговому середовищі; широке використання і різноманітність торгових марок щодо товарів переробної сфери АПК;

* Науковий керівник — Г.М. Калетнік, д-р. екон. наук, професор, член-кореспондент НААНУ

відособлення сфери послуг АПК, що характеризується широким спектром форм прояву і галузевою специфікою.

Залежно від наявності посередників на шляху товару від виробника до споживача, маркетингові канали диференціюють на прямі (вільні від посередників) і непрямі (із посередниками). Дослідженням встановлено, що для розвитку маркетингових систем АПК характерним є збільшення кількості посередників у маркетингових каналах, а отже — підвищення частки непрямих каналів у структурі агромаркетингового середовища. Проте дана тенденція не зменшила актуальність прямих контактів між виробником і споживачем. Відомо, що кількість незалежних посередників, які беруть участь у просуванні товару на ринок, визначає довжину маркетингового каналу АПК. Сучасні маркетингові системи продовольчого ринку передбачають функціонування різних за довжиною маркетингових каналів від гранично коротких (прямих) до достатньо довгих непрямих каналів, структура яких дає можливість реалізувати складні, розгалужені схеми розподілу товарів АПК.

На вибір маркетингового каналу в системі АПК безпосередньо впливає чинник економічної ефективності просування товару або послуги на ринок. Ефективність збуту товару АПК залежить від сумарних витрат на організацію його реалізації і тривалості періоду доведення його до кінцевого споживача. Отже, до показників ефективності збуту підприємств АПК можуть бути віднесені: рентабельність переробки і реалізації, обсяги втрат продукції під час просування на ринок і рівень збереження її якості.

Підприємство будь-якого рівня системи АПК постає перед проблемою вибору маркетингового каналу для виробленого ним продукту. Прагнення до мінімізації витрат призводить до спрощення системи переробки і збуту, поглиблення спеціалізації й водночас сприяє насиченню маркетингового каналу посередниками. Прагнення зменшити час просування товару на ринок і мінімізувати втрати також зумовлює у більшості випадків залучення посередників, оскільки за умови вузької спеціалізації, значних масштабів і розвиненого маркетингового забезпечення посередницької структури можуть розподіляти товари ефективніше [2].

Разом із тим підвищення рівня спеціалізації суб'єкта системи АПК збільшує його залежність від ринкової поведінки посередників і знижує можливості адаптації до кон'юнктурних змін. Ці передумови разом із прагненням до одержання додаткового доходу, що утворюється на кожному етапі трансформації сільськогосподарської сировини у готовий для вживання продукт, «в одних руках» є підставою для розвитку маркетингової діяльності на основі вертикальної інтеграції. Функції посередників у даному випадку підприємство-виробник бере на себе, зосереджуючи значну частину маркетингового каналу. Тобто, розвиток маркетингових систем може ініціювати одну із тенденцій: поглиблення спеціалізації або вертикальну інтеграцію виробничо-збутової діяльності. Зазначимо, що спеціалізація підприємств системи АПК в умовах формування аграрного ринку не завжди призводить до подовження каналів маркетингу, так само як вертикальна

інтеграція не є обов'язковою передумовою скорочення довжини маркетингових каналів.

Встановлення вільних ринкових відносин у сфері продовольства зумовило демонополізацію збутових систем АПК. Ринок заготівлі сільськогосподарської сировини, звільнений від державної монополії, надав сільськогосподарським підприємствам свободу вибору каналів реалізації продукції, у результаті чого склалася система ринкових каналів збуту. Так, в умовах планово-розподільчої економіки сільськогосподарське підприємство було залучено до визначеного кола заготівельних і переробних підприємств, а із становленням ринкових відносин частину вироблених товарів воно почало реалізовувати посередникам, які є індивідуальними підприємцями або комерційними фірмами. Виникли ринкові канали реалізації, на які припадає значна частка в сумарному потоці сільськогосподарської сировини.

Розвиток ринкової інфраструктури є одним із ключових факторів розвитку збутової діяльності в агропромисловому комплексі. Ринкова інфраструктура розглянута нами з позицій маркетингу, що дозволило сформувати схему маркетингової інфраструктури АПК, у складі трьох основних елементів: технологічного, інформаційного і комерційного (рис. 1).

Рис. 1. Схема збутової інфраструктури АПК

Згідно із запропонованою нами схемою, технологічна інфраструктура АПК складається із систем товаропросування, розподілу, зберігання і переробки, транспорту, технічного й технологічного обслуговування, ресурсозабезпечення. Інформаційну інфраструктуру формують система маркетингової інформації, засобів масової інформації, наукового забезпечення і консультаційна. Комерційна інфраструктура підрозділяється на системи торгових мереж, посередників і фінансово-кредитну. Отже, найбільш насиченим елементом маркетингової інфраструктури АПК є технологічна інфраструктура, що необхідно враховувати при опрацюванні державних програм розвитку маркетингової діяльності.

Маркетингові системи в особі учасників виробничої або збутової агропромислової діяльності прагнуть активно впливати на формування ринкової поведінки та інтереси споживачів. Отже, система маркетингу АПК є елементом ринку, що координує взаємодію виробника і споживача, тобто інтегратором ринку. У даному випадку маркетинг є засобом, що пов'язує майновий, технічний, технологічний і кадровий потенціал аграрних підприємств із кінцевим результатом будь-якої підприємницької діяльності у вигляді відтворення матеріально-сировинної бази й одержання прибутку.

Узагальнюючи, можна виділити перелік факторів, що визначають вибір маркетингового каналу підприємствами АПК: 1) витрати реалізації; 2) збереження якості товару; 3) особливості товару; 4) характер ринку збуту; 5) ефективність діючих і потенційних каналів маркетингу; 6) стан і можливості виробника товару; 7) цілі та ресурси підприємства. При виборі каналу маркетингу витрати реалізації слід аналізувати в розрізі витрат на транспортування, торгове обслуговування, стимулювання збуту, зберігання, однак підприємства досліджуваної сфери такий аналіз практично не ведуть.

Особливості товару щодо вибору каналу маркетингу визначаються видом, призначенням, середньою ціною одиниці товару і сезонністю виробництва. Вид товару дає інформацію про тривалість його максимального зберігання. Товари тривалого зберігання, наприклад зерно, можуть розподілятися через довгі непрямі канали маркетингу, що мають ряд посередницьких ланок, а розподіл товарів, які швидко псуються (наприклад, молоко), має здійснюватися через найкоротші канали. Призначення товару сигналізує про необхідність його переробки. Готові до вживання товари поширюються через роздрібну торгову мережу і довгі канали маркетингу. Товари сировинного призначення реалізуються коротшими ланцюгами [3].

Розглянемо особливості функціонування розподільчої інфраструктури у країні та досліджуваному регіоні. Встановлено, що на початок 2010 р. в Україні діє 35 товарних бірж, акредитовані Мінагрополітики для укладання угод купівлі-продажу сільськогосподарської продукції для державних і регіональних потреб, а також реєстрації зовнішньоекономічних контрактів. Крім того у країні функціонує 247 агроторгових домів (у 2009 р. їх налічувалося 314), з яких 224 (у 2009 р. їх кількість становила 288) на районному рівні (рис. 2).

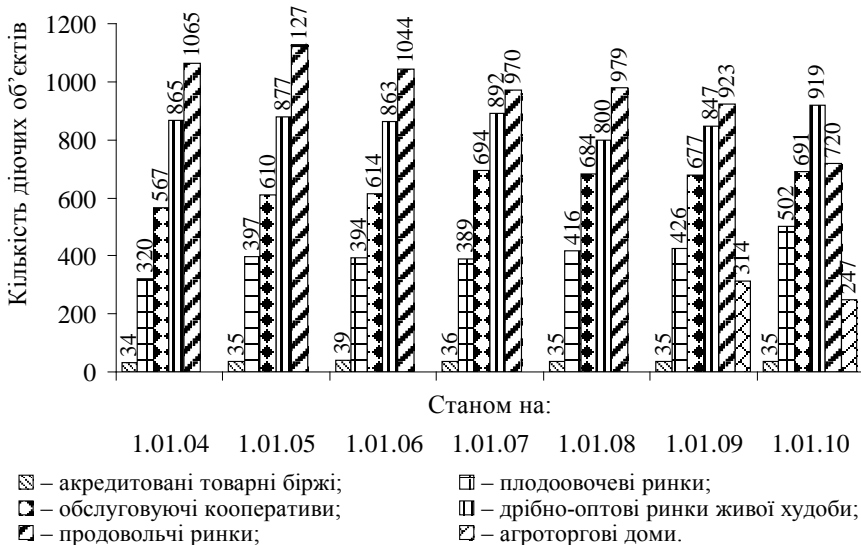

Рис. 2. Динаміка розвитку інфраструктури аграрного ринку

Зазначимо, що постановою № 723 від 1 липня 2009 р. Уряд затвердив Порядок використання у 2009 р. коштів Стабілізаційного фонду для державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, де передбачено бюджетний розподіл коштів, порядок конкурсного відбору сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів для надання їм фінансової підтримки, встановлено орієнтовні переліки та кошториси придбання техніки й технологічного обладнання сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами за видом діяльності [4].

Для фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів постановою КМУ від 13.05.2009 р. № 463 «Про затвердження Порядку використання у 2009 р. коштів Стабілізаційного фонду для здешевлення кредитів, фінансування інвестиційних проектів та підтримки окремих проектів в агропромисловому комплексі», передбачено виділення 90 млн грн [5].

З метою підтримки розвитку обслуговуючої кооперації Кабінетом Міністрів України прийнято постанову від 3 червня 2009 р. № 557 «Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року». Програмою передбачається до 2015 р. виділити на державну підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів 7 200 млн. грн, у тому числі майже 6,5 млрд. грн за рахунок коштів державного бюджету [6].

Відповідно до цієї програми у 2009 р. заплановано надання державної підтримки 128 кооперативам на суму 90 млн. грн на закупівлю обладнання для п'яти показових кооперативів у кожній області — молочарського, м'ясопереробного, плодоовочевого, багатофункціонального, кооперативу з обробітку землі та збирання врожаю, а у трьох південних областях — ще й зерновим кооперативам.

Кількість обслуговуючих кооперативів у країні становить 720 (у 2009 р. їх налічувалось 923), із них у сільській місцевості функціонують 587 (у 2009 р. відповідно було 638). Із загальної кількості кооперативів: переробних — 14, заготівельно-збутових — 110, сервісних — 75, багатофункціональних — 443.

Одним з основних джерел фінансування фермерських господарств і середніх землевласників на селі є кредитні спілки, яких нині в Україні налічується 547 (у 2009 р. — 567).

Важливу роль в інфраструктурі аграрного ринку відіграють оптові ринки, оскільки на основі них формуються попит і пропозиція, реальні ринкові ціни, оптові товарні партії такої продукції та переміщуються товарні потоки, в тому числі на експорт. Тому з метою вдосконалення інфраструктури аграрного ринку Кабінетом Міністрів України прийнято постанову від 3 червня 2009 р. № 562 «Про затвердження Державної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції» [7], а Верховною Радою України 25 червня прийнято Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» [8], які сприятимуть створенню оптових ринків сільськогосподарської продукції.

Встановлено, що з метою реалізації державної цільової програми щодо створення оптових ринків залучено технічну допомогу Європейського Союзу згідно з проектом «Виконання Україною зобов'язань щодо членства в СОТ та реалізації політики добросусідства в сільському секторі». Експертами ЄС розроблені три концептуальні проекти оптових ринків сільськогосподарської продукції на площі 6,5, 25 і 50 га для різних регіонів з урахуванням європейського досвіду та міжнародних стандартів. Нині спільно з європейськими спеціалістами ведуться проектні роботи щодо будівництва оптового ринку сільськогосподарської продукції поблизу м. Одеса, який є пілотним проектом, а набутий досвід буде поширений на інші регіони.

Українським державно-кооперативним проектно-вишукувальним та науково-дослідним об'єднанням «УкрНДіагропроект» розроблено еталонний проект оптово-роздрібного ринку сільськогосподарської продукції, який дає змогу швидко робити прив'язку до конкретного ринку. Крім цього, з метою скорочення часу для будівництва ринків обгрунтовано варіант створення модульних ангарів. Зазначимо, що ТОВ «Корпорація «Агро-Союз» спільно з державно-кооперативним проектно-вишукувальним інститутом «Дніпроагропроект» виконано передпроектні розробки оптово-роздрібного ринку сільськогосподарської продукції з використанням таких модульних ангарів виробництва.

Нині активними учасниками аграрної інфраструктури є заготівельні пункти, кількість яких у 2010 р. становить 17927 (у 2009 р. — 21491) одиниць, із них 15052 (у 2009 р. — 16611), 80% по заготівлі молока. З метою розширення обсягів торгівлі сільськогосподарською продукцією здійснюють свою діяльність 1627 (у 2009 р. — 1524) оптово-роздрібних продовольчих і плодоовочевих ринків, розвивається мережа супермаркетів і фірмових магазинів.

Висновки. Дослідженням встановлено, що аграрні товаровиробники продавали вироблену продукцію заготівельним організаціям, включаючи продаж за прямими зв'язками та споживчій кооперації; населенню в рахунок оплати праці й через систему громадського харчування; на ринку через власні магазини, ларьки та палатки. Внаслідок цього виникли нові канали, такі як біржі, аукціони; видача пайовикам у рахунок орендної плати за землю та майнових паїв; інші канали реалізації (комерційним структурам, підприємствам, на експорт тощо). Із появою великої кількості різноманітних каналів збуту відбулися значні структурні зміни в реалізації сільськогосподарської продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Развитие сельскохозяйственного маркетинга (зарубежная и отечественная практика) / М. А. Бабков, Т. Г. Бондаренко, О. В. Васильева и др.; отв. за вып. А. — Н. Д. Магомедов; под общ. ред. И. Г. Ушачева. — М: ВНИИЭСХ, 2003. — 48 с.
2. Соловйов І. О. Формування системи маркетингу в аграрній сфері економіки / І. О. Соловйов // Економіка АПК. — 2006. — № 2. — С. 103–109.
3. Артимонова І. В. Концепція маркетинг-мікс як основа програмно-цільового підходу до організації маркетингової діяльності підприємства / Артимонова І. В // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 4. — С. 94–101.
4. Постанова від 1 липня 2009 р. № 723. Про затвердження Порядку використання у 2009 році коштів Стабілізаційного фонду для державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 953 (953–2009-п) від 03.09.2009 № 1039 (1039–2009-п) від 09.09.2009). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=723-2009%EF>.
5. Постанова від 13 травня 2009 р. № 463. Про затвердження Порядку використання у 2009 році коштів Стабілізаційного фонду для здешевлення кредитів, фінансування інвестиційних проектів та підтримки окремих проектів в агропромисловому комплексі (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 649 (649–2009-п) від 01.07.2009 № 650 (650–2009-п) від 01.07.2009). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=463-2009%EF>.

6. Постанова від 3 червня 2009 р. № 557. Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=557-2009%EF>.
7. Постанова від 3 червня 2009 р. № 562 Про затвердження Державної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dpa.dn.ua/sta/5144-STA05.html>.
8. Закон України. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: закон № 1561-VI від 25 червня 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2009. — № 51. — Ст. 755.

Одержано 12.09.11

Систематизированы факторы, влияющие на выбор маркетингового канала и организации товародвижения продукции на аграрном рынке. Обоснованы направления совершенствования сбытовой инфраструктуры АПК.

Ключевые слова: *продовольственный рынок, инфраструктура аграрного рынка, агромаркетинговое обеспечение.*

The factors which influence the choice of marketing channel and the organization of commodity circulation at the agrarian market are systematized. The directions of the improvement of distribution infrastructure of Agro-Industrial Complex are grounded.

Key words: *food market, infrastructure of the agrarian market, agromarketing maintenance.*

УДК 332.155:633.52:631.3

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОЩУВАННЯ ЛЬОНУ ОЛІЙНОГО В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

С. А. БАЙДЮК, аспірант

Проаналізовано показники площ посіву, валового збору, урожайності, собівартості, чистого прибутку, рентабельності льону олійного в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області.

Статистичні відомості 90-х років свідчать, що до 1992 р. Україна входила у число світових лідерів з виробництва льону. Валовий збір становив

понад 100 тисяч тонн щорічно, або 13–16% від світового [1]. Займаючи 7–12% посівних площ у господарствах, які вирощували ці культури, продукція льону олійного забезпечувала значну частину прибутків, отриманих у галузі рослинництва.

Метою даної статті є проаналізувати економічну ефективність вирощування льону олійного в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області.

Методика досліджень. Реалізація поставлених у науковому дослідженні завдань проводилася з використанням статистичного, економіко-математичного, емпіричного та монографічного методів.

Результати досліджень. Нині льонопереробна промисловість нашої країни переживає не найкращі часи. Брак фінансування, застаріла матеріально-технічна база, низький рівень інвестиційних потоків, — все це ставить під сумнів розвиток галузі, і, як наслідок, зменшує шанси на повернення на світовий ринок України як одного з лідерів вирощування та переробки льону.

Разом з цим народногосподарське значення даної культури є надзвичайно важливим для повноцінного функціонування аграрного сектору. В процесі переробки насіння льону олійного отримують олію та макуху. Олію використовують у багатьох галузях промисловості, макуху — як високопоживну білкову кормову добавку для годівлі тварин. До екотипів льону олійного належать: довгунець, кучерявець та сланкий [2]. Виключно на олію використовують льон-кучерявець. З інших екотипів льону, окрім олії, виготовляють волокна (у стеблах льону міститься 10–15% волокна). Прослідкуємо динаміку вирощування льону в Україні за останні роки (табл. 1).

1. Основні показники динаміки вирощування льону в Україні

Показник	Рік								2010 у% до 2009
	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010	
Площа, з якої зібрано врожай, тис.га	164,9	95,8	19,8	23,6	11,5	5,8	1,8	1,0	-44,5
Валовий збір, тис.т	108,1	48,2	8,3	12,7	3,8	3,0	1,2	0,4	-66,7
Урожайність, ц/га	6,4	5,0	4,2	5,4	3,3	5,1	6,5	4,0	-38,5

Як бачимо з даних, наведених у табл. 1, площі, зайняті посівами льону олійного в Україні, з кожним роком істотно зменшуються. Якщо у 1990 р. посівами льону олійного було зайнято 164,9 тис. га, у 2000 р. — 19,8 тис. га, то у 2010 р. — лише 1 тис. га. Тобто, за останній рік, порівняно з 2000 р. площа вирощування льону олійного зменшилась в 19 разів. Відповідно зі зменшенням площі знизився валовий збір льону: з 8,3 тис. т. у 2000 р. до 0,4 тис. т. у 2010 р. Поряд з цим урожайність льону олійного за досліджуваний період істотно не змінилась та коливалась у межах 3,3 ц/га (2007 р.) до 6,5 ц/га (2009 р.) [3,4,5].

Аналізуючи табл. 1, спостерігаємо, що площа зібраного врожаю 2010 році зменшилась на 44,5%, порівняно з 2009 роком. Валовий збір зменшився на 66,7% проти попереднього року, слідом скоротилась і урожайність на 38,5%.

В Черкаській області сільськогосподарські підприємства займаються вирощуванням льону олійного, в процесі переробки насіння якого отримують олію та макуху. Динаміка вирощування льону олійного сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області наведена у табл. 2.

2. Динаміка вирощування льону олійного сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області*

Адміністративна одиниця	Рік					
	2006	2007	2008	2009	2010	2010 у% до 2006
Площа, га						
Черкаська область, в т.ч. райони:	11644	2391,9	709,5	1557,1	1037,2	-91,1
Катеринопільський	3563	1320,3	151,8	380,4	379,1	-89,4
Уманський	3288	242	397	517	224	-93,2
Чорнобаївський	910	189	–	210	190	-79,1
Урожайність, ц/га						
Черкаська область, в т.ч. райони:	14,6	5,2	15,5	14	12,9	-11,6
Катеринопільський	15,8	4,3	17,9	13,4	12	-24
Уманський	13,8	6,1	12,9	12,4	13,9	+0,7
Чорнобаївський	15,9	6,5	–	13,5	11,1	-30,2
Валовий збір, ц						
Черкаська область, в т.ч. райони:	169542	12337,3	11013,5	21725	133,55	-99,9
Катеринопільський	56404	5682,9	2720	5090	4557	-91,9
Уманський	45462	1473	5133,5	6383,8	3155	-93
Чорнобаївський	14436	1226	–	2843,8	2103	-85,4

* сформовано за даними [3]

В результаті проведених нами досліджень було виділено три райони Черкаської області за найбільшими площами посівів протягом досліджуваного періоду: Катеринопільський, Уманський та Чорнобаївський. Як бачимо, розмір площі, відведеної під посіви льону олійного, зменшується швидкими темпами. Так, у 2010 р., порівняно з 2006 р. вона скоротилась з 11644 га до 1037,2 га або на 91,1%. Аналогічна ситуація прослідковується і у розрізі районів: у Катеринопільському площа посівів льону олійного зменшилась на 89,4%, в Уманському — на 93,2%, в Чорнобаївському — на 79,1%. В цілому по області урожайність льону у 2010 р. становила 12,9 ц/га, що на 1,1 ц/га менше, ніж у попередньому році та на 11,6% менше, порівняно з 2006 р. Лише в Уманському

районі у 2010 р., порівняно з 2006 р., урожайність зросла на 0,7%. При різкому зменшенні розмірів посівних площ скоротилися і обсяги валового збору насіння льону олійного. У 2010 р., порівняно з 2006 р. обсяг зменшення склав 99,9%, в тому числі в Катеринопільському районі — на 91,9%, Уманському — на 93%, Чернобаївському — на 85,4%.

Для більш глибокого аналізу ефективності вирощування льону олійного проведемо розрахунок чистого прибутку та рентабельності реалізованого насіння в Черкаській області за 2007, 2010 рр. (табл. 3).

3. Результати від реалізації насіння льону олійного в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області*

Адміністративні одиниці	Ціна реалізації 1 ц, грн		Собівартість 1 ц, грн		Чистий прибуток, грн		Рентабельність, %	
	2007 р.	2010 р.	2007 р.	2010 р.	2007 р.	2010 р.	2007 р.	2010 р.
	Черкаська область, в т.ч. райони:	84,08	280	82,17	210	1,91	70	2,3
Катеринопільський	65,2	305	70	330	-4,8	-25	-6,8	-7,6
Уманський	73,1	320	71,6	260	1,5	60	2,1	23,1
Чернобаївський	90,8	265	83,7	198,4	7,1	66,6	8,5	33,6

*сформовано за даними [2, 3]

Чистий прибуток від реалізації насіння 1 ц льону олійного в Черкаській області у 2010 р., порівняно з 2007 р., зріс на 68,09 грн, що відбулося за рахунок зростання реалізаційної ціни з 84,08 грн у 2007 р. до 280 грн у 2010 р. відповідно збільшився і розмір рентабельності з 2,3% у 2007 р. до 33,3% у 2010 р. Збиток від реалізації за два досліджувані роки отримав Катеринопільський район, що пояснюється високою собівартістю вирощування насіння льону. Так, у 2007 р. чистий збиток від реалізації 1 ц склав 4,8 грн, у 2010 р. — 25 грн (-6,8% та -7,6% рівень рентабельності відповідно). В Уманському та Чернобаївському районах в результаті реалізації льону олійного отримали прибуток та додатне значення рівню рентабельності.

Зниження собівартості шляхом економічного використання матеріально-технічних ресурсів веде до збільшення рентабельності насіння льону олійного. Спостерігаючи за останніми дослідженнями в галузі льонарства, на веб-сайті журналу «Зерно» [6] визначена собівартість вирощування льону олійного в розрахунку на 1 га — 2375 грн. Розрахунок проводився враховуючи найефективніше поєднання витрат на вирощування льону олійного та використання матеріально-технічних ресурсів. При цьому зазначено, що вартість 1 т товарного насіння (зерна) льону олійного станом на 01.03.2011 р. у середньому становить 4,3 тис. грн на умовах EXW (склад продавця) [6].

Проведемо умовний розрахунок прибутку та рентабельності при собівартості виробництва насіння льону 2375 грн/га, реалізаційній ціні 430 грн/ц і відповідній урожайності сільськогосподарських підприємств Черкаської області (табл. 4).

4. Умовний розрахунок прибутку та рентабельності реалізації насіння льону олійного сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області за 2010 рік

Адміністративні одиниці	Урожайність, ц/га	Собівартість 1 ц (у розрахунку 2375 грн/га), грн	Ціна реалізації грн/ц	Умовний прибуток, грн	Умовна рентабельність, %
Черкаська область, в т.ч. райони:	12,9	184,1	430	245,9	133
Катеринопільський	12	197,9	430	232,1	117,3
Уманський	13,9	170,9	430	259,1	151,6
Чорнобаївський	11,1	213,9	430	216,1	101

Як видно з даних, розрахованих у табл. 4, при середньореалізаційній ціні на насіння льону, що діє в Україні (430 грн/ц) та максимально збалансованій собівартості (2375 грн/га) чистий прибуток і рентабельність за 2010 рік мають надзвичайно високі значення. Зокрема, при умовному розрахунку рентабельність насіння льону по Черкаській області за 2010 р. складає 133% (фактична рентабельність 33,3%); в Катеринопільському районі рівень рентабельності міг би сягнути 117,3% (фактична -7,6%); в Уманському рентабельність насіння льону олійного склала 151,6% (фактична 23,1%); в Чорнобаївському районі умовна рентабельність становила 101% (фактична 33,6%).

Висновки. Проведені нами розрахунки свідчать, що за умови дотримання всіх необхідних агротехнічних заходів при вирощуванні льону олійного, закупівлі високоурожайних сортів, відповідному удобренню ґрунту, льон олійний є високорентабельною культурою, яка у перспективі може приносити значні прибутки аграрному сектору.

При різкому зменшенні розмірів посівних площ скоротилися і обсяги валового збору насіння льону олійного. Так, у 2010 р., порівняно з 2006 р. темп зменшення склав 99,9%, в тому числі в Катеринопільському районі — на 91,9%, Уманському — на 93, а в Чорнобаївському — на 85,4%.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зубець М. Льон і коноплі: реалії та перспективи відродження / М. Зубцем // Голос України. — 2009. — 17 квітня. — С. 10–11.
2. Зінченко О.І. Рослиництво: Підручник / О.І. Зінченко, В.Н. Салатенко, М.А. Білоножко; за ред. О.І. Зінченка. — К.: Аграрна освіта, 2001. — 591 с.
3. Остапчук Ю.М. Сільське господарство в Україні. Статистичний збірник 2010 / Ю.М. Остапчука. — Київ, 2011. — 384 с.
4. Приймак В.П. Бюлетень про фінансово-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств Черкащини за 2007 рік / В.П. Приймак. — Черкаси, 2008. — 113 с.

5. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua>
6. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zerno-ua.com>.

Одержано 14.09.11

Проведенные нами расчеты свидетельствуют, что при условии соблюдения всех необходимых агротехнических мероприятий при выращивании льна масличного, закупке высокоурожайных сортов, соответственному удобрению почвы, лен масличный является высококорентабельной культурой, которая в перспективе может приносить значительную прибыль. Уменьшение размеров посевных площадей сократило валовой сбор семян льна масличного. Так, в 2010 г., в сравнении с 2006 г. темп уменьшения составил 99,9%, в том числе в Катеринопольском районе — на 91,9%, Уманском — на 93, а в Чернобаевском — на 85,4%.

Ключевые слова: лен масличный, экономическая эффективность, производительность, прибыль, сельское хозяйство.

The conducted calculations prove that on the assumption of keeping all necessary agro-technical measures for growing oil seed flax, purchasing high-yielding varieties with proper soil fertilization, flax is highly remunerative crop, which in the future may bring significant benefits to agricultural production. Smaller sown areas reduced gross flax seed yield. In 2010, compared with 2006 the reduction rate was 99.9%, including Katerynopil district where it comprised 91.9%, Uman district where it was 93% and Chornobaiv district with the rate of reduction 85.4%.

Key words: oil seed flax, economic efficiency, productivity, profits, agriculture.

УДК 336.663:637.1

НОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ СПИРТОВОЇ ГАЛУЗІ

І.А. БЕРЖАНІР, кандидат економічних наук

Розглянуто необхідність нормування оборотних засобів підприємств як важливої умови їх ефективного використання. Досліджено особливості методів нормування, запропоновано шляхи удосконалення методики нормування оборотних засобів підприємств спиртової галузі.

Ефективне функціонування підприємств спиртової галузі України в ринковій економіці значною мірою залежить від забезпеченості та раціонального використання ними оборотних засобів. Тому організація

оборотних засобів набуває особливого значення та вимагає ефективного управління ними на основі їх нормування.

Дослідженню методики нормування оборотних засобів присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів: В. Андрійчука, О. Бандурки, В. Бочарова, І. Гришової, М. Дем'яненка, Л. Демчук, В. Ковальова, А. Поддєрьогіна, В. Савчука та інших вчених. Проте в умовах трансформації економічних відносин багато аспектів цієї важливої проблеми потребують подальших досліджень з метою пошуку оптимальних шляхів її вирішення.

Метою статті є дослідження принципів та методів нормування оборотних засобів підприємств спиртової галузі.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою дослідження є положення економічної та фінансової теорії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем підвищення ефективності використання оборотних засобів. У процесі дослідження були використані такі методи: абстрактно-логічний, монографічний, синтезу та аналізу.

Результати досліджень. Необхідною умовою ефективного управління оборотними засобами є науково обґрунтоване визначення потреби в них на основі нормування. Але, на жаль, останнім часом на підприємствах спиртової галузі нормуванню оборотних засобів не приділяється належної уваги. Основними причинами цього є втрата підприємствами спиртової галузі власних оборотних коштів, що призвело до зниження їх фінансової стійкості, платоспроможності та кредитоспроможності; відмова держави від фінансування приросту оборотних засобів за рахунок залишку прибутку; зникнення зв'язку між кредитуванням матеріальних запасів і витрат та величиною нормативу оборотних засобів; неможливість встановлення обґрунтованих нормативів через створення понаднормативних виробничих запасів для часткової нейтралізації інфляційних ризиків; складна і дуже деталізована методика розрахунку потреби в оборотних засобах стала непридатною в ринкових умовах для управління коштами і ресурсами підприємства.

В сучасній економічній літературі нормування оборотних засобів трактують як економічно обґрунтований розрахунок мінімальної потреби в фінансових ресурсах, необхідних підприємству для створення мінімальних запасів товарно-матеріальних цінностей, які забезпечують його нормальну роботу [1, 2].

Обсяг оборотних засобів, необхідних підприємству для нормальної виробничої діяльності, розраховується шляхом визначення норм і нормативів оборотних засобів, які повинні забезпечити постійну потребу підприємства у виробничих запасах, незавершеному виробництві з урахуванням умов виробництва, постачання та збуту продукції.

Ефективний процес нормування оборотних засобів підприємств передбачає правильне визначення об'єктів нормування. Окремі економісти вважають, що об'єктом нормування є оборотні кошти підприємств [3, 4], а на

думку інших — власний оборотний капітал [5]. Проте оборотні кошти та оборотний капітал є джерелами формування оборотних засобів, а тому неправильно ототожнювати принципи нормування оборотних засобів у натуральному виразі та власні оборотні кошти, виділені на їх утворення, оскільки існує органічний зв'язок між вартісною формою та натурально-речовою основою оборотних засобів. Крім того, економічна природа власного оборотного капіталу полягає в тому, що він є джерелом формування оборотних засобів і покриває необхідну мінімальну потребу в оборотних засобах, а тому оптимальна його величина визначається автоматично, виходячи з величини встановленого нормативу оборотних засобів. Отже, об'єктами нормування є оборотні засоби, а не джерела їх формування у формі власного оборотного капіталу та оборотних коштів, якими покривається встановлена в результаті нормування частина оборотних засобів.

Незважаючи на важливість нормування для підвищення ефективності використання оборотних засобів, не чітко визначені його теоретичні аспекти, які б відповідали сучасним умовам функціонування підприємств спиртової галузі, на нашу думку, не дозволяють належно використовувати його на практиці.

Наразі в сучасній економічній літературі й практиці існують різні підходи щодо визначення нормативів оборотних засобів, що зумовлює існування різних методів нормування. Основними з них є аналітичний (дослідно-статистичний) метод, коефіцієнтний та метод прямого розрахунку [2, 5].

Коефіцієнтний метод полягає в уточненні чинних на початок розрахункового періоду нормативів оборотних засобів згідно зі змінами в цьому періоді показників виробництва, що впливають на величину цих засобів. За цим методом норматив оборотних засобів визначають як співвідношення між темпами зростання обсягів виробництва та величиною нормованих оборотних коштів в базовому році. Однак можна погодитись з окремими економістами [6], що це є надзвичайно спрощений метод нормування оборотних засобів, який через необґрунтоване заниження нормативів не створює умов підприємству для налагодження ритмічної роботи через нестачу матеріальних ресурсів.

Метод прямого розрахунку полягає у визначенні норми і нормативу за кожним елементом оборотних засобів, враховуючи умови постачання, організації виробництва і технології та збуту готової продукції на підприємстві. В практиці господарювання він є основним, найбільш точним та науково обґрунтованим, а інші методи розрахунку використовуються здебільшого як допоміжні.

Аналітичний або дослідно-статистичний метод передбачає аналіз наявних товарно-матеріальних цінностей з подальшим коригуванням фактичних запасів та вилученням з них надлишкових і застарілих. Основним недоліком цього методу є те, що він не відображає реального проходження

виробничого процесу та кругообігу оборотних засобів, так як нормативи визначаються на основі фактичних даних минулого року. Це призводить до того, що визначені таким чином нормативи є доволі відносними. Він орієнтується на фактичну організацію виробництва, постачання та збуту та не сприяє їх покращенню. Таким чином, недоліки в організації та використанні оборотних засобів у минулому періоді не усуваються, а переносяться на наступний, не мобілізуються резерви прискорення оборотності та не враховуються прогресивні чинники, такі як покращення матеріально-технічного постачання, покращення технології та організації виробництва, а також умов реалізації продукції.

Окрім цих методів, використовується розрахунково-аналітичний метод, суть якого полягає у визначенні мінімальної потреби певного виду оборотних засобів на основі даних минулого року шляхом ділення фактичних мінімальних залишків на основний показник, який визначає його обсяг. Основними недоліками цього методу, на думку багатьох економістів, є те, що для визначення нормативів оборотних засобів використовують фактичні залишки минулого року, тобто обсяг нормативу формується на основі вартості раніше створених виробничих запасів [7].

Аналіз даних таблиці свідчить, що при визначенні нормативу палива на Бершадському спиртзаводі спостерігаються випадки, коли мінімальні залишки були нижчими або вищими від дійсного їх мінімуму, що може не виникнути наступного року.

Фактичні залишки палива на Бершадському спиртзаводі, грн

Місяці	Залишки	Відхилення від середньорічного споживання
1	727250	188044
2	567750	28544
3	863473	324267
4	794522	255316
5	386198	-153008
6	585025	45819
7	677382	138176
8	480955	-58251
9	296929	-242277
10	394274	-144932
11	338754	-200452
12	357954	-181252
Разом	6470466	x
Середньорічне споживання	539206	x

Таким чином, використання цього методу для спиртових заводів не завжди забезпечує точність розрахунків, а тому є недоцільним. На основі

діючої практики нормування оборотних засобів фактичного їх руху виділяють такі недоліки в їх нормуванні: зокрема, діючий порядок нормування (на основі мінімальних залишків за окремими елементами оборотних засобів) не достатньо пов'язується з їх рухом протягом року, планування власних і позикових засобів здійснюється окремо. Ці недоліки створюють умови підприємствам планувати потребу в оборотних засобах у більших розмірах, ніж необхідно для здійснення виробництва.

Тому найбільш прийнятною в сучасних умовах, на нашу думку, є методика, наведена в Методичних рекомендаціях нормування оборотних засобів підприємств АПК [8], які передбачають визначення індивідуальних та сукупних нормативів, і складається з таких послідовних етапів:

- визначення норм запасів за окремими видами нормованих оборотних засобів;
- розрахунок нормативу оборотних засобів за кожним елементом;
- визначення сукупного нормативу оборотних засобів.

Нормування за цією методикою здійснюється за допомогою розрахунку норми та нормативу за кожним елементом оборотних засобів. При цьому норма характеризує обсяг кожного виду оборотних засобів, необхідних для здійснення нормальної роботи, а норматив — їх грошове вираження. Норми оборотних засобів визначають, враховуючи виробниче споживання та швидкість їх обороту, за формулою:

$$N_p = M_t \times K,$$

де N_p — норма запасів кожного виду оборотних засобів;

M_t — час знаходження кожного виду оборотних засобів в обороті;

K — коефіцієнт нарощування споживання кожного виду оборотних засобів.

Висновки. В сучасних умовах важливим напрямком удосконалення формування оборотного капіталу підприємств спиртової галузі є нормування оборотних засобів за Методичними рекомендаціями, розробленими Інститутом аграрної економіки УААН, яка враховує особливості кругообігу оборотних засобів підприємств спиртової галузі і передбачає об'єктивне визначення нормативів; основою для визначення нормативів оборотних засобів є реальні показники, які пов'язані з виробничими процесами; відповідає сучасним умовам функціонування підприємств (неплатежі, інфляція тощо) та принципово новим завданням з більш раціонального та ефективного використання матеріальних і фінансових ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зятковський І.В. Фінанси підприємства в розрахунках. — Тернопіль, 1998. — 151 с.
2. Фінансова діяльність підприємства: Підручник / Бандурка О.М., Коробов М.Я., Орлов П.І., Петрова К.Я. — К.: Либідь, 2002. — 384 с.

3. Демчук Л.А. Нормування оборотних засобів сільськогосподарських підприємств / Л.А. Демчук // Економіка АПК. — 2004. — № 2. — С. 56–61.
4. Литвин М.И. Как определять плановую потребность в оборотных средствах / М.И. Литвин // Финансы. — 1996. — № 10. — С. 10–13.
5. Фінанси підприємств: Підручник / А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.; Кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. — 5-те вид., перероб. та допов. — К.: КНЕУ, 2005. — 546 с.
6. Финансы организаций (предприятий) / Н.В. Колчина. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 383 с.
7. Лайко П.А., Мних М.В. Фінанси підприємств. — К., 2004. — 428 с.
8. Методичні рекомендації по нормуванню оборотних засобів підприємствами аграрного сектора АПК, розроблені у відповідності з Типовим порядком визначення норм запасів товарно-матеріальних цінностей, затверджених Міністерством економіки України. — К.: ІАЕ УААН, 1998. — С. 39.

Одержано 15.09.11

Рассмотрена необходимость нормирования оборотных средств предприятий как важного условия их эффективного использования. Исследованы особенности методов нормирования, предложены пути совершенствования методики нормирования оборотных средств предприятий спиртовой области.

Ключевые слова: оборотные средства, норматив, объект нормирования, производственные запасы, метод нормирования.

The necessity of standardization of enterprise circulating assets as an important condition of their effective use is considered. The peculiarities of standardization methods are researched; the ways of improving the methods of regulation of current assets of distilleries are suggested.

Key words: current assets, standard, object of standardization, production reserves, method of standardization.

УДК 631.16.336.22

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ РОЗРАХУНКУ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ

В.П. БЕЧКО, кандидат економічних наук

В статті розглянуто різні точки зору щодо питання обчислення показників ефективності використання оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах. Особливу увагу звернено на

методологічний підхід щодо обчислення вихідних величин: річного обороту та середньорічного залишку оборотних засобів, удосконалено методологію розрахунку середньорічного залишку оборотних засобів.

Рациональне використання оборотних засобів займає важливе місце в системі заходів, спрямованих на покращення фінансового стану підприємств аграрного сектору економіки. Інтереси сільськогосподарських підприємств в нових умовах господарювання вимагають відповідальності за результати їх виробничої та фінансової діяльності. Фінансовий стан підприємств в значній мірі залежить від ефективності використання оборотних засобів. Тому підприємства зацікавлені в раціональній їх організації, оскільки за оптимальних їх розмірів, здійснюється безперервний процес виробництва [3].

Прискорення кругообігу оборотних засобів, зменшує їх обсяг необхідний для забезпечення потреб виробництва. Вивільнена з обороту за рахунок такого прискорення частина оборотних засобів використовується для подальшого авансування їх у виробництво. Підвищення ефективності використання оборотних засобів набуває особливої актуальності для підприємств із сезонним характером виробництва, зокрема сільськогосподарських, які авансують їх на досить тривалий період часу [6].

В процесі господарської діяльності сільськогосподарські підприємства спрямовують дії на підвищення ефективності використання оборотних засобів. Проте, як свідчить досвід роботи, спрямовані в сільське господарство ресурси через неефективне їх використання не дають належної віддачі.

Все це і обумовило мету дослідження, яка полягає в удосконаленні методології розрахунку показників ефективності використання оборотних засобів.

Питання ефективного використання оборотних засобів сільськогосподарських підприємств досліджували провідні вітчизняні та зарубіжні економісти: В.Г. Андрійчук [1], І.Ю. Гришова [2], М.Я. Дем'яненко [3], Л.М. Драгун [4], І. П. Зайцева [5], А. Золтарев [6], М.Р. Ковбасюк [7], О.С. Філімонов [8], та інші вчені.

Методика дослідження. В статті використано економіко-статистичні методи дослідження, зокрема *монографічний* — для аналізу фінансового стану окремих сільськогосподарських підприємств; *графічний* — для аналізу виробничо — господарської діяльності сільськогосподарських підприємств; *порівняння* — для зіставлення фактичних даних звітного та попередніх років; *системного аналізу* — для обґрунтування пропозицій щодо методики визначення показників ефективності використання оборотних засобів; *спостереження, узагальнення* — в процесі розробки остаточних висновків на основі отриманих результатів аналітичних досліджень.

Результати дослідження. Незважаючи на те, що оборотність прийнято вважати узагальноючим показником ефективності використання оборотних засобів, дискусії в економічній літературі дають підстави стверджувати, що

серед наукових і практичних працівників не має єдиної думки стосовно його визначення та застосування сільськогосподарськими підприємствами. Проте у теоретичному плані при дослідженні проблеми управління оборотними засобами сільського господарства є певні досягнення, разом з тим, ряд методологічних питань ще досі не вирішені. В основному це стосується методики визначення тривалості одного обороту та середньорічної вартості оборотних засобів. Слід відмітити, що тривалість одного обороту є важливою характеристикою операційного циклу, що істотно впливає на обсяг, структуру та ефективність використання оборотних засобів. Тривалість одного обороту оборотних засобів охоплює кількість днів, упродовж яких вони здійснюють один оборот послідовно проходячи всі фази [7, с. 14].

Економічна ефективність оборотних засобів оцінюється за допомогою таких основних взаємопов'язаних показників: коефіцієнта оборотності, і тривалістю одного обороту [8, с. 18].

Вихідною базою для обчислення цих величин служить річний оборот і середньорічна наявність оборотних засобів.

Розбіжності в тривалості обороту оборотних засобів виникають в результаті неоднакового підходу до визначення середньорічної наявності оборотних засобів. З цього приводу також існують різні точки зору.

Прихильником визначення середньорічної вартості оборотних засобів, виходячи з їх величини на кінець року є Ротштейн Л.А. З такою позицією важко погодитися. Оборотні засоби є динамічною категорією і піддаються щоденній зміні. Залишок на кінець року не дає уяви про загальну масу оборотних засобів, особливо для сільськогосподарських підприємств [5].

В силу специфічних причин сільськогосподарські підприємства формують на кінець року значні суми оборотних засобів у виді страхових запасів кормів, посадкового матеріалу, а в останні роки і палива та мастильних матеріалів, оскільки в період проведення весняно — польових робіт спостерігається зростання на них цін. Використання вище вказаного методу не дає вірної уяви про дійсну тривалість обороту [4]. Так, відхилення в бік уповільнення, розраховані за цим варіантом становлять за 2004–2010 рр. від 17 до 56 днів (табл. 1). Стосовно грошових коштів, що зберігаються на поточних рахунках в банках, то їх не слід брати до уваги при розрахунку показників оборотності оборотних засобів, оскільки вони зберігаються в установах банку і не приймають участь в господарському обороті підприємства.

Зменшення середньорічного залишку оборотних засобів на суму грошових ресурсів на рахунках в банку дає більш правильне уявлення про дійсну тривалість кругообігу оборотних засобів. Нами розраховані показники оборотності оборотних засобів за різними варіантами (табл. 1.) свідчать, що в результаті виключення із середньорічного залишку оборотних засобів грошових коштів, що зберігаються на рахунках в банку, дає більш вірне уявлення про дійсну тривалість кругообігу. Відхилення в сторону прискорення обороту за 2004–2010 роки сільськогосподарськими підприємствами області

склали від 2 до 10 днів, враховуючи той факт, що сільськогосподарські підприємства в цей період в силу різних причин не акумулювали вільні грошові кошти на рахунках в банку. Як правило, вільні кошти трансформувалися в виробничі запаси та незавершене виробництво.

1. Показники оборотності оборотних засобів, обчислених різними методами (за матеріалами сільськогосподарських підприємств Черкаської області)

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Тривалість одного обороту в днях, обчислений за:							
середньорічним залишком оборотних засобів методом середньої хронологічної (варіант 1)	301	297	352	293	268	281	283
фактичними залишками оборотних засобів на кінець року (варіант 2)	318	325	374	311	310	337	315
середньорічними залишками оборотних засобів без грошових коштів в банку (варіант 3)	298	295	348	287	262	285	273
В порівнянні з 1 варіантом							
Уповільнення (+) варіант 2	17	28	22	18	42	56	32
Прискорення (-) варіант 3	-3	-2	-4	-6	-6	-4	-10

Без виключення залишку грошових коштів неможливо співставити оборотність оборотних засобів у високорентабельних та збиткових підприємств. У перших цей показник за рівних умов завжди буде гіршим за низькорентабельні. Наприклад, в СВК „Зоря” Христинівського району в 2010 році оборотність оборотних засобів з врахуванням наявності грошових коштів на поточних рахунках в банку в середньому за рік в сумі 219,5 тис. грн. склала 319 дні, а у СВК „Лан” цього ж району — 276 дні (вільний залишок грошових коштів на поточних рахунках в банку склав 2,8 тис. грн. Як свідчить аналіз СВК „Зоря” фінансово стабільне сільськогосподарське підприємство, що впроваджує у виробництво більш прогресивні форми організації виробництва, чистий прибуток якого у 2010 році склав 808,4 тис. грн., а рентабельність — 35,2%. В той же час у СВК „Лан” у 2010 році збиток склав 381,4 тис. грн., а рівень збитковості — 38,2%. Якщо виключити грошові кошти, що зберігаються на поточних рахунках в банку цих підприємств оборотність оборотних засобів складе відповідно 234 і 292 дні.

Приведений вище порівняльний аналіз різних методів визначення середньорічної наявності оборотних засобів дає можливість рекомендувати для

обчислення показників ефективності використання оборотних засобів сільськогосподарськими підприємствами формулу [2]:

$$C_{об.} = S C_{об.1-г.к.} + C_{об.2-г.к.} + S C_{об.н-г.к.}, \quad (1)$$

де $C_{об.1-г.к.}$, $C_{об.2-г.к.}$, ..., $C_{об.н-г.к.}$ — залишки оборотних засобів на кінець кожного місяця за мінусом коштів на поточних рахунках у банку; n — число місяців у періоді.

Для обчислення коефіцієнту оборотності оборотних засобів слід користуватися формулою:

$$K_{об.} = \frac{P_{об.}}{C_{об.}}, \quad (2)$$

де $K_{об.}$ — коефіцієнт оборотності;

$P_{об.}$ — річний оборот;

$C_{об.}$ — середньорічні залишки оборотних засобів;

Динаміка оборотності оборотних засобів сільськогосподарських підприємств Черкаської області, обчислених за річною сумою обороту із реалізації та середньорічними залишками оборотних засобів без врахування коштів, що зберігаються на поточних рахунках за 2004–2010 рр. приведена в таблиці 2.

Дані таблиці свідчать, що в цілому в сільськогосподарських підприємствах області спостерігається прискорення оборотності обороту оборотних засобів. Якщо тривалість їх обороту в 2004 році склала 298 днів, в 2010 році 273 днів або на 25 днів менше відповідно 2004 року.

Значний вплив на оборотність оборотних засобів має обсяг реалізованої продукції, її структура, якість, канали і терміни реалізації, а також рівень цін.

Всі ці фактори безпосередньо впливають і на оборотність оборотних засобів. Аналіз складу грошової виручки від реалізації продукції і послуг свідчить, що її зростання в 2010 році порівняно з 2004 роком склало 27,9%. Такі структурні зрушення сприяли прискоренню оборотності оборотних засобів. Одночасно з розвитком тваринницької галузі, починаючи з 2006 року по підприємствах відмічається уповільнення оборотності оборотних засобів. Для розвитку тваринницької галузі, зокрема формування стада тварин, підприємства отримували значні суми позик. Найбільшу суму позик на ці цілі отримали сільськогосподарські підприємства Черкаського та Смілянського районів частка кредитів по яких відповідно склала 56,3 і 18,9% від загального розміру запозичень сільськогосподарських підприємств області.

2. Ефективність використання оборотних засобів сільськогосподарським підприємствами Черкаської області

Райони	2004		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.	
	Коефіцієнт оборотності	Тривалість одного обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість одного обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість одного обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість одного обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість одного обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість одного обороту	Коефіцієнт оборотності	Тривалість одного обороту
Черкаський	1,26	286	1,19	303	1,03	350	1,04	346	1,03	349	1,07	336	1,37	262
Золотоніський	1,10	327	1,26	286	1,20	300	1,18	305	1,31	275	1,18	305	1,10	327
Смілянський	1,11	324	1,04	346	1,35	266	1,01	356	1,26	286	1,13	319	1,23	293
Уманський	1,15	313	1,16	310	1,09	330	1,03	348	1,23	293	1,16	310	1,56	231
Городищенський	1,25	288	1,25	288	1,11	324	0,87	414	1,17	308	1,17	308	1,48	243
Драбівський	0,94	383	1,11	324	0,89	404	1,15	313	0,90	399	1,25	288	1,14	315
Звенигородський	1,14	315	1,18	305	0,91	396	1,12	321	1,44	250	1,19	302	1,38	260
Кам'янський	1,34	269	1,24	290	1,22	295	1,19	303	1,54	234	1,13	319	1,48	243
Канівський	0,98	367	0,77	467	1,23	293	1,17	308	1,24	290	1,13	319	1,02	352
Катеринопільський	1,12	321	1,14	316	1,06	339	1,35	267	1,29	279	1,26	286	1,61	224
Корсунь-Шевченківський	1,03	349	1,06	340	1,03	349	0,80	450	1,21	298	1,21	298	1,20	300
Лисянський	1,22	295	1,14	315	1,13	318	0,83	434	1,21	298	1,32	272	1,54	233
Монастирищенський	1,09	330	1,06	340	0,92	391	1,08	333	1,42	254	1,29	279	1,45	248
Тальнівський	1,01	356	0,94	383	0,83	434	0,92	391	1,19	302	1,28	281	1,50	240
Христинівський	1,02	352	1,05	343	1,07	336	1,03	349	1,08	333	1,24	290	1,34	269
Чорнобаївський	1,18	305	1,04	346	1,01	356	1,14	315	1,18	305	1,08	333	1,35	267
Чигиринський	1,26	286	1,43	252	1,02	353	1,34	269	0,90	399	1,09	330	1,01	357
Шполянський	1,34	269	1,36	265	0,93	387	1,03	350	0,92	391	1,06	339	1,28	281
Жашківський	1,42	254	1,03	350	0,95	379	1,61	224	1,54	234	1,30	277	1,60	225
Маньківський	1,28	281	0,83	434	1,04	346	1,12	321	1,20	300	1,11	324	1,40	257
Всього	1,19	298	1,22	295	1,03	348	1,25	287	1,37	262	1,26	285	1,32	273

Із нарощуванням обсягів кредитів по Черкаському району зріс їх розмір в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь з 1003,8 грн. в 2005 році до 2822,1 грн. в 2010 році або відповідно у 3,7 і 5,5 разів порівняно з середньообласним показником. Вкладення коштів у тваринницьку галузь сприяло зростанню обсягів виробництва та реалізації продукції.

Проте, в зв'язку з тим, що виробничий цикл в тваринництві, особливо в м'ясному скотарстві більш тривалий, це в певній мірі вплинуло на показники оборотності оборотних засобів.

Так, підприємства Черкаського району почали інтенсивно авансувати оборотні засоби в тваринницьку галузь, починаючи з 2004 року. Тривалість одного обороту оборотних засобів у 2004 р. по підприємствах Черкаського району складала 286 днів. В наступні роки відмічається уповільнення обороту оборотних засобів, зокрема в 2005 р. на 17, в 2006 р. на 64, а в 2010 р. на 50 днів відповідно до 2004 року. і на 51 день більше до середньообласного показника за 2010 рік.

Співставлення приведених показників оборотності по сільськогосподарських підприємствах області свідчить, про зміну швидкості їх обертання як в сторону прискорення, так і уповільнення. На зміну цього показника істотний вплив має як зростання річного обороту, так і зміни середньорічної наявності оборотних засобів.

Аналіз свідчить, що в підприємств в яких встановлено факт уповільнення оборотних засобів, темпи росту їх середньорічних залишків перевищували темпи росту виробничих витрат.

Одною із головних причин невідповідності темпів зростання середньорічних залишків оборотних засобів і виробничих витрат є накопичення на кінець року у великих розмірах виробничих запасів.

Таке накопичення спостерігається практично у всіх підприємствах, оскільки відсутність науково обгрунтованого нормування, а звідси і оперативного контролю за їх станом, штучне зростання цін на основні види виробничих запасів у період проведення весняних робіт, призводить до більш швидких темпів зростання виробничих запасів порівняно з виробничими витратами.

В 2010р. середньорічна вартість виробничих запасів авансованих у виробництво порівняно з 2004 р. зросла на 187122,0 тис. грн. або на 38,3% Зростання середньорічної вартості оборотних засобів залежить як від росту цін на основні їх види, так і необгрунтованого накопичення виробничих запасів на кінець року. Причиною такого явища є необгрунтоване зростання цін в періоди нарощування виробничих витрат, пов'язаних з проведенням весняно-польових робіт і робіт в осінній період. Тому підприємства, як правило, накопичують певні види матеріальних цінностей. Це результат відсутності державної підтримки підприємств аграрного сектору економіки, поглиблення диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію. Значний вплив на розмір оборотних засобів має відсутність науково — обгрунтованого нормування оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах. Це негативно відбивається і на їх оборотності. Запровадження наукового обгрунтованого нормування оборотних засобів підприємствами сприятиме підвищенню ефективності їх використання, оскільки підприємства формуватимуть їх лише в науково — обгрунтованих розмірах, що значно прискорить їх обертання.

Висновки. Зіставляючи різні точки зору відповідно методології обчислення середньорічного залишку оборотних засобів, ми дійшли висновку, що в ринкових умовах при обчисленні середньорічних залишків оборотних засобів при визначенні показників ефективності їх використання слід їх залишки зменшувати на суму коштів, що зберігаються на поточних рахунках в банку.

Проведений аналіз свідчить, що в підприємств в яких встановлено факт уповільнення оборотних засобів, темпи росту їх середньорічних залишків перевищували темпи росту виробничих витрат. Одною із головних причин невідповідності темпів зростання середньорічних залишків оборотних засобів і виробничих витрат є накопичення на кінець року у великих розмірах виробничих запасів. Таке накопичення спостерігається практично у всіх підприємствах, оскільки відсутність науково обґрунтованого нормування, а звідси і оперативного контролю за їх станом, штучне зростання цін на основні види виробничих запасів у період проведення весняних робіт, призводить до більш швидких темпів зростання виробничих запасів порівняно з виробничими витратами.

З'ясовано, що значний вплив на розмір оборотних засобів має відсутність науково — обґрунтованого нормування оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах. Це негативно відбивається і на їх оборотності. Запровадження наукового обґрунтованого нормування оборотних засобів підприємствами сприятиме підвищенню ефективності їх використання, оскільки підприємства формуватимуть їх лише в науково — обґрунтованих розмірах, що значно прискорить їх обертання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2004. — №5. — С. 52–63.
2. Гришова І.Ю. Методичні аспекти формування системи показників ефективності використання оборотних засобів молокопереробних підприємств. Ринкова трансформація економіки: стан проблеми, перспективи / І.Ю. Гришова // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів, майстрів та аспірантів: У двох томах. — Т.2. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — С.203–205.
3. Демьяненко Н.Я. Повышение отдачи оборотных средств колхозов. — К.: Урожай, 1988. — 112 с.
4. Драгун Л.М. Удосконалення аналізу ефективності використання обігових коштів підприємства / Л.М. Драгун, В.Ф. Левченко, О.Л. Бондаренко // Фінанси України. — 1998. — №12. — С. 12–20.
5. Зайцева І. П. Узагальнення існуючих підходів до визначення ефективності використання оборотних коштів на підприємстві // Наукові записки Національного університету „Острозька академія”. Серія: Економіка. — 2004. Випуск 6. — С.166–167.

6. Золтарев А. Эффективное использование оборотных средств / А. Золтарев, И. Волик // Экономика Украины. — 1998. — №7. — С. 12–16.
7. Ковбасюк М.Р. Анализ эффективности использования оборотных средств предприятий / М.Р. Ковбасюк // Бухгалтерский учет. — 1987. — №9. — С. 14–18.
8. Філімоненков О.С. Про сутність оборотних засобів та показники ефективності їх використання на підприємствах / О.С. Філімоненков // Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту. — 1997. — № 5. — С. 241–244.

Одержано 16.09.11

Значительное влияние на размер оборотных средств имеет отсутствие научно — обоснованного нормирования оборотных средств в сельскохозяйственных предприятиях. Это негативно отражается и на их оборотности. Ввод научного обоснованного нормирования оборотных средств предприятиями будет способствовать повышению эффективности их использования, поскольку предприятия будут формировать их лишь в научно — обоснованных размерах, что значительно ускорит их возвращение.

Ключевые слова: *эффективность, оборотные средства, показатель, годовой оборот, среднегодовой остаток оборотных средств.*

The lack of science-based regulation for circulating assets at agricultural enterprises has a considerable influence on the amount of circulating assets. It negatively influences their circulation. The introduction of science-based regulation for circulating assets by enterprises will facilitate their efficient application, because enterprises will form them only in science-based amounts, which will accelerate their rotation considerably.

Key words: *efficiency, circulating assets, index, annual turnover, average annual surplus of circulating assets.*

УДК: 338.439:338.439.63:637.1:637.5

РІВЕНЬ ВИРОБНИЦТВА ТА СПОЖИВАННЯ ПРОДУКЦІЇ СКОТАРСТВА У ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Н.О. БЛЕНДА

Визначено стан та тенденції виробництва продукції скотарства у Черкаській області та частку сільськогосподарських підприємств у валовому виробництві. Розглянуто основні фактори, що впливають на рівень споживання яловичини та молока.

Виробництво продукції скотарства завжди було і залишається одним з основних напрямків вирішення продовольчої проблеми. Внаслідок кризи в

аграрній сфері у м'ясо-молочному підкомплексі відбулися негативні зміни: значне скорочення поголів'я худоби, спад її продуктивності, насамперед у підприємствах суспільного сектору. Тенденції виробництва продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами в останні роки досягли критичних меж, що призвело до недостатнього забезпечення населення продуктами харчування. Поряд з цим, низька купівельна спроможність населення, зростання цін на м'ясо-молочну продукцію зумовили недостатнє її споживання та зниження платоспроможного попиту на м'ясо і молоко.

Дослідженню сучасного стану виробництва та споживання продукції скотарства, значення сільськогосподарських підприємств у забезпеченні основними видами продукції присвячені праці провідних вчених економістів-аграрників: П.Т. Саблука, О.М. Шпичака, П.І. Гайдуцького, П.С. Березівського, М.Й. Маліка та інших. Проте, дослідження розвитку галузі скотарства та споживання яловичини і молока на регіональному рівні потребують детального вивчення з метою встановлення існуючих тенденцій.

Методика досліджень. Під час дослідження застосовано методи: економічного аналізу (для врахування чинників, умов, обставин, які впливають на виробництво та споживання продукції скотарства); абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень результатів аналітичних розрахунків і формування висновків).

Результати досліджень. Важливою складовою забезпечення продовольчої безпеки є виробництво необхідної кількості й відповідної якості м'яса і молока, як основних структурних елементів пропозиції на ринку продукції скотарства. Забезпечення населення продуктами харчування з року в рік стає все більш глобальнішою проблемою. Важливою передумовою економічного зростання в аграрному секторі є нарощування обсягів виробництва основних видів продукції скотарства на ефективній основі.

Становище в галузі скотарства, можна визначити як кризу системного характеру, що робить проблематичним становлення стійкого розвитку скотарства в найближчій перспективі. Викликано це значним зменшенням чисельності поголів'я великої рогатої худоби. Загалом скорочення поголів'я ВРХ на початок 2011 року становило 78,2% проти рівня 1990 року, в тому числі скорочення чисельності корів склало 69,1%. Особливо значні темпи скорочення поголів'я відмічаємо у сільськогосподарських підприємствах, де поголів'я великої рогатої худоби на 1 січня 2011 року зменшилось у 6,5 рази порівняно із 1990 роком, а корів — у 5,6 рази.

Поряд із зменшенням чисельності поголів'я, суттєвим є зниження якісних характеристик стада та його генетичного потенціалу, погіршення умов вирощування молодняку та забезпеченості повноцінними кормами, висока собівартість продукції та диспаритет цін на промислову і сільськогосподарську продукцію. Рівень закупівельних цін на продукцію сільського господарства не дає змогу вести навіть просте відтворення [2, с. 39]. Вище зазначені причини призвели до значного скорочення обсягів виробництва молока і яловичини (табл. 1).

1. Виробництво продукції скотарства в Черкаській області

Показник	1990 р.	2000 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Виробництво м'яса у забійній вазі, тис. т	195,4	74,2	112,9	156,7	203,0	253,7	326,3
- в т.ч. яловичини	92,5	33,0	29,2	27,7	24,8	21,4	19,5
Виробництво молока, тис. т	1009,7	499,1	515,6	501,8	493,6	491,0	478,9
Питома вага сільськогосподарських підприємств, %							
- у виробництві м'яса всіх видів	76,8	36,9	56,3	70,0	79,1	85,7	89,3
- яловичини	94,1	60,6	45,2	46,2	44,8	50,5	56,9
- молока	82,6	48,3	37,2	37,0	37,9	42,1	45,1

У зв'язку з особливостями виробництва, найбільш гостро кризові тенденції проявляються у м'ясному скотарстві. Незважаючи на заходи уряду, спрямовані на стабілізацію розвитку скотарства, відбувається подальший спад виробництва яловичини та телятини. Так, підприємствами Черкаської області у 2010 році було вироблено 19,5 тис.т яловичини у забійній вазі, що становить 21% від рівня 1990 року.

Не краща ситуація у молочному скотарстві, у 2010 році загальне виробництво молока підприємствами області становило 478,9 тис. т, що складає 47,4% порівняно з 1990 роком.

Питома вага сільськогосподарських підприємств у виробництві яловичини та молока має загальну негативну тенденцію до зниження починаючи з 1990 року. Так, у 1990 році підприємства суспільного сектору виробляли 94,1% яловичини і 82,6% молока, а у 2010 році їх частка у загальному виробництві становить 56,9% та 45,1% — відповідно.

Зважаючи на загальне збільшення виробництва м'яса у Черкаській області, що з 2008 року перевищує рівень 1990 року, та значне зменшення виробництва яловичини, в структурі виробництва м'яса відбулися значні зміни (рис. 1).

У структурі виробництва м'яса всіх видів у 2010 році порівняно із 1990 роком, значно зменшилась частка яловичини та свинини — відповідно на 41,3 та 27,4 відсоткових пункти, водночас виробництво м'яса птиці збільшилось у 6 разів.

Відповідно до зміни структури виробництва м'яса змінюється структура його споживання: споживання м'яса птиці — збільшується, а яловичини і свинини — зменшується. Значно нижча ціна на м'ясо птиці, у порівнянні із цінами на яловичину та свинину, робить його доступним для більшості споживачів, що викликає зростання виробництва у відповідності до росту попиту.

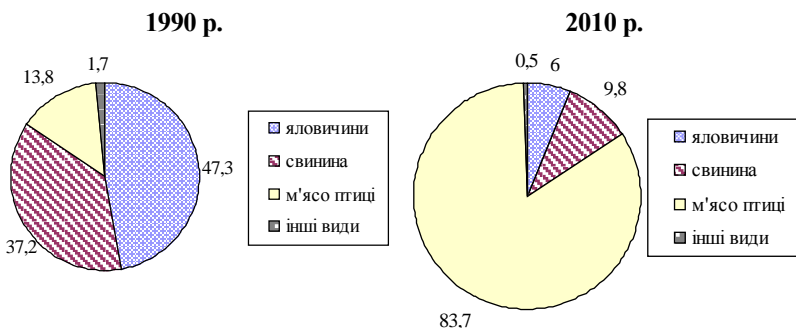

Рис 1. Структура виробництва м'яса у Черкаській області за роками, %

Враховуючи збільшення виробництва м'яса і молока починаючи із 2005 року населення Черкаської області на регіональному рівні може бути повністю забезпечене вказаними продуктами у відповідності до норм споживання (табл. 2).

2. Порівняльний рівень виробництва та споживання молока і молочних продуктів, м'яса і м'ясних продуктів на душу населення Черкаської області, кг

Роки	Молоко		М'ясо	
	виробництво	споживання	виробництво	споживання
1990	659,4	342,1	127,6	62,4
1995	481,9	258,8	63,7	44,1
2000	349,4	216,3	52,0	39,9
2005	384,4	248,4	75,3	43,1
2006	386,3	250,0	84,6	43,2
2007	379,6	236,4	118,6	47,1
2008	376,8	228,0	155,0	50,5
2009	377,8	227,2	195,2	51,6
2010	371,2	221,2	252,9	53,2
Рекомендована норма споживання [1]	380,0		83,0	

На 1 особу населення в Черкаській області за 2010 рік було вироблено м'яса — 252,9 кг, що значно перевищує потребу населення, молока — 371,2 кг.

Складається ситуація на ринку, коли пропозиція перевищує попит, або відбувається надмірне виробництво продуктів, що не знаходять ринків збуту. В дійсності ж на продовольчому ринку постійно ціни підвищуються темпами, що випереджають темпи зростання доходів більшої частини населення країни.

Споживчі витрати впродовж останніх 5-ти років сягають понад 87 відсотків всіх витрат, зокрема на продовольчі товари витрачається 55–56 відсотків. Найбільш значні витрати пов'язані саме з придбанням м'яса і

м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів [3, с. 121]. А тому маємо низький рівень споживання молока і молокопродуктів (62,2%) та м'яса і м'ясопродуктів (56,7%), відповідно до рекомендованої норми споживання. Враховуючи асортимент видів м'яса, що становлять фонд споживання, на яловичину припадає 18,8% [4, с. 153].

Фактори впливу на попит, за формою їх впливу поділяють на:

- економічні — досягнутий рівень розвитку виробництва, величина грошових доходів населення, рівень цін та товарної пропозиції;
- соціальні — розподіл населення за рівнем доходу, частка населення у загальній його чисельності, яка живе за межею бідності;
- демографічні — чисельність населення, статевовіковий склад, структура родин;
- природно-кліматичні — середньорічна температура, тривалість зимового періоду, вологість;
- національно-історичні — національні звичаї та традиції, особливості побуту;
- психологічні — споживчі звички, мода, думки й переваги індивідуальних споживачів та інші.

Всі перераховані фактори безпосередньо або опосередковано впливають на попит. Проте, визначальна роль у формуванні платоспроможного попиту належить групі економічних факторів [3, с. 125].

Висновки. Враховуючи викладене, забезпечення зростання обсягів виробництва продукції в Черкаській області не вирішує проблеми низького споживання м'ясо-молочної продукції, особливо м'яса. Фактично область є донором визначених продуктів для інших областей країни в яких рівень виробництва м'яса та молока досягнув критичних меж. Значна частина надлишкової продукції також експортується, переважно в країни СНД. Причому це відбувається на фоні значного імпорту продукції тваринного походження за значно нижчими цінами і іноді сумнівної якості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайдучський П.І. Формування та розвиток аграрного ринку / П.І. Гайдучський // Економіка АПК. — 2004. — № 3. — С.4.–15.
2. Мазуренко О.В. Стан виробництва та споживання м'яса в Україні / О.В. Мазуренко // Економіка АПК. — 2005. — № 2. — С. 38–41.
3. Одінцов М.М. Формування і розвиток ринку продуктів тваринництва / М.М. Одінцов — Черкаси: Брама-Україна, 2009. — 296с.
4. Статистичний збірник "Сільське господарство України" за 2010 рік. — Київ: Державна служба статистики України, 2011. — 385 с.
5. Статистичний збірник Сільське господарство Черкащини 2010 рік. — Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області, 2011. — 253с.

Одержано 16.09.11

Предприятия Черкасской области, начиная с 2006 года полностью обеспечивают собственным производством население области мясо-молочными продуктами, учитывая нормы их потребления. Но увеличение производства не влияет на уровень потребления мяса и молока, по причине низкого платежеспособного спроса.

Ключевые слова: *продукция скотоводства, производство, потребление, платежеспособный спрос.*

Beginning with 2006 the enterprises of Cherkassy region have been providing the population of the region with their own meat-and-dairy products in full amount, taking into account their consumption rate. But the production increase doesn't influence meat and milk consumption level, because of low solvent demand.

Key words: *cattle breeding production, production, consumption, solvent demand.*

УДК 336.226

ПРОБЛЕМА БЮДЖЕТНОГО ВІДШКОДУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ

**П.М. БОРОВИК, кандидат економічних наук
В.І. ГАЙДАЙ, Л.С. МУНТЯН**

У статті досліджено проблему бюджетного відшкодування від'ємного значення об'єкта оподаткування з податку на додану вартість та обґрунтовано пропозиції щодо напрямів її вирішення.

Одним із бюджетоформуючих податків як в Україні так і в багатьох інших країнах є податок на додану вартість (ПДВ). Поряд з цим, вітчизняний механізм справляння ПДВ передбачає за наявності відповідних підстав можливість відшкодування від'ємного значення податку на додану вартість з бюджету, що є ключовим невеликим цієї податкової форми. Саме проблема бюджетного відшкодування ПДВ суттєво послабила фіскальну функцію даного податкового платежу та зумовила використання податку на додану вартість у схемах податкових оптимізацій як з метою мінімізації сум сплати податку так і отримання від'ємного значення об'єкта оподаткування з ПДВ з бюджету.

Варто відзначити, що дослідженню проблемних питань нарахування та сплати податку на додану вартість присвячено праці провідних вітчизняних науковців, зокрема М. Дем'яненка [3], Т. Єфименко [4], О. Непочатенко [5], Л. Тулуша [10; 11] та безлічі інших дослідників. В той же час невирішена проблема бюджетного відшкодування ПДВ потребує подальшого вивчення, що й зумовило необхідність проведення даного дослідження. З цієї причини

завданням даної розвідки є обґрунтування напрямів вдосконалення механізму справляння податку на додану вартість з метою вирішення проблеми відшкодування ПДВ з бюджету.

Методика дослідження. Для виконання поставленої мети в ході проведення дослідження використано економіко-статистичні методи досліджень, зокрема монографічний метод, методи порівняння та економічного аналізу, графічний а також табличний метод.

Результати дослідження. Податок на додану вартість нині в Україні забезпечує надходження значної частки доходів державного бюджету (табл. 1).

1. Частка ПДВ в структурі доходів державного бюджету України, %*

Регіон	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
По Україні	38,2	36,8	41,1	38,9	36,9
По Черкаській області	35,2	37,2	39,9	39,1	40,2
По одній з податкових інспекцій Черкаської області	33,9	33,5	35,1	36,8	38,2

*Складено авторами за даними джерел: [1; 2] а також за даними обліку ДПА в Черкаській області та однієї з податкових інспекцій Черкаської області.

Зокрема, дані, наведені в таблиці 1 демонструють, що ПДВ забезпечує формування близько 40% доходів державної казни, що мобілізуються ДПА України та ДПА в Черкаській області а також від 33 до 38% податкових надходжень держбюджету, що мобілізуються ДПП в одному з районів Черкаської області.

В той же час, згідно з вимогами статті 200 Податкового Кодексу України (ПКУ) [6] та статті 7.7. Закону України «Про податок на додану вартість», що діяв в Україні до 2011 року [8], окремі платники ПДВ мають право на відшкодування з бюджету від'ємного значення об'єкта оподаткування з цього податку. Передусім це відноситься до підприємств, що вивозять товари, роботи та послуги за межі України. Внаслідок цього в Україну надходять валютні цінності, але одночасно, експортерам, що є платниками ПДВ, відшкодовують з бюджету досить великі суми податку. Слід зазначити, що одним із наслідків дії законодавчої норми, що передбачає право експортерів вітчизняних товарів та платників податків, які з інших причин мають від'ємне значення об'єкта оподаткування з ПДВ на відшкодування таких сум податку із бюджету, є штучне завищення окремими з них податкового кредиту саме з метою отримання бюджетного відшкодування. Крім того, варто відмітити, що суми податку на додану вартість, заявлені окремими платниками до відшкодування та розміри самих відшкодувань з року в рік зростають, що свідчить про те, що проблема бюджетного відшкодування все більше заважає підрозділам державної податкової служби України виконувати плани по мобілізації надходжень до бюджету держави.

Зокрема, по одній з податкових інспекцій Черкаської області за період 2006–2010 років розмір ПДВ, відшкодованого з бюджету внаслідок

декларування від'ємного значення об'єкта оподаткування з цього податку зріс майже вдвічі і досяг 640 тис. грн. (табл. 2.).

2. Динаміка мобілізації та відшкодування ПДВ з бюджету по досліджуваній державній податковій інспекції Черкаської області*

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Мобілізовано ПДВ, млн. грн.	2,48	2,61	3,17	3,82	4,23
Відшкодовано ПДВ з бюджету, млн. грн.	0,32	0,35	0,43	0,54	0,64
Різниця між мобілізованою сумою ПДВ та бюджетними відшкодуваннями, млн. грн.	2,41	2,26	2,74	3,28	3,59

*За даними обліку однієї з податкових інспекцій Черкаської області.

При цьому, частка бюджетного відшкодування з податку на додану вартість у загальних надходженнях цього податку в Україні є досить високою і має тенденцію до поступового щорічного зростання (рис.).

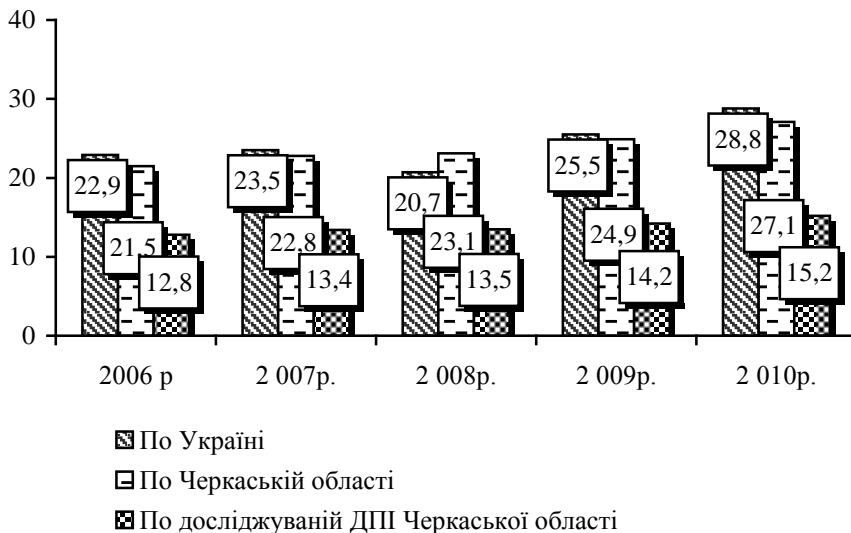

Рис. Частка бюджетного відшкодування податку на додану вартість у загальних надходженнях ПДВ до держбюджету, %*

*Складено авторами за даними джерел: [1; 2] а також за даними обліку ДПА в Черкаській області та досліджуваної податкової інспекції Черкаської області.

Зокрема, по Україні цей показник зріс з 22,9% у 2006 році до 28,8% у 2010 році, по Черкаській області — з 21,5% до 27,1%. Варто відмітити, що по досліджуваній податковій інспекції частка бюджетного відшкодування з ПДВ у

загальних надходженнях цього податку до державного бюджету є вдвічі нижчою від значення цього показника загалом по Україні та по Черкаській області, але за досліджуваний період зросла на 1/5. Така розбіжність у розмірах відшкодування ПДВ з бюджету по Україні, по Черкаській області та території обслуговування досліджуваної ДПІ пояснюється, насамперед, тим, що дана ДПІ обслуговує аграрний район Черкащини, на території якого практично відсутні промислові та переробні підприємства, що проводять експортні операції значно частіше від організованих агроформувань.

Крім того, результати роботи підрозділів ДПА засвідчують наявність значних розмірів невідшкодованого від'ємного значення з податку на додану вартість, частка яких в мобілізованих до бюджету сумах ПДВ у динаміці наведена нами в таблиці 3.

3. Частка невідшкодованого з бюджету від'ємного значення об'єкта оподаткування з ПДВ у надходженнях цього податку до бюджету, %*

Регіон	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
По Україні.	13,4	14,5	15,3	27,3	14,3
По Черкаській області	12,8	13,3	14,5	20,1	13,6
По досліджуваній ДПІ Черкаської області	6,5	7,1	7,3	10,5	6,8

*Складено авторами за даними джерел: [1; 2] а також за даними обліку ДПА в Черкаській області та досліджуваної податкової інспекції Черкаської області.

Дані, наведені в таблиці 3 показали, що в період до 2010 року спостерігалась тенденція до щорічного зростання обсягів заборгованості держави по невідшкодованому з бюджету від'ємному значенню об'єкта оподаткування з ПДВ (більше ніж вдвічі — по Україні, на 2/3 — по Черкаській області та досліджуваній податковій інспекції). Поряд з цим, у 2010 році частка невідшкодованих з бюджету сум ПДВ суттєво скоротилась, що засвідчує дєвість чинної фіскальної політики стосовно справляння і відшкодування ПДВ, насамперед посилення контролю за бюджетним відшкодуванням ПДВ а також використання облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) з метою погашення заборгованості держави з від'ємного значення об'єкта оподаткування по цьому податку [7, 9].

В той же час, результати проведеного аналізу демонструють, що не дивлячись на зміни податкового законодавства та всупереч зусиллям податкових органів проблема відшкодування ПДВ з бюджету є надзвичайно гострою для України, оскільки протягом 2006–2010 років внаслідок дії статті 7.7. Закону України «Про податок на додану вартість» недонадходили до бюджету значні суми ПДВ та, крім того, держава з року в рік мала суттєві обсяги бюджетної заборгованості з ПДВ. При цьому, загострення проблеми відшкодування ПДВ було викликано як високою часткою експорту у ВВП так і використанням окремими платниками різноманітних схем мінімізації податкових зобов'язань та завищення сум податкового кредиту, що давали

змогу зменшувати податкові сплати та отримувати відшкодування ПДВ з бюджету [4, с. 7–9; 5; 9].

Варто відмітити, що держава намагається якщо не вирішити проблему бюджетного відшкодування ПДВ, то хоча б зменшити її вплив на доходи державної казни. Про це свідчить запровадження автоматичної системи відшкодування ПДВ (стаття 200 ПКУ) а також Єдиного реєстру податкових накладних (стаття 201 ПКУ) [6].

В той же час, на нашу думку, автоматичне відшкодування, Єдиний реєстр податкових накладних та інші зміни до механізму справляння ПДВ, визначені розділом V Податкового Кодексу України все ж не дозволять вирішити проблему бюджетного відшкодування з ПДВ.

На думку окремих податківців, проблему бюджетного відшкодування податку на додану вартість необхідно вирішувати, відмінивши дію окремих норм податкового законодавства, які дозволяють платникам отримувати відшкодування ПДВ з бюджету [7]. В той же час, зарубіжна практика справляння ПДВ засвідчує недоцільність такого кроку, адже він поставить під сумнів членство України не лише в Євросоюзі, але і в СОТ [9; 11].

Поряд з тим, проблема бюджетного відшкодування від'ємного значення об'єкта оподаткування з ПДВ потребує невідкладного вирішення, оскільки в часи фінансової кризи держава просто не може відволікати мобілізовані податкові надходження на погашення бюджетної заборгованості з податку на додану вартість.

Зважаючи на викладене з метою вирішення зазначеної проблеми, на наше переконання, необхідно:

- розширити повноваження податкових органів щодо перевірок достовірності сум ПДВ, заявлених платниками до відшкодування а також підвищити рівень відповідальності працівників державної податкової служби за результати таких перевірок;
- посилити відповідальність платників податків та їх посадових осіб за незаконне декларування від'ємного значення об'єкта оподаткування з ПДВ;
- розробити і запровадити механізм застосування понижуючих коефіцієнтів, що мають застосовуватись по відношенню до сум задекларованого бюджетного відшкодування за результатами операцій з експорту сировини та низькотехнологічної продукції;
- посилити відповідальність за реєстрацію фіктивних фірм, що часто використовуються в схемах податкових оптимізацій;
- чіткіше координувати дії підрозділів Державної податкової та Державної митної служб України з метою запобігання фіктивного експорту а також імпорту товарів за заниженими цінами.

Лише перелічені заходи, на нашу думку, дозволять вирішити проблему бюджетного відшкодування з ПДВ, внаслідок чого зросте питома вага надходжень цього податку в доходах державного бюджету.

Висновок. Підсумовуючи результати дослідження, слід зазначити, що з метою підвищення частки податку на додану вартість у доходній частині державного бюджету необхідно вирішити проблему бюджетного відшкодування від'ємного значення об'єкта оподаткування цієї податкової форми. Шляхами вирішення цієї проблеми є розширення повноважень та рівня відповідальності працівників податкових органів, чітка координація дій в цьому напрямі податківців та митників а також посилення відповідальності платників податків за незаконне декларування від'ємного значення об'єкта оподаткування з податку на додану вартість.

Подальші дослідження стосовно вдосконалення механізму справляння податку на додану вартість слід присвятити кращому європейському досвіду функціонування цього платежу з метою обґрунтування його запровадження у вітчизняну практику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний моніторинг за 2007 рік. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id_2007&cat_id_71374.pdf — 2011.
2. Бюджетний моніторинг за 2010 рік. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_2010_&cat_id_71378.pdf — 2011.
3. Дем'яненко М.Я. Проблеми адаптації податкової системи до умов агропромислового виробництва / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК — 2008. — №2. — С. 17–25.
4. Єфименко Т.І. Аналіз деяких наслідків надання деяких пільг з ПДВ / Т.І. Єфименко, І.О. Луніна, А.М. Соколовська // Фінанси України. — 2005. — № 10. — С. 6–13.
5. Непочатенко О.О. Проблеми оподаткування сільськогосподарських підприємств / О.О. Непочатенко // Матеріали науково-практичного круглого столу «Податковий кодекс України як економічна конституція держави», 15 жовтня 2010 року / ДПА України, НУ ДПС України, НДЦПО. — Ірпінь-Умань, 2010. — 152 с. — С. 97–99.
6. Податковий Кодекс України — [Електронний ресурс] — Режим доступу: — // Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ «Ліга». — 2011.
7. Проблема бюджетного відшкодування в Україні. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: — http://www.Vozvrat_NDS_in_Ukrain.html — 2011.
8. Про податок на додану вартість: Закон України № 168/97-ВР від 3 квітня 1997р. // Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”. — 2011.
9. Семенко Т.М. Податок на додану вартість у контексті адаптації законодавства України до законодавства ЄС / Т.М. Семенко // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 10(124) — С. 221–224.

10. Тулуш Л.Д. Методологічні аспекти розвитку системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників / Л.Д. Тулуш // Економіка АПК. — 2007. — № 9. — С. 116–123.
11. Тулуш Л.Д. Сутність і роль податку на додану вартість в економічній системі держави / Л.Д. Тулуш, О.Т. Прокопчук // Економіка АПК. — 2008. — №12. — С. 85–89.

Одержано 20.09.11

В настоящее время в Украине серьезной проблемой, препятствующей выполнению плана мобилизации доходов государственного бюджета, есть бюджетное возмещение НДС. Для решения этой проблемы необходимо расширить полномочия и уровня ответственности работников налоговых органов, четко координировать действия налоговиков и таможенников в этом направлении, а также усилить ответственность налогоплательщиков за незаконное декларирование отрицательного значения объекта налогообложения по налогу на добавленную стоимость.

Ключевые слова: *налог на добавленную стоимость, налоговый кредит, бюджетное возмещение, экспортные операции, фискальная политика.*

Budgetary compensation of value-added tax is a serious problem preventing from fulfilling the plan of the state budget income mobilization. To solve this problem it is necessary to extend the power and responsibility of taxation authority workers, coordinate the actions of tax and customs officers in this direction, and also to increase the responsibility of taxpayers for false declaration of negative value of the taxation object on a value-added tax.

Key words: *value-added tax, tax credit, budgetary compensation, export operations, fiscal policy.*

УДК 631.1.027:635.076

МАРКЕТИНГ ПЛОДООВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**О.Л. БУРЛЯЙ, А.О. ХАРЕНКО, кандидати економічних наук
В.М. ЛЕМЕЩЕНКО, магістрант**

Проаналізовано маркетингову діяльність сільськогосподарських підприємств щодо продукції плодоовочевого підкомплексу, досліджено залежність її рівня від ступеня концентрації виробництва, зроблено спробу внести пропозиції щодо підвищення її ефективності.

Стабілізація роботи та розробка стратегії розвитку плодоовочевого підкомплексу сільськогосподарських підприємств України має велике

народногосподарське значення в забезпеченні населення продуктами харчування. Він включає в себе традиційні галузі сільського господарства України, перехід якого на ринкові засади функціонування характеризують такі негативні тенденції в його розвитку, як: різке зменшення обсягів виробництва і споживання плодоовочевої продукції; істотне скорочення площ багаторічних насаджень; низька ефективність або ж збитковість галузей в більшості господарств; втрата конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках продукції.

Основним напрямком покращення ситуації в зазначеній сфері є забезпечення конкурентоспроможності товаровиробників за рахунок: розширення обсягів зберігання та переробки фруктів і овочів у місцях їх вирощування й організації фірмової торгівлі; розміщення сховищ безпосередньо в господарствах, що забезпечить скорочення пікових навантажень на транспорт, витрат на доставку за рахунок перевезень тільки якісної продукції, підвищення зайнятості робітників у міжсезонний період; участі господарств безпосередньо в торгівлі продукцією.

Отже, більшість із перерахованих заходів відносяться до сфери маркетингу, який є основою кращої організації виробництва, посилення конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта на ринку, формування його іміджу в соціально-економічному середовищі. У свою чергу основою маркетингу є постійний та системний аналіз ринку, передусім клієнтів і конкурентів, що дозволяє підприємствам розробляти ефективні товарні та цінові стратегії, спрямовані на конкретні сегменти споживачів продукції, надаючи при цьому підприємствам певних конкурентних переваг.

Дана проблема вирізняється багатогранністю складових її аспектів та їх багаторівневим характером. Значний внесок в її вирішення внесли наступні науковці: В. Андрійчук, Н. Васько, О. Єрмаков, П. Кондратенко, О. Кучер, О. Луцій, П. Макаренко, В. Писаренко, В. Полтораєв, П. Островський, Т. Саблук, А. Старостіна, І. Соловійов, Ю. Ципкін та ін. [1–11].

Проте, незважаючи на вагомість їхніх розробок, плодоовочевий підкомплекс сільськогосподарських підприємств знаходиться в кризі, надто мало існує практичних розробок щодо його розвитку і ефективного функціонування в сучасних умовах на регіональному рівні, а також відсутність дієвої державної політики регулювання ринку даної продукції.

Метою дослідження є аналіз маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області щодо продукції плодоовочевого підкомплексу та визначення напрямів підвищення її ефективності.

Методика досліджень. У процесі досліджень застосовувались економіко-статистичні методи: аналіз рядів динаміки (виявлення тенденцій ефективності маркетингової діяльності щодо продукції плодоовочевого підкомплексу сільськогосподарськими підприємствами); порівняння (дослідження впливу концентрації виробництва на ефективність збуту);

абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення, формулювання висновків).

Інформаційною базою досліджень виступили праці провідних вітчизняних вчених-економістів, офіційні матеріали Держкомстату України і Головного управління статистики в Черкаській області та інші джерела.

Результати досліджень. Згідно діючої в Україні нормативно-правової бази, реалізація виробленої і переробленої продукції державою не регламентується. За ринкових умов підприємство може самостійно визначати обсяги реалізації продукції, а також приймати замовлення, в тому числі і укладати ф'ючерсні та форвардні угоди. Обсяги реалізованої продукції, її ціна, наявність зв'язків із споживачами, в тому числі і посередниками, визначають ступінь ефективності господарювання, конкурентоспроможність підприємства і його продукції, характеризують ефективність виробництва плодоовочевої продукції та діяльність сільськогосподарських підприємств в цілому. Отже, перед товаровиробниками постало завдання створити відповідні механізми та структури в інтегрованих системах, які забезпечили б більш сприятливі ринкові позиції для вигідної реалізації продукції.

Показники ефективності збутової діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області щодо продукції плодоовочевого підкомплексу подано в табл. 1.

Протягом 2006–2010 рр. значно зріс обсяг плодоовочевої продукції, яку реалізували сільськогосподарські підприємства регіону (табл. 1). Рівень товарності овочів відкритого ґрунту та плодів знаходиться на досить низькому рівні. Це свідчить про те, що господарюючі суб'єкти виробляють плодоовочеву продукцію для власних потреб або взагалі не можуть її реалізувати. В цілому ж економічна ефективність даного підкомплексу господарств бажає кращого — протягом досліджуваного періоду підприємства одержували збиток. У більшості випадків ціна, за якою сільськогосподарські підприємства реалізовували плодоовочеву продукцію, не покривала її собівартості. Все це зайвий раз підтверджує нагальну потребу застосування державного регулювання закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію з метою досягати максимального наближення окупності витрат з розрахунку на одиницю продукції в господарствах різних форм власності. Це дасть можливість домогтись більш швидкого економічного розвитку господарств різних зон, забезпечити однакові умови для вирішення соціальних проблем на селі.

Переважна більшість підприємств, які займаються виробництвом плодів і овочів сконцентрована в Черкаському та Чорнобаївському районах регіону, що обумовлюється наближеністю їх до споживачів, які представлені жителями міст Черкаси, Сміла та Канів.

Залежність показників ефективності збутової діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської щодо продукції плодоовочевого підкомплексу від концентрації виробництва наведено в таблиці 2. Одержані результати свідчать про перевагу великотоварних підприємств над дрібнотоварними.

1. Ефективність збуту продукції плодоовочевого підкомплексу сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Овочі відкритого ґрунту					
Реалізація, ц	93220	137128	236448	261108	279545
Повна собівартість, тис. грн	6717,9	11912,1	21964,9	21763,4	36287,7
Виручка від реалізації, тис. грн	5936,5	7675,7	21499,4	25112,0	33601,3
Рівень товарності, %	32,5	61,9	34,3	43,2	55,7
Повна собівартість 1 ц, грн	72,07	86,87	92,90	83,35	129,81
в т.ч. витрати на збут	13,76	9,42	7,45	6,05	24,39
Ціна реалізації 1 ц, грн	63,68	55,97	90,93	96,17	120,20
Прибуток (збиток) на 1 га, грн	-236,41	-1254,73	-62,03	520,59	-618,78
Прибуток (збиток) на 1 ц, грн	-8,39	-30,9	-1,97	12,82	-9,61
Рівень рентабельності, %	-11,6	-35,6	-2,1	15,4	-7,4
Кількість підприємств, що займалися виробництвом продукції, од. — всього	55	44	43	34	28
в т.ч. одержали збиток	25	27	20	17	17
Плоди					
Реалізація, ц	3702	7096	4295	9296	15453
Повна собівартість, тис. грн	658,6	644,9	1069,1	1917,2	10504,1
Виручка від реалізації, тис. грн	401,4	635,4	612,8	1569,7	3001,3
Рівень товарності, %	121,6	100,0	83,7	61,3	68,9
Повна собівартість 1 ц, грн	177,90	90,88	248,92	206,24	679,75
в т.ч. витрати на збут	16,86	21,73	54,76	50,68	505,00
Ціна реалізації 1 ц, грн	108,43	89,54	142,68	168,86	194,22
Прибуток (збиток) на 1 га, грн	-405,48	-21,44	-1316,05	-719,49	-9835,18
Прибуток (збиток) на 1 ц, грн	-69,47	-1,34	-106,24	-37,38	-485,53
Рівень рентабельності, %	-39,1	-1,5	-42,7	-18,1	-71,4
Кількість підприємств, що займалися виробництвом продукції, од. — всього	15	14	18	13	17
в т.ч. одержали збиток	9	7	8	10	8

Виробники плодоовочевої продукції мають труднощі зі збутом із-за обмеженої інформації про кон'юнктуру ринку. Значно ускладнює процес реалізації відсутність обслуговуючих і заготівельних кооперативів, які на контрактній основі могли б гарантувати поставку певного обсягу продукції на оптові ринки, роздрібні торговельні мережі або переробні підприємства. Це призводить до того, що в періоди, коли реалізується основна маса плодоовочевої продукції (серпень-грудень) ціна на неї є найнижчою, а весною, коли обсяги збуту незначні, ціна різко зростає і є максимальною у квітні-травні. При цьому вона у декілька разів вища, ніж у осінній період.

2. Ефективність збуту плодовоовочевої продукції сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області залежно від концентрації виробництва в 2009 р.

Назва підприємства	Площа, га	Обсяг реалізації, ц	Рівень товарності, %	Ціна реалізації, грн	Прибуток (збиток) на 1 га, грн	Рівень рентабельності, %
1	2	3	4	5	6	7
Овочі відкритого ґрунту						
ТОВ «Новий світ Агро»	1	113	91,9	101,77	-14300,00	-55,4
СТОВ «Маяк»	1	47	35,3	127,66	-17000,00	-73,9
СТОВ «Вільшанка»	3	68	59,6	148,53	-2300,00	-40,6
СВК «Міжгір'я»	3	151	34,4	70,86	1566,67	78,3
СТОВ «Світанок»	3	198	46,7	182,32	633,33	5,6
СВК «Веселий Кут»	3	30	35,3	76,67	-419,35	-36,1
СФГ «Відродження»	4	430	100,0	31,16	1725,00	106,2
ПСП «Нива»	4	31	9,7	138,71	600,00	126,3
ВАТ «Промінь»	5	15	4,9	166,67	100,00	25,0
ТОВ ім. Шевченка	5	102	34,1	130,39	-460,00	-14,7
СТОВ «Деметра»	6	42	6,5	209,52	1016,67	225,9
ТОВ «Леґедзене»	8	873	76,4	134,14	450,00	3,2
ТОВ «Прометей»	8	715	81,9	102,38	-5575,00	-37,9
СВК «Козацьке»	10	1187	100,3	129,74	-3500,00	-18,5
ТОВ «Продагроінвест»	36	12327	100,0	124,39	1177,78	2,8
СТОВ «Дніпро»	78	13705	52,2	124,16	5276,92	31,9
АТЗТ «Біоагропром»	92	12443	100,0	66,66	1444,57	19,1
ТОВ «МТС-2000»	117	12465	100,0	68,20	970,94	15,4
СТОВ «Ломовате»	500	29649	76,0	21,08	-610,00	-32,8
ВАТ ЧОП «Агротехсервіс»	506	36482	100,0	112,44	-680,04	-7,7
СТОВ ім. Шевченка	655	1557	2,4	298,97	526,72	286,3
ТОВ «Домантівське»	1173	125680	91,5	108,59	2858,57	32,6
Плоди						
ФГ «АФ Базис»	2	165	93,8	119,39	-550,00	-5,3
ТОВ «НВО Зубр»	6	235	70,8	295,32	-6566,67	-36,2
ПОСП «Уманський тепличний комбінат»	14	982	100,0	269,72	-2321,43	-11,4
СТОВ «Вільшанка»	18	28	100,0	221,43	-527,78	-60,5
ТОВ «Агропромислова компанія «Маїс»	23	3653	100,0	204,76	-7078,26	-17,9
СТОВ «АФ Дружба»	25	151	100,0	99,34	-3600,00	-85,7
СПП «РВД Агро»	25,8	925	74,4	246,81	-2054,26	-18,8

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7
СТОВ «Іскра»	26	30	46,2	166,67	-38,46	-16,7
СТОВ «Дніпро»	27	10	83,3	120,00	-314,81	-87,6
ТОВ «НВФ «Урожай»	30	945	99,8	154,71	1570,00	47,5
СТОВ «Золотоніські сади»	50	114	2,0	283,33	124,00	23,8
ТОВ «Яснозірська філія СТОВ ім. Шевченка»	58,9	47	53,4	297,87	-67,91	-22,2
ТОВ «Дзензелівське»	176	2011	100,0	15,61	5,68	3,3

Структуру каналів реалізації продукції плодоовочевого підкомплексу сільськогосподарських підприємств Черкаської області та рівень цін в них відображено в табл. 3.

3. Рівень цін за 1 ц плодоовочевої продукції в розрізі каналів реалізації, грн*

(аграрні формування Черкаської області)

Канали реалізації продукції	Показник	2006р.	2008р.	2009р.	2010р.
Овочі відкритого ґрунту					
переробні організації	питома вага каналу	8,0	26,8	37,5	31,5
	ціна за 1ц, грн	84,9	104,0	110,4	121,1
орендна плата за паї	питома вага каналу	0,4	0,2	0,2	0,2
	ціна за 1ц, грн	83,5	100,5	84,4	322,8
населенню, в т.ч. в рахунок оплати праці	питома вага каналу	0,8	0,4	0,2	0,3
	ціна за 1ц, грн	76,5	125,4	141,9	237,6
на ринку	питома вага каналу	31,2	13,4	14,3	14,5
	ціна за 1ц, грн	41,5	663,2	506,0	681,8
комерційним організаціям	питома вага каналу	59,6	59,2	47,8	53,5
	ціна за 1ц, грн	190,0	401,0	608,8	883,8
Плоди					
переробні організації	питома вага каналу	–	–	–	–
	ціна за 1ц, грн	–	–	–	–
орендна плата за паї	питома вага каналу	–	0,6	0,5	–
	ціна за 1ц, грн	–	196,7	330,0	–
населенню, в т.ч. в рахунок оплати праці	питома вага каналу	26,3	4,5	1,8	0,3
	ціна за 1ц, грн	116,0	154,0	181,7	184,3
на ринку	питома вага каналу	52,6	57,8	73,0	15,1
	ціна за 1ц, грн	93,0	186,7	164,8	152,3
комерційним організаціям	питома вага каналу	21,1	37,1	24,7	84,6
	ціна за 1ц, грн	270,0	191,4	249,3	301,7

* за 2007 рік відсутня відповідна статистична звітність.

Згідно з наведеними даними в таблиці 3 протягом досліджуваного періоду, зросла питома вага реалізації овочів відкритого ґрунту переробним підприємствам — в 4 рази; відносно плодів спостерігається аналогічна тенденція, але щодо продажу комерційним організаціям. Сільськогосподарські підприємства перестали збувати плодіву продукцію переробним підприємствам, що є негативною тенденцією, оскільки реалізація продукції напряму їм є, на перспективу, одним з найбільш ефективних та стабільних каналів збуту. Значна частка продукції реалізується на ринку, проте частка даного каналу протягом останніх п'яти років істотно зменшилась.

Останніми роками в Україні спостерігається стрімке зростання кількості роздрібних мереж супермаркетів. Проте обіг продукції через них у більшості випадків не перевищує 4–5% від загального товарообігу, тоді як у західних країнах даний показник коливається в межах 15–20%. При цьому середня націнка на основні види продукції в сезон не перевищує 20% [12].

Продаж продукції через біржі практично не відбувається, оскільки, на нашу думку, даний канал унеможливило шахрайство з боку керівників, які за умови реалізації продукції іншими каналами привласнюють частину виручки. В подальшому підприємства повинні орієнтуватися на нього, так як він дасть змогу зробити прозорими операції зі збуту продукції та запропонувати найкращу ціну.

Структуру каналів реалізації продукції в розрізі культур та рівень цін в них відображено в таблиці 4.

Головним чинником підвищення ефективності плодоовочевого підкомплексу має стати добре налагоджений маркетинг. Так, умовою ефективної маркетингової діяльності є визначення рівноваги між маркетинговими цілями й маркетинговими можливостями і ресурсами господарств, тобто ефективне маркетингове планування. В основу його слід покласти органічне поєднання виробництва, задоволення потреб споживачів і розвиток підприємства. Оптимізація планування маркетингової діяльності в сільськогосподарських підприємствах забезпечить підвищення обсягів реалізації продукції та збільшить прибутки підприємства, а це у свою чергу дає змогу підприємству збільшити витрати на маркетинг, а в результаті, за умови його ефективного використання, підвищити прибутки підприємства загалом.

Для підвищення ефективності господарської діяльності в цілому та маркетингової загалом, доцільно раціонально здійснювати управління нею, при цьому визначивши найефективніші методи такого управління й найпридатнішу для підприємства модель організації служби маркетингу (аналіз сучасної діяльності аграрних підприємств Черкащини дає підстави для висновку, що маркетингові функції в господарстві виконуються здебільшого керівниками, які є фактичними їхніми власниками; при прийнятті рішень останні орієнтуються переважно на власний досвід та обмежений обсяг інформації, що надходить з різних джерел і не має регулярного характеру, що призводить до спотвореного сприйняття ситуації на ринку та прийняття не виважених управлінських

рішень). Її можна створити шляхом організації відповідного підрозділу на базі економічного відділу в складі 3 працівників. Робочі місця повинні бути обладнані ЕОМ з доступом до інформаційної мережі Internet та відповідними засобами зв'язку. Необхідно також розробити посадові інструкції для працівників, де б передбачалися їхні обов'язки, права, та відповідальність.

4. Рівень цін за одиницю продукції в розрізі каналів реалізації*, грн. за 1ц (аграрні формування Черкаської області)

Культури	Переробні організації		Орендна плата за паї		Населенню, в т.ч. в рахунок оплати праці		На ринку		Комерційним організаціям	
	питома вага каналу, %	ціна за 1 ц, грн	питома вага каналу, %	ціна за 1 ц, грн	питома вага каналу, %	ціна за 1 ц, грн	питома вага каналу, %	ціна за 1 ц, грн	питома вага каналу, %	ціна за 1 ц, грн
2006 рік										
Помідори	5,3	50,12	0,1	67,86	0,5	74,19	40,0	478,27	54,1	370,41
Огірки	8,8	121,16	–	–	0,2	91,25	64,2	392,39	26,8	382,75
Цибуля ріпчаста	4,3	164,35	10,4	84,00	4,2	99,55	16,6	87,50	64,5	89,06
Капуста	–	–	2,4	96,43	13,2	75,82	22,4	80,22	62,0	96,19
Морква	–	–	4,5	82,86	9,7	74,67	50,3	84,62	35,5	82,91
Буряки столові	–	–	–	–	3,7	69,17	33,1	91,01	63,2	61,20
Кісточкові плоди	–	–	–	–	26,3	116,00	52,6	93,00	21,1	270,00
Зерняткові плоди	–	–	–	–	23,4	80,9	25,5	119,59	51,1	169,79
2008 рік										
Помідори	2,5	183,39	–	–	0,3	159,64	25,1	625,55	72,1	701,09
Огірки	4,0	424,25	–	–	0,2	182,86	43,4	807,44	52,4	815,42
Цибуля ріпчаста	11,5	151,86	13,2	104,71	6,2	130,63	13,1	100,90	56,0	151,18
Капуста	3,3	61,25	5,6	80,74	11,5	88,00	21,0	102,20	58,6	183,25
Морква	73,4	98,10	–	–	3,7	169,17	14,9	92,50	8,0	120,77
Буряки столові	–	–	–	–	25,0	112,31	44,2	97,83	30,8	125,63
Кісточкові плоди	–	–	–	–	8,7	212,50	43,5	270,00	47,8	87,27
Зерняткові плоди	–	–	0,7	196,67	4,5	138,10	57,8	128,76	37,0	174,39
2010 рік										
Помідори	1,7	250,59	–	–	0,2	199,52	18,6	649,24	79,5	1087,53
Огірки	1,4	299,31	–	–	0,1	477,50	36,3	857,91	62,2	1037,08
Цибуля ріпчаста	27,6	218,43	4,3	321,84	0,7	279,17	9,5	271,72	57,9	265,03
Капуста	–	–	0,2	346,67	2,5	233,43	12,8	217,39	84,5	246,25
Морква	2,5	313,75	–	–	0,8	223,75	12,1	180,68	84,6	222,72
Буряки столові	–	–	–	–	2,1	203,64	12,6	160,91	85,3	255,99
Кісточкові плоди	–	–	–	–	0,9	230,00	11,1	230,77	88,0	132,14
Зерняткові плоди	–	–	–	–	0,2	176,67	15,1	137,90	84,7	308,10

Маркетингові організаційні структури мають відповідати таким вимогам: відносна простота структури, незначна кількість рівнів управління; гнучкість, мобільність, адаптивність системи, тобто своєчасне реагування на зміни в навколишньому бізнес-середовищі; сприяння постійному задоволенню потреб наявних і потенційних споживачів; створення умов для розвитку на підприємстві інтегрованого маркетингу; гарантія швидкої адаптації товарів до вимог ринків, на яких діє господарство; сприяння зростанню обсягів продажу та зниженню собівартості продукції; забезпечення розвитку інноваційної діяльності; централізація стратегічного управління у спеціалізованих підрозділах на вищому рівні керівництва.

У практиці зарубіжних сільськогосподарських товаровиробників, в основному в періоди збору врожаю, широко використовується для збуту плодоовочевої продукції прямий маркетинг (метод продажу, в основі якого покладено недорогої рекламу і який включає використання придорожніх рекламних стендів-оголошень, придорожніх торгових павільйонів, продаж продукції безпосередньо з поля, продаж продукції з використанням електронної пошти, факсового зв'язку, наземної пошти тощо). Для виробників переваги його застосування такі: постачання свіжої, високоякісної продукції прямо до кінцевого споживача; створення умов для продажу за готівку та отримання термінових платежів; безпосереднє спілкування з покупцями та отримання якісного зворотного зв'язку; кращий контроль за ціноутворенням; надає можливість реалізувати продукцію навіть невеликим господарствам; простота застосування та швидкість отримання прибутків господарством; як метод продажу не потребує дорогого обладнання, великого початкового капіталу, а також окремого офісу; значно скорочує витрати на маркетинг, зменшує кількість посередницьких структур.

На даний час виділяють наступні види прямого маркетингу: придорожні торговельні місця (звичайно розташовуються на території господарства, для того щоб продавати продукцію на місці; операції мають в основному сезонний характер у періоди, коли здійснюється збирання врожаю); придорожні ринки (можуть розташовуватися безпосередньо на території господарства, а також у місцях, що забезпечують найкращий доступ до споживача та потужним рухом транспорту; забезпечує реалізацію продукції протягом року); „збери сам” ринок (мінімізує витрати виробника на збирання та зберігання продукції); прямі доставки (передбачає продаж та доставку своєї продукції безпосередньо до магазинів роздрібної торгівлі, кафе, ресторанів, баз відпочинку тощо); оренда земельної ділянки або дерева (суть полягає в тому, що споживачі встановлюють контакти з господарством та укладають з ним угоду на урожай з певного дерева, рядка, місця або певної культури); подарунковий кошик та замовлення поштою (ефективний для використання при реалізації продукції, яка може бути цікаво представлена).

З метою одержання максимального прибутку, виробники плодоовочевої продукції повинні об'єднувати зусилля щодо збуту через участь у

обслуговуючому кооперативі з метою організації зберігання вирощеної продукції (будівництво та експлуатація холодильника) та продажу її в найбільш бажані періоди (весняні місяці).

Висновок. Протягом досліджуваного періоду значно зріс обсяг плодоовочевої продукції, яку реалізували сільськогосподарські підприємства регіону. У більшості випадків ціна за якою вони збували її не покривала собівартості. Одержані результати ефективності господарської діяльності свідчать про перевагу великотоварних підприємств над дрібнотоварними. Зростає питома вага реалізації овочів відкритого ґрунту переробним підприємствам — в 4 рази; відносно плодів спостерігається аналогічна тенденція, але щодо продажу комерційним організаціям. Збут продукції на ринку становить близько 15% від загального, а через біржі практично не відбувається. Головним чинником підвищення ефективності плодоовочевого підкомплексу має стати добре налагоджений маркетинг, який передбачає планування господарської діяльності підприємств на його засадах, організацію відповідного підрозділу для управління функціями, використання засобів прямого маркетингу, кооперацію товаровиробників в сфері логістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В. Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції: теоретико-методологічний аспект / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2004. — № 3. — С. 29–31.
2. Васько Н.А. Альтернативи прямого маркетингу на українському ринку плодоовочевої продукції / Н.А. Васько // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2005. — №2. — С.97–102.
3. Кондратенко С.П. Основні методичні положення дослідження економічних проблем формування та функціонування ринку продукції садівництва. / С.П. Кондратенко, А.І. Шумейко // Економіка АПК. — 2004. — №9. — С.36–44.
4. Кучер О. В. Методичні підходи до формування ефективної системи збуту продукції сільськогосподарських підприємств / О. В. Кучер // Науковий журнал УДУФМТ. — 2011. — № 1. — С. 61–68.
5. Макаренко П.М. Розвиток системи маркетингу в овочепродуктовому підкомплексі. / П.М. Макаренко, В.І. Криворучко, І.Г. Кириленко, М.Х. Корецький. // Агробізнес в овочепродуктовому підкомплексі України: монографія. — К.: Нива, 1997. — С. 19–136.
6. Мармуль Л. О. Підвищення ефективності розвитку і функціонування раціонального агропромислового комплексу в умовах реформування ринкових відносин (на прикладі АПК Південного регіону України): автореф. дис. д-ра екон. наук: 8.00.04 / Л.О. Мармуль. — К.: Рада по вивченню продуктивних сил України, 1993. — 405 с.
7. Островський П. І. Аграрний маркетинг: навчальний посібник / П. І. Островський. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 224 с.

8. Писаренко В.В. Маркетинг овочевої продукції (методичні та практичні аспекти): монографія / В.В. Писаренко. — Полтава: ФОП Говоров С.В., 2008. — 304 с.
9. Саблук П.Т. Основні напрями розвитку високоефективного агропромислового виробництва в Україні / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2002. — Вип. 7. — С. 3–13.
10. Соловійов І.О. Організаційні рішення в системі агромаркетингу / І.О. Соловійов // Економіка АПК. — Вип. 10. — 2006. — С. 98–103.
11. Цыпкин Ю. А. Агромаркетинг и консалтинг: учеб. пособие / Ю. А. Цыпкин, А. Н. Люкшинов, Н. Д. Эриашвили. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — 637 с.
12. Писаренко В.В. Особливості роздрібної торгівлі плодовоовочевою продукцією / В.В. Писаренко // Економіка АПК. — 2009. — №11. — С. 110–114.

Одержано 20.09.11

Исследованиями установлено, что производство плодовоовощной продукции в сельскохозяйственных предприятиях региона было убыточным. Основным путем повышения эффективности отрасли должен стать маркетинг, который предвидит планирование хозяйственной деятельности предприятий на его основе, организацию специального отдела для управления функциями, использование средств прямого маркетинга, кооперацию товаропроизводителей в области логистики.

Ключевые слова: *маркетинг, сельскохозяйственные предприятия, плодовоовощная продукция, каналы сбыта, прямой маркетинг.*

It is found out that the vegetable production at agricultural enterprises of the region is unprofitable. The main way to raise the efficiency of the branch should be marketing which comprises planning of enterprise economic activity, the organization of a special department for management, the use of the methods of direct marketing, cooperation of producers in the sphere of logistics.

Key words: *marketing, agricultural enterprises, fruit and vegetable produce, distribution channels, direct marketing.*

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

Н.В. БУТКО, аспірант

Уманський національний університет садівництва

В.В. БОНДАРЕЦЬ

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

Висвітлено сучасні проблеми розвитку молокопродуктового підкомплексу регіону, окреслено тенденції формування та використання ресурсного потенціалу підприємств у його складі, обґрунтовано організаційно-економічні засади підвищення конкурентоспроможності інтегрованого виробництва.

В умовах переходу до ринкової економіки проблема забезпечення населення продовольством є досить складною та залежить від рівня розвитку агропромислового комплексу країни і його складових — регіональних продуктових підкомплексів, які являються інтеграторами взаємних видів діяльності, що належать до різних сфер АПК, галузей і підгалузей та організаційно й технологічно об'єднанні для здійснення виробничого циклу.

Молокопродуктовий підкомплекс є вертикально інтегрованою структурою, яка функціонує в межах регіонального агропромислового комплексу і є відкритою організаційно-виробничою системою, куди входять сільгосптоваровиробники сировинного молока, молокозаводи, підприємства виробничого обслуговування, а також будівельні і транспортні організації, підприємства зберігання готової продукції та її збуту.

Формування молокопродуктового підкомплексу відбувається на основі аграрно-промислової інтеграції різних видів трудової діяльності, які пов'язані з виробництвом, заготівлею, транспортуванням, переробкою сільськогосподарської сировини, зберіганням і доведенням кінцевої продукції до споживача. В різних регіонах країни на цей процес впливають відповідні фактори, які залежать від природних умов та регіональних особливостей.

Велике значення має розвиток молокопродуктового підкомплексу в контексті інституціональних перетворень у базових галузях аграрно-промислового виробництва й передбачає подолання кризових процесів на рівні підприємств, що входять до його складу. Проблеми оптимізації ресурсного потенціалу підприємств молокопродуктового підкомплексу та забезпечення їх конкурентоспроможності набули наукового розвитку у працях таких вчених, як О.П. Артемова, І.В. Кушнір, В.М. Мартинюк, М.Ю. Коденська, Ю.О. Нестерчук, І.В. Шатохін та ін. Однак, низький рівень адаптації системи

управління ресурсним забезпеченням підприємств до ринкових умов господарювання, недостатнє пророблення теоретико-методологічних основ їх інтегрованого розвитку у межах молокопродуктового підкомплексу актуалізує подальший науковий пошук у цих напрямках.

Методика досліджень. З метою встановлення тенденцій розвитку підприємств молокопродуктового підкомплексу регіону, структурування їх за результатами діяльності та встановлення особливостей формування цих результатів використано метод групування; для обґрунтування складових організаційно-економічного механізму інтегрованого розвитку підкомплексу застосовано метод аналогій.

Результати досліджень. Основу аграрно-промислової інтеграції в молокопродуктовому підкомплексі на локальному рівні становлять молочне скотарство та молокопереробна промисловість, які досить тісно технологічно та організаційно взаємодіють, що зумовлено специфікою ринкового механізму регулювання відтворювальних процесів [1, с. 161].

Молочне скотарство є провідною галуззю тваринництва в Черкаській області, де виробництвом молока займаються більшість сільськогосподарських підприємств та господарств населення. Нині характерною ознакою розвитку цієї галузі є найменше за останні роки поголів'я й валове виробництво молока (табл. 1).

1. Динаміка показників розвитку молочного скотарства Черкаської області за роками*

Показники/виробники		Рік					
		2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006, %
Молочне поголів'я, тис. гол.	господарства усіх категорій	121,1	113,8	106,1	100,5	95,4	78,8
	сільгоспід-приємства	47,2	45,2	45,5	45,5	45,3	96,0
	господарства населення	73,9	68,6	60,6	55,0	50,1	67,8
Продуктивність 1 голови, кг	господарства усіх категорій	3866	4078	4271	4561	4682	121,1
	сільгоспід-приємства	3803	4044	4248	4645	4823	126,8
	господарства населення	3904	4097	4288	4500	4570	117,1
Вироб-ництво молока, тис. т	господарства усіх категорій	515,6	501,8	493,6	491,0	478,9	92,9
	питома вага, %	100	100	100	100	100	–
	сільгоспідприємства	191,7	185,8	187,1	206,9	216,0	112,7
	питома вага, %	37,2	37,0	37,9	42,1	45,1	–
	господарства населення	323,9	316,0	306,5	284,1	262,9	81,2
	питома вага, %	62,8	63,0	62,1	57,9	54,9	–

*Джерело [2; 3]

Так, в 2010 р. чисельність поголів'я корів у всіх категоріях господарств скоротилась на 21,2% в порівнянні з 2006 роком. Зменшення кількості дійного стада відбувається, перш за все, через стрибкоподібне підняття цін на матеріально-технічні ресурси, яке супроводжується невизначеністю товаровиробників щодо закупівельних цін на молокосировину.

Скорочення молочного поголів'я у всіх категоріях господарств призвело до недовиробництва молока, яке в 2010 р. становило 92,9% проти рівня 2006 р. Однак, на фоні загального спаду валового виробництва молока з середини 90-х років спостерігаємо позитивну тенденцію до підвищення продуктивності корів. Так, в останній досліджуваній рік, в порівнянні з 2006 р., середньорічний надій від однієї корови в загальному збільшився на 21,1% (в сільськогосподарських підприємствах на 26,8%, а у господарствах населення на 17,1%).

Основними виробниками молока Черкаської області в останні роки є господарства населення, питома вага яких у загальному виробництві склала в 2009 р. 54,9% (262,91 тис. т), що на 18,8% (61,0 тис. т) менше, ніж в 2006 р. Частка виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами має тенденцію до підвищення та в останній досліджуваній рік становила відповідно 45,1% (216,0 тис. т), що на 12,7% (24,3 тис. т) більше порівняно з 2006 р.

Яскравим прикладом ведення інтенсивного молочного скотарства в області є СТОВ "Агрофірма "Маяк" Золотоніського району. Ефективність молочного скотарства в підприємстві досягається за рахунок впровадження технології безприв'язного утримання корів на глибокій підстилці. Введено в дію доїльний зал американського виробництва "БОУ-МАТІК", що дало можливість запровадити найпередовішу в світі технологію доїння та отримувати молоко найвищої якості й чистоти. Весь процес доїння механізовано, його обслуговує 7 операторів машинного доїння корів. Підприємство має змогу нарощувати валове виробництво молока за рахунок підвищення продуктивності корів, маючи молокотоварну ферму на 1000 голів (табл. 2).

2. Основні економічні показники розвитку молочного скотарства в СТОВ "Агрофірма "Маяк" Золотоніського району Черкаської області за роками*

Показники	Рік					2010 р. у% до	
	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2009
Молочне поголів'я, гол.	1000	1050	1050	1000	1000	100,0	100,0
Валове виробництво молока, ц	60122	60264	57960	70201	75742	126,0	107,9
Надій на фуражну корову, кг	6012	5739	5520	7020	7574	125,9	107,9
Щільність корів на 100 га с/г угідь, гол.	13	14	14	13	13	100,0	100,0
Вироблено молока на 100 га с/г угідь, ц	789,2	785,4	755,9	915,5	987,8	125,2	107,8
Рівень рентабельності, %	-0,6	50,3	51,8	36,2	32,4	+32,9п	-3,8п

* Розраховано за даними Головного управління агропромислового розвитку в Черкаській області

Щільність корів на 100 га сільгоспугідь в СТОВ "Агрофірмі "Маяк" складає 13 голів, виробництво молока на 100 га сільгоспугідь має тенденцію до збільшення. Рівень рентабельності виробництва молока в 2010 р. склав 32,4% при рівні обласного 17,0%.

Спад виробництва молока в усіх категоріях господарств та виникнення кризової ситуації в молочному скотарстві зумовлене різними факторами,

основними з яких є зниження економічної зацікавленості у розвитку галузі, низькі закупівельні ціни на сировину, спад платоспроможного попиту населення, зниження трудової активності (через низьку оплату праці), відсутність гарантованих ринків збуту молочної продукції, погіршення ветеринарного обслуговування, порушення технологій утримання тварин тощо [4]. Взаємозв'язок прибутку та продуктивності корів в агропідприємствах Черкаської області в 2010 році розглянуто у табл. 3.

3. Групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області за продуктивністю молочного стада, 2010 р.*

Показники	Групи підприємств за надосм молока на корову, кг			Відхилення (+;-) III від I групи
	I	II	III	
	до 3500	від 3500 до 5000	понад 5000	
Кількість підприємств у групі, од.	55	65	47	85,5
Надій молока від однієї корови, кг	2538,9	4328,5	5851,0	230,5
Вихід молока з розрахунку на 100 кг живої маси корів, кг	598,6	693,9	739,1	123,5
Прибуток, тис. грн	1106,0	34845,5	18888,5	+17782,5
в т.ч. в розрахунку на одне підприємство	20,1	536,1	401,9	+381,8
Рівень рентабельності, %	3,2	27,5	12,5	+9,3вп

* Розраховано за даними Головного управління агропромислового розвитку в Черкаській області

У підприємствах III групи порівняно з підприємствами I групи надій молока від однієї корови вищий у 2,3 раза (на 3312,1 кг), вихід молока з розрахунку на 100 кг живої маси корів — на 23,5%. Рівень дохідності підприємств III групи значно вищий, ніж першої, проте нижчий відносно II групи на 15,0 пп. Тобто показник надою молока від однієї корови прямопропорційно впливає на рівень дохідності та розмір прибутку сільськогосподарських підприємств області.

Показники, що формують конкурентні позиції аграрних підприємств у складі молокопродуктового підкомплексу Черкаської області, в 2010 році мали незначну тенденцію до зниження (табл. 4), крім продуктивності корів (зросла на 26,8% проти 2006 р.), що пов'язано із впровадженням ресурсоощадних і безвідходних технологій виробництва молокосировини.

Виробництво молока на 100 га сільськогосподарських угідь регіону в останньому досліджуваному році зменшилось на 7,0% порівняно з 2006 р. Підприємства аграрного сектору в 2010 р. одержали 351,0 млн грн. валової продукції молока на 100 га сільгоспугідь, що на 11,7% менше проти попереднього року. Рівень рентабельності виробництва молока у аграрних формуваннях 2010 р. збільшився на 8,4 пунктів проти 2006 р. і склав 17,0%.

4. Ефективність використання ресурсного потенціалу сільгосп підприємств молокопродуктового підкомплексу Черкаської області за роками*

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	% зміна (+,-) 2010р. до 2006
Середньорічний надій молока від 1 корови, кг	3803	4044	4248	4645	4823	126,8
Виробництво молока на 100 га сільгоспугідь, ц	355,0	345,6	340,1	338,1	330,0	93,0
Одержано валової продукції молока на 100 га сільгоспугідь, млн. грн.	417,5	405,4	400,8	397,6	351,0	84,1
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва молока, %	8,6	27,5	12,2	8,7	17,0	+8,4вп
Індекс цін реалізації молока та молочної продукції, у% до попереднього року	93,9	160,1	119,6	88,1	152,1	x

* Розраховано за даними Головного управління статистики в Черкаській області

Основними постачальниками молкосировини для промислової переробки в області є господарства населення (табл. 5), питома вага яких у 2010 р. становила 51,4% (168,8 тис. т).

5. Постачання молока та молочної продукції від різних категорій господарств на молокопереробні підприємства Черкаської області за роками, тис. т*

Категорії господарств	2007	2008	2009	2010	2010 у% до 2007р.
Надійшло — усього	429,5	380,6	321,1	328,6	76,5
в т.ч. від:					
сільгосп підприємства	114,5	104,9	105,6	126,3	110,3
питома вага, %	26,7	27,6	32,9	38,4	—
господарства населення	226,4	201,3	167,5	168,8	74,6
питома вага, %	52,7	52,9	52,2	51,4	—
інших господарських структур	88,6	74,4	48,0	33,5	37,8
питома вага, %	20,6	19,5	14,9	10,2	—

* Джерело [3]

Скорочення виробництва молока в аграрному секторі призвело до зниження виробництва кінцевої продукції промисловими підприємствами молокопродуктового підкомплексу Черкаської області. В 2010 р. відбулося збільшення виробництва основних видів молокопродуктів порівняно з 2006 роком, крім сирів жирних, виробництво яких зросло на 60,2%, морозива і харчового льоду — у 3,5 раза, сироватки — у 2,3 раза та масла вершкового — на 4,4% (табл. 6).

6. Виробництво основних груп молочної продукції в Черкаській області за роками, т*

Продукція	2006	2007	2008	2009	2010	2010 у% до	
						2006	2009
Молоко і вершки сухі	6753	11963	8333	4764	4873	72,2	102,3
Масло вершкове жирністю до 85%	3514	4253	3363	3229	3667	104,4	113,6
Спреди та суміші жирові	8543	14403	17252	12372	8473	99,2	68,5
Молоко оброблене рідке	16081	13097	12082	11008	5561	34,6	50,5
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	5469	4555	3225	2370	2400	43,9	101,3
Сири жирні	13954	22618	21970	22016	22360	160,2	101,6
Молоко і вершки згущені	3269	3609	2555	1765	665	20,3	37,7
Продукти кисломолочні	26692	16967	12799	8606	7913	29,6	91,9
Морозиво і харчовий лід	2739	3472	2102	7465	9711	354,5	130,1
Сироватка	3976	9947	10451	7284	9201	231,4	126,3

*Джерело [5]

Збалансований розвиток та ефективне функціонування вітчизняного ринку молока і продуктів його переробки, адекватне відображення інтересів учасників технологічного ланцюга підприємств молокопродуктового підкомплексу та забезпечення їх конкурентоспроможності може бути забезпечене інтеграцією всіх сфер діяльності відповідного продуктового підкомплексу, створенням об'єднань (асоціацій, кооперативів, великотоварних аграрно-промислових формувань тощо) з виробництва молока і молокопродуктів, до складу яких увійдуть підприємства аграрного сектору та представники переробної промисловості регіону (рис.).

Досвід країн з високорозвинутою економікою АПК показує, що чим ширші, чисельніші та складніші зв'язки між партнерами з виробництва готового до споживання продукту, тим необхіднішою стає потреба в об'єднанні суб'єктів аграрно-промислового виробництва відповідного продуктового підкомплексу в єдине ціле. Це зумовлюється необхідністю досягнення стабільності та ритмічності постачання сільськогосподарської сировини підприємствам переробної промисловості, розвитку спеціалізації та концентрації аграрно-промислового виробництва, що, в свою чергу, забезпечить підвищення продуктивності праці, повніше використання виробничих потужностей, а також економію матеріальних, фінансових та трудових ресурсів [6].

Стан економіки молокопродуктового підкомплексу регіону зумовлює необхідність здійснення детального аналізу розвитку всіх підприємств його галузей, обґрунтування основних напрямів ефективного функціонування окремих складових підкомплексу, які безпосередньо залежить від наявного ресурсного потенціалу досліджуваного регіону (табл. 7).

Рис. Схема молокопереробного комплексу Черкаської області

7. Ефективність використання ресурсного потенціалу промислових підприємств молокопродуктового підкомплексу Черкаської області за роками*

Показники	Рік					
	2006	2007	2008	2009	2010	2010 до 2006, %
Кількість підприємств, од.	18	17	16	15	12	-6
Чистий прибуток (збиток), тис. грн	-54736,3	-20327,4	-81625,2	-20093,6	51515,6	-94,1
в т. ч. в розрахунку на одне підприємство	-3040,9	-1195,7	-5101,6	-1339,6	4293,0	+7333,9
Операційні витрати, тис. грн	607296,6	963676,0	1133871,6	954651,8	1409911,5	232,2
Рівень рентабельності (збитковості), %	-9,0	-2,1	-7,2	-2,1	3,7	+12,7вп
Норма прибутку (збитку), %	-11,6	-3,2	-12,5	-2,6	6,0	+17,6вп
Індекс обсягу виробництва продукції, у% до попереднього року	83,8	139,3	87,6	91,7	102,9	x

*Розраховано за даними Головного управління статистики в Черкаській області

Кількість молокопереробних підприємств в 2010 р. зменшилась на 6 одиниць відносно 2006 р., а прибуток від їх діяльності зріс на 7333,9 тис. грн, рівень рентабельності зріс до 3,7%, норма прибутку молокозаводів сягнула 6,0%, що на 17,6 пунктів більше, ніж у 2006 р. Це, передусім, пов'язано із зростанням цін на молокопродукти в останньому досліджуваному році, що дало змогу підприємствам — виробникам промислової продукції покрити власні виробничі витрати і забезпечити певний розмір прибутку.

У молокопродуктовому підкомплексі на сьогоднішній день надзвичайно гостро стоїть проблема міжгалузевого розподілу, яка пов'язана з розподілом ринкової ціни молочної продукції між сільгосптоваровиробниками, підприємствами промислової переробки та роздрібною торгівлею.

Висновки. Отже, ефективність функціонування молокопродуктового підкомплексу та конкурентоспроможність підприємств у його складі залежить, передусім, від відродження й розвитку молочного скотарства регіону, особливо у межах сільськогосподарських підприємств. А подальший його прогрес можливий за наступних умов: впровадження ресурсоощадних і безвідходних технологій виробництва молокоцивири й молокопродуктів, які забезпечують економію та нарощування потенціалу ресурсів продуктового підкомплексу, запровадження інноваційних методів господарювання, підвищення рівня інтенсивності галузі, збільшення продуктивності молочної стада, поліпшення якості та розширення асортименту видів молочної продукції, раціонального використання наявних ресурсів, обґрунтування механізму державного регулювання й підтримки всіх підприємницьких структур у межах продуктового підкомплексу, завоювання внутрішнього та зовнішнього ринків збуту готової продукції тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві / Ю.О. Нестерчук. — Умань: Видавець «Сочінський», 2009. — 372 с.
2. Статистичний щорічник Черкаської області за 2010 рік / Головне управління статистики у Черкаській області / за ред. В.П. Приймак. — Черкаси, 2011. — 521 с.
3. Сільське господарство Черкащини — 2010 р.: стат. збірник / Головне управління статистики у Черкаській області / за ред. В.П. Приймак. — Черкаси, 2011. — 253 с.
4. Дорогань Л.О. Економічні проблеми формування ринку молока в Полтавській області / Л.О. Дорогань, А.І. Рудич // Вісник Полтавської державної аграрної академії. — 2002. — №4(23). — С. 91–93.
5. Промисловість Черкащини — 2005–2010 рр.: стат. збірник / Головне управління статистики у Черкаській області / за ред. М.Г. Литвина. — Черкаси, 2011. — 252 с.
6. Пархомець М. Стан та перспективи економічного розвитку регіонального молокопродуктового підкомплексу [Електронний ресурс] / Професор

кафедри економіки Уманського національного університету садівництва,
доктор економічних наук Ю.О. Нестерчук

7. М. Пархомець, Л. Уніят // Вісник ТДМУ. — 2006. — №1. — Режим доступу: http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/Kpxika.pdf.

Одержано 21.09.11

Основу молокопродуктового підкомплексу на локальному рівні становлять молочне скотівництво і молокопереробна промисловість. Ці галузі тісно технологічно і організаційно взаємодіють. Многочисленність і складність зв'язів між партнерами по виробництву готового к потребленню продукту визначають особливості формування їх стратегічного ресурсного потенціалу і форми об'єднання суб'єктів аграрно-промислового виробництва в єдине ціле з урахуванням специфіки ринкового механізму регулювання виробничих процесів.

Ключевые слова: молокопродуктовый подкомплекс, конкурентные преимущества, молокоперерабатывающие предприятия, стратегический ресурсный потенциал, производство молокопродукции.

Dairy farming and milk processing industry are the basis of milk subcomplex at the local level. These industries interact technologically and organizationally. A great number and complicity of links between partners in the process of producing dairy products determine the peculiarities of formation of their strategic resource potential and the forms of integration of subjects of agro-industrial production taking into account the specific character of the market mechanism of reproduction processes regulation.

Key words: milk subcomplex, competitive advantage, milkprocessing enterprises, strategic resource potential, production of dairy products.

УДК 336.27

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

С.А. ВЛАСЮК, кандидат економічних наук

Запропоновано модель створення і функціонування спеціального Фонду фінансових альтернатив на загальнодержавному рівні, який передбачає якісно нові концептуальні підвалини побудови гармонійних відносин між сільськогосподарськими підприємствами, підприємствами переробки, банками та державою.

Перехід до ринкової економіки, розвиток різноманітних форм власності, необхідність активізації товарно-грошових відносин, демократизація

банківської справи потребує створення нових, адекватних до ринкових умов, підходів до кредитного забезпечення аграрного сектору, так як вони в основному зводяться до врахування фінансового стану та кредитної історії позичальника, а не враховують цілі фінансування конкретних проектів та його майбутнього розвитку.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою дослідження є критично наукове та творче осмислення досягнень зарубіжних і вітчизняних науковців. Для розкриття сутності та виявлення основних тенденцій кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств на мікро- і макрорівнях в Україні — застосовувалися методи теоретичного узагальнення і порівняння.

Результати досліджень. Вирішення проблеми удосконалення кредитного забезпечення потребує системного підходу, який би враховував особливості суб'єктів кредитування — в даному випадку, сільськогосподарських підприємств. Основою системи кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств виступає інфраструктура кредитного ринку, що включає комплекс кредитних установ з різною організаційно-функціональною будовою, які об'єднані загальною метою — забезпечення кредитними ресурсами виробників сільськогосподарської продукції.

До складу такої інфраструктури, на наш погляд, повинні ввійти: Аграрний банк; комерційні банки; кооперативні банки; страхові компанії; інвестиційні фонди; лізингові та факторингові компанії; кредитні спілки; компанії, що здійснюють кредитування під заставу сільськогосподарської продукції тощо.

Основою цієї системи є спеціалізований Аграрний банк, який мав би стати:

- інституцією, через яку Уряд має проводити державну фінансово-кредитну політику;
- фінансовим центром галузі, в якому акумулюються всі фінансові ресурси галузі, незалежно від джерел їх формування;
- центром координації і супроводження кредитних і фінансових потоків небанківських фінансових установ, що спрямовуються в агропромисловий комплекс;
- методичним центром по впровадженню широкого спектру банківських послуг, оптимально враховуючи "технологію" сільськогосподарського бізнесу;
- гарантійною установою для залучення коштів вітчизняних та іноземних інвесторів для кредитування інноваційної діяльності, здійснення реконструкції підприємств АПК, розвитку лізингової діяльності тощо;
- центром сприяння формуванню регульованого ринку земель сільськогосподарського призначення.

Шляхом створення аграрних банків йшли Німеччина, Бельгія, Данія, Нідерланди, Франція та інші країни. В Росії з 2000 року почав функціонувати новий сільськогосподарський банк — „Россельхозбанк”, який має стати провідником державної політики в сфері кредитування АПК.

Існують сумніви науковців, особливо зарубіжних, щодо доцільності існування спеціалізованих банків, так як можливий прояв монополізму та корупції на кредитному ринку та порушення принципів ринкової конкуренції. Основні аргументи проти цих застережень можна навести такі: існування мережі спеціалізованих банківських установ не виключає функціонування поряд інших банків, з якими вони мають конкурувати; директивно не обмежується вихід на кредитний ринок інших банків і не створюються виключні умови для спеціалізованих банків; як показує міжнародний досвід, спеціалізовані банки успішно витримують конкуренцію за рахунок знання сільськогосподарського бізнесу, кращого менеджменту в справі кредитування внаслідок поглибленої спеціалізації; знання особливостей сільськогосподарського виробництва надає переваги спеціалізованим банківським структурам в розширенні сфери банківських послуг.

Стан економіки країни визначається наявністю і розвитком всіх фінансових інститутів (банків, страхових компаній і інших), які за допомогою кредитування сприяють розвитку різних секторів економіки, у тому числі соціальної сфери, надаючи достатній круг фінансових послуг. В той же час не всі з них задіяні в даний час через нерозвиненість і обмежений круг обслуговування. Нестача інвестицій і величезна потреба в них з боку малого і середнього бізнесу, сільського господарства, з одного боку і складна процедура отримання кредиту, високі кредитні ставки банків, небажання кредитних організацій працювати з сільськогосподарськими підприємствами (високий ризик діяльності, недостатнє заставне забезпечення кредиту), з іншого боку зумовили необхідність розвитку в країні сільськогосподарської кредитної кооперації як інституту, що вирішують проблему доступного і дешевого кредиту.

Накопичений світовий і вітчизняний (дореволюційний і в роки Непу) досвід (Німеччина, Канада, США), а також досвід країн з перехідною економікою (Польща, Румунія, Литва, Болгарія) доводять, що проблема доступного кредитування сільськогосподарських підприємств успішно вирішується за допомогою кредитної кооперації, зокрема кредитних спілок.

Основними перевагами кредитних спілок порівняно з банками є надання можливості отримання кредитних ресурсів тим сільськогосподарським підприємствам, які не мають доступу до кредитів банків внаслідок: відсутності ліквідної застави, напрацьованої кредитної історії, підтверджень ефективності операційної діяльності, складності підготовки значної кількості документів, необхідних для отримання банківської позики, тривалості прийняття рішення банку про надання кредиту, високих банківських відсотків по кредитах тощо.

За оцінками Національної асоціації кредитних спілок України (НАКСУ)

в даний час в Україні існує 782 кредитних спілки, які набули в Держфінпослуг статусу фінансової установи та внесені до Державного реєстру фінансових установ [1].

Можна зробити висновок, що в Україні є всі передумови для розвитку кредитної кооперації, основними з них, вважаємо: поступове збільшення реальних доходів сільськогосподарських підприємств, інтенсифікація ділової активності та кредитоспроможності населення, а також збільшення потреби у фінансових ресурсах.

Важливим фактором функціонування фінансових ринків в АПК є гарантування повернення кредитів. Недостатність, або відсутність забезпечення кредитів підвищує кредитний ризик, що призводить до зростання відсотків по кредитах чи взагалі відмови від його надання.

Одним з напрямів вирішення питання забезпечення кредитів є створення спеціалізованих гарантійних установ. Гарантування, як фінансовий інструмент, ставить за мету зменшення банківських ризиків через запровадження системи страхування: банк платить комісійні гарантійній установі, яка в свою чергу поверне частину гарантованого кредиту в разі його неповорнення.

Основні переваги, що наводяться прихильниками створення гарантійних установ: зменшення вартості кредиту для його отримувачів; більш глибокий аналіз банками кредитних справ до надання їх гарантійним установам; додаткова оцінка ризику гарантійної установи, яка має більш широке та нейтральне бачення.

Гарантійні установи в формі приватних самоокупних організацій найбільш здатні ефективно працювати в умовах розвинутого кредитного ринку та ринку зобов'язань. Такі гарантійні установи створюють додаткову вигоду суспільству і їх існування не викликає заперечень.

Успішний розвиток кредитування неможливий без механізму забезпечення повернення кредиту за умови дотримання прав кредиторів та позичальників. Розуміння отримувачем кредитних ресурсів невідворотності відповідальності в разі порушення умов кредитної угоди є своєрідним спонукальним елементом до вжиття останнім всіх заходів щодо вчасного їх повернення. Маючи підґрунтя впевненість у своєчасному поверненні раніше наданих позик, відбувається стимулювання кредитної установи до збільшення нею обсягів кредитування та оптимізації умов надання кредитних ресурсів.

Для того, щоб кредитна установа могла достовірно оцінити перспективу повернення сільськогосподарськими підприємствами кредиту та вчасно запобігти негативному розвитку подій, можна застосовувати такі заходи:

- здійснювати безперервний аналіз та прогнозування зовнішньої і внутрішньої економічної кон'юнктури, попиту та пропозиції, віддаленості від джерел постачання ресурсів та ринків збуту продукції, державної підтримки галузі;
- зобов'язувати підприємства надавати достовірну фінансову інформацію про свою діяльність з певною періодичністю

(відслідковувати рух джерел фінансування, рух готівки та баланс доходів та витрат), порівнювати їх фінансові показники з середніми по галузі в поточному році, і з власними показниками за минулі роки та використовувати отриману інформацію для надання кваліфікованих порад з управління фінансами;

- зобов'язувати клієнта страхувати свої виробничі ризики;
- в разі неспроможності підприємства вчасно розрахуватися за борговими зобов'язаннями запропонувати та узгодити варіант вирішення проблеми.

Наступним визначальним елементом удосконалення механізму кредитування є стягнення суми позики через предмет застави або інше альтернативне джерело забезпечення кредиту. Насправді питання застави в даний час вирішується власниками підприємства шляхом застави переважно їх особистого майна, яке за вартістю можливо й не покриває суми позики, але є ефективним стимулом її повернення.

Незважаючи на відмінності у способах використання та видах забезпечення кредиту, зумовлені особливостями різних країн, існує шерега випробуваних часом закономірностей. Так, земельні ділянки у більшості країн використовуються як застава при отриманні довгострокових кредитів, при цьому не існує єдиних для всіх країн часових меж, які б визначали довгостроковий кредит. Так, наприклад, у Швеції, термін надання довгострокового кредиту складає понад 20 років, в той час як під середньостроковим розуміють позику строком від 5 до 20 років, причому остання вимагає забезпечення у вигляді високовартісного але низьколіквідного активу (нерухомість чи земельна ділянка). Використання землі як одного із видів застави в Німеччині практикується при видачі довгострокових позик до 25 років. Отже, незважаючи на розбіжності у термінології, можна сказати, що довгострокове кредитування в якості застави вимагає використання земельних ресурсів.

З цього можна зробити висновок, що основною перспективною умовою розвитку в Україні системи довгострокового кредитування є можливість використання в якості застави земельних ресурсів. Довгострокове кредитування виробників сільськогосподарської продукції у нашій країні матиме основу для розвитку лише тоді, коли буде залагоджено всі питання, пов'язані з переходом землі у власність селян та реєстрацією прав на неї, а також закінчиться дія мораторію на відчуження земельних ділянок.

Для розвитку довгострокового кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні потрібна ще одна складова — наявність “довгих” коштів у банківській системі та готовність цієї системи кредитувати аграрний сектор економіки. Ситуація, що склалася на сьогодні у банківській системі України з точки зору її спроможності надавати довгострокові кредити, загалом є сприятливою та має перспективи подальшого сприятливого розвитку.

Короткострокове та середньострокове кредитування дає можливість

використовувати у вигляді застави ліквідні активи, серед яких техніка, виробниче обладнання та особисте майно. Широке використання в якості застави майнових прав спостерігається у Швеції. Серед таких, зокрема, план оренди з викупом, корпоративні облігації та субсидії ЄС, які надаються фермеру після збирання врожаю. Страхування врожаїв наступних періодів в якості застави практикується в Німеччині.

Як свідчить світовий досвід, ефективне використання землі в якості застави потребує створення реєстрів рухомого та нерухомого майна, зокрема земельних ділянок. Такі реєстри уможливають одержання достовірної інформації про ціну, розмір та історію власників предмету застави (земельної ділянки). В одних країнах (зокрема, у Швеції), такий реєстр є державним, в інших (зокрема, Канаді) підтримка ведення такого виду реєстрації покладена на приватні компанії, діяльність яких ліцензується та контролюється державою.

Отже, важливою передумовою ефективного функціонування механізму застави є створення системи реєстрів, яка би задовольняла вимогам прозорості (доступності інформації та умов її надання), повноти (за рахунок обов'язковості для внесення в неї інформації під час здійснення відповідних операцій купівлі, продажу, оренди, застави) та надійності (гарантування відповідальності організації-утримувача за достовірність та повноту наданої інформації).

Проведене дослідження кредитування на вітчизняному фінансовому ринку сільськогосподарських підприємств встановило наступне:

- в Україні мало банків, які повністю володіють ситуацією про те, що відбувається в аграрному секторі і які тенденції її зміни;
- відсутня концепція управління фінансами сільськогосподарських підприємств;
- немає чіткого механізму, щодо роботи з сільськогосподарськими підприємствами під час всього обороту грошей;
- сільське господарство є надійним видом бізнесу з малим ступенем ризику на вкладені засоби, при надійній системі управління такими підприємствами.

В напрямі удосконалення кредитного обслуговування пропонуємо ввести в структуру банків новий відділ фінансового менеджменту по сільському господарству, де кожний менеджер напряму працюватиме з клієнт-сільськогосподарським підприємством, самостійно оцінюватиме його кредитну історію, його рівень менеджменту. Крім того, такий фінансовий менеджер банку повинен вивчати всі показники руху фінансових коштів і аудиту, що дасть йому можливість оцінити істинну потребу клієнта у фінансуванні, тобто він повинен виступати не пасивним спостерігачем, а корисним порадником та контролером.

Світовий досвід свідчить, що в сучасних умовах господарювання неефективно мати одне джерело фінансування. Так, зараз на кредитному ринку США йде жорстка боротьба за клієнтуру. Приватні банки готові йти на пільгові

умови, вести бухгалтерський облік на фермах, надавати консультативні послуги з оплати податків і т.д. Це дозволяє їм активно функціонувати, перш за все на ринку короткострокового кредиту. Машинобудівні фірми, такі, як „Джон Дір”, мають свої кредитні організації, оскільки сільськогосподарська техніка звичайно отримується в кредит [2]. Таким чином, можна говорити про наявність в розвинутих країнах різноманітної і значною мірою пільгової системи кредитування сільського господарства, розрахованої на реальні фінансові потреби і можливості цієї галузі.

Прикладом удосконалення кредитних відносин на вітчизняному фінансовому ринку виявилася діяльність Львівської обласної дирекції АППБ „Аваль” із кредитування аграрних підприємств, які співпрацюють із ВАТ „Радехівський цукровий завод”. Раніше виробники цукру самостійно брали кредити, які скеровували на підтримку сільгоспвиробників, які вирощували сировину для виготовлення цукру. Однак „Аваль” запропонував іншу схему співпраці — банк надав кредити найбільш платоспроможним аграрним підприємствам, які мають позитивну кредитну репутацію та якісний рівень менеджменту. ВАТ „Радехівський цукровий завод”, у свою чергу, контролював стабільність їхньої діяльності, що змушувало підприємство вдаватися до „нестандартних” рішень. Так, аби залучити до співпраці більше сільськогосподарських підприємств, Радехівський цукрозавод не лише допомагав їм насінням, паливно-мастильними матеріалами та добривами, але й відкрив у Західному регіоні України 36 буржакоприймальних пунктів та створив систему преміювання найкращих партнерів [3].

Досвід розвинутих країн, зокрема Канади показує, що удосконалення кредитування прибуткових сільськогосподарських підприємств певною мірою вирішується шляхом створення спеціального рахунку.

На нашу думку, в Україні, також доцільно створити Фонд фінансових альтернатив зі спеціальним кредитним рахунком, де акумулюватимуться ресурси для фінансування сільськогосподарських підприємств (рис.).

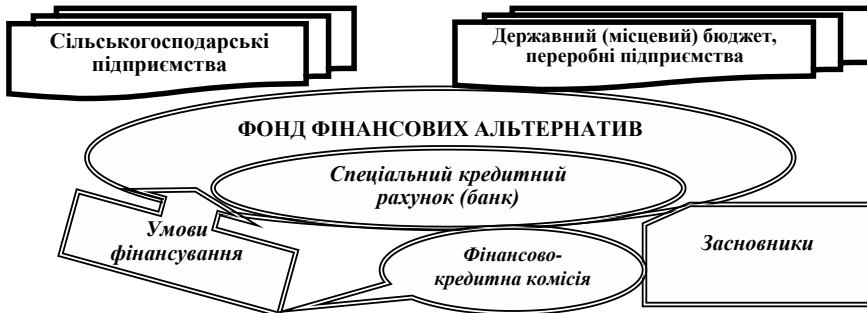

Рис. 1. Механізм кредитування сільськогосподарських підприємств через Фонд фінансових альтернатив

Джерелами формування даного рахунку, з однієї сторони, повинні виступати внески сільськогосподарських підприємств у розмірі 1% від обороту з реалізації продукції за рік, з іншої сторони — кошти державних або місцевих бюджетів — 0,2% та кошти переробних підприємств, з якими укладено договір про довгострокове співробітництво — 0,1%. Кошти на створеному таким чином рахунку повинні зберігатися як депозит під відповідні відсотки. Якщо в поточному році прибуток сільськогосподарського підприємства виявиться нижчим середнього показника за останні п'ять років, то підприємство має право на відшкодування різниці з рахунку. При цьому, необхідно створити відповідну фінансово-кредитну комісію для аналізу причин зменшення прибутковості субсидійованого підприємства, з метою запобігання зловживань. В результаті цього створиться конкурентне середовище та збільшиться зацікавленість фінансово-кредитних установ в кредитуванні сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Таким чином, запропоновані підходи щодо кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств матиме право на життя в українському підприємницькому середовищі лише за умови стабільного прогресуючого розвитку ринків капіталу, які визначатимуть ціну ресурсів, що спрямовуватимуться на підприємства у вигляді активних джерел фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Історія кредитного руху в Україні [Електронний ресурс] / П. Козинець // Україна фінансова. — 2008. — вип.1. — Режим доступу. <http://who-is-who.com.ua>
2. Назаренко В.И. Формы и направления государственной поддержки сельского хозяйства на Западе / В.И. Назаренко // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2007. — №4. — С.16–18.
3. АПК рятують кредити [Електронний ресурс] // Львівська газета. — №315, грудень 2003р. — Режим доступу: <http://www.aval.ua/press/media/?id=14638>

Одержано 22.09.11

Обоснованно конструктивные приоритеты банковского кредитования сельскохозяйственных предприятий и разработаны действенные мероприятия по их практическому приложению на макро и микроуровнях, которые призваны привести к существенным изменениям общей картины и модификации форм организации финансирования.

Ключевые слова: *банковское кредитование, сельскохозяйственные предприятия, финансирования, кредит.*

Constructive priorities of the bank crediting of agricultural enterprises are grounded and effective measures for their practical application on macro and microlevels are developed. They are called upon to result in the substantial changes of general picture and modification of forms of organization of financing.

Key words: *bank crediting, agricultural enterprises, financing, credit.*

СТРАТЕГІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕРНА ПЕРВИННИМИ ВИРОБНИКАМИ

С. Г. ГОСПОДАРЕНКО

Розглянуто питання реалізації зерна первинними виробниками. Наголошено на необхідності зменшення посередницьких структур та участі товаровиробників у розподілі прибутку отриманого від реалізації зерна за кордон.

Україна, маючи родючі землі, працелюбних людей, сприятливі природно-кліматичні умови, була і залишається одним із найбільших світових виробників зернових, "житницею Європи". Саме тому питання пов'язані з виробництвом, зберіганням, транспортуванням та реалізацією зерна є актуальними.

За останні декілька років, споживання зерна в Україні сягало понад половину від загальної виробленої кількості. Таким чином Україна є експортно-орієнтованою державою, а її експорт за останні декілька років перевищив 30%. Якщо у 2015 році країна виробить близько 50 млн т зернових культур, то потреба внутрішнього ринку буде сягати приблизно 55–60% від загальної кількості. Тоді за маркетинговий рік Україна зможе експортувати близько 22–25 млн т зерна. Саме тому виникає потреба не лише у розширенні експортної інфраструктури, так як нині вона може експортувати не більше 20 млн т зерна на рік, а й у повноцінному залученні первинних товаровиробників до цього процесу [1, 4].

Ціла низка відомих учених — В.І. Власов, В.І. Бойко, В.І. Губенко, І.О. Солов'йов, П.Т. Саблук, Л.М. Худолій свої праці присвячують питанням виробництва і реалізації зерна. Причому П.Т. Саблук наголошує, що вирішення цих питань дотичне не лише із підвищенням і закріпленням високих показників ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, але й з "введенням селянина в економічно-правове поле держави, щоб він був рівноправним, а не на узбіччі" [2].

Розгляд окресленого питання за прикладом виробництва та реалізації зернових і зернобобових важливий як з погляду стратегії продовольчої безпеки країни так і найбільшої універсальності культур, характерних для вирощування в переважній більшості сільськогосподарських підприємств у незалежності від площі, розміру та структури підприємства.

Методика досліджень. У процесі дослідження використовувалися наступні методи: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення й формулювання висновків); монографічний (вивчення особливостей виробництва зерна в умовах ринкових перетворень); економіко-статистичний і аналітичні порівняння (оцінка ефективності виробництва зерна); графічний (наочне відображення узагальнень та висновків).

Результати досліджень. Згідно до умов ринкової економіки, виробництво повинно регулюватися за допомогою рівноваги між попитом та пропозицією. Кількість пропозиції на внутрішньому ринку залежить від кількості населення в країні, а також здатності його купувати даний вид продукції. Для більш наочної характеристики зерновиробництва на підставі статистичних даних [3] наведено основні показники що характеризують динаміку виробництва і реалізації зернових в Україні (табл.).

Динаміка основних показники виробництва та реалізації зерна і зернобобових в Україні

Показник	Рік							
	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Посівна площа, га	14583	14152	13646	15005	15115	15636	15837	15090
Зібрана площа, га	14522,2	13962,5	12586,8	14605,2	13427,9	15380,7	15469,7	14575,7
частка у структурі посівної площі, %	45,0	45,7	50,2	57,6	58,0	57,6	58,0	56,0
Валовий збір, млн т	51,0	33,9	24,5	38,0	29,3	53,3	46,0	39,2
з них вироблено в домогосподарствах, тис. т	1445,2	2747,5	4494,8	9225,1	6446,8	11195,9	10186,4	9491,6
в розрахунку на одну особу, кг	983	659	497	807	630	1152	999	856
Урожайність, ц/га	35,1	24,3	19,4	26,0	21,8	34,6	29,8	26,9
Реалізовано, тис. т	18498,8	13108,8	10725,6	19458,4	13965,4	24763,1	31686,3	23661,7
Середня ціна реалізації ¹ , грн/т	168,4	443,8	417,8	833,5	778,6	799,0	1120,9	168,4
Рівень рентабельності, %	275,1	85,6	64,8	3,1	28,7	16,4	7,3	13,9

¹-Без ПДВ, транспортних, експедиційних та накладних витрат, але з урахуванням дотацій

Як бачимо, створені та реорганізовані за часів аграрних реформ сільськогосподарські товаровиробники нині мають "досить скромні" показники діяльності.

Зниження якісних і кількісних показників не могли не відобразитись на фінансово-економічних результатах діяльності аграрних підприємств у цілому. Якщо посередницька структура навіть при створенні закладає рівень рентабельності не нижче 20 відсотків плюс відшкодування ПДВ, то розглядаючи цей показник не статистично усереднено, а в розрізі підприємств, ситуація ще більш ускладнена.

Наведене свідчить про сукупність чинників, де до основних належать:

- недостатність у виробників практичного досвіду, економічних розумін та навичок виробництва і реалізації за ринкових умов;
- часта змінність вектора державних реформ;
- відсутність прямих каналів реалізації та як наслідок — наявність великої кількості невиробничих структур, причетних до реалізації продукції.

Саме останній чинник вважаємо найбільш вагомим з погляду користі від зменшення його впливу для сільськогосподарського виробництва. Тому, вважаємо за доцільне розглянути причини залучення посередницьких структур та потенційні можливості зменшення потреб у їх послугах.

Зерно, як й інші продовольчі товари, перш ніж потрапити до кінцевого споживача на своєму шляху проходить низку етапів, на яких його початкова вартість збільшується за рахунок додаткових витрат, а також маржі посередника. Переміщення товарів відбувається за допомогою постачальницького ланцюга товарів.

Швидкість і послідовність руху товару від виробника до споживача залежить від каналів постачання товарів, тобто від сукупності учасників процесу їх руху.

Канали можуть бути прямі та непрямі. За каналами нульового рівня (прямими) виробник сам виступає на споживчому ринку без участі посередників, використовуючи власну торгівельну мережу. Непрямі — передбачають участь незалежних торгових посередників. Вони поділяються залежно від рівнів. Число рівнів посередників визначає довжину каналу постачання товарів. Учасники обмінюються інформацією. Вони також можуть вступати у договірні відносини. Це сприяє виробленню взаємовигідної ринкової політики з метою ефективного використання потенціалу підприємства.

Зерновиробник, як початковий власник товару, може продавати свою продукцію різним підприємствам (переробним, тим, що займаються тваринництвом), посередникам (які перепродують зерно, реалізують для експорту або іншому посереднику) та безпосередньо експортерам (трейдерам).

Більша кількість виробників зазвичай реалізує зерно безпосередньо зі свого підприємства або з орендованого складу для зберігання. Такий спосіб продажу позначається як EXW (так званий «самовивіз»). Ціна зерна при цьому зазвичай є мінімальною у порівнянні з ціною за іншими умовами постачання. Проте виробник передає частину своїх можливостей іншим структурам і втрачає можливість отримання доходів від подальшого продажу зерно.

Якщо контракт на продаж продукції включає в себе вимоги щодо постачання до пункту вказаного покупцем, то такий контракт зазвичай позначається «продаж на умовах СРТ» (місце доставки). При цьому він включає в себе більшу відповідальність і ризики для зерновиробника, а також дає більшу вигоду.

Додаткові ризики, які пов'язані з поставками за вимогами СРТ, повинні компенсуватися додатковим прибутком, так як ціна СРТ (контрактна) на зерно завжди вища за ціну EXW, тобто на умовах так званого «самовивозу».

Для транспортування продукції зазвичай використовують власний транспорт. Тому у загальні транспортні витрати входить вартість пального, заробітна плата (з нарахуванням), амортизація. Отриманий додатковий прибуток складає різницю між ціною на зерно, отриманою за поставку на

умовах СРТ (портовий елеватор) та ціною EXW і загальними транспортними витратами.

Незважаючи на сезонність зерновиробництва, попит на цю продукцію присутній цілий рік. Саме тому зберігання з метою забезпечення пропозиції зерна на внутрішньому ринку дає змогу уникнути значного цінового росту внаслідок неврожаю. Елеватори та зерносовища це одні з перших структур залучені в процес реалізації зернових.

За статистикою найбільша частина зерна продається одразу після збору врожаю. Ціна на зерно, у такий період, є досить низькою, що викликано надмірною пропозицією на ринку. За умови, коли впродовж маркетингового року, ціна зерна зростатиме, а витрати на зберігання будуть незначними, є реальна можливість збільшити грошові надходження за рахунок вищої ціни у квітні — травні.

До витрат пов'язаних зі зберіганням входять: приймання, сушіння, очищення та відвантаження. Припустимо, що впродовж маркетингового року спостерігалось зниження ринкової ціни зерна, що може бути зумовлено значним валовим його збором. Це, відповідно, збільшить пропозиції в період масової реалізації зерна під час жнив та одразу після них. У цьому випадку ціна зерна впродовж маркетингового року зазвичай буде знижуватися і його зберігання безумовно буде не вигідним.

Отже, сільськогосподарський виробник має декілька варіантів дій:

- 1) реалізація продукції за низькою ціною, тобто одразу після збору зерна;
- 2) зберігати на складі, щоб потім вигідніше його продати.

Зерновиробник може прийняти рішення про зберігання лише у тому випадку, якщо він знає де і який період потрібно зберігати. Приймаючи рішення, необхідно порівняти можливий ріст цін реалізації зерна та витрати, які необхідно понести на зберігання. Інколи значно вигідніше одразу реалізувати продукцію, коли можна передбачити що ціна сильно не зросте.

Врахувавши вище наведене графічно відобразимо оптимальність дій виробників при виборі каналу реалізації (рис.).

Прийнявши рішення щодо зберігання зерна на складі, на виробника чекає безліч витрат таких як амортизація, оплата праці, утримання складів та ін. Важливим є також рівень пристосованості приміщень для зберігання. В іншому випадку зерно втратить свою якість.

Суму цих витрат необхідно зіставити з пропозицією власника елеватора щодо вартості зберігання зерна. Особливу увагу слід звернути на рівень довіри до елеватора. Власник зерна в тій чи іншій мірі ризикує втратити його як кількісно, так і якісно. Зрозуміло, що під час зберігання будуть також природні втрати.

Слід зазначити, що послуги які надає елеватор є вагомою складовою доданої вартості в процесі руху зерна по каналу його постачання. Для зниження витрат на етапі «поле — елеватор» необхідно завчасно провести моніторинг зернозберігаючих підприємств з метою вибору оптимального варіанту. При

цьому варто врахувати сумарну вартість усіх послуг елеватора. Слід також звернути увагу на його технічну оснащеність.

Рис. Алгоритм дій щодо оптимізації каналу реалізації зерна

Наприклад, ціна прийнятого зерна елеватором може бути нижчою ніж ціна продажу з елеватору, що здійснює послуги з приймання зерна за більш високими цінами. Причинами цього є комплексні послуги елеватора. Тому вибір зерносховища необхідно здійснювати тільки після розгляду додаткової вартості, яка виникає на етапі «надходження — відвантаження зерна». На даному етапі найменші витрати будуть за умови придбання або оренди зерносховища.

Витрати на транспортування можна зменшити за рахунок власного

транспорту. Тоді вони будуть складатися лише з витрат на паливо, заробітну плату водіям та амортизації. Потрібно також по можливості мінімізувати час використання орендованого транспорту. Зниження додаткової вартості можливе також за рахунок вибору характеристик порту та вартості його послуг. Важливо також зменшити до мінімального час перебування зерна в порту, розміщуючи зерно на внутрішньому лінійному елеваторі в припортових областях до моменту завершення формування необхідної експортної партії.

Ще однією важливою складовою збільшення прибутковості виробничих формувань є представлення інтересів первинних виробників на міжнародних ринках. Досить імпонують починання про створення державного підприємства "Державна продовольчо-зернова корпорація України" [5]. Проте і при цьому залишається багато аспектів які наразі потребують уточнення. Головне щоб ідею розподілу частини прибутку від експортної операції між оператором ринку і виробником не було знівельовано.

Висновки. Для первинного товаровиробника перш за все необхідно врахувати ринкову кон'юнктуру — динаміку реальних ринкових цін на зерно та ціни на послуги зернового складу. Найменші витрати при власному зберіганні та транспортуванні. Найбільш оптимальним є участь через представницьку компанію у кінцевій реалізації зерносивовини та розподілі частини фінансових результатів діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Саблук П.Т. Про земельну реформу в Україні. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <<http://www.radioera.com.ua/eranews/?idArticle=36996>>
2. Biver D. Grain Production. Analysts alert authority to menace of Ukraine becoming major grain importer / D. Biver // World Grain Markets. — 2010. — № 3. — P. 17–19.
3. Статистична інформація Державного управління статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
4. Зерновые: внешняя торговля в Украине // АПК-Информ. — 2010. — №5 (689). — С. 63–66.
5. Про утворення державного підприємства «Державна продовольчо-зернова корпорація України»: Наказ Міністерства аграрної політики № 549 від 08.09.2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://zakon.nau.ua>>.

Одержано 23.09.11

Рассмотрено аспекты реализации зерновых с позиции интереса и экономической выгоды для непосредственных производителей. Определены основные факторы и алгоритм принятия решений относительно реализации продукции. Обосновано создание и участие прямых уполномоченных представителей зернопроизводителей в экспортных операциях.

Ключевые слова: *непосредственный товаропроизводитель,*

производство зерна, реализация, хранение, экспорт, рыночные цены, разделение прибыли

The aspects of grain sale from the position of interest and economic benefit for direct producers are examined. The key factors and decision-making algorithm regarding the sale of products are determined. The participation of direct authorized representatives of grain producers in export transactions is motivated.

Key words: *direct producer, grain production, sale, storage, export, market prices, division of profit.*

УДК 336.144.36 : 336.201.2 : 631.16

ПРОГНОЗУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**О.Є. ГУДЗЬ, доктор економічних наук
ПВНЗ „Київський гуманітарний інститут”**

В статті досліджено питання прогнозування фінансової стійкості та платоспроможності сільськогосподарських підприємств. Для ефективного управління і прогнозування фінансової стійкості та платоспроможності підприємств запропоновано систему вимірників зовнішнього та внутрішнього впливу на кількісні та якісні параметри їх фінансової діяльності.

Процеси ринкових трансформацій нині супроводжуються ще й глибокою соціально-економічною кризою, яка зумовила зміни фундаментальних підвалин функціонування сільськогосподарських підприємств. Однією із причин такої ситуації є недостатньо повне теоретичне та методологічне обґрунтування платоспроможності, не розроблені і не прийняті відповідні концепція і стратегія формування фінансової стійкості аграрних підприємств, не окреслені системоутворюючі компоненти її регулювання й контролю. Відчувається брак усталеної системи індикаторів, які б сигналізували про негативний розвиток подій у царині фінансів підприємств. Наукове і прикладне відпрацювання механізмів прогнозування та забезпечення фінансової стійкості й платоспроможності сільськогосподарських підприємств, створює можливості для підвищення рівня їх конкурентоспроможності. Дослідження теоретичних і методичних основ управління платоспроможністю, адаптація їх до вітчизняних умов представляє безперечний науково-практичний інтерес і є актуальним.

Окремі питання щодо стійкого функціонування агроформувань знайшли своє висвітлення в роботах В. Андрійчука, О.Барановського, В. Борисової, М. Дем'яненка, Ю.Лупенка, М. Маліка, П. Саблука, П. Стецюка, А. Чупіса та ін.

Науковий доробок вчених істотно сприяв окресленню змісту та горизонту проблем платоспроможності, кредитоспроможності та фінансової стійкості підприємств аграрної сфери. Водночас, помітно бракує пропозицій щодо практичної реалізації заходів з прогнозування та відновлення платоспроможності, запобігання банкрутству підприємств, визначення взаємозв'язку й взаємообумовленості цих процесів у контексті їх фінансової безпеки та системи економічних інтересів.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених-економістів з проблематики антикризового управління та ефективності економічно-фінансової діяльності підприємств. При проведенні досліджень використано метод логічно-аналітичного узагальнення, спостереження, типізації та табличного зображення результатів дослідження.

Результати досліджень. Трансформаційні процеси в аграрному секторі економіки характеризуються максимальною свободою економічних суб'єктів, повною їх економічною відповідальністю, конкуренцією на різному рівні, свободою пересування інформації, свободою ціноутворення, і, найголовніше, наявністю розвинених ринків товарів, робочої сили і фінансів. Становлення ринкових структур на підвалинах економічної свободи, контрактних відносин і приватної власності, відбувається одночасно зі структурною перебудовою на макрорівні. Труднощі, які спіткають сучасних виробників сільськогосподарської продукції, частково збігаються з проблемами підприємств будь-якої галузі, маючи при цьому свої особливості, пов'язані зі специфікою аграрної економіки: складну структуру сільськогосподарського виробництва; його зв'язок із головним засобом виробництва землею та залежність від природного середовища; велику територіальну розосередженість виробництва; використання продукції власного виробництва у відтворювальному процесі; відносну малорухливість сільськогосподарських працівників, які прив'язані до земельної ділянки, будинку, і, як правило, слабо професійно орієнтовані. Крім того, сільськогосподарські підприємства залежні від економічної, політичної і соціальної ситуації.

Реформи економіки, що проводилися на початку дев'яностих років двадцятого століття, неоднозначно відбилися на платоспроможності сільськогосподарських підприємств: одні з них адаптувалися до нових умов функціонування, інші стали збитковими або збанкрутіли. Стабільний фінансовий стан сільськогосподарських підприємств характеризується збалансованістю їх діяльності, стійкістю до внутрішніх та зовнішніх збурень. Відмітне значення мають внутрішні чинники розвитку, оскільки навіть підприємства з величезним потенціалом, можуть виявитися збитковими в результаті невмілого управління ними в кризових умовах (табл. 1). Як свідчать дані таблиці більше тридцять відсотків підприємств АПК України в даний час збиткові. За аналізований період позитивний фінансовий результат збільшився на 13193,8 млн грн, а від'ємний — на 2958,3 млн грн.

Однією з причин такого стану є недостатня розробка критеріїв і технології оцінки платоспроможності, фінансової стійкості, надійності підприємств з врахуванням специфіки вітчизняної економіки та можливості їх прогнозування.

Проблемою надійності вперше зацікавились представники технічних наук. Досягнення безпомилкового і своєчасного виконання завдань є результатом надійного функціонування різних підсистем. З цього витікає потреба управління надійністю. Стабільність у науковому сенсі — це здатність системи функціонувати, не змінюючи власну структуру і знаходитися в рівновазі [1]. Статична стабільність розглядається як дотримання параметрів діяльності організації в допустимих межах, тоді як динамічна стабільність — це зрівноважене і збалансоване зростання позитивних та зниження негативних параметрів діяльності організації в межах допустимого ризику, відповідно до визначеної системи стратегічних і тактичних цілей її функціонування, яке включає можливість виникнення невірноважених станів у системі показників діяльності суб'єктів аграрної сфери.

1. Показники прибутковості підприємств галузі сільського господарства

Показник	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	Відхилення (+;-) 2010р. до 2007р.
Підприємства, які одержали чистий прибуток:					
– у відсотках до загальної кількості	72,0	71,1	69,2	69,3	- 2,7п.п.
– фінансовий результат, млн грн	9089,1	11745,0	13961,6	22282,9	13193,8
Підприємства, які одержали чистий збиток:					
– у відсотках до загальної кількості	28,0	28,9	30,8	30,7	2,7 п.п.
– фінансовий результат, млн грн	2235,0	6000,7	6385,2	5193,3	2958,3

Стійкість — означає довготривалу рівновагу між експлуатацією ресурсів і розвитком суспільства. Стійкий розвиток — процес змін, в якому експлуатація ресурсів, напрямки інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку та інституційні зміни узгоджені один з одним та зміцнюють теперішній і майбутній потенціали для задоволення людських потреб і прагнень. Концепція стійкого розвитку утворилася внаслідок об'єднання трьох основних поглядів: економічного, соціального та екологічного. Економічний підхід до концепції стійкого розвитку базується на теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Ліндаля, який можна реалізувати за умови збереження сукупного капіталу, що і породжує цей дохід. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів та екологічних природо-, енерго- і

матеріалозберігаючих технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, знищення та переробку відходів [2].

Розглядаючи значення стійкості на рівні суб'єктів аграрної сфери, можна відзначити, що для її забезпечення важливі: безперервність управління; виключення помилок в оцінці стану об'єкта управління; виключення затримок в оцінці стану об'єкта управління; дії персоналу [3, с. 67]. Якщо стійкість управління — це властивість системи зберігати свій первісний стан спокою чи руху в умовах зовнішніх впливів, то стійкість суб'єктів аграрної сфери — це здатність системи зберігати свій працездатний стан з досягнення запланованих результатів за наявності різних впливів [3, с. 79].

Для досягнення прийняттого рівня фінансової стійкості підприємств АПК, передусім, слід забезпечити високу ліквідність їх балансу, фінансову незалежність, високу результативність господарювання і постійну платоспроможність. У зв'язку з цим необхідно здійснювати оцінку великого масиву показників, які всебічно характеризують всі сторони діяльності підприємства, для виявлення глибинних причин зміни фінансового стану.

Науковий пошук дав можливість виявити існування певних розбіжностей щодо визначення платоспроможності. Фігурує сталий підхід до визначення платоспроможності, який представляє її як співвідношення платіжних засобів підприємства до його зобов'язань. У працях інших науковців платоспроможність окреслюється як можливість підприємства своєчасно розраховуватися за короткостроковими зобов'язаннями ліквідними оборотними активами. Це передбачає, що оборотні активи у вигляді дебіторської заборгованості та у вигляді запасів можуть бути перетворені на грошові кошти в терміни достатні для погашення короткострокових фінансових зобов'язань.

Платоспроможність підприємства в конкретний період часу є необхідною умовою стійкого фінансового стану, але цього не достатньо. Умова достатності дотримується тоді, коли підприємство платоспроможне в часі, тобто має стійку платоспроможність і може відповідати за своїми зобов'язаннями у будь-який період з дотриманням фінансової рівноваги між власними і позиковими фінансовими ресурсами. Тому, для ефективного управління і прогнозування фінансової стійкості та платоспроможності підприємств необхідно мати інформацію про стан основних та оборотних засобів, про рух дебіторської та кредиторської заборгованості, про довгострокові та короткострокові фінансові вкладення, кредити та позики, про розмір власних та залучених ресурсів, виручку, прибутки та збитки.

Нині стабільне функціонування агроформувань неможливе без прогнозування тенденцій їх економічного розвитку, оскільки, такі фактори, як зміни на міжнародному ринку, спад виробництва, інфляція, неплатежі, динаміка науково-технічного прогресу все частіше стають вирішальними. Тобто, „забезпечити прибуткову діяльність можна за умови передбачення обсягу виробництва продукції, який впливає на всі сторони діяльності підприємства, його фінансовий стан” [4].

У тлумачному словнику сучасної української мови прогноз (від грецьк. *prognosis*) визначається як передбачення на основі наявних даних напряму, характеру та особливостей розвитку й закінчення явищ та процесів у природі й суспільстві [5, с. 966]. На думку В. Царьова, „прогноз — це очікувана науково обґрунтована оцінка економічного, фінансового, техніко-технологічного стану підприємства в перспективі. Він носить імовірнісний характер і на відміну від плану, як правило, не визначає шляхів і необхідних за обсягом засобів (ресурсів) для здійснення намічених перспективних конкретних цілей” [1, с. 74]. М. Пашута та А. Калина стверджують, що прогноз — це пошук реалістичного й економічно виправданого рішення і окреслюють його як зусилля, що докладаються з метою розрахувати майбутнє та предмет цих зусиль, зміст наслідків, до яких вони призводять [6, с. 6–11].

Ми вважаємо, що фінансове прогнозування передбачає визначення основних макроекономічних пропорцій та рівня фінансового забезпечення темпів зростання економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств і виступає як інструмент варіантної оцінки ймовірного розвитку суттєвих чинників зовнішнього та внутрішнього впливу на кількісні та якісні параметри їх фінансової діяльності [7].

Процес фінансового прогнозування передбачає визначення певних орієнтирів, критеріїв, індикаторів щодо забезпечення функціонування аграрних підприємств достатніми фінансовими ресурсами, оптимізацію джерел залучення фінансових ресурсів та руху фінансових потоків, розподіл і використання прибутків, мінімізацію ризиків, побудову взаємин з потенційними кредиторами, дебіторами, державними органами, фінансовими інституціями тощо, з метою досягнення бажаних результатів його прибутковості, платоспроможності, фінансової стійкості та ефективності виробництва в майбутньому періоді.

Разом з тим, на наш погляд, повинні враховуватись декілька загальних принципів побудови системи вимірників фінансового прогнозування: охоплення прогнозуванням усіх напрямів діяльності сільськогосподарських підприємств; динамічність; методична єдність; обґрунтованість; співставність; гнучкість; прогресивність; ефективність використання. До цієї системи вимірників фінансового прогнозування слід розробляти орієнтири, критерії, індикатори оцінки найбільш важливих показників, які мають значний вплив на ефективність, фінансову стійкість та прибутковість агроформувань: обсяг реалізації продукції, розмір виручки і прибутку, платоспроможність, рентабельність, виробничі запаси, страхові резерви, що дозволить забезпечити обґрунтованість та синхронність прийняття рішень. Крім того, в якості таких орієнтирів, критеріїв та індикаторів нового гатунку вимірників фінансових прогнозів доцільно розраховувати порівняльний рейтинг, який показує місце агроформування серед підприємств галузі, окреслює його ймовірну конкурентоспроможність на тривалий період, що є важливим при прогнозуванні стратегічної перспективи [7]. Такий підхід дозволяє не лише оцінити використання потенційних можливостей підприємства, а й сприяє

пошуку шляхів удосконалення їх фінансового механізму. При цьому, перехід аграрних підприємств на такий якісно вищий рівень фінансового прогнозування розширює їх внутрішні фінансові можливості, стає привабливішим для кредиторів, інвесторів та партнерів.

Висновки. Підсумовуючи, можна відзначити, що багатоаспектність і специфіка функціонування сільськогосподарських підприємств зумовлюють необхідність здійснення якісного та своєчасного прогнозування їх фінансової стійкості та платоспроможності, яке ґрунтується на системі вимірників. Запропонований вимір здійснення фінансового прогнозування набуває виняткового значення при визначенні найвагоміших чинників та генеральних орієнтирів економічного стійкого поступу підприємств аграрної галузі, що особливо важливо в контексті пошуку самостійного неповторного шляху їх розвитку в межах глобалізаційних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Царев В. В. Внутрифирменное планирование / В. В. Царев. — СПб. : Питер, 2002. — 496 с.
2. Квятківський Ю.В. Економічна стійкість суб'єктів аграрної сфери в контурі економічної безпеки: методологічний вимір [Електронний ресурс] / Ю.В. Квятківський // Режим доступу : http://old.btsau.net.ua/files/list/edition/ed_xihxсахexp.pdf
3. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством / В.О. Василенко — К: ЦУЛ, 2003. — 504 с.
4. Демченков В. С. Системный анализ деятельности предприятия / В.С. Демченков, В.И. Милета. — М.: Финансы и статистика, 1990. — 182 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел]. — К. : Ірпінь; Перун, 2002. — 1440 с.
6. Пашута М. Т. Прогнозування та макроекономічне планування : [навч. посібник] / М. Т. Пашута, А. В. Калина. — К. : МАУП, 1998. — 192 с.
7. Гудзь О.Є. Модернізація методичних підходів фінансового прогнозування діяльності агроформувань до умов кризових деформацій [Електронний ресурс] / О.Є. Гудзь // Режим доступу : <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/763/35/>

Одержано 26.09.11

Для досягнення приемлемого урівня фінансової устойчивости сільськогосподарським підприємствам следует обеспечить высокую ликвидность баланса, финансовую независимость, результативность ведения хозяйства и постоянную платежеспособность. В связи с этим необходимо осуществлять оценку большого массива показателей, которые всесторонне характеризуют все стороны их деятельности, для выявления глубинных причин изменения финансового состояния. Процесс финансового прогнозирования предусматривает определение определенных ориентиров, критериев и индикаторов обеспечения функционирования аграрных

предприятий, достаточными финансовыми ресурсами, с целью достижения платежеспособности, финансовой устойчивости и эффективности производства в будущем периоде.

Ключевые слова: прогнозирование, управление, платежеспособность, финансовая устойчивость, финансовое состояние.

To achieve acceptable level of financial sustainability, agricultural enterprises should provide high liquidity of balance, financial independence, effective management and permanent solvency. In this connection it is necessary to carry out the estimation of large number of indices which characterize all sides of their activity comprehensively, in order to find out hidden causes of changes in the financial state. The process of financial forecasting provides determination of certain benchmarks, criteria and indicators of functioning of agricultural enterprises with sufficient financial resources in order to achieve solvency, financial sustainability and efficiency of production in the future.

Key words: forecasting, management, solvency, financial sustainability, financial state.

УДК 631.164:634.57(477)(4)

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ВИРОБНИЦТВА ГРЕЦЬКОГО ГОРІХА В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Т.А. ДВОРСЬКА, аспірантка

Аналізується сучасний стан виробництва грецького горіха в Україні, зокрема регіональне розміщення насаджень, обсяги валових зборів плодів та виробництво на душу населення у порівнянні до країн Європи.

Складно порівняти горіхи з іншими культурами садівництва. З давніх часів людям відомо, що це — найцінніший продукт харчування. Горіхи мають високі смакові властивості й високу калорійність. Всього 400 грамів горіхових ядер за калорійністю дорівнює одному раціону продуктів харчування для дорослої людини.

Товарні насадження майже повністю зосереджені в дрібних господарствах населення. Це зумовлює стихійність пропозиції, низьку якість плодів, складність їх заготівлі, нерозвиненість оптової торгівлі та промислової переробки, звужує асортимент вітчизняної продукції і сповільнює розвиток експорту. Вирощування грецьких горіхів на присадибних ділянках дозволяє не тільки задовольнити потреби в цінному продукті харчування самих власників ділянок, але й реалізувати на ринку чи через посередницькі структури частини врожаю горіхів, отримуючи не малий додатковий прибуток.

Питанням економіки та організації розвитку промислової культури

грецького горіха в Україні займались науковці — М.Ю. Гушин, Ф.Т. Затоковський, В.І. Канівець, Г.М. Сатіна, О.М. Шестопаль, А.І. Шумейко.

Методика дослідження. При проведенні досліджень використовувались такі наукові методи як аналіз, узагальнення та порівняння. Інформаційною основою дослідження є праці вітчизняних вчених з питань економічної ефективності грецьких горіхів в Україні, статистична інформація Державного комітету статистики України та статистичні дані ФАО.

Результати дослідження. В Україні сформувався екстенсивний напрям вирощування грецького горіха. Виробництво його переважним чином зосереджене в особистих господарствах. Висока харчова їх цінність, наявність сприятливих ґрунтово — кліматичних умов та можливість одержання чималих доходів обумовили поширення в приватних садах міського і сільського населення майже по всій території країни. І тепер в кожній області, в кожному районі можна побачити насадження грецького горіха [3].

Найбільша кількість дерев зосереджена в Степовій та Лісостеповій зонах, зокрема в таких областях, як Дніпропетровська, Донецька, Вінницька, Хмельницька, Чернівецька.

Розглянемо динаміку виробництва грецьких горіхів в Україні щодо розміщення їх стосовно природно-економічних зонами в табл. 1.

1. Виробництво грецьких горіхів в Україні за природно-економічними зонами, тис. ц*

Зона, регіон, область	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Відхилення 2010 р. від 2005 р.
Степ	595,3	281,8	420,3	475,2	416,2	441,7	-153,6
Частка регіону, %	65,4	40,9	51,2	60,1	48,5	50,5	-14,9 в. п
Лісостеп	309,6	362,3	353,7	268,4	383,1	331,1	21,5
В т. ч Вінницька	101,8	141,8	141,8	39,2	90,3	34,1	-67,7
Київська	13,0	12,6	10,7	11,3	18,9	31,1	18,1
Полтавська	17,8	33,1	29,0	43,9	44,1	65,5	47,7
Сумська	0,6	0,5	0,6	0,3	0,3	0,4	-0,2
Тернопільська	8,1	8,0	7,2	8,1	9,2	8,8	0,7
Харківська	15,3	2,1	14,3	12,8	12,7	11,7	-3,6
Хмельницька	89,5	94,9	83,5	85,4	117,7	100,3	10,8
Черкаська	18,3	17,5	11,7	12,8	23,0	23,4	5,1
Чернівецька	45,2	51,8	54,9	54,6	66,9	55,8	10,6
Частка регіону, %	34,0	52,8	42,9	33,9	44,7	37,9	3,9 в. п
Полісся	5,5	43,4	49,3	48,2	58,1	101,4	95,9
Частка регіону, %	0,6	6,3	5,9	6,0	6,8	11,6	11 в. п
Україна	910,4	687,5	823,3	791,8	857,4	874,2	-36,2

* Складено за даними Державного комітету статистики України.

В Лісостеповій зоні щороку вироблялось 33,9–52,8% загального обсягу грецьких горіхів держави. До природо-сільського районування Лісостепової зони відносяться 9 областей. Протягом 2005 та 2010 років відбулося зростання валових зборів по регіону на 21,5 тис. ц або 6,9%.

За даними ФАО [6] Україна є п'ятою в світі країною за обсягами виробництва грецького горіха. Відомо, що оптимальний фізіологічний стандарт споживання грецького горіха в рік становить 3,6 кг на одну людину, тобто 10 г на добу [5]. Це в середньому один — два горіхи у день. В Україні тільки реальне виробництво грецьких горіхів у два рази нижче цього нормативу і за останні роки коливається в межах 0,57–1,83 кг на людину. В умовах нестачі пропозиції горіха збільшення внутрішнього попиту на нього веде до підвищення ціни реалізації.

Для України характерний низький рівень виробництва даного виду продукції, а отже і врожайності. Україна за показниками урожайності горіхів значно відстає від розвинутих країн світу, які мають аналогічні природо-кліматичні умови, та менш родючі ґрунти, що видно з табл. 2.

2. Обсяги виробництва волоського горіха в країнах світу, т [6]

Країна	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	Відхилення 2009 р. від 2005 р.
Україна	91000	68750	82320	79170	83890	-7110
Китай	499074	475455	629986	828635	915000	415926
США	322051	317515	297555	395530	376480	54429
Туреччина	150000	129614	172572	170897	177298	27298
Румунія	47810	38471	25516	32259	38329	-9481
Індія	32000	36000	33000	37000	36000	4000
Угорщина	3336	4603	3620	5751	5403	2067
Молдова	13369	10780	10092	13742	11500	-1869
Австралія	17031	18137	18992	19130	18937	1906
Весь світ	6089198	5851276	6569310	7658763	8008627	1919429

Основними напрямленнями роботи по покращенню культури грецького горіха з метою збільшення валових зборів і поліпшенню якості продукції є удосконалення сортів і інтенсифікація виробництва [2].

Відповідно до вимог селекційних програм нові сорти повинні відрізнятися здатністю плодоносити не тільки на верхівках, але і з бічних сторін (головна здатність високопродуктивних сортів) у ранньому вступі в плодоношення. Вони мають відрізнятися також більш пізнім вступом у вегетацію навесні, що дозволяє уникнути згубні дії пізньо — весняних заморозків. Щодо горіхів, вони мають бути більшими, із заповненим ядром (більше 45%), та мати тонку, але міцну шкарлупу, яка легко розламується при ударі.

Інтенсифікація виробництва грецьких горіхів передбачає використання нових сучасних технологій обробітку на базі сортів з плодоношенням з бічних бруньок. Такі технології вже розроблені, частково у Франції, де закладено по цій технології сади, які дозволяють отримати до 3 тонн горіхів з одного гектара вже на п'ятий рік після посадки.

З метою подальшого удосконалення сортименту грецького горіха в більшості країн обробляють цю культуру, продовжується робота з відбору та вивчення кращих місцевих форм в популяції, в ряді з них країни США, Молдова, Румунія. Виконуються спеціальні селекційні програми з метою виведення нових сортів з більш високими показниками, ніж нині існуючі.

В Україні діють два стандарти на грецькі горіхи у шкарлупі (ГОСТ 16832–74) і для ядер грецького горіха (ГОСТ 16833–71). Горіхи в шкарлупі поділяються на три гатунки: вищий (діаметр 28 мм), перший (25 мм), і другий (20 мм). Крім діаметра горіха важливими параметрами при віднесенні його до того чи іншого гатунку є колір шкарлупи, її якість, зовнішній вигляд горіха, вихід, колір і якість ядра, а також його смак і запах. Крім того, існує ряд інших параметрів. Ядра волоського горіху, відповідно до стандарту, поділяються на вищий і перший гатунок. При їх визначенні враховується зовнішній вигляд ядер, їх смак, запах, вологість, засміченість шкарлупою. Для вищого гатунку допускається наявність 10% (по масі) часток ядра розміром від $\frac{1}{4}$ до $\frac{1}{2}$ ядра, а для першого гатунку — від ясно-коричневого до коричневого. Строгого поділу, як в американському стандарті, на чотири кольори не спостерігається [1].

Ринок промислового виробництва грецького горіха в Україні стримується браком достатньої кількості сортових насаджень [4]. Існуючі сади закладені посадковим матеріалом, вирощеним насіннєвим способом, а не щепленням. Це зумовлює низьку їх продуктивність і відповідно невисоку ефективність. Між тим, досвід США, Туреччини, Молдови та деяких інших країн переконливо свідчить, що досягти вагомого збільшення обсягів виробництва можна шляхом інтенсивних промислових насаджень, основу яких становлять високоякісні сорти, табл. 3.

Потреба в грецьких горіхах Європейського Суспільства в 2009 році склала 343857 т. Більша частина їх використовується як продукт харчування у свіжому вигляді, а решта як сировина для харчової промисловості. Використання горіхів у свіжому вигляді відбувається головним чином у період зимових свят. Населення більшості країн віддає перевагу горіхам в шкарлупі при закупівлі їх до свят, в той час як німці та австрійці віддають перевагу ядру грецького горіха, який використовується в якості інгредієнтів для виготовлення харчових продуктів.

В цілому населення Європи споживає мало горіхів (близько 0,5 кг на людину в рік) і лише в Молдові в 2009 році середнє споживання даного продукту складало близько 3,19 кг.

3. Виробництво грецького горіха в країнах Європи у 1999 та 2009 роках [6]

Країна Європи	Валове виробництво тис. т	Кількість постійного населення тис. чол	Виробництво на душу населення, кг	Відносно виробництва в Європі, %
1999 рік				
Азербайджан	7,5	7953,4	0,94	4,2
Греція	24,2	10521,7	2,30	13,5
Молдова	6,5	4293	1,51	3,6
Польща	3,0	38667	0,08	1,7
Португалія	7,5	10000	0,76	4,2
Румунія	33,1	14632,7	2,26	18,5
Туреччина	120,0	67803	1,77	66,9
Угорщина	7,4	63963	0,12	4,1
Україна	28,4	49850,9	0,57	15,8
Хорватія	4,8	4500	1,07	2,7
2009 рік				
Азербайджан	8,7	8832	0,98	2,5
Греція	15,0	11161	1,34	4,4
Молдова	11,5	3604	3,19	3,3
Польща	12,2	38074	0,32	3,6
Португалія	4,1	10707	0,38	1,2
Румунія	38,3	21276	1,80	11,1
Туреччина	177,3	74816	2,37	51,6
Угорщина	5,4	9993	0,54	1,6
Україна	83,9	45708	1,83	24,4
Хорватія	7,2	4416	1,63	2,1

Греція щорічно виробляє близько 18 тис. т грецьких горіхів, в більшості випадків ця продукція заготовлюється від окреможоячих дерев. Вироблена в країні продукція використовується виключно для задоволення внутрішніх потреб, табл. 4.

4. Валовий збір грецького горіха за континентами, т [6]

Континент	Середнє 1980–1990 рр.	Рівень виробництва за роками			Середнє 1999–2009 рр.	Ріст виробництва, %
		1999 р.	2005 р.	2009 р.		
Азія	231670	638471	928739	1370754	788169,0	241,2
Північна Америка	195180	256730	322051	376480	300525,1	53,9
Південна Америка	17010	22518	26450	35604	28066,5	65,0
Європа	236290	274131	346397	343857	316312,4	33,8
Африка	32650	8000	37503	39897	33846,4	3,7

В країнах світу у порівнянні з іншими плодовими культурами площі зайняті промисловими садами грецького горіха набагато менші, а в деяких країнах садів майже взагалі немає.

В розрізі континентів найбільше грецьких горіхів склало виробництво за 1999–2009 роки у Азії (788169,0 т.), що на 241,2% більше ніж середні показники за 1980–1990 роки. На африканському континенті середньорічні валові зборів зросли у 1999–2009 роки лише на 3,7% що становить 1196,4 т. в порівнянні з показниками 1980–1990 років.

Висновок. Отже, визначальним фактором, що забезпечує розв'язання проблеми збільшення виробництва горіхів та продуктів їх переробки, який багаторазово перевірений в провідних країнах Європейського Союзу, Китаї, США є науково — обгрунтований перехід від екстенсивної організаційно — економічної системи вирощування горіхоплідних культур на інтенсивну. Вирішенню ускладнень пов'язаних з розробкою та застосуванням сучасних технологій вирощування горіхоплідних культур та продуктів їх переробки сприятиме залучення в ефективне використання сільськогосподарських мало-гумусних та інших земельних угідь, непридатних для вирощування польових сільськогосподарських культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Затоковський Ф.Т. Нові буковинські сорти і форми горіха / Ф.Т. Затоковський, Л.Ф. Сатіна // Садівництво. — 2008. — № 61. — С. 116–121.
2. Сатіна Г.М. Врахування досвіду Угорщини у вирішенні проблеми промислового вирощування горіха грецького / Г.М. Сатіна // Вісник ХНТУСГ.–Х.: ХНТУСГ. — 2004. — Вип. 25. — С. 126–132.
3. Сатіна Г.М. Грецький горіх в Україні: економічний огляд і перспективи / Г.М. Сатіна // Укр. акад. аграр. наук, Ін-т садівництва.– К.: НАУ. — 2006. — 24 с.
4. Сатіна Г.М. Потенціал промислового виробництва грецького горіха в Україні та шляхи його ефективного використання [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://disser.com.ua/content/241007.html/>
5. Титаренко Л.З мішком горіхів на світовий ринок ніхто не іде / Л.З. Титаренко // Голос України. — 2009. — № 232.
6. Статистичні дані ФАО [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://faostat.fao.org>.

Одержано 26.09.11

Проанализировано современное состояние производства ореха на Украине, в частности производство плодов на душу населения в сравнении с другими странами Европы. В Украине показатели в два раза ниже норматива и за последние годы колеблется в пределах 0,57–1,83 кг на человека.

Ключевые слова: грецкий орех, валовые сборы, производство, страны.

The current state of nut production in Ukraine, in particular production of nuts per capita is analyzed in comparison with other European countries. In Ukraine the index is two times lower than the norm and it has fluctuated between 0.57 and 1.83 kg per capita in last years.

Key words: walnut, gross yield, production, countries.

УДК 657.372.3:336.564.1

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВАХ З СПІЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІКИ

Н.О. ШЕВЧЕНКО, кандидат економічних наук

Розглянуто особливості організації обліку у кооперативах з використання техніки. Розроблено механізм взаєморозрахунків багатофункціональних обслуговуючих кооперативів, який включає по-статейно виробничі витрати та обсяги капітальних вкладень на просте і розширене відтворення основних засобів.

Незабезпеченість сільськогосподарських підприємств новими сучасними засобами механізації як за традиційними (за рахунок власних коштів, амортизації, державних капітальних інвестицій, довгострокового пільгового кредитування), так за державними механізмами (лізинг, часткова компенсація вартості вітчизняної складної сільськогосподарської техніки за рахунок державного бюджету, купівля вживаної техніки) вимагає пошуку ефективних шляхів розв'язання даної проблеми, зокрема через міжгосподарське використання машин і механізмів.

Одним із шляхів виходу з цієї ситуації є створення кооперативів з спільного використання техніки. Невеликі фермерські господарства можуть спільно використовувати окремі машини, також проводити формування машинних кооперативів, обмін механізованими роботами, прокат машин і підрядне виконання робіт.

Проблема вдосконалення економічних взаємовідносин між партнерами в агропромисловому комплексі та розвитку кооперативів є надзвичайно актуальною, має важливе народногосподарське значення, а стан її вирішення формує широке поле для наукових досліджень у цьому напрямку. Проблемою вдосконалення економічних взаємовідносин в кооперативах займалося багато вчених Бутинець Т.А., Кісіль М.І., Кропивко М. М., Огійчук М. Ф., Сук Л. та інші.

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження взаєморозрахунків в кооперативах є нормативно-правова база, наукові праці

вітчизняних і зарубіжних вчених, які присвячені даній тематиці. У процесі дослідження застосовувався системний підхід із використанням абстрактно-логічного та монографічного методів проведення дослідження.

Результати дослідження. Постановою Кабінету Міністрів України № 557 від 3 червня 2009 р. затверджено Державну цільову економічну програму підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року. Відповідно до неї в Україні будуть створені такі види обслуговуючих кооперативів: молочарський, плодоовочевий, м'ясопереробний, багатофункціональний з обробітку землі та збирання врожаю, зерновий. Підтримка розвитку сільськогосподарської кооперації полягає у виділенні 90% коштів на обладнання та техніку для потреб сільськогосподарських товаровиробників за рахунок державного бюджету, а 10% вартості основних засобів покривається кооперативами. Однією з проблем міжгосподарських відносин учасників багатофункціонального обслуговуючого кооперативу з обробітку землі та збирання врожаю є відсутність методики розрахунку вартості механізованих послуг, оскільки кожний учасник має певні види техніки, обслуговує різні площі земельних ділянок, в його структуру входить неоднакова кількість учасників кооперативу. Кооперативне використання окремих машин передбачає купівлю спеціалізованої техніки (снігозатримувачі, поливні системи, грейдери та ін.) й оформляється договором про сумісне використання. Отже є можливість виконувати певні види робіт і не витрачати великі суми коштів на її купівлю. Розподіл витрат доцільно вести відповідно до обсягу виконаних робіт, а ремонтні роботи в кінці року розподіляти від навантаження, яке виконував кожен учасник. Міжгосподарські зв'язки щодо використання машин і обладнання та транспортних засобів наведено на рис. 1.

Багатофункціональні кооперативи можуть використовувати трактори, комбайни, сівалки, плуги, обприскувачі та іншу техніку, яка знаходиться в їх власності. Ці кооперативні формування можуть надавати послуги аграрним підприємствам різних організаційно-правових форм і діяти за двома варіантами.

Варіант 1.

При однаковій вартості машин і оброблювальній площі під основними культурами роботи можуть проводитися за графіком і в кінці місяця взаємної компенсації за техніку не передбачається.

Варіант 2.

Якщо сума коштів, вкладена кожним учасником, різна, як і різні площі культур, що обробляються технікою, то в кінці року мають бути проведені розрахунки з кожним окремо. Так, амортизацію і витрати на ремонт слід розподіляти відповідно до земельних площі, на яких проводилися роботи. Пально-мастильні матеріали кожний учасник для себе закуповує окремо. Амортизація, витрати на ремонт, заробітна плата, пально-мастильні матеріали — це витрати кожного учасника, так як із них формується собівартість продукції, що вони виробляють.

Рис. 1. Класифікація форм використання сільськогосподарської техніки

Приклад розрахунку компенсації в багатофункціональному сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі «Україна», який знаходиться в с. Халаїдове Монастирищенського району Черкаської області наведено в табл.

Умови міжгосподарських кооперативних відносин:

- виробник А (багатофункціональний обслуговуючий кооператив «Україна» з обробітку землі та збирання врожаю) має в своєму розпорядженні трактор і комбінований агрегат для сівби в необроблений ґрунт. Загальна вартість трактора і машини висівної зернотукової МВЗ-4,5 «Меланія» становить 210 000,00 грн. Площа землі, закріплена за кооперативом — 1200 га;
- виробник Б (багатофункціональний обслуговуючий кооператив з обробітку землі та збирання врожаю) має самохідний зернозбиральний комбайн марки РСМ–10Б ДОН–1500Б 2007 р. випуску. Вартість — 450 000,00 грн. Площа землі, закріплена за кооперативом — 800 га;
- виробники об’єднуються в міжгосподарське кооперативне об’єднання на основі договору про сумісне виконання сівби і збирання врожаю

сільськогосподарських культур на площі 2000 га. Кожний член кооперативного об'єднання заковував окремо пально-мастильні матеріали для трактора і комбайна і використовує тільки для роботи на своїй земельній площі;

- транспортування насіння і зерна кожний член об'єднання здійснює самостійно;
- заробітна плата тракториста і комбайнера становить 5111,00 грн.

Методика розрахунку компенсації вартості механізованих послуг у кооперативах

Показник	Виробники		Всього
	А	Б	
Площа, га	1200	800	2000
Вартість с.-г. машин, грн	210000,00	450000,00	660000,00
Сума амортизації, грн	12600,00	27000,00	39600
Оплата праці, грн	2138,00	2973,00	5111,00
Сума інвестицій на рік, %	10	10	
Баланс інвестицій, грн	39600,00	26400,00	
Фактична сума амортизації, грн	12600,00	27000,00	
Скоригована сума амортизації, грн	23760,00	15840,00	
Баланс амортизації, грн	-11160,00	11160,00	
Ремонтні витрати, грн	3125,00	6876,00	10001,00
Скориговані ремонтні витрати, грн	6000,60	4000,40	
Баланс ремонтних витрат, грн	-2875,60	2875,60	
Оплата праці, грн	2138,00	2973,00	5111,00
Скоригована оплата праці, грн	3066,60	2044,40	
Баланс вартості оплати праці, грн	-928,60	928,60	
Баланс по інвестиціях, амортизації, ремонтних витратах та оплаті праці, грн	-33564,20	33564,20	
Сума компенсації (А платить Б), грн	33564,20	х	х

Якщо проаналізувати наведені розрахунки в табл. 1, то видно, що СОК «Україна» повинен компенсувати кооперативу Б 33564,20 грн.

Облік взаєморозрахунків в СОК ведуть на синтетичному рахунку 68, де по кредиту нараховують суму заборгованості, а по дебету її погашення.

Застосування даного механізму дасть можливість сільськогосподарським підприємствам накопичувати кошти для розширеного відтворення основних виробничих засобів.

Практика свідчить, що найбільш прогресивним формуванням є машинний кооператив, використання техніки в якому дозволить аграріям покращити ситуацію із забезпеченням виробництва основними засобами.

Наступний вид кооперування — обмін механізованими послугами. Такий вид кооперації найбільше може бути розповсюджений між підприємствами, які мають наявну техніку.

Ще одним видом може бути прокат машин і механізмів, який передбачається між членами кооперативу при купівлі необхідного комплексу техніки. У процесі її експлуатації пально-мастильні матеріали та незначний ремонт оплачує орендар. Доцільно, щоб управління агропромислового розвитку надавали інформацію про вартість прокату сільськогосподарських машин і виконання ними робіт.

Наступним видом є виконання підрядних робіт. Спеціалізовані бригади або механізовані колони проводять роботи із сівби, обробітку та збирання врожаю починаючи з південної частини України і закінчуючи північними. Всі роботи повинні виконуватися відповідно до договорів і складеного графіку виконання робіт. З метою кооперування певні підприємства можуть закуповувати техніку та відповідно за домовленістю виконують роботи на умовах підряду.

Для сільськогосподарських підприємств, які мають таку організаційно-правову форму як товариства, приватні підприємства, корпорації, доцільно створювати кооперативи із матеріально-технічного постачання, із спільного використання техніки, механізаторські кооперативи, з використання сільськогосподарської техніки, з ремонту сільськогосподарської техніки та машинно-технологічні кооперативи.

Кооператив з матеріально-технічного постачання організовується для сталості цього процесу за умови найсприятливіших цін; уникнення зайвих ринкових посередників; здійснення постачання у великих обсягах; вихід на стабільні, в тому числі міжнародні ринки засобів виробництва, використання професійного управлінського персоналу.

Кооператив із спільного використання техніки має на меті придбавати техніку, яку недоцільно мати в одноосібному володінні; організувати оптимальне використання техніки своїх членів-клієнтів; уникати зайвих ринкових посередників; виходити на стабільні, в тому числі міжнародні ринки технічних засобів виробництва; використовувати професійний управлінський персонал.

Механізаторський кооператив являє собою групу сільськогосподарських товаровиробників, які вирішили розділити власність та спільно використовувати сільськогосподарську техніку, яку індивідуально вони б не могли використовувати на повну потужність, чи придбати окремо за власні кошти. Вони визначають правила для забезпечення ефективного функціонування кооперативу, першим з них є зобов'язання щодо діяльності, яке в машинно-технічних кооперативах має певні особливості.

Особливість механізаторських кооперативів полягає в їх невеликих розмірах. Ефективність кооперативу є максимальною, коли досягається використання на повну потужність кожної одиниці техніки — обсяг робіт, виконаний приблизно на кількох сотнях гектарів. До того ж, у цьому випадку підвищення ефективності не залежить від масштабів виробництва. Не доцільно створювати великий районний кооператив, який має у своєму розпорядженні

десять комбайнів. Ефективнішим є створення десяти кооперативів з одним комбайном у кожному, по одному кооперативу в кожному районі, навіть якщо кооперативи будуть змушені надавати один одному допомогу при відмові одного з комбайнів.

Кооператив із використання сільськогосподарської техніки передбачає залучення найманих працівників. Техніка кооперативу підтримується у належному стані найманим персоналом або членами кооперативу. Така організація роботи виховує в них реальне почуття справедливості та вимагає визначення чітких правил щодо обов'язків у випадку відмови техніки. Якщо вона відбулася внаслідок спрацювання техніки, ремонтувати її повинен кооператив, якщо ж це наслідок недбалого чи неправильного використання її членом, він повинен відремонтувати пошкоджену техніку. У цьому випадку необхідно знати, хто несе відповідальність за пошкодження — той, хто використовував техніку на момент відмови чи попередній її користувач. Тому, перед тим, як член кооперативу бере техніку в користування, та після того, як він її повертає, відповідальний за техніку в кооперативі детально заповнює листок про її стан.

Кооператив з ремонту сільськогосподарської техніки має потребу в спеціалізованому персоналі та наймає завідувача майстерні, який виконує функцію виконавчого директора. Ремонт здійснюється найманими працівниками кооперативу. Можливо, щоб член (або один із найманих робітників) займався також ремонтом приміщень (під відповідальність членів кооперативу).

У машинно-технологічному кооперативі попередні ціни за послуги розраховуються для кожної одиниці техніки окремо з метою відшкодування: змінних витрат, які пропорційні обсягу виконаної роботи (заробітна плата водію, пальне); постійних витрат (амортизаційні відрахування або погашення боргу, технічне обслуговування); частини, яка припадає на постійні витрати кооперативу (оренда або амортизація приміщення, електроенергія, загальні витрати).

У Черкаській області створено та функціонують 14 сільськогосподарських кооперативів у 10 районах: Звенигородському, Катеринопільському, Корсунь — Шевченківському, Маньківському, Смілянському, Щоплянському — по одному, а у Городищенському, Лисянському та Черкаському — по два. За видами діяльності діє 5 багатофункціональних, 4 молочарських, 3 з обробітку землі та збирання врожаю, 1 переробний та 1 заготівельно-збутовий.

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19.08.2009 р. Черкаській області виділено кошти із Стабілізаційного фонду для державної підтримки кооперативного руху в сумі 3,6 млн. грн. Управління агропромислового розвитку планує в 2009–2012 рр. на території області створити 77 багатофункціональних кооперативів та 52 з обробітку і збирання врожаю. В даний час підприємства не в змозі купувати нову техніку, тому

основна мета кооперації — забезпечення їх ресурсами.

Відповідно до додатку № 3 до Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 23.12.2010 р. № 2857-VI у 2011 році на державну підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів парламентом виділено 5 млн грн.

З метою реалізації вищезазначених положень законодавства урядовою постановою від 09.03.2011 р. № 272 затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Згідно з Порядком розпорядником цих бюджетних коштів є Міністерство аграрної політики та продовольства України, а одержувачами бюджетних коштів — сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Бюджетні кошти спрямовуються на конкурсних засадах на фінансову підтримку таких кооперативів, членами яких є виключно особисті селянські, фермерські господарства та фізичні особи — сільськогосподарські товаровиробники, для придбання сільськогосподарської техніки, обладнання та устаткування вітчизняного виробництва.

Фінансова підтримка надається кооперативу в розмірі 90% вартості техніки без урахування ПДВ за умови попередньої оплати кооперативом постачальнику техніки 10% її вартості та укладення з управлінням відповідного договору.

Висновки. Результати дослідження переконують, що створення кооперативів з обслуговування товаровиробників технікою є одним із найбільш ефективних кроків у забезпеченні сільськогосподарських підприємств необхідною технікою. Лише спільне використання наявної техніки у підприємствах різних організаційно-правових форм дасть можливість виконати весь комплекс механізованих робіт в сільськогосподарських підприємствах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про сільськогосподарську кооперацію: закон України //Офіційний вісник України. — 1997. — №33. — С. 1–15.
2. Кісіль М.І. Ефективність інвестицій сільськогосподарських виробничих кооперативів / М. І. Кісіль, О. В. Ролінський. — К.: ННЦ ІАЕ, 2006. — 228 с.
3. Сільськогосподарська кооперація: суть та проблеми розвитку в Україні / За ред. М.Й. Маліка. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — 166с
4. Савчук В.К. Удосконалення обліку основних засобів на сільськогосподарських підприємствах / В. К. Савчук // Економіка АПК. — 2008. — № 5. — С. 42.
5. Тулуш Л. Д. Оподаткування сільськогосподарських виробників: стан та перспективи розвитку / Л. Д. Тулуш, В. І.Проніна, Н. В. Саперович. — Львів: НВФ „Українські технології”, 2009. — 296 с.
6. Молдаван Л. В. Роль кооперативів у подоланні сільської бідності / Л. В.

Одержано 26.09.11

Создание кооперативов из обслуживания товаропроизводителей техникой является одним из наиболее эффективных шагов в обеспечении сельскохозяйственных предприятий необходимой техникой. Лишь общее использование имеющейся техники в предприятиях разных организационно-правовых форм даст возможность выполнить весь комплекс механизированных работ в сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: *воспроизводство основных средств, многофункциональный кооператив, обслуживающий кооператив, финансовая поддержка.*

The creation of cooperatives for providing producers with machinery is one of the most effective steps in the provision of agricultural enterprises with necessary machinery. Only sharing the available machinery at the enterprises of different legal forms will enable to do all kinds of mechanized work at agricultural enterprises.

Key words: *reproduction of fixed assets, multifunctional cooperative, service cooperative, financial support.*

УДК 631.14.009.12

ПОНЯТТЯ ТА КРИТЕРІЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

О.В. СІВОХА, аспірант

Узагальнено поняття «конкуренція», «конкурентоспроможність продукції» та «конкурентоспроможність підприємства». Досліджено основні проблеми розвитку садівництва та їх вплив на конкурентоспроможність підприємств.

В сучасних умовах особливого значення набуває проблема ефективної діяльності підприємств провідних галузей національної економіки, зокрема, агропромислового комплексу. Поглиблення міжнародної економічної інтеграції та вступ України до Світової організації торгівлі ставить важливе завдання забезпечення конкурентоспроможності продукції садівництва. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність розробки тактичних та стратегічних заходів щодо формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на ринку плодів.

Питанням оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств

присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених. Вагомий внесок у ці дослідження зробили українські вчені С.С.Гаркавенко, С.С.Брильов, А.М.Азарян, С.В.Мілевський, Б.В.Буркинський, І.З.Должанський, Т.А.Загорна та ін., російські дослідники Р. Л. Азоев, Р.А. Фатхутдінов, А.Ю.Юданов, О.Віханський, Р.Гольдштейн та ін. Серед зарубіжних учених необхідно відзначити роботи Ф. Котлера, М.Портера, Е.Діхтля, І.Шумпетера, Х.Хершгена, Л.Ерхарда, І.Ансоффа та ін. Однак окремі питання оцінки конкурентоспроможності підприємств садівничої галузі ще не достатньо розроблені. Все це обумовило вибір теми дослідження.

Методика досліджень. У процесі написання статті використовувалися діалектичний і системний підхід до вивчення економічних процесів, законодавчі і нормативні акти України з питань розвитку галузі садівництва, праці учених з проблем конкуренції та конкурентоспроможності.

Результати досліджень. Садівництво належить до традиційних галузей сільського господарства України. Однак, позитивні тенденції виробництва плодів та ягід (табл.) не завжди приводять до такого ж економічного результату. Для вітчизняних товаровиробників плодів, ситуація на внутрішньому ринку залишається критичною внаслідок заповнення цього сегменту переважно продукцією іноземного походження. Сучасний стан ринку плодів відзначається повільним процесом формування системи просування продукції до споживача, що призводить до збільшення втрат продукції, зниження її якості та ринкової ціни, а відтак не конкурентоспроможності вітчизняних садівничих підприємств як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Дослідження напрацьовань відомих вітчизняних та зарубіжних вчених дають можливість узагальнити поняття «конкуренція», «конкурентоспроможність продукції» та «конкурентоспроможність підприємства». Як зазначає Бидик А.Г., конкуренція є цивілізованою, легалізованою формою боротьби за існування, одним з найдієвіших механізмів відбору та регулювання, основним рушійним елементом ринку, який розвивається на законах попиту і пропозиції. Під конкурентоспроможністю продукції автор розуміє відмінність аналізованої продукції від аналогів конкурента, а під конкурентоспроможністю підприємства – сукупності показників оцінки діяльності підприємства, котрі визначають його успіх на певному ринку за певний проміжок часу щодо сукупності показників підприємств-конкурентів [1]. Камуба Ю.П. та Янишин Я.С. розглядають конкурентоспроможність як «властивість об'єкта, що характеризується ступенем реального або потенційного задоволення ним конкретної переваги порівняно з аналогічними об'єктами, представленими на ринку» [2]. В такому трактуванні, на нашу думку, визначається певна характеристика об'єкта конкурентоспроможності, яка забезпечує конкретні переваги на ринку, але залишається неврахованим фактор часу та потреби сьогодення, вимоги якого в ринкових умовах постійно змінюються.

Динаміка виробництва плодів та ягід

Регіон (область)	Валовий збір, тис. т			Площа насаджень у плодоносному віці, тис. га			Урожайність, ц з 1 га насаджень у плодоносному віці	
	2010 р.	2009 р.	2010 р. у % до 2009 р.	2010 р.	2009 р.	2010 р. у % до 2009 р.	2010 р.	2009 р.
Україна	1745	1618,1	107,8	222,7	228,8	97,3	78,3	70,7
Автономна Республіка Крим	115,6	77,1	149,9	13,7	14	97,9	84,6	55
Вінницька	188,9	213	88,7	21,7	21,9	99,1	87	97,3
Волинська	34,2	35,3	96,9	3,7	4	92,5	92,8	87,3
Дніпро- петровська	131	107,9	121,4	13,8	14,2	97,2	95	76,3
Донецька	101,6	97,7	104	10	9,6	104,2	101,5	101,5
Житомир- ська	31,6	41,8	75,6	4,8	5,2	92,3	65,5	80,6
Закарпатська	97,2	94	103,4	12,3	12,5	98,4	78,8	75,5
Запорізька	58,5	20,5	285,4	8,6	9,2	93,5	68,1	22,3
Івано- Франківська	39,1	36,3	107,7	8,6	8,6	100	45,4	42,2
Київська	52	42,4	122,6	9	9,6	93,8	58	44,1
Кіровоград- ська	26,6	20,4	130,4	5,7	5,8	98,3	46,3	35,2
Луганська	16,9	18,2	92,9	6,6	6,8	97,1	25,8	26,8
Львівська	90,1	90,7	99,3	12,9	13	99,2	69,7	70
Миколаїв- ська	37,7	28,6	131,8	5,3	5,5	96,4	70,4	52,3
Одеська	74,4	64	116,3	9,1	9,5	95,8	81,9	67,4
Полтавська	100,8	117	86,2	7	7,3	95,9	143,7	159,4
Рівненська	85,9	67,9	126,5	7,1	7,1	100	121,5	95,5
Сумська	13,7	9,5	144,2	3,3	3,1	106,5	42	30,2
Тернопіль- ська	17,5	21,4	81,8	5,5	5,7	96,5	31,9	37,7
Харківська	64,7	64,4	100,5	9,2	11,2	82,1	70,3	57,3
Херсонська	58,8	41	143,4	8	7,6	105,3	73,6	54
Хмельницька	158,3	175	90,5	15,2	15,5	98,1	104,4	113,3
Черкаська	37,1	28,6	129,7	5,8	6	96,7	63,8	47,3
Чернівецька	97,2	87,8	110,7	11,9	12,1	98,3	81,4	72,8
Чернігівська	15,6	17,6	88,6	3,9	3,8	102,6	40,3	46,1

Конкурентоспроможність продукції за визначенням Копистко О.В. це система економічних, організаційних, технологічних, технічних, нормативно-правових, збутових і екологічних параметрів, які в свою чергу в процесі взаємодії забезпечують високу якість продукції та попит на ринку, але мають різну природу [3]. Таке визначення досить повно враховує всю складність та багатогранність поняття.

Проведені теоретичні розвідки підтвердили, що у вітчизняній економічній літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства». В деяких випадках його ототожнюють із поняттями «конкурентоспроможність продукції», «конкурентний статус», «конкурентна позиція». У наукових працях, залежно від зрізу дослідження, ця категорія розглядається як: система реалізації потенційних можливостей підприємства, порівняльна ефективність виробничої діяльності, здатність вести конкурентну боротьбу. Педченко Н.С. підходить до конкурентоспроможності підприємства як до багатофакторної змінної величини і пропонує її оцінювати як за окремими факторами, так і за їх сукупністю, що значно ускладнює таке завдання [4]. Яців І.Б. вважає, що існуючий рівень конкурентоспроможності доцільно виміряти кількісними параметрами, в яких відображається вплив на неї ключових чинників [5]. Алгоритм такого вимірювання приведений на рис. Хотілося б зазначити, що конкурентоспроможність не може обмежуватись кількісними або ж якісними показниками, вони мають враховуватись в комплексі.

На нашу думку, конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства — це його можливість утримувати певне місце на ринку чи в галузі, здатність відповідати вимогам внутрішнього та зовнішнього середовища, займати якщо не лідируючу позицію серед інших підприємств галузі, то хоча б одну із провідних.

Рис. Алгоритм вимірювання конкурентоспроможності підприємств[5]

Основними проблемами розвитку садівництва є: висока собівартість продукції; низький рівень механізації виробничих процесів; низький рівень якості продукції та селекційної роботи; незначна кількість спеціалізованих господарств; випереджаючий ріст цін на засоби захисту, енергоресурси, транспортні послуги порівняно з цінами на кінцеву продукцію; відсутність необхідної кількості сховищ, устаткування і технологій зберігання плодів; нерозвинута заготівельна та збутова інфраструктура; низький рівень рентабельності плодівництва; криза неплатежів; низька інвестиційна привабливість галузі; недостатнє інформаційно-консультативне та маркетингове забезпечення; відсутність вертикально-інтегрованих систем виробництва та розподілу продукції галузі; відсутність бюджетних ресурсів для підтримання та розвитку галузі; відсутність механізму державного регулювання ринку плодів. О.М.Литвинов першочерговим завданням у досягненні конкурентоспроможності вважає підвищення техніко-технологічного оснащення до необхідного рівня[7]. Черевко Д.Г. у конкурентоспроможності вбачає поєднання всіх чинників виробничого потенціалу [8]. На думку Ушакова Г.Г., поняття «якість» та «конкурентоспроможність» є взаємодоповнюючими та «виражають однакові відносини й ступінь відповідності встановленим вимогам» [6].

Як зазначає Бобов Г.Б., «основними критеріями конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є рівень якості їх продукції відповідно до вимог міжнародних стандартів ISO, МЕК та інших організацій, що характеризує її здатність зберігати властивості в процесі використання» [9]. Тобто, покупець в супермаркеті обере те яблуко, яке має досконалу форму та привабливий вигляд.

Висновки. Отже, конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств нами визначено як можливість утримувати певне місце на ринку чи в галузі, здатність відповідати вимогам внутрішнього та зовнішнього середовища, займати якщо не лідируючу позицію серед інших підприємств галузі, то хоча б одну із провідних. Доведено, що поняття «якість» та «конкурентоспроможність» на ринку плодів є взаємодоповнюючими та виражають однакові відносини й ступінь відповідності встановленим вимогам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бидик А.Б. Підвищення конкурентоспроможності виробництва в АПК: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / А.Б. Бидик. — Тернопіль, 2004. — С. 21.
2. Кашуба Ю.П. Сприяння вдосконаленню маркетингової діяльності в підприємстві / Ю.П. Кашуба, Янишин Я.С. — К: Економіка АПК, 2011. — №9. — С.169–171.
3. Копистко О.В. Теоретичні основи конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / О.В.Копистко. — К: Економіка АПК, 2010. — №1. — С. 61–63.

4. Педченко Н.С. Моніторинг фінансової конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості на регіональному рівні (на прикладі м'ясної промисловості): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Н.С.Педченко. — Суми, 2004. — С.21.
5. Яців І.Б. Особливості визначення інтегрованого показника конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства / І.Б.Яців. — Економіка АПК, 2010. — №5. — С. 91–97.
6. Ушаков Г.Г. Методи та моделі управління якістю і конкурентоспроможністю підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Г.Г.Ушаков. — Миколаїв, 2008. — С. 20.
7. Литвинова О.М. Техніко-технологічна оснащеність сільськогосподарських підприємств та конкурентоспроможність продукції / О.М.Литвинова. — Економіка АПК, 2009. — №10. — С. 39–42.
8. Черевко Д.Г. Конкурентоспроможність як характеристика його економічного стану / Д.Г. Черевко. — Економіка АПК, 2009. — №6. — С. 114–121.
9. Бобов Г.Б. Методичні особливості оцінки конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс] / Бобов Г.Б. // Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy/business-economics-and-production-management/>.

Одержано 28.09.11

Исследования сельскохозяйственных предприятий определяется как возможность удержать определенное место на рынке или в отрасли, способность соответствовать требованиям внутренней и внешней среды, занимает если не лидирующую позицию среди других предприятий отрасли, то хотя бы одну из ведущих.

Ключевые слова: конкурентоспособность, сельскохозяйственное предприятие, конкурентная позиция, садоводство, качество продукции.

The research of agricultural enterprises is determined as the possibility to retain a certain share of market or industry, the ability to meet the requirements of internal or external environment, to take at least one of the leading positions among other enterprises of the sector.

Key words: competitiveness, agricultural enterprise, competitive position, fruit production, quality of products.

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР

Г.Г. СМАГЛІЙ, М.П. СОЛОГУБ

Проведено аналіз стану та механізмів функціонування ринку олійних культур як в Україні, так і на світовому ринку. Визначені основні напрямки підвищення конкурентоспроможності вітчизняного ринку олійних культур.

Розвиток ринку продукції олійних культур є однією з важливих складових стратегії економічного розвитку аграрного сектору. Тому, особливо актуальним на даний час є вивчення ринку продукції олійних культур та підвищення ефективності виробництва продукції основних олійних культур, так як продукція цієї галузі виступає не лише як предмет внутрішньої і зовнішньої торгівлі, а також як культура, яка має важливе значення в розвитку новітніх технологій харчової і фармацевтичної галузей виробництва та як біосировина для задоволення потреб в альтернативних видах енергії. Внаслідок цього протягом останніх років спостерігається стала тенденція до збільшення посівних площ олійних культур в аграрному секторі, що зумовлено вигідністю їх вирощування. Важливе значення в розвитку олійної галузі також має висвітлення питань, щодо економічних проблем ринку продукції олійних культур.

Методика досліджень. У процесі досліджень використовувались абстрактно-логічний, монографічний і статистико-економічний методи.

Результати досліджень. Олійний ринок України — один із перспективних секторів аграрного виробництва. Олійна продукція користується все більш зростаючим попитом на світовому ринку, що обумовлено двома основними факторами:

- переорієнтацією в структурі харчування населення на олії і жири рослинного походження через їх фізіологічні переваги і більш доступні ціни в порівнянні з тваринними жирами;
- динамічним ростом у світі виробництва біодизельного палива на основі олій на фоні прогресуючого росту цін на мінеральні енергоресурси і зменшення їх природних запасів.

Олійна галузь України — одна із небагатьох, яка, навіть в теперішніх умовах стрімко розвивається, а також є галуззю агропромислового комплексу з потужним експортним потенціалом.

В Україні соняшник — основна олійна культура. Високий рівень рентабельності та попит на насіння тягне за собою значне розширення його посівних площ. За народногосподарськими цінностями та значенню він не

поступається таким поширеним культурам як пшениця, кукурудза, соя.

Результатом збільшення посівних площ соняшника є збільшення виробництва його насіння (табл. 1).

1. Виробництво насіння соняшнику в 2007–2011 роках

Виробництво	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
тис. т	6526,2	6526,2	6364	6771,5	8697,5
зміна у % до попереднього року	78,4	156,3	97,5	106,4	124,9

В порівнянні з іншими олійними культурами соняшник дає найбільший вихід олії з одиниці площі (750 кг/г в середньому по Україні). На соняшникову олію припадає 98% загального виробництва олії в Україні.

За останні три роки під посівами соняшника було зайнято 4,5 млн. га, що складає 14,6% ріллі. Найбільші площі вирощування соняшника знаходяться в Російській Федерації — 5,8 млн. га. Крім Росії основними регіонами його вирощування є Україна, країни ЄС–27, Аргентина, США та Китай.

В 2007–2010 роках середня врожайність соняшника в Україні склала 1,50–1,53 т/га. Але в найбільш розвинутих господарствах цей показник досягав 2,5–3,5 т/га. З такими показниками врожайності Україна наближається до рівня країн ЄС–27 (1,78–1,90 т/га). Серед Європейських країн однією з провідних країн по технології вирощування соняшника являється Франція (табл. 2).

2. Урожайність соняшника в різних країнах світу, т/га

Країна	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Світовий показник	1,24	1,41	1,37	1,32
Україна	1,24	1,53	1,52	1,50
Росія	1,23	1,23	1,15	0,95
США	1,60	1,60	1,74	1,64
Аргентина	1,47	1,35	1,55	1,70
Франція	2,62	2,51	2,52	2,39

Інтенсивне виробництво соняшника дозволяє Україні виступати повноправним учасником на ринку цієї продукції в світі. За останні десятиріччя частка виробництва продукції соняшника в світовому врожаї зросла з 11,3% (1990 р.) до 22,2% (2010 р.).

Разом з тим розвиток потужностей по переробці насіння забезпечило високу та стабільну внутрішню ціну (рис. 1) на товарний соняшник, що привело до зменшення вивозу сировини з 0,767 млн. т (в 2008 р.) до 0,150 млн. т (в 2010 р.), а найбільшими експортерами насіння стали країни ЄС–27.

За підсумками 2010 року, вирощування соняшнику виявилось найбільш прибутковою діяльністю у сільському господарстві України. За даними Держкомстату, доходи від реалізації цієї олійної культури досягли майже

15 млрд. грн., що дало можливість покрити понесені виробничі витрати та отримати 5,9 млрд. грн. прибутку.

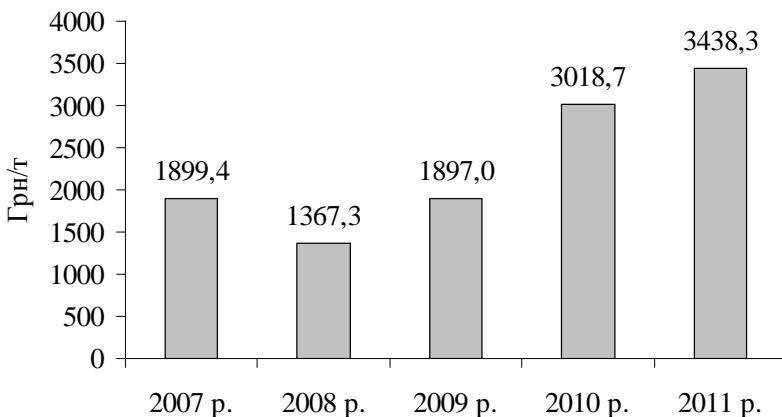

Рис. 1 Середні ціни реалізації олійних культур в Україні за 2007–2011 роки

У цьому ж році було зафіксовано зростання рівня рентабельності виробництва соняшнику, прибутковість якого становила — 64,5% проти 41,4% у 2009р.

Одночасно із зростанням обсягів споживання олії у харчовій, тваринницькій та інших галузях зросли і обсяги переробки олійних культур, особливо ріпаку на біопаливо.

Ріпаківництво — одна із стратегічних і бюджетно-формуєчих галузей аграрного виробництва, яка не тільки забезпечує сільгоспвиробників реальними фінансовими ресурсами та дає змогу розвивати інші виробничі напрями сільськогосподарської діяльності, але і розширює сировинну базу олієжирового комплексу, сприяє ефективному використанню його технологічних потужностей, закладає підвалини для розвитку перспективної для країни біоенергетичної галузі.

Ринок ріпаку знаходиться зараз в не найкращому положенні, практично весь вирощений в Україні ріпак планується експортувати, проте темпи експортування значно знизилися, тому на сьогоднішній день потрібно здійснювати стимулюючі заходи щодо налагодження переробки ріпаку в Україні.

Низькі темпи експорту ріпаку пов'язані з низьким попитом з боку основних покупців — країн ЄС. За інформацією європейські біодизельні заводи

забезпечені власною сировиною майже до кінця року. Крім того, в поточному сезоні Європа віддала перевагу не українському ріпаку, а австралійському канолу, імпорт якого різко збільшився в порівнянні з попередніми сезонами.

За прогнозами, в 2011–2012 сезоні з України буде експортовано 1,35 млн. т ріпаку, коли в попередньому сезоні ця цифра становила 1,42 млн. т. Тому внутрішня переробка в поточному році виросте десь до 60 тис. т, що на 16 тис. т більше попереднього періоду.

Так, у 2009 р. за межі країни реалізовано 1,8 млн. т ріпаку, що становить 96% його валового збору. Не змінили негативних тенденцій у переробці ріпаку ні прийнятий в цілому Верховною Радою України проєкт Закону України «Про розвиток виробництва і споживання біологічних палив» від 8 червня 2007 року (реєстр. № 3158), ні Програма розвитку виробництва дизельного біопалива на період до 2010 року від 28 грудня 2005 р. № 576-р., відповідно до якої передбачалося будівництво не менше 20 заводів з переробки ріпаку на біодизель із загальною потужністю 623 тис. т на рік.

Ціни цієї культури можна сказати знаходяться на високому рівні, тому ріпак залишається економічно привабливим для фермерів. Себредня ціна реалізації ріпаку в 2011 році становила 4159,1 грн. за т, що на 42% перевищує ціну попереднього року.

Рентабельність цієї культури у 2008 році становила 51%, а в 2009 році знизилася до 23,8%. Таке зниження рентабельності можна пояснити зростанням собівартості виробництва (близько 25%) та зниженням ціни у 2009 році. В 2010 році зафіксовано зростання рівня рентабельності виробництва ріпаку, прибутковість якого становила — 25,9%.

За даними Держкомстату, доходи від реалізації цієї олійної культури в 2010 році становили 3349,0 млн. грн., що дало можливість покрити понесені виробничі витрати та отримати 687,9 млн. грн. прибутку.

За даними Держкомстату України площі під цією олійною культурою за останні 4 роки збільшились у 2,6 рази, а виробництво, за аналогічний період, зросло втричі, з 605,7 тис. т у 2006/2007 МР до 1873,2 тис. т у 2009/2010 МР (табл. 3).

3. Виробництво та використання насіння ріпаку в Україні

Показник	Маркетинговий рік				
	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011
Валовий збір, тис. т	605,7	1053,4	2872,9	1873,2	1459,8
Урожайність, ц/га	15,7	13,1	20,8	18,5	17,5
Площі, тис. га	386,8	802,7	1379,6	1013,6	833,7
Експорт, тис. т	486,65	1000,0	2645,0	1800,0	1420,0

Об'єктивними факторами низькопродуктивного та нестабільного виробництва є незадовільна технічно-технологічна оснащеність сільгоспвиробників; недотримання агротехнологічних умов вирощування;

використання неадаптованих до кліматичних умов сортів та гібридів; порушення сівозміни.

Окремо слід зазначити, що стабільна й висока рентабельність виробництва олійних культур мала також певні негативні наслідки для сільського господарства України, насамперед, це пов'язано зі збільшенням виробництва соняшнику. Соняшник істотно виснажує землю і вирощувати його можна на одному місці раз на 8–10 років. Якщо частіше, то родючість землі знижується і відповідний земельний наділ стає неефективно використовувати для вирощування рослинницької продукції без застосування інтенсивних методів відновлення родючості, які, в свою чергу, потребують значних матеріальних витрат. Незважаючи на останній стримуючий фактор, розширення виробництва соняшнику в Україні протягом довгого часу було пов'язано з веденням екстенсивного виробництва. Безперечно, загальне зменшення посівних площ за часи незалежності України майже на 20% або ж на 6 млн. га стали наслідком не лише відповідно нераціональної діяльності. Однак, власний негативний вплив на загальне використання та поточну якість земельних ресурсів вони зробили.

За відсутності жорсткого контролю з боку держави, нераціональне використання земельних ресурсів найближчими роками може набути загрозливих масштабів. Але, навіть за умови запровадження обмежень площі посівів олійних культур й жорсткого контролю за використанням земельних ресурсів в кожному окремому господарстві, така картина буде спостерігатися до того часу, поки на землі буде відсутній власник.

При проведенні аналізу спостерігаються значні коливання обсягів експорту українських олійних культур у різні роки. Такий фактор не можна назвати позитивним. Це свідчить про те, що Україна не має постійних „ніш” на світовому олійному ринку, конкурентоспроможність її продукції має переважно ціновий характер і значною мірою залежить від кон'юнктури зовнішніх ринків.

Саме тому для даної групи передбачена наступна стратегія дій: утримання існуючих позицій та підвищення конкурентоспроможності за рахунок інтенсифікації виробництва. Умовою інтенсифікації є безумовне виконання технологій виробництва та переоснащення основних фондів галузі, що дозволить підвищити урожайність та якість олійних культур та знизити собівартість продукції.

Висновок. Україна повинна і надалі підтримувати тенденції щодо збільшення ріпаку та сої в структурі виробництва олійних культур та зменшення площ під соняшником до науково обґрунтованих обсягів, підвищувати його врожайність. Це дасть змогу вже через 3–5 років збільшити в 1,5 рази виробництво олійних культур, що в свою чергу позитивно вплине на конкурентоспроможність галузі.

Увесь обсяг виробленого насіння повинен перероблятися в Україні, оскільки наявні потужності переробних підприємств дають змогу це зробити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яворова Г.В. Ринок ріпакового насіння та олії: тенденції і перспективи / Г. В. Яворова // Економіка АПК. — 2009. — № 2. — С. 121–124.
2. Витоптова В.А., Бондаренко Н.А. Напрями підвищення ефективності виробництва ріпаку / Збірник наукових праць: КНТУ. — 2011. — №19.
3. Бондаренко Н. А. Підвищення ефективності вирощування основних олійних культур / Науково-практичний збірник «Продуктивність агропромислового виробництва», Київ. — 2011 р. — №19.
4. <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Одержано 28.09.11

Проведено аналіз состояния и механизмов функционирования рынка масляных культур как в Украине, так и на мировом рынке. Определено основные направления повышения конкурентоспособности отечественного рынка масляных культур.

Ключевые слова: аграрный сектор, рынок масляных культур, масляные материалы, рентабельность производства, масляно-жировой комплекс, биотопливо.

The current state and mechanisms of functioning of oil-seed crop market both in Ukraine and in the world are analysed in the article. The main directions of increasing the competitiveness of national oil-seed crop market are defined.

Key words: agricultural sector, oil –seed crop market, oil materials, production profitability, oil and fat production complex, biofuel.

УДК 330.322.5:519.87

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ, ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

С.Ю. СОКОЛЮК, кандидат економічних наук, доцент
К. Ю. СОКОЛЮК

Розглянуто сучасний стан інвестиційного ринку України. Показано динаміку інвестицій в основний капітал. Досліджено проблеми інвестування сільського господарства, як основної складової агропромислового комплексу, охарактеризовано особливості інвестиційного процесу.

Інвестиції та інвестиційна діяльність є основою стабільного функціонування і розвитку економічної системи. Ключовим чинником, що визначає результати господарювання як на макро-, так і на мікрорівнях національної економіки, її конкурентоспроможність та перспективи розвитку є

— обсяги, структура і ефективність використання інвестицій. Зміни в структурі інвестицій впливають на структурні зрушення в економіці, на розвиток різних сфер та галузей економіки, на обсяги національного виробництва та зайнятості. Науково обґрунтована структура інвестицій лежить в основі формування економічної політики держави, визначає можливості та перспективи економічного зростання.

Питання інвестування сільського господарства загострюється через проблеми, які виникають у зв'язку з можливим запровадженням ринку землі, тому дослідження інвестиційного ринку є досить актуальним на сьогоднішній день.

Дослідженню проблеми інвестування в Україні та, зокрема, сільського господарства присвячені численні праці вітчизняних та зарубіжних авторів: М.Ю. Коденської, Т.В. Майорова, В.С. Уланчука, П.Т. Саблука, М.І. Кісіля, Г. Іщенко, А.П. Гайдуцького, Я.Д. Головка та багато інших.

Методика досліджень. За методичну і теоретичну базу для написання статті взято основні положення економічної теорії, методи економіко-статистичного аналізу, зокрема табличний, графічний та монографічний методи.

Результати досліджень. Характеризуючи сучасний стан інвестицій в Україні, можна зазначити, що на даний момент наша держава не здобула серйозних досягнень у забезпеченні національної конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості. При розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності України, беручи до уваги розвиток таких економічних параметрів, як інституції, інфраструктура, макроекономіка, охорона здоров'я, освіта, ефективність ринків, технологічне оснащення, бізнесове середовище та інноваційну сферу, наша держава, згідно з оцінкою Всесвітнього економічного форуму, знизилась з 69-ї до 73-ї позиції із 131 країни світу. Таке падіння рейтингу України пов'язано з низькою продуктивністю економіки. Для України було виділено як конкурентні переваги, так і бар'єри. До переваг віднесено гідну вищу освіту, розмір державного боргу, вартість робочої сили, залізничну мережу, інноваційний потенціал. Лімітуючі фактори склали торговельні бар'єри, інвестиційне законодавство, прозорість державної політики, надійність банківської системи, митні процедури [1].

Водночас експерти ООН відносять Україну до двадцятки найпривабливіших для прямих іноземних інвестицій країн. Найбільшою популярністю користуються галузі, які переживають піднесення і зорієнтовані на внутрішнє споживання (банківська сфера і страхування, зв'язок). Найбільшими інвесторами є Сполучені Штати Америки, Кіпр, Великобританія, Німеччина, Нідерланди, Російська Федерація, Австрія, Польща.

Аналізуючи інвестиції в основний капітал за джерелами інвестування за даними наведеними у таблиці 1, варто зазначити, що у 2010 році порівняно з 2009 роком загальна сума інвестицій зменшилась на 0,7%. Зростання інвестицій

спостерігається за рахунок коштів держбюджету — на 41,8% та коштів населення на індивідуальне житлове будівництво — більше ніж у два рази [3].

1. Інвестиції в основний капітал за джерелами інвестування (у фактичних цінах), млн грн

Роки	Інвестиції в основний капітал																									
	Всього	0	у тому числі за рахунок:																							
			Держ	ав	НО	СЦ	ев	ІХ	ІІІ	пр	ис	ме	у	та	зе	МН	ІХ	ІІІ	длв	ни	ка	інд	кв	ст	фі	
2005 р.	93096	5077	3915	53424	13740	4688	...	2577	6533																	
2006 р.	125254	6846	5446	72337	19406	4583	7019	5110	4507																	
2007р.	188486	10458	7324	106520	31182	6660	9879	8549	7914																	
2008р.	233081	11576	9918	132138	40451	7591	9495	11589	10323																	
2009 р.	151777	6687	4161	96019	21581	6859	4792	5502	6176																	
2010р.	150667	9479	4357	83997	20611	3429	4653	16176	7965																	
Темп росту 2006р. до 2005р.	134,5	134,8	139,1	135,4	141,2	97,8	...	198,3	134,5																	
2007 р. до 2006р.	150,5	152,8	134,5	147,3	160,7	145,3	140,7	167,3	150,5																	
2008 р. до 2007 р.	123,7	110,7	135,4	124,0	129,7	114,0	96,1	135,6	123,7																	
2009 р. до 2008р.	65,1	57,8	42,0	72,7	53,4	90,4	50,5	47,5	65,1																	
2010 р. до 2009 р.	99,3	141,8	104,7	87,5	95,5	50,0	97,1	294,0	99,3																	

Розглядаючи структуру інвестицій в основний капітал за джерелами інвестування (рис. 1) варто зазначити, що найбільшу питому вагу займають інвестиції за рахунок власних коштів підприємств та організацій — від 56,5 до 63,3%. Найменшу ж питому вагу займають інвестиції за рахунок коштів іноземних інвесторів — від 2,3 до 5,0% та коштів населення на будівництво власних квартир — від 3,1 до 5,2%.

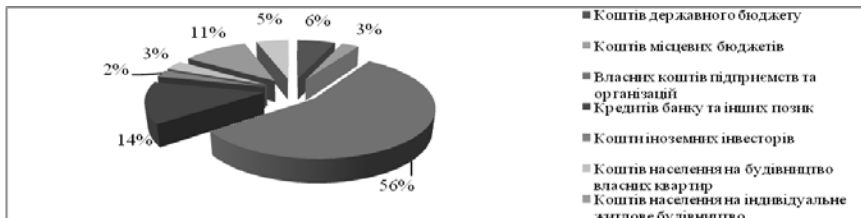

Рис. 1. Структура інвестицій в основний капітал за джерелами інвестування у 2010р.

За підсумками 2010 р., освоєно та використано інвестицій в основний капітал на суму 171091 млн грн (табл. 2), що порівняно з 2009 роком менше на 0,6%. Найбільшу питому вагу у структурі освоєних інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності займають вкладення в промисловість — 34,2%, операції з нерухомістю, оренда — 21,7% та діяльність транспорту і зв'язку — 17%. Найменше освоєно інвестицій у рибальстві та рибництві, державному управлінні та освіті, відповідно 0,1, 0,8 та 1,1%. Питома вага сільського господарства, мисливства та лісового господарства незначна і становить 7,2%, або 12230,8 млн. грн., що більше ніж у 2009 році на 16,5% [2]. Це пояснюється низкою проблем, що виникають при інвестуванні сільського господарства.

2. Структура інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності за 2010 р.

Види економічної діяльності	У фактичних цінах, млн грн	У% до	
		2009 р.	Загально-го обсягу
Усього	171091,0	99,4	100,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	12230,8	116,5	7,2
Рибальство, рибництво	66,0	239,3	0,1
Промисловість	58558,2	90,5	34,2
Будівництво	4966,2	82,2	2,9
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	11829,6	74,8	6,9
Діяльність готелів та ресторанів	3072,3	105,1	1,8
Діяльність транспорту та зв'язку	29084,5	101,8	17,0
Фінансова діяльність	2859,3	78,7	1,7
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємствам	37189,2	127,5	21,7
Державне управління	1294,8	130,2	0,8
Освіта	1872,5	112,3	1,1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2753,9	129,2	1,6
Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту	5314,6	98,0	3,1

Аграрний сектор економіки охоплює багато сфер діяльності і, в той же час, взаємодіє з іншими галузями промисловості (рис. 2).

Основною сферою є сільське господарство, без якого діяльність АПК взагалі неможлива. Воно забезпечує переробку галузь сировиною. Обслуговуюча галузь сільського господарства та інституційний блок з сільським господарством взаємопов'язані, і у функціонуванні однієї із них викликають збої в іншій. Проте, найбільш інвестиційнопривабливою галуззю

агропромислового комплексу є виробництво сільськогосподарської техніки, машин та обладнання.

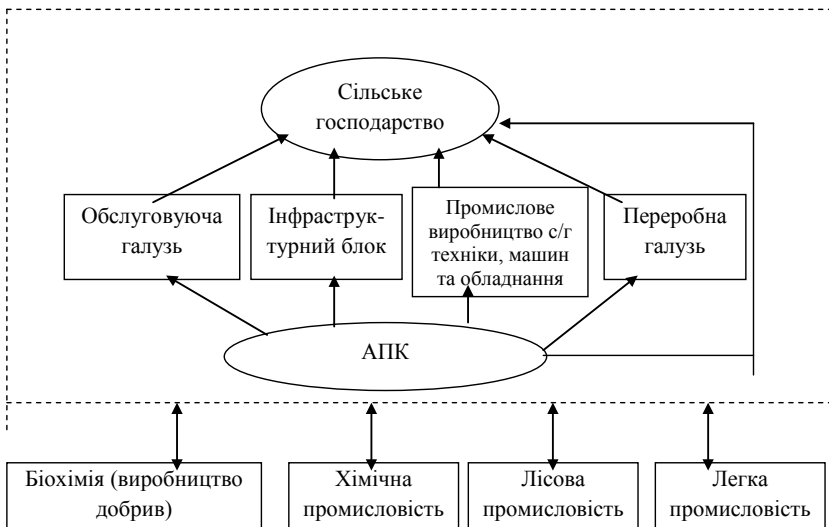

Рис. 2. Сфери діяльності в АПК

Сільське господарство як галузь матеріального виробництва має низку особливостей, що відображаються на його функціонуванні в умовах ринкової економіки.

Аграрні підприємства працюють в умовах ризику і невизначеності. Однією з причин цього є те, що в сільському господарстві економічний процес відтворення тісно переплітається з природними (біологічними) процесами. Сільськогосподарська продукція виробляється за допомогою живих організмів (рослин, тварин, мікроорганізмів), які часто використовуються як засоби виробництва. Оскільки ці живі організми розвиваються за біологічними законами, то цим і зумовлюється залежність процесу відтворення в сільському господарстві від природних факторів, що, в свою чергу, вимагає всебічного врахування їх і глибоких знань агробіологічної науки. Погоджуючись з думкою В.С. Уланчука та Жарун О.В., слід зазначити, що особливістю інвестування сільського господарства є врахування напряму спеціалізації підприємства. Відповідно напряму спеціалізації обирається той чи інший тип інвестування [10].

У сільському господарстві робочий період не збігається з періодом виробництва. В результаті такого неспівпадання виникає сезонність

виробництва, яка проявляється в нерівномірному, переривчастому використанні робочої сили і засобів виробництва, нерівномірному надходженні продукції і доходів протягом року. Це вимагає розробки заходів щодо пом'якшення сезонності і врахування цього фактору при виборі напряму спеціалізації підприємства.

Сільське господарство — це кредитомістка галузь, яка не може нормально розвиватися без залучення зі сторони додаткових фінансових ресурсів, насамперед у формі короткострокових кредитів, для здійснення поточних платежів з метою забезпечення операційної діяльності. Адже у сільському господарстві, як уже вище зазначалося, існує великий сезонний розрив між вкладенням оборотного капіталу й отриманням доходів. Враховуючи сучасний стан сільського господарства очевидно, що подальший розвиток галузі, незважаючи на її особливості, потребує значних капіталовкладень [7].

Сільське господарство є менш інвестиційно привабливою порівняно з іншою галузю народного господарства. Це спричинено тривалим періодом виробництва сільськогосподарської продукції, який продовжується не рідко більше одного року і характеризується поступовим наростанням вкладень від початку виробництва до його завершення й одночасним вивільненням коштів у кінці виробництва при одержанні готової продукції. Потенційні інвестори спрямовують свій капітал, насамперед, у ті виробництва, де має місце швидкий кругообіг коштів, а отже, де можна отримати й швидку віддачу від його інвестування. Крім того, існує підвищений ризик недоодержання готової продукції в очікуваному обсязі через незалежні від виробника обставини — несприятливі природно-кліматичні умови. Отже притаманні сільськогосподарському виробництву особливості проявляються завжди лише з різною інтенсивністю залежно від стану розвитку галузі й окремих аграрних підприємств та кон'юнктури на ринку інвестицій.

Враховуючи вище перелічені причини державна підтримка розвитку підприємств агропромислового комплексу є дуже важливою. Державна підтримка в Україні здійснюється за бюджетними програмами, визначеними як економічні пріоритети держави [6].

Аналіз динаміки фінансування вкладень з державного бюджету у розвиток аграрного виробництва свідчить про значне коливання показників (рис. 3).

Якщо у 2006–2008 роках планова сума вкладень нарощувала, то у 2009 році вони були зменшені на 1,8 млрд грн, або на 14,6% порівняно з попереднім роком. У 2010 році вкладення у розвиток аграрного виробництва порівняно з 2009 роком значно зменшилися — на 3357 млрд грн, або на 31%.

За даними діаграми (рис. 4.) видно, питому вагу займають прямі та непрямі інвестиції — 61,5%, а найменшу — видатки на міжнародну діяльність — 0,02%.

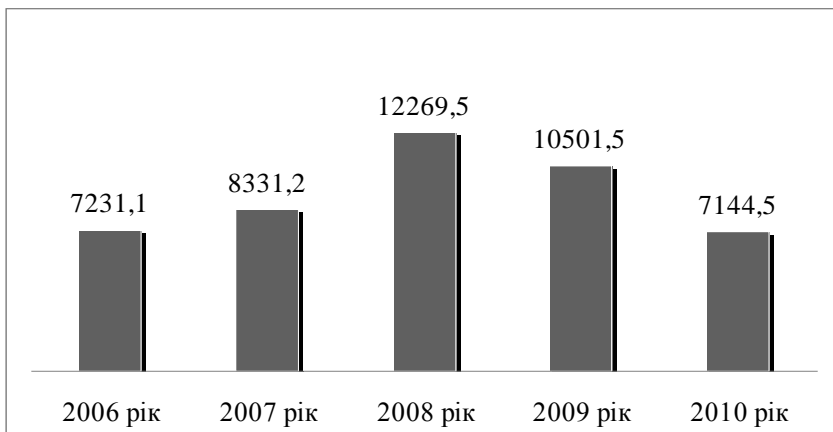

Рис. 3. Динаміка фінансування вкладень з державного бюджету у розвиток аграрного виробництва

Рис. 4. Структура видатків у розвиток аграрного виробництва і села на 2010 р.

У структурі прямих та непрямих інвестицій половину займають вкладення на фінансову підтримку розвитку виробництва. Друге місце серед сфер державних вкладень займають вкладення на управлінське та інформаційне забезпечення — 43,7% (рис. 5).

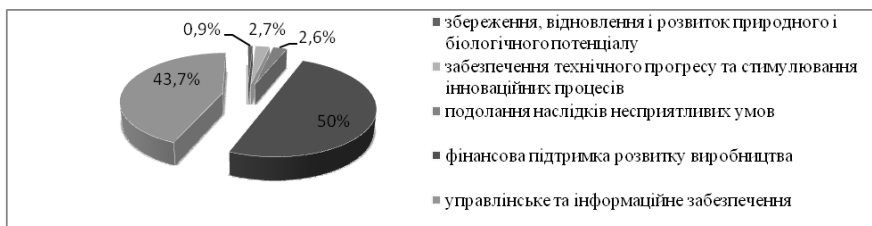

Рис. 5. Структура прямих і непрямих інвестицій у розвиток аграрного виробництва і села на 2010 р.

Держава намагається підтримувати стабільний розвиток галузі. Проте, підтримки держави для розвитку сільського господарства та агропромислового комплексу загалом недостатньо. Потрібно залучати вітчизняних та іноземних інвесторів, так як сільське господарство України має велике значення для забезпечення продовольчої безпеки країни та стабільного розвитку економіки.

У світі потреба в продуктах харчування щороку зростає. Власне, як і привабливість аграрного сектору України, що входить у п'ятірку країн-лідерів з виробництва сільгосппродукції. Сьогодні інвестиційний інтерес до вітчизняного агросектору особливо посилений, зважаючи на можливість відкриття українського ринку землі у найближчі рік–два та бажання багатьох іноземних компаній і фондів зіграти на цьому ринку.

Економічне падіння, яке спостерігається у США та Європі, має великий негативний вплив на Україну, у першу чергу — через неефективну структуру економіки. Велика залежність української економіки від цін на метал та хімікати, які переживають сьогодні найбільше падіння у світі, негативно відбилась на Україні. Однією з галузей, які могли б зробити економіку України більш стабільною, на думку експертів, є сільське господарство [9]. За оцінками експертів, потрібно приблизно 60 мільярдів доларів інвестувати у сільське господарство для того, щоб його зміцнити і реалізувати його потенціал. Багато західних компаній готові інвестувати в Україну, але чекають більш сприятливого клімату і гарантій захисту своїх інвестицій. Так вважає зокрема Еді Сігура, головний економіст компанії «Сігма Блейзер» [5].

За розрахунками експертів найбільш прибутковими та найпривабливішими галузями залучення інвестицій за результатами господарської діяльності вітчизняних підприємств у 2010 р. крім класичних галузей, що були завжди прибутковими й надприбутковими (виробництво соняшнику, олійних та зернових), є овочівництво, картоплярство. У цьому році економічна ефективність у картоплярстві була на другому місці після соняшнику. Картопля стає цікавою для індустріального виробництва, і виробники вже цього річ збільшили площі під бульбу, придбавши нову техніку й технології [5].

На сьогоднішній день в Україні найбільше інвестицій потребує *молочна галузь*. Майже 90% молока виробляють особисті селянські господарства або господарства населення, де якість не завжди відповідає параметрам, потрібним для переробників. Через низьку вартість такого молока селяни починають вирізати велику рогату худобу. Якщо інвестиції не придуть у галузь, за рік–два можемо стати імпортерами молочної продукції.

На другому місці за потребою в інвестиціях — логістика та зберігання овочів і фруктів.

Передбачається збільшення обсягів інвестування цукробурякового виробництва.

Одним із основних факторів активізації інвестиційної діяльності, як вважає М.Ю. Коденська, є інтеграція. Мається на увазі розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями і підприємствами агропромислового комплексу, які пов'язані між собою, технологічно й об'єктивно орієнтовані на

поєднання їх матеріальних інтересів у процесі виробництва і реалізації кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини [8].

Висновки. В аграрному секторі економіки України на сьогоднішній день спостерігається низка проблем, для вирішення яких необхідні значні кошти. Внутрішніх ресурсів держави недостатньо для їх вирішення, тому вітчизняні та іноземні довгострокові інвестиції є одним із засобів виведення аграрного сектора з даного становища. Для України інвестиційний шлях розвитку економіки, зокрема аграрного сектору, є одним із пріоритетних на сьогоднішній день. Проте ринок інвестиційних ресурсів не достатньо розвинений і потребує вивчення та аналізу, а також регулювання з боку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економічний розвиток України / Бюлетень Національного банку України, щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. — 2011. — № 2. — С. 10–16.
2. Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності за 2010 рік — [електронний ресурс] — режим доступу: — <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Інвестиції в основний капітал за джерелами інвестування — [електронний ресурс] — режим доступу: — <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Іщенко Г. Україна зацікавлена в довгострокових інвестиціях у сільське господарство / Г. Іщенко // Урядовий кур'єр. — 1 червня 2011 р. — [електронний ресурс] — режим доступу: — <http://www.ukurier.gov.ua/uk/articles/ukrayina-zacikavlena-v-dovgostrokovih-investiciyah/>
5. Іщенко Г. Україна зацікавлена в довгострокових інвестиціях у сільське господарство — <http://www.ukurier.gov.ua/uk/articles/ukrayina-zacikavlena-v-dovgostrokovih-investiciyah/>
6. Коденська М. Ю. Інвестиційні пріоритети в аграрно-промисловому виробництві / М. Ю. Коденська // Економіка АПК. — 2010. — № 5. — С. 49–53.
7. Коденська М.Ю. Стан розвитку сільськогосподарського виробництва та концептуальні засади його інвестування // Економіка АПК. — 2004. — №5. — С. 71–76.
8. Коденська, М. Ю. Інтеграція як фактор активізації інвестиційної діяльності / М. Ю. Коденська // Економіка АПК. — 2006. — № 6. — С. 24–30.
9. Козаченко Л. Сільське господарство може стати рушійною силою української економіки. — матеріали конференції у Фундації «Спадщина» у Вашингтоні 2011 рік — [електронний ресурс] — режим доступу: <http://agroconf.org/content/silске-gospodarstvo-mozhe-stati-rushiyonoyu-siloyu-ukrayinskoyi-ekonomiki-kozachenko>.
10. Уланчук В.С. Проблеми інвестування сільськогосподарських підприємств — [електронний ресурс]/ — режим доступу: — <http://udau.edu.ua/library.php?pid=1533>

Одержано 29.09.11

Инвестиции являются основой стабильного функционирования и развития экономической системы, поэтому активизация инвестиционного процесса в современных условиях является одной из основных проблем в Украине. Особенно сложная ситуация на рынке инвестиционных ресурсов в сельском хозяйстве. Вопросы инвестирования сельского хозяйства обостряются из-за проблем, возникающих в связи с возможным введением рынка земли. Поэтому, исследование инвестиционного рынка является весьма актуальным.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, инвестиции, капитальные инвестиции, анализ, проблемы, виды экономической деятельности, инвестиционный рынок, рынок земли.

Investment is the basis of stable functioning and development of the economic system, that is why the intensification of the investment process is the main problem in Ukraine today. The situation is especially difficult on the investment market in agriculture. The issues of investment in agriculture are aggravated by problems arising in connection with the possible introduction of land market. Therefore the research of the investment market is quite urgent.

Key words: investment activity, investment, capital investment, analysis, problems, types of economic activity, investment market, land market.

УДК 338.439.053(477)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

**І.Б. ТЕРНАВСЬКА, кандидат економічних наук
Уманський національний університет садівництва
О.О. РУДИЧ, кандидат економічних наук
Білоцерківський національний аграрний університет**

В статті розглядаються питання, пов'язані з соціально-економічною природою продовольчої безпеки регіону. Виділені особливості системи регіональної продовольчої безпеки. Висвітлено вплив платоспроможності населення на продовольчу ситуацію в регіоні.

Продовольча безпека є здатністю держави гарантувати задоволення потреби населення країни в продовольстві на рівні, який забезпечує його нормальну життєдіяльність. Будучи найважливішою ланкою в ланцюзі безпечного існування соціуму, продовольча безпека є не лише проблемою агропромислового сектору, але і макроекономічною проблемою, пов'язаною з ефективністю суспільного виробництва, рівнем і диференціацією доходів

населення, безробіттям та зачіпає багато економічних і соціальних аспектів.

Теоретичні та практичні засади продовольчого забезпечення ґрунтовно висвітлено у працях зарубіжних вчених: Т.Р. Мальтуса, Ф. Кене, Д. Кейнса, С. Аматыя-Кума, М.І. Туган-Барановського, І.Т. Посошкова. Вагомий внесок у розв'язання проблем продовольчої безпеки зробили такі вітчизняні вчені: В.І. Бойко, П.П. Борщевський, О.М. Варченко, В.І. Власов, О.І. Гойчук, П.А. Лайко, А.С. Лисецький, Б.Й. Пасхавер, О.В. Скидан, В.М. Трегобчук, П.Т. Саблук, О.М. Чечель, О.М. Шпичак, О.В. Шубравська та інші дослідники.

Проте ряд важливих питань продовольчої безпеки в умовах сучасної ринкової економіки вивчені недостатньо, що негативно відбивається на практичних аспектах даної проблеми. До теперішнього часу не відпрацьовані поняття продовольчої безпеки для різних об'єктів. Недостатньо відображено вплив регіональних факторів, що здійснюють формування та зміцнення продовольчої безпеки. Разом з тим регіональний фактор відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни. Рішення проблеми забезпечення продовольчої безпеки регіонів базується на раціональному територіальному поділі праці у сфері агропромислового виробництва, та відсутності інституційних бар'єрів при міжрегіональній торгівлі продовольством. Кожен регіон має специфічні риси соціально-економічного розвитку при індивідуалізованому поєднанні загроз його продовольчій безпеці.

Продовольчу безпеку розглядають в трьох специфічних аспектах: кількісному, якісному та соціально-економічному. Кількісний аспект характеризує забезпечення поточної потреби і створення запасів продовольства, на його підвищення впливають мінімізація імпорту та збільшення власного виробництва. Якісний аспект це забезпечення оптимального асортименту продуктів харчування, їх екологічної чистоти та безпеки. Соціально-економічний аспект полягає у створенні економічних умов для достатнього споживання продуктів харчування та їх доступності за кількістю, якістю різним соціально-економічним групам населення.

Метою статті є дослідження соціально-економічних аспектів процесу забезпечення продовольчої безпеки Черкаської області.

Методика досліджень ґрунтується на використанні методів аналізу і синтезу, спостереження, порівняння, рядів динаміки, графічного та методу табличного подання.

Результати досліджень. Продовольча безпека регіону — це елемент загальної системи продовольчої безпеки. Спільність цих категорій полягає в тому, що регіональна продовольча безпека, забезпечуючи безпеку певних регіонів, груп населення, сімей, бере участь у формуванні загальнодержавної продовольчої безпеки, доповнює її, конкретизує і індивідуалізує.

Рівень продовольчої безпеки безпосередньо залежить від стану розвитку агропромислового комплексу та регіональної економіки в цілому. Черкаська область є потужним сільськогосподарським і промисловим регіоном, який характеризується достатньо високою часткою в загальнонаціональних

економічних показників. За обсягом виробництва продукції сільського господарства в цілому та на одну особу у 2010 році Черкащина займала перше місце серед областей України. За обсягом виробництва зерна область займає 5 місце серед регіонів, цукрових буряків (фабричних) — 4, соняшника на зерно — 11. Вагомий вклад Черкащина вносить у виробництво тваринницької продукції, оскільки за обсягом виробництва м'яса займала 1 місце, молока — 7, яєць — 8 серед регіонів України [1].

За рівнем самозабезпеченості основними видами продовольства область є не тільки самодостатньою (крім плодів, ягід і винограду), але й володіє значним експортним потенціалом. У 2010 р. рівень самозабезпеченості населення регіону м'ясом становив — 475,4%, молоком — 167,7%, яйцями — 195,6%, овочами та баштанними — 131,2%, картоплею — 387,8%. Разом з тим, ситуація з продовольчою безпекою регіону характеризується як неоднозначна. Раціон харчування населення Черкаської області не відповідає вимогам раціонального харчування внаслідок заміни відносно дорогих продуктів тваринного походження (молока, м'яса) на більш дешеві продукти рослинного походження (хліб, картоплю). Рівні споживання молока та м'яса не відповідають раціональним нормам. Плодів, ягід і винограду споживається лише половина від потреби. Вважаємо, що в нинішніх умовах проблема продовольчої безпеки регіону — це, насамперед, низький рівень економічної доступності продовольства через невисокі доходи.

Обсяг та структура попиту населення на продукти харчування формується під впливом соціально-економічних, демографічних, історичних, природно-кліматичних та багатьох інших факторів. Проте, клімат, національні споживчі традиції та звички, фізіологічні норми харчування змінюються досить повільно, тому вплив цих факторів на різноманітність харчування майже постійний, якщо не враховувати значні проміжки часу чи надзвичайні події. Разом з цим, низький рівень обсягу та якості споживання продуктів харчування населення області вимагають вивчення факторів, що впливають на поліпшення структури та якості споживання продуктів. Серед першочергових факторів слід виділити рівень і темпи зростання доходів населення [2].

Під доходами населення слід розуміти суму грошових засобів і матеріальних благ, які отримані або створені громадянами за певний проміжок часу. Роль доходів визначається тим, що від них залежить рівень споживання матеріальних благ та послуг. Їх розділяють на грошові та натуральні. Грошові доходи населення включають усі надходження у вигляді оплати праці працюючих осіб, доходів від підприємницької діяльності, пенсій, стипендій, дивідендів, різних допомог, доходів від власності у вигляді відсотків, цінних паперів, нерухомості, продукції сільського господарства, різних виробів тощо. Натуральні доходи включають, перш за все, продукцію вирощену домашніми господарствами для власного споживання [3]. У Черкаській області, як в цілому по країні, в останні роки спостерігається позитивна динаміка зростання доходів населення.

Розмір номінальних доходів, отриманих населенням області на кінець 2010 р. становив 25886 млн. грн, в т. ч. заробітна плата — 9465 млн. грн, соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти — 10974 млн. грн, прибуток та змішаний дохід — 4020 млн. грн, наявний дохід склав 19929 млн. грн.

Якісним показником оцінки доходів населення є їх структура, яка відображає рівень економічної активності населення. Порівняємо структуру грошових доходів населення Черкаської області та України (рис. 1) [3,4].

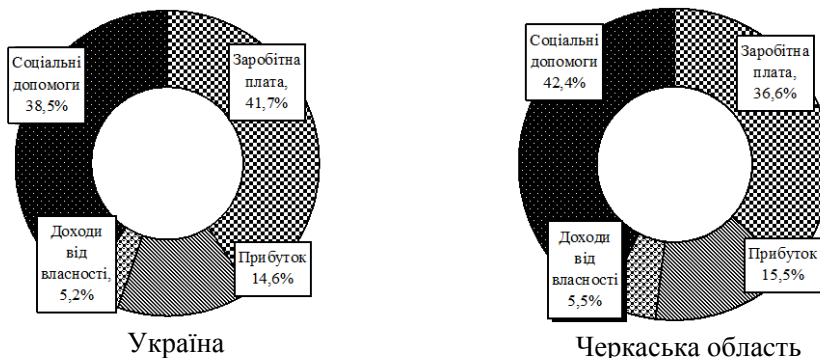

Рис. 1. Структура грошових доходів населення залежно від джерел їх формування за 2010 рік

Як видно з рисунку 1, найбільш питома вага в структурі формування доходів населення країни належить заробітній платі — 41,7%, найменша — доходам від власності (5,2%). В області структура грошових доходів дещо відрізняється: соціальні допомоги та інші поточні трансферти — 42,4%, заробітна плата — 36,6%, прибуток та змішаний дохід — 15,5%, на доходи від власності припадає 5,5%.

Заробітна плата та соціальні допомоги є основними джерелами формування доходів населення. Протягом 2010 р. ситуація у сфері оплати праці мала стабільну тенденцію до поліпшення, про що свідчать дані щомісячного державного статистичного спостереження підприємств, установ, організацій з питань статистики праці. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника в Черкаській області станом на 01.01.2011 р. становила 1835 грн, що на 19,8% більше, порівняно з аналогічною датою 2010 р. На Черкащині найвищу заробітну плату отримують наймані працівники Канівського району (2968 грн), обласного центру (2112 грн) та м. Канів (2017 грн). Найнижчу оплату за свою працю одержують жителі Звенигородського (1474 грн), Монастирищенського (1484 грн) та Маньківського районів (1486 грн).

Найвищий в області розмір заробітної плати отримують працівники фінансової діяльності та державного управління — 3056 та 2390 грн відповідно. Найнижчу — найменші працівники, що працюють в готельному і ресторанному бізнесі (1157 грн), рибальстві та рибництві (1351 грн). Співвідношення максимального та мінімального розміру середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності різнилися у 2,5 рази [1].

Розподіл працівників за розмірами заробітної плати, свідчить про наявність значної міжгалузевої диференціації та відсутність залежності розміру зарплати від професійно-кваліфікаційного рівня працівників як у сфері послуг, так і виробництва. Заробітна плата працівників зайнятих в галузі сільського господарства була нижчою на 227 грн, ніж в середньому по області й становила 1608 грн. Сьогодні для сільського населення заробітна плата втратила значимість як чинник забезпечення гідного рівня життя, а працівники аграрної сфери отримують заробітну плату дещо вищу, ніж рівень прожиткового мінімуму. Таким чином, в економіці області, як і по країні в цілому, рівень заробітної плати практично визначається належністю до певної сфери економічної діяльності, а не формується під впливом загально визнаних світовою практикою чинників, якими є кількість, якість та результати праці. Тому, одним із джерел формування грошових і натуральних доходів сільського населення є ведення особистих господарств.

Традиційно вагомим джерелом доходів населення області залишаються соціальні допомоги та інші поточні трансферти, які домашні господарства одержують у грошовій та натуральній формі для забезпечення власних потреб. В області частка соціальних допомог у загальній структурі доходів перевищує частку заробітної плати на 5,8 в.п., що свідчить про зростання економічного навантаження на працююче населення та нівелювання ролі заробітної плати як джерела доходів. В минулому році населенню області виплачено соціальних допомог на суму 6473 млн. грн.

Значна частка доходів формується за рахунок прибутків та змішаних доходів, які одержують фізичні особи в результаті виробничої діяльності. Темп зростання даного показника свідчить про те, що підприємницька діяльність в області поширюється. Найменшу питому вагу у номінальних доходах населення займають доходи від власності, які власники одержують від надання у користування фінансових та матеріальних невикористаних активів.

Враховуючи те, що населення схильне приховувати свої доходи, сьогодні в статистичній практиці України для більш об'єктивної оцінки рівня життя населення використовується розмір сукупних витрат та їх складових. Сукупні витрати відображають реальний поточний стан матеріального добробуту домогосподарства. Вони складаються з суми споживчих та неспоживчих сукупних витрат (табл. 1).

Результати співставлення величини грошових доходів населення та витрат на харчування, свідчать про досить низький рівень платоспроможності

населення області щодо придбання продовольчих товарів. У IV кварталі 2010 р. середньомісячні сукупні витрати на одне домогосподарство області становили — 3456,39 грн, а споживчі сукупні витрати — 3058,90 грн (88,5%), з них на продукти харчування, алкогольні напої та тютюнові вироби припадає 56,8% (1963,23 грн). Як бачимо, половину своїх сукупних витрат домогосподарства витрачали на харчування.

1. Структура сукупних витрат домогосподарств Черкаської області, в середньому за місяць в розрахунку на одне домогосподарство*

Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р. (IV кв.)
	1406,6	1874,9	2605,2	2905,34	3456,39
Структура сукупних витрат домогосподарств, %					
Споживчі сукупні витрати:	87,7	83,5	83,1	87,1	88,5
в т. ч. продукти харчування та безалкогольні напої	51,6	47,6	49,6	54,2	56,8
алкогольні напої, тютюнові вироби	1,7	1,8	1,8		
непродовольчі товари та послуги	34,4	34,1	31,7	32,9	31,7
Неспоживчі сукупні витрати	12,3	16,5	16,9	12,9	11,5

*Розраховано за даними [1, 4].

Відмінності в рівнях доходів на душу населення або на одного зайнятого називається диференціацією доходів, яку наочно можна показати через співвідношення рівнів матеріальної забезпеченості 10% найзаможніших і 10% найменш забезпечених груп населення (децильний коефіцієнт) (табл. 2).

Дані таблиці 2 свідчать, що показники співвідношення населення за децильними групами у 2009 р. знизилися порівняно з попередніми роками. Також спостерігалася позитивна тенденція зменшення частки населення, що знаходяться за межею бідності, однак у 2009 р. їх частка збільшилась на 4,9 в.п. порівняно з попереднім роком.

Як показує практика, не можна допускати неконтрольованості диференціації доходів, оскільки це може призвести до значної невинуватної поляризації суспільства, що може мати політичні, соціальні й економічні негативні наслідки. На сучасному етапі і в недалекому минулому, проблема продовольчої безпеки — це, насамперед, проблема найбідніших верств населення, особливо зубожілого селянства (табл. 3).

2. Диференціація життєвого рівня населення Черкаської області

Рік	Децильний коефіцієнт диференціації доходів ¹ населення (разів)		Співвідношення доходів ¹ 10% найбільш та 10% найменш забезпеченого населення (разів)		Частка населення із середньодушовими доходами ¹ у місяць, нижчими прожиткового мінімуму ² , %	
	грошових	сукупних	грошових	сукупних	грошових	сукупних
2000	6,2	3,4	12,3	5,7	92,4	80,9
2002	5,0	3,8	10,5	6,2	90,0	79,8
2003	5,6	3,8	8,6	6,2	86,5	78,1
2004	4,8	3,6	7,8	6,5	66,2	53,6
2005	5,0	4,4	8,1	6,0	59,4	47,2
2006	5,6	4,4	8,6	7,1	55,0	44,1
2007	4,3	3,6	3,3	2,7	36,5	21,2
2008	3,4	3,5	5,1	4,4	24,3	16,2
2009	3,3	2,9	5,0	4,2	29,2	20,1

¹У 2000–2006 рр. в якості критеріїв диференціації застосовувалися показники „грошові витрати” та „сукупні витрати”

²Розмір прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць: у IV кварталі 2000 р. — 270,1 грн, у 2003 р. — 342 грн, у IV кварталі 2004 р. — 362,23 грн, у 2005 р. — 423 грн, у IV кварталі 2006 р. — 472 грн, у IV кварталі 2007 р. — 532 грн, у IV кварталі 2008 р. — 626 грн, у IV кварталі 2009 р. — 701 грн.

Дослідженнями доведено, що раціон харчування міського населення є поживнішим та збалансованішим, ніж сільського. У сільській місцевості одним з основних джерел формування грошових і натуральних доходів є ведення особистих господарств. За даними вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності населення, 84,1% домогосподарств Черкащини, які розміщені у сільській місцевості, мають у своєму користуванні менше 1 га сільськогосподарських угідь; 10,2% — від 1 до 5 га; 3,7% — від 5 до 10 га; 2,0% — більше 10 га. Середня площа земельних ділянок склала 2,8 га. Майже половина домогосподарств (45,5%) утримують худобу, птицю та бджоли. Згідно розрахунків, від реалізації сільськогосподарської продукції домогосподарства отримали 808,5 млн. грн, що становить в середньому 3229 грн на один сільський двір [5].

Результати дослідження переконують, що селянські господарства за забезпеченістю продуктами харчування власних сімей ще тривалий час залишатимуться натуральними господарствами.

Продовольча безпека регіону функціонує з урахуванням тих же об'єктивних законів, що і національна продовольча безпека. Вона має на меті забезпечення всіх верств населення високоякісними продуктами харчування згідно з медичними науково обґрунтованими нормами з урахуванням сформованого платоспроможного попиту й доступних цін, що характеризує рівень та якість життя населення і є умовою створення атмосфери стабільності й підвищення суспільного добробуту [6].

3. Споживання продуктів харчування в домогосподарствах Черкаської області за місцем проживання, в середньому за місяць в розрахунку на одну особу, кг*

Продукти харчування	Норма споживання	2008 р.				2009 р.				2010 р. (IV кв.)		
		всі домогосподарства	у т. ч., що проживають у				всі домогосподарства	у т. ч., що проживають у				всі домогосподарства
			х	по	се	й		м	сц	х	по	
М'ясо та м'ясо-продукти	3,8	4,7	5,4	4,1	4,9	5,1	4,7	5,6				
Молоко та молокопродукти	24,3	22,0	22,2	21,7	16,6	15,9	17,3	19,4				
Яйця, шт.	19,3	21	21	21	22	23	22	21				
Риба і рибо-продукти	1,1	2,6	2,6	2,6	2,6	2,5	2,7	2,5				
Цукор	2,3	3,8	3,4	4,2	3,8	3,4	4,3	3,6				
Олія та інші рослинні жири	0,5	0,4	0,4	0,4	2,2	2,0	2,4	2,1				
Картопля	7,8	8,7	7,5	10,2	8,4	6,5	10,4	8,0				
Овочі і баштанні	9,2	9,9	9,4	10,4	11,3	11,2	11,5	9,9				
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	3,5	3,6	4,0	3,1	3,8	4,6	3,0	4,5				
Хліб і хлібні продукти	10,2	10,8	9,6	12,2	10,8	9,1	12,9	10,6				
Калорійність середньодобового раціону (ккал)	2500	3817	3604	4070	3926	3541	4374	н/д				

*Розраховано за даними Головного управління статистики в Черкаській області [1].

Висновки. Проведені досліджень дають підстави стверджувати, що проблема продовольчої безпеки регіону сьогодні — це, насамперед, низький рівень економічної доступності продовольства через низькі доходи. Результати порівняння величини грошових доходів населення та витрат на харчування свідчать про досить низький рівень платоспроможності населення Черкаської області щодо придбання продовольчих товарів.

Покращення продовольчого споживання з одночасним зниженням частки продовольчих витрат у сімейних бюджетах вимагає значного перевищення темпів зростання номінальних наявних доходів населення над темпами інфляційного зростання цін на продукти харчування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичний збірник Черкаської області за 2010 рік / Головне упр. стат. у Черкаській обл. ; за ред. Приймак В. П. — Черкаси, 2011. — 546 с.
2. Одинцов М. М. Формування попиту на продукти харчування / М. М. Одинцов // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 111–115.
3. Доходи та витрати населення Черкаської області за 2001–2009 роки: стат. зб. / за ред. Приймак В. П. — Черкаси. — 2009. — 88 с.
4. Витрати і ресурси домогосподарств Черкаської області у 2010 році: комплексна екон. доп. (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств області) / за ред. Януш Л. В. — Черкаси, 2011. — 31 с.
5. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств Черкаської області у 2009 році: комплексний стат. зб. / за ред. Януш Л. В. Черкаси, 2009. — 60 с.
6. Тернавська І.Б. Продовольча безпека та її забезпечення на регіональному рівні: автореф. дис. на здобут. наук. ступ. канд. екон. наук: 08.00.03 / І.Б. Тернавська ; Біла Церква. нац. аграрн. ун-т. — БЦ, 2011. — 20 с.

Одержано 30.09.11

Важным моментом обеспечения продовольственной безопасности региона является повышение экономической доступности к продовольствию и преодоления социального упадка. Особое внимание необходимо уделить созданию условий для достижения устойчивой положительной динамики роста доходов населения и обеспечению комплексного социально-экономического развития сельских территорий.

Ключевые слова: *продовольственная безопасность, регион, потребление, доходы, расходы, доступность.*

An important aspect of ensuring food security in the region is the increase of economic accessibility to food and overcoming social decline. Particular attention should be paid to creating conditions for achieving sustainable positive dynamics in income growth and ensuring an integrated socio-economic development of rural areas.

Key words: *food security, region, consumption, income, expenses, accessibility.*

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРКАШЕНИ ТА ЇХ ЕФЕКТИВНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ

С.П. ТКАЧУК, кандидат економічних наук

Досліджено теоретичні, методичні та практичні основи ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств, шляхи підвищення економічної ефективності їх діяльності, розглянуті питання впровадження інновацій з метою підвищення ефективності функціонування аграрних формувань, запропоновано заходи щодо вдосконалення економічного механізму функціонування сільськогосподарського підприємства, які б забезпечили зростання виробництва.

Підвищення ефективності аграрного бізнесу є важливим напрямом економічного зростання економіки України. За роки структурної перебудови сільське господарство зазнало як падіння обсягів виробництва продукції на 45–50%, так і руйнування матеріально-технічної та соціальної бази села. Лише після 2001 р. намітилися позитивні тенденції стабілізації і відродження аграрної економіки. Проте і нині значна частина (біля 30%) сільськогосподарських підприємств є нерентабельними і не спроможні здійснювати нормальний процес відтворення. В умовах відкритої економіки виникає загроза припинення діяльності неконкурентоспроможних виробників та продовольчій безпеці країни. У сільськогосподарському виробництві продовжується нераціональне використання природних, трудових, матеріальних та фінансових ресурсів. Нераціональне використання ресурсів спостерігається, насамперед, у фермерських господарствах та господарствах населення, які використовують примітивні технології виробництва продукції.

Світовий досвід свідчить, що перехід до стійкого економічного росту в АПК країни неможливий без стимулювання використання досягнень науки і техніки, впровадження передових технологій, активізації всіх суб'єктів господарювання у науково-технічній сфері АПК. Але для цього уже в найближчі роки необхідно здійснити кардинальні зміни у науково-технічній сфері та побудувати ефективний механізм просування інновацій.

Дослідження західних економістів показують, що близько 80 % зростання валового національного продукту відбувається за рахунок технологічного оновлення виробництва.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивчення проблеми ефективності знайшло відображення в наукових працях іноземних вчених: О.А. Біттера, Е.Дж. Долана, К.Р. Макконелла, У. Петті, Дж. Сакса, П.А. Самуельсона, А. Сміта. Різні аспекти ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств вивчали вітчизняні науковці: В.Г.

Авдрійчук, П.С. Березівський, В.П. Галушко, О.Д. Гудзинський, О.Ю. Єрмаков, М.М. Ільчук, М.В.Калінчик, С.М. Кваша, Г.Г. Кірейцев, М.І. Кісіль, С.А. Константинов, Б.Й.Пасхавер, П.Т.Саблук, В.К. Савчук, В.К. Терещенко, В.М. Трегобчук, О.В.Шкільов, О.М. Шпичак та багато інших. Разом з тим, питання впливу інноваційного розвитку галузей рослинництва і тваринництва на підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств залишаються недостатньо вивченими та потребують подальших ґрунтовних досліджень. Особливої актуальності набувають питання вибору і впровадження окремих елементів інноваційної системи у виробництво при різних рівнях фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Мета дослідження. Обґрунтування та розробка теоретичних і практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств на основі їх інноваційного розвитку.

Результати досліджень. В умовах ринкової системи господарювання постійно виникає потреба у розробці і застосуванні у сільськогосподарському виробництві досконалих елементів виробничої системи, організаційно-економічних механізмів, нових форм і методів організації, які повинні забезпечувати підвищення його ефективності. Вирішення проблеми підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва можливе за рахунок оптимального використання системи чинників, серед яких чільне місце займає інноваційний процес (рис.).

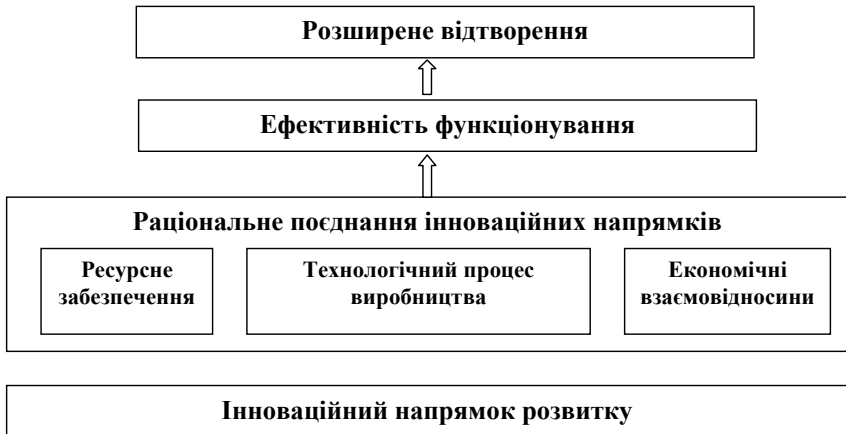

Рис. Основні чинники забезпечення ефективного функціонування аграрних формувань на основі інноваційного розвитку

Інновації в агропромисловому виробництві — це, насамперед, нові сорти рослин, нові породи тварин та сорти птиці, нові добрива та засоби захисту рослин і тварин, нова техніка, нові методи профілактики та лікування тварин, нові технології, нові форми організації та фінансування виробництва, нові підходи до підготовки кадрів тощо [1].

Для активізації інноваційних процесів в сфері сільського господарства необхідно вирішити три основні взаємозалежні завдання: розширення інноваційних пропозицій з боку аграрної науки, підвищення сприйнятливості до інновацій самого аграрного виробництва й формування ефективної системи впровадження інновацій у виробництво.

Ефективність виробництва — це категорія, яка характеризує результативність виробництва та свідчить про те, якими витратами ресурсів досягається приріст обсягів виробництва. Основним шляхом виходу агропромислового виробництва з кризового стану є розвиток його інноваційної основи. Разом із тим, під економічною ефективністю виробництва в сільському господарстві в сучасних умовах слід розуміти раціональність поєднання багатьох факторів, до складу яких поряд з виробничими ресурсами входять технологічний процес виробництва та економічні взаємовідносини. Економічна ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств характеризується системою показників, які дають можливість порівняти одержаний ефект від їх діяльності з величиною витрат виробничих ресурсів, які пов'язані з одержанням цього ефекту. Ефект від організаційної складової діяльності підприємств виявляється в прискоренні обороту капіталу, оборотних коштів, готової продукції, дебіторської та кредиторської заборгованості й лише опосередковано відображається в показниках використання ресурсів [3].

У сільськогосподарських підприємствах Черкаської області частка виробленої валової продукції сільськогосподарськими підприємствами менша, ніж у господарствах населення. Протягом 2005–2009 рр. частка продукції, яка вироблялася сільськогосподарськими підприємствами, зросла з 19,9 до 26,3 % при її загальному зростанні на 36,3 відсотки.

У 2009 р. усі аграрні формування Черкаської області у підсумку одержали лише 1,3 млн. грн прибутку, що свідчить про низько прибуткове та збиткове виробництво сільськогосподарської продукції у переважній більшості підприємств (табл. 1).

Аналіз динаміки рівня рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарських продукцій в аграрних формуваннях регіону свідчить, що більш рентабельною є продукція рослинництва. Основну частину прибутку підприємства одержували від реалізації зерна та насіння ріпаку, збільшення попиту на які в останні роки зумовило зростання цін на цю продукцію.

Основними видами продукції тваринництва, від реалізації яких сільськогосподарські підприємства одержують прибуток, є молоко та м'ясо птиці. Протягом 2005–2008 рр. виробництво молока було рентабельним і лише в 2009 р. — збитковим.

1. Динаміка економічної ефективності виробництва основних видів продукції в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області*

Показники	Рік					2009р. у % до 2005р.
	2005	2006	2007	2008	2009	
1	2	3	4	5	6	7
Зернові						
Виробництво, тис. т	284,9	185,6	224,2	307,9	250,6	88,0
Урожайність, т/га	2,4	2,1	2,4	3,1	2,7	111,3
Собівартість 1 т, грн	436,0	578,8	728,9	759,8	784,7	180,0
Середня ціна реалізації 1 т, грн	433,1	536,7	849,8	872,1	857,6	198,0
Прибуток (+), збиток (-) на 1 га, грн	-4,7	-64,1	167,4	196,0	171,5	-
Рівень рентабельності (+), збитковості (-), %	-0,7	-7,3	16,6	14,8	9,3	-
Ріпак						
Виробництво, тис. т	4,7	9,2	11,0	26,2	28,9	608,1
Урожайність, т/га	2,0	2,2	1,4	2,3	2,3	118,4
Собівартість 1 т, грн	1159,4	1069,8	1549,5	1821,0	1870,5	161,3
Середня ціна реалізації 1 т, грн	1073,0	1276,9	1709,5	2037,4	2389,3	222,7
Прибуток (+), збиток (-) на 1 га, грн	-168,2	393,1	211,7	429,9	1148,8	-
Рівень рентабельності (+), збитковості (-), %	-7,5	19,4	10,3	11,9	27,7	-
Прибуток від реалізації продукції рослинництва, всього, млн грн	-0,9	-3,1	16,7	23,6	33,9	-
Рівень рентабельності (+), збитковості (-) продукції рослинництва, %	-0,7	-2,3	11,7	11,9	13,4	-
Молоко						
Виробництво, тис. т	85,6	82,0	74,4	71,7	73,2	85,6
Надій на 1 корову, т	262,1	267,1	267,3	267,0	299,5	114,3
Собівартість 1 т, грн	789,9	902,5	1174,2	1498,0	1597,3	202,2
Середня ціна реалізації 1 т, грн	940,2	940,4	1408,7	1661,0	1579,0	167,9
Прибуток (+), збиток (-) на 1 корову, грн	318,4	82,3	513,8	362,3	-45,9	-
Рівень рентабельності (+), збитковості (-), %	19,0	4,2	20,0	10,9	-1,1	-
М'ясо великої рогатої худоби						
Виробництво, тис. т	9,8	9,5	8,3	7,4	6,5	66,3
Середньодобовий приріст, г	373	376	384	404	405	108,8
Собівартість 1 т, грн	6759,3	7370,6	8082,6	10620,2	11701,6	173,1
Середня ціна реалізації 1 т, грн	5394,5	4339,0	4806,8	7851,4	7796,7	144,5
Прибуток (+), збиток (-) на 1 голову, грн	-189,2	-479,2	-628,0	-502,5	-864,8	-
Рівень рентабельності (+), збитковості (-), %	-20,2	-41,1	-40,5	-26,1	-33,4	-

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Прибуток (+), збиток (-) від реалізації продукції тваринництва, всього, млн грн	13,6	-28,8	-20,8	-13,0	-32,6	-
Рівень рентабельності (+), збитковості (-) продукції тваринництва, %	7,8	-12,4	-6,4	-3,1	-8,4	-

*сільськогосподарські підприємства, що звітують за Ф. №50-ст.

*розраховано за даними головного управління статистики у Черкаській області.

Результати дослідження свідчать, що основними причинами збитковості виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області є низький рівень інтенсифікації виробництва, використання застарілих технологій вирощування сільськогосподарських культур і утримання тварин, неможливість впровадження інноваційних заходів через низький рівень фінансового та кредитного забезпечення. Якщо в 2003 р. у сільськогосподарських підприємствах регіону налічувалося 8,7 тис. шт. тракторів, то у 2009 р. їх кількість становила лише 4,2 тис. шт. Кількість зернозбиральних комбайнів за цей період зменшилась з 2,6 тис. шт. до 1,2 тис. шт.

Для досягнення високих показників виробничої діяльності підприємств важливе значення має спеціалізація і концентрація виробництва.

Аналіз показників ефективності виробництва від розміру сільськогосподарських угідь аграрних формувань Волинської області свідчить про їх тісний зв'язок (табл. 2).

Концентрація виробництва створює сприятливі умови для впровадження досягнень науково-технічного прогресу: прогресивної технології і техніки, високоврожайних сортів і гібридів рослин, високопродуктивних порід і ліній тварин, нові методи і форми організації виробництва тощо.

Дані таблиці 2 свідчать, що по мірі підвищення концентрації виробництва поліпшуються економічні показники діяльності підприємств: підвищується урожайність сільськогосподарських культур, продуктивність праці, зростає величина прибутку в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Так, дослідження ефективності виробництва насіння ріпаку залежно від частки витрат на добрива і насіння (основних елементів інноваційних технологій) свідчать про те, що найвищий показник урожайності досягнуто підприємствами, у яких частка цих витрат становила 47,8 відсотки. У цій же групі підприємств досягнуто найвищий рівень рентабельності — 39,6 відсотки. У підприємств другої групи частка витрат на добрива і насіння становила лише 23,6 % при збільшенні частки витрат на нафтопродукти та оплату праці до 31,2% порівняно з 17,2% у підприємств п'ятої групи. Рівень урожайності при цьому є найнижчим за решту підприємств, а рівень рентабельності не перевищив 3,2 відсотки.

2. Економічна ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області залежно від розміру площі сільськогосподарських угідь (2009 р.)

Показники	Групи підприємств* за розміром сільськогосподарських угідь, га					В середньому
	I до 500	II 501–1000	III 1001–1500	IV 1501–2000	V понад 2001	
Кількість підприємств	110	52	29	17	26	234
Середня площа с.-г. угідь на підприємство, га	181	731	1201	1763	3453	908
Кількість працівників на 100 га с.-г. угідь, осіб	11,7		5,3	5,2	4,8	5,8
Урожайність, ц/га:						
зерна	15,4	18,3	25,9	25,8	35	27
насіння ріпаку	18,9	15,8	18,8	23,1	25,2	23,5
Надій молока на 1 корову, кг	1772	1893	2362	3041	4299	2995
Середньодобові прирости ВРХ, г	309	316	376	395	484	405
Виробництво на 100 га ріллі, ц:						
зерна	858	800	1030	1127	1487	1180
насіння ріпаку	29,2	37,3	92,3	140	280,3	166,5
свинини	184,7	15,2	12,8	7,9	26,1	34,2
Виробництво на 100 га с.-г. угідь, ц:						
молоко	260,4	210,1	294,2	480,2	394,8	344,8
м'яса ВРХ	18,3	19,9	36,5	42,5	31,5	30,6
Дохід (виручка) на 1 га с.-г. угідь, грн	8160	1305	1785	2390	3295	3019
Прибуток (+), збиток (-) всього, тис. грн	-5630	-5403	751	1172	10427	1317
Прибуток (+), збиток (-) на 1 га с.-г. угідь	-283,3	-142,2	21,6	39,1	116,1	6,2
Рівень рентабельності (+), збитковості (-) сільськогосподарського виробництва, %	-3,4	-9,8	1,2	1,7	3,7	0,2

*сільськогосподарські підприємства, що звітують за ф. № 50-ст.

*розраховано заданими головного управління статистики у Черкаській області.

Дослідження ефективності виробництва молока від розміру поголів'я корів свідчать, що найвищий показник продуктивності тварин в 2009 р. (4868 кг) досягнуто підприємствами, в яких утримується понад 400 тварин. У цій же групі підприємств досягнуто найвищий рівень рентабельності — 7,4 відсотки. У групі підприємств, де утримується менше 150 корів, річна продуктивність

тварин становила 2249 кг молока, а рівень збитковості молока — 9,3 відсотки.

Таким чином, досягнутий рівень ефективності сільськогосподарського виробництва є недостатнім для забезпечення розширеного відтворення і потребує подальшого розвитку з залученням додаткових інвестицій та інноваційних рішень.

Отже, результати дослідження показують, що з підвищенням рівня фінансово-кредитного забезпечення підприємства зможуть впроваджувати у виробництво інноваційні заходи та підвищувати економічну ефективність сільськогосподарського виробництва.

Аналіз інноваційних процесів в сільському господарстві свідчить, що вони мають свою специфіку. Розширене відтворення в сільському господарстві здійснюється у взаємодії економічних і біологічних процесів. Тому сільськогосподарське виробництво характеризується високим рівнем ризиків інноваційних процесів, що не зацікавляє приватних інвесторів вкладати кошти у розвиток сільського господарства. Механізм державної підтримки інноваційної діяльності, повинен здійснюється за такими основними напрямками: правове регулювання і стимулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва на всіх рівнях; фінансова підтримка інноваційної діяльності шляхом повного або часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування інноваційних проєктів; створення ефективних форм кооперації і формування організаційно-економічних структур, які б забезпечили інтеграцію освіти, науки і виробництва при здійсненні інноваційної діяльності; пільгове оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності; створення сучасної системи інформаційного і інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності в АПК [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, для підвищення економічної ефективності функціонування та конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств нерозривно пов'язане з активізацією інноваційних процесів, в рамках яких здійснюється перетворення наукових досліджень та розробок в нові або поліпшені продукти, нові технології, нові форми організації і управління та доведення їх до використання у виробництві з метою одержання ефекту. Ефект від організаційної складової діяльності підприємств лише опосередковано відображається в показниках використання ресурсів. Тому існуючу систему показників економічної ефективності впровадження організаційних заходів пропонується доповнити показниками фінансового стану підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордійчук А.І. Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств / А.І. Гордійчу // Науковий вісник НАУ. — 2007. — Вип. 110. — С. 242–246.
2. Кальна-Дубінюк Т.П., Литовченко А.М. Економічні аспекти застосування інноваційних біотехнологій в рослинництві та їх консультативне забезпечення для вирішення проблеми продовольчої безпеки України /

Т.П.Кальна-Дубінок, А.М. Литовченко// Науковий вісник НУБіП. — 2009. — Вип. 142. — С. 133–137.

3. Суперсон В.І. Продовольча безпека України та деякі аспекти її формування в сучасних умовах / В.І.Суперсон // Економіка АПК. — 2008. — № 12. — С. 13–18.

Одержано 30.09.11

Исследовано теоретические, методические и практические основы эффективного функционирования сельскохозяйственных предприятий, пути повышения экономической эффективности их деятельности, рассмотренные вопросы внедрения инноваций с целью повышения эффективности функционирования аграрных формирований, предложены мероприятия по усовершенствованию экономического механизма функционирования сельскохозяйственного предприятия.

Ключевые слова: *сельскохозяйственное предприятие, эффективность функционирования, инновационное развитие, показатели эффективности, ресурсное обеспечение, экономический механизм.*

Theoretical, methodical and practical aspects of effective functioning of agricultural enterprises and the ways of increasing their economic efficiency are researched. The issues of innovation introduction with the purpose of efficiency increase of agribusiness functioning are considered. The measures for improvement of the economic mechanism of functioning of agricultural enterprises are suggested.

Key words: *agricultural enterprise, efficiency of functioning, innovation development, indexes of efficiency, recourse support, economic mechanism.*

УДК 303.4.001.26:336.74:63

СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ОПТИМІЗАЦІЇ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

І.В. ТКАЧУК, аспірант*

Визначено місце України у рейтингу ВЕФ за індексом глобальної конкурентоспроможності, обсяги державної фінансової підтримки, інвестування, впровадження передових виробничих технологій в АПК. Запропоновано власну систему стратегій і тактик оптимізації грошових потоків сільськогосподарських підприємств.

Управління грошовими потоками — складний механізм керування інтегрованими процесами надходження і вибуття грошових коштів у результаті

* Науковий керівник : Т. Є. Кучеренко, к. е. н., доцент

операційної, інвестиційної, фінансової та надзвичайної діяльності підприємства з метою забезпечення його фінансової стабільності. Оптимізація грошових потоків сільськогосподарського підприємства є одним із пріоритетних напрямків управління ними, що передбачає формування та реалізацію стратегій і тактик.

Економічна стабільність та фінансова рівновага суб'єкта господарювання значною мірою залежать від ефективного управління грошовими потоками, прийняття раціональних рішень щодо їх оптимізації. Заходи по оптимізації повинні, насамперед, враховувати особливості функціонування підприємств у галузі сільського господарства та бути орієнтованими на ринкову економіку, забезпечувати конкурентоспроможність продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, гарантувати провадження діяльності відповідно до міжнародних стандартів.

Управління грошовими потоками підприємств, їх оптимізацію, в різних сферах економіки, в т.ч. агропромислового комплексу, досліджували у своїх працях як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: П. Г. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. Й. Малік, П. А. Стецюк, Ю. Я. Лузан, В. С. Андрієць, А. А. Мазаракі, Н. М. Ушакова, Л. О. Лігоненко, Р. М. Циган, А. О. Титаренко, М. В. Швец, І. О. Бланк, В. О. Привалов, І. М. Макарчук, В. В. Баліцька, С. І. Надточій, І. Тимош, С. Річардс, М. Руджеро, С. Кербер, П. Патсула та ін.

Об'єктами оптимізації грошових потоків, на думку І. Тимоша [10, с. 245], є:

- позитивний грошовий потік;
- негативний грошовий потік;
- чистий грошовий потік;
- залишки грошових коштів.

При цьому, як зазначає науковець, в основі оптимізації грошових потоків підприємства повинна бути збалансованість обсягів позитивного та негативного грошових потоків. Відсутність такої збалансованості призводить до утворення дефіцитного і надлишкового грошового потоку, що однаково негативно впливає на діяльність підприємства.

В. С. Андрієць [4, 5] виділяє такі етапи оптимізації грошових потоків підприємства:

- формування стратегії (в т.ч. стратегічних цілей) оптимізації грошових потоків;
- оптимізація грошових потоків за їх обсягами планового періоду;
- оптимізація грошових потоків підприємства у часі;
- реалізація управлінських рішень щодо оптимізації грошових потоків;
- аналіз досягнутих результатів оптимізації грошових потоків підприємства;
- коригування відповідних цільових параметрів розвитку підприємства.

Даний спосіб оптимізації грошових потоків підприємств забезпечує логічну інтеграцію заходів оптимізації грошових потоків у загальну систему

управління грошовими потоками, що координує і упорядковує управлінські дії, а також підвищує ефективність фінансового управління підприємством.

Стратегії оптимізації грошових потоків підприємства, на думку С. Річардса [11], виглядають наступним чином:

- визначення "правильної" ціни — співвідношення між ціною та кількістю проданої продукції, перегляд цінних пропозицій конкурентів та власного методу розрахунку цін;
- зменшення собівартості реалізованої продукції — купівля нового обладнання чи впровадження інновацій з метою більш ефективного виробництва продукції;
- контроль за витратами — порівняння витрат поточного періоду з попередніми; заохочення персоналу за надані пропозиції щодо зменшення витрат;
- управління дебіторською заборгованістю — отримання коштів на рахунок при підписанні договору; пропозиції системи знижок за попередню і термінову оплату;
- контроль за платежами — погашення кредиторської заборгованості в строк; укладання договору про реструктуризацію боргу за необхідності;
- управління запасами — регулярний моніторинг запасів;
- підготовка планів грошових потоків — включає всі очікувані вхідні та вихідні грошові потоки;
- виведення активів з діяльності — активи, що не приносять відповідного прибутку на інвестований капітал та від яких не очікується вигода у майбутньому, необхідно продати або модернізувати;
- вирішення проблеми податків — застосування спеціальних режимів оподаткування тощо.
- Т. Таннебергер [8, с. 37] пропонує застосовувати наступні тактики у сільськогосподарських підприємствах:
 - оптимізація енергокористування і транспортних робіт;
 - зменшення інтенсивності при обробітку ґрунту;
 - оптимізація норм висіву;
 - економія діючої речовини при підкормці і внесенні основного удобрення;
 - погоджена пролонгація термінів сплати за оренду і найм тощо.

Оптимізація грошових потоків розглядається вченими у наукових дослідженнях здебільшого з позиції промислових підприємств, сільськогосподарським же приділяється незначна увага. Тому дана проблема потребує подальшого розгляду, а стратегії і тактики оптимізації грошових потоків сільськогосподарських підприємств доцільно розробляти і впроваджувати відповідно до:

- розміру суб'єктів підприємницької діяльності, що передбачає проведення попереднього їх групування на малі, середні та великі;
- форм власності;
- виду економічної діяльності та ін.

Вказані критерії забезпечують можливість структурування конкретних напрямів оптимізації грошових потоків для кожного окремо взятого підприємства.

Мета статті — розглянути пропозиції по оптимізації грошових потоків підприємств у наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених; запропонувати власну систему стратегій і тактик оптимізації грошових потоків сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. Використано монографічний, порівняльний, абстрактно-логічний методи дослідження, аналіз, синтез.

Теоретичною, методологічною та інформаційною базою дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних учених, нормативно-правові акти щодо забезпечення розвитку сільського господарства, дані Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державного комітету статистики України, Національного банку України.

Результати дослідження. Необхідність регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств, управління їх грошовими потоками, зумовлено нестабільною економічною ситуацією, зниженням рівня конкурентоспроможності України на світовому ринку. За даними Звіту про глобальну конкурентоспроможність 2010–2011 Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) Україна з індексом 3,9 значно втратила у його рейтингу, посівши серед 139 країн світу 89-е місце перед Гамбією та Гондурасом. Україна залишилася позаду таких країн, як Естонія, Чехія, Польща, Литва, Азербайджан, Словацька Республіка, Російська Федерація та Казахстан, демонструючи значне відставання від середньосвітового індексу (4,18). Ще більшим є відставання України від інноваційних економік (рис. 1).

У Звіті зазначається, що новий уряд поставив перед собою амбітні завдання — провести необхідні реформи. Реформи, серед іншого, мають бути також спрямовані на підвищення ефективності товарних ринків, де досягнення України є незначними (129 місце, 109 — у 2009). Найгірших результатів у цьому блоку питає Україна досягла за такими показниками як: ефективність податкової системи (136 місце), витрати на аграрну сферу (135), застосування торговельних бар'єрів (126), домінування ринкових відносин (128), ефективність антимонопольної політики (126) тощо [7].

Оскільки сільське господарство є однією з основних бюджетоутворювальних галузей економіки України, що забезпечує понад 15% ВВП, то його реформування та сталий розвиток — необхідна умова ефективного поступу нашої країни до світових стандартів господарювання та конкурентоспроможності. Витрати на аграрну сферу потрібно збільшувати,

зокрема у частині видатків державного бюджету, розподілу їх за програмами фінансування. Так, законом України "Про Державний бюджет України на 2011 рік" [1] передбачено виділити для фінансування заходів із захисту, відтворення та підвищення родючості ґрунтів 5 млн грн.

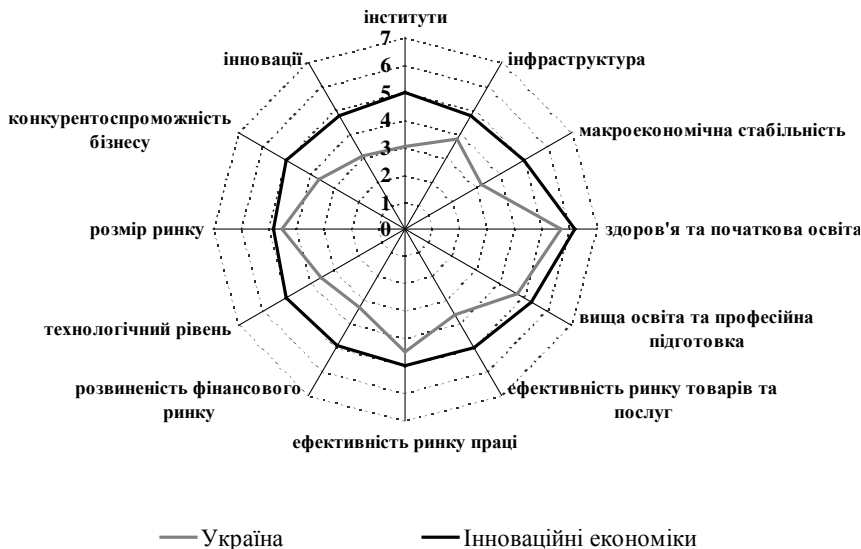

Рис. 1. Результат України в розрізі складових Індексу глобальної конкурентоспроможності 2010–2011*

* Джерело: Звіт ВЕФ "Про глобальну конкурентоспроможність 2010–2011"

Сучасні підприємства функціонують в умовах невизначеності ринкового середовища та потребують як зовнішньої фінансової підтримки зі сторони держави, так і внутрішньої через удосконалення механізмів управління грошовими потоками. Тому розроблення і впровадження стратегій і тактик оптимізації грошових потоків має на меті, перш за все, стабілізацію фінансового стану суб'єктів господарювання. Оскільки сільськогосподарські підприємства різних типів мають неоднакову забезпеченість фінансовими і матеріально-технічними ресурсами, то стратегії і тактики також повинні бути диверсифікованими (табл. 1).

Стратегія оптимізації грошових потоків сільськогосподарських підприємств — лінія економічних дій, що передбачає розробку та впровадження комплексу заходів, спрямованих на збалансування вхідних та вихідних грошових потоків, у довгостроковому періоді.

1. Стратегії і тактики оптимізації грошових потоків сільськогосподарських підприємств*

Стратегія/ тактика	Тип сільськогосподарських підприємств		
	великі	середні	малі
Стратегія	участь у програмах державної фінансової підтримки		
	страхування врожаю		–
	управління кредиторською заборгованістю		
	управління дебіторською заборгованістю		
	використання програмних продуктів типу Business Intelligence	використання програмного пакету 1С: Підприємство	використання програмних продуктів базового рівня (Excel, Cash Flow та ін.)
	залучення інвестиційних ресурсів		
	використання інновацій		
	продаж на оптових ринках сільськогосподарської продукції		
Тактика	здійснення заходів по землеустрою		
	застосування нетрадиційних відновлюваних джерел енергії і альтернативних видів рідкого та газового палива	використання традиційних видів палива	
	впровадження ресурсощадних, безпечних та екологічно чистих технологій виробництва сільськогосподарської продукції		
	використання лізингу	купівля техніки в кредит, оренда	

* Джерело: розроблено автором

Участь у програмах державної фінансової підтримки передбачає фінансування сільськогосподарських підприємств за рахунок коштів загального, спеціального та стабілізаційного фондів державного бюджету (рис. 2).

Найбільше видатків по Мінагрополітики припадає на спеціальний фонд державного бюджету згідно з помісячним розписом асигнувань — 2763,1 млн грн або 61%. На другому місці — стабілізаційний фонд із 1552,5 млн грн (34%) фінансування. Пріоритетні напрямки підтримки визначені також і Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року [2]:

- надання переваги сільськогосподарським товаровиробникам у процесі конкурентного відбору інноваційних проектів для їх фінансової підтримки за рахунок коштів держави;
- фінансова підтримка підприємств у придбанні матеріально-технічних ресурсів;
- фінансова підтримка виробництва продукції тваринництва та рослинництва та ін.

Наступною стратегією оптимізації грошових потоків є страхування врожаю сільськогосподарських культур. Оскільки діяльність суб'єктів господарювання даної галузі головним чином залежить від природно-кліматичних умов, то при настанні страхового випадку (повені, посухи тощо)

вони отримують значні збитки. Страхування покликане покривати збитки сільськогосподарських підприємств у розмірі, визначеному договором страхування.

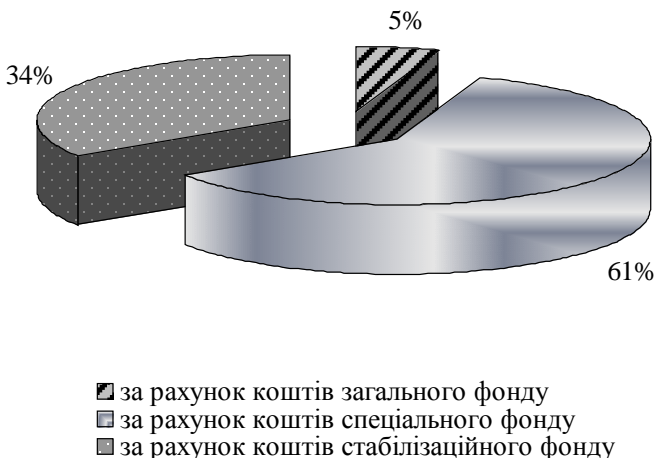

Рис. 2. Державна фінансова підтримка підприємств АПК з державного бюджету (2010 р.)*

* Джерело: за даними Мінагрополітики

Функціонуюча система агрострахування щороку здатна акумулювати в собі близько 3,5 млрд грн. Це фактично дорівнює видаткам бюджету на резервний фонд Кабінету Міністрів України. Тому навіть за існуючих умов це означатиме покриття збитків сільгоспвиробників на рівні 60–70%. Відповідно ефект від такого збільшення може і буде мати мультиплікаційних характер: фінансова стійкість підприємств значно збільшиться, а видатки держави зменшуватимуться і перерозподілятимуться у напрямку підтримки невиробничої сфери [3].

Управління кредиторською заборгованістю передбачає такі кроки:

- погашення кредиторської заборгованості в строк за наявності необхідної суми коштів на рахунках підприємства;
- укладання договору про реструктуризацію боргу за необхідності;
- пролонгація кредитів;
- залучення кредитних коштів при участі у конкурсі для надання часткової компенсації відсоткової ставки за залученим кредитом в банку за рахунок коштів державного бюджету та ін.

Управління дебіторською заборгованістю має на меті контроль за своєчасною оплатою покупцями рахунків за реалізовану їм продукцію,

виконані роботи та надані послуги. Для стимулювання існуючих та залучення нових покупців великі сільськогосподарські підприємства можуть впроваджувати систему знижок за термінову оплату за продукцію.

Використання сучасних інформаційних систем є необхідною умовою ефективного здійснення господарської діяльності та оперативного управління грошовими потоками підприємства, що потребує швидкого реагування на зміни зовнішнього конкурентного середовища та прийняття важливих рішень. Всі програмні продукти можна умовно поділити на три групи:

- системи на основі OLAP-технологій, що вирізняються широкими функціональними можливостями та високою вартістю, — класу "люкс" (SAP, Oracle);
- системи, що передбачають різні конфігурації, характеризуються середньою ціною категорією, — класу "стандарт" (1С: Підприємство);
- системи, що мають обмежені можливості і є вузько спеціалізованими або загальними, з невисокою вартістю — класу "мінімум" (Excel, Cash Flow).

Інформаційну систему певного рівня доцільно впроваджувати у відповідній групі підприємств: програмні продукти класу "люкс" — у великих, класу "стандарт" — середніх, класу "мінімум" — у малих сільськогосподарських підприємствах.

Залучення інвестиційних ресурсів передбачає участь сільськогосподарських підприємств в інвестиційних проєктах Мінагрополітики, формування привабливого іміджу аграрного сектору України як на загальнодержавному, так і на внутрішньогосподарському рівнях. Це можливо завдяки розробці та впровадженню комплексу заходів, спрямованих на покращення фінансового стану суб'єктів господарювання шляхом дотримання розрахунково-платіжної дисципліни, участі держави у фінансуванні їх діяльності та ін.

За даними Держкомстату у 2010 р. суб'єктами господарювання за рахунок усіх джерел фінансування у сільське господарство, мисливство, лісове господарство вкладено 12,2 млрд грн інвестицій в основний капітал, що на 16,5% менше, ніж у 2009 р. Питома вага інвестицій у зазначені види економічної діяльності становить 7,1% від загальнодержавного обсягу інвестицій в основний капітал (2009 р. — 6,2%). За рахунок коштів державного бюджету освоєно 284 млн грн, що становить 2,3% інвестицій в основний капітал у цей вид діяльності. Слід зазначити, що вагому частку інвестицій у сільське господарство, мисливство, лісове господарство освоєно у рослинництві (68,2%).

Інновації у сільське господарство залучаються у вигляді передових виробничих технологій (табл. 2).

Згідно даних Держкомстату створенням передових виробничих

технологій займалися 154 підприємства, майже третина яких зосереджена у м. Київ, 14,3% — у Дніпропетровській, 9,7% — Харківській, 6,5% — Донецькій, 5,2% — Луганській областях, лише 0,6% — у Черкаській області; у розрізі видів діяльності майже 40% — це організації, що займалися дослідженнями і розробками, 28,6% — підприємства переробної промисловості, 18,2% — установи освіти. Сільське господарство на останніх позиціях — 0,8%.

2. Впровадження передових виробничих технологій у 2010 р.*

Показник	Україна	Черкаська обл.	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство
Кількість створених передових виробничих технологій всього	376	4	3
з них: нові для України	330	3	3
принципово нові	46	1	–
за державним контрактом	90	–	1
Кількість створених передових виробничих технологій, які мають:			
охоронні документи на:			
винахід	166	–	6
корисну модель	407	–	7
промисловий зразок	44	–	1
патентну чистоту	233	4	3
Кількість використаних передових виробничих технологій з терміном впровадження всього	9343	125	8
з них: до 1 року	1519	13	1
1–3 роки	2222	28	–
4–5 років	2500	20	2
6–9 років	1713	19	4
10 років і більше	1389	36	1

* Джерело: за даними Держкомстату

Загальна кількість створених передових виробничих технологій склала 376, у т.ч. 87,8% — нові для України, 12,2% — принципово нові. Майже чверть з них створено за державним контрактом, дві третини яких — в організаціях, що займалися дослідженнями і розробками. У 2010 р. на нові технології було отримано 617 охоронних документів, у т.ч. 166 патентів на винахід, 407 — на корисну модель, 44 — на промисловий зразок; із загальної їх кількості 233 — мають патентну чистоту в інших країнах. Патентна чистота: 3 — у сільському господарстві, 91 — операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям, 105 — у переробній промисловості.

2010 року комісією Міністерства аграрної політики та продовольства України були проведені конкурси щодо надання юридичній особі статусу оптового ринку сільськогосподарської продукції, за результатами яких ТОВ "Ринок сільськогосподарської продукції "Шувар" (Львівська область), ТОВ "Ринок сільськогосподарської продукції "Столичний" (Київська область), ТОВ "Ясинуватський Агросервіс" (Донецька область) та ТОВ "Агробізнес/Запоріжжя" (Запорізька область) отримали відповідний статус та мають право на отримання державної фінансової допомоги в період їх становлення. Однак, існує суттєвий недолік — віддаленість окремих підприємств від даних оптових ринків, що зумовлює значне зростання транспортно-логістичних витрат для сільськогосподарських виробників, тому на рівні Міністерства повинні бути вирішені питання по створенню ряду таких об'єктів на території України.

На сьогодні в м. Львові, Херсонській, Полтавській та Хмельницькій областях вже функціонують оптові ринки плодоовочевої продукції, у м. Жашків Черкаської області ринок "Чародій", перший і поки що єдиний в Україні ринок оптової торгівлі худобою, вирощеною в основному в особистих селянських та дрібнотоварних господарствах [9, с. 61].

Тактика оптимізації грошових потоків сільськогосподарських підприємств — лінія економічних дій, що передбачає розробку та впровадження комплексу заходів, спрямованих на збалансування вхідних та вихідних грошових потоків, у короткостроковому періоді.

За даними Мінагрополітики сільськогосподарські угіддя становлять переважну частину загальної земельної площі України, найбільшу частку займає рілля (більше 70%). Заходи по землеустрою включають:

- природоохоронні заходи, в т.ч. агролісомеліоративні та протиерозійні, відновлення меліорованих земель;
- консервація малопродуктивних, деградованих та техногенно забруднених земель;
- оптимізація структури посівних площ і сівозміни з метою підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь, запобігання ерозійним процесам та відтворення родючості ґрунтового покриву;
- покращення балансу гумусу та основних поживних речовин;
- застосування ґрунтозахисних технологій обробітку ґрунту тощо.

Одним із способів зменшення витрат на виробництво є будівництво біогазової установки, при цьому підприємство отримає: очищення від біовідходів, біогаз, електрику, тепло, високоякісні добрива. Все це виробляється майже по нульовій собівартості, адже гній безкоштовний, а установка на себе використовує лише 10–15% енергії. Біогазова установка займає площу в кілька разів меншу, ніж лагуни для зберігання гною, нейтралізує всі неприємні запахи. Для керування достатньо лише одного робітника з навантаженням дві години в день, який контролює процес за допомогою комп'ютера та працює на тракторі для подачі біомаси. Середній строк окупності проєкту — 1,5 роки [6].

У сільському господарстві України розширюється застосування технологій, зорієнтованих на енерго- та ресурсозаощадження, зокрема, використання в землеробстві широкозахватних та комбінованих агрегатів, впровадження технологічних операцій мінімального та нульового обробітку ґрунту. Держава створює умови для залучення інвестицій у виробництво біологічних видів палива. В АПК введено в експлуатацію понад 50 об'єктів з виробництва біодизелю для власних потреб, 6 державних спиртових заводів мають технічне оснащення для виробництва біоетанолу. Верховною Радою України прийнято Закон від 21 травня 2009 року №1391-VI "Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива", яким передбачено, зокрема, запровадження податкових пільг для виробників техніки, обладнання та устаткування для виробництва біопалива [9, с. 14].

Висновок. Відрив України від інноваційних економік, незначні витрати уряду на підтримку розвитку сільського господарства визначають потребу у регулюванні грошових потоків насамперед на рівні господарств. Тому економічна поведінка сільськогосподарського підприємства у сучасному ринковому середовищі передбачає розробку та впровадження комплексу заходів — стратегій і тактик оптимізації грошових потоків. Метою їх реалізації є забезпечення фінансової стабільності, інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання даної галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України "Про Державний бюджет України на 2011 рік" від 23.12.2010 р. № 2857-VI [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2857-17>.
2. Державна цільова програма розвитку українського села до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.
3. Проект Концепції розвитку системи страхування сільськогосподарської продукції в Україні [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?11478>.
4. Андрієць В. С. Забезпечення економічного зростання підприємства за допомогою оптимізації грошових потоків підприємства / В. С. Андрієць // Економіка. Фінанси. Право. — 2008. — № 11. — С. 16-18.
5. Андрієць В. С. Структурно-логічна схема оптимізації грошових потоків торговельних підприємств / В. С. Андрієць // Економіка. Фінанси. Право. — 2008. — № 7. — С. 3-6.
6. Біогазова установка — джерело грошей // Агроном. — 2008. — № 1. — С. 164-165.
7. Конкурентоспроможність України: оцінка Всесвітнього економічного форуму (за Звітом про глобальну конкурентоспроможність 2010-2011): [аналітична записка Департаменту економічного аналізу та прогнозування НБУ]. — К.: НБУ, 2010. — 16 с.

8. Не дать инвестициям испариться. Предпринимательские стратегии в условиях экономического кризиса // Новое сельское хозяйство. — 2009. — № 2. — С. 36–39.
9. Панорама аграрного сектора України 2009. — К.: Мінагрополітики, 2010. — 80 с.
10. Тимош І. Оптимізація грошових потоків у системі підприємницької діяльності / І. Тимош // Економічний аналіз. — 2008. — № 3 (19). — С. 244–246.
11. Richards S. 10 Cash Flow Strategies for a Successful Business / Scott Richards. — USA: Scott Richards of Beyond the Numbers, 2010.

Одержано 4.10.11

Экономическое поведение сельскохозяйственного предприятия в современной рыночной среде предусматривает разработку и внедрение комплекса мероприятий — стратегий и тактик оптимизации денежных потоков. Целью их реализации является обеспечение финансовой стабильности, инвестиционной привлекательности и конкурентоспособности.

Ключевые слова: стратегия, тактика, оптимизация, денежные потоки, сельскохозяйственные предприятия.

The economic behavior of an agricultural enterprise in the modern market environment anticipates the development and introduction of package of measures that is strategies and tactics of cash flow optimization. The purpose of their implementation is ensuring financial stability, investment attractiveness and competitiveness.

Key words: strategy, tactics, optimization, cash flow, agricultural enterprises.

УДК 331.5

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ НА СЕЛІ

**Л. В. ТРАНЧЕНКО, кандидат економічних наук
Уманська філія ПВНЗ «Європейський університет»**

Розглянуто основні теоретичні закономірності та принципи формування і прогнозування ринку праці на селі. Запропоновано напрямки щодо удосконалення ринку праці у сільській місцевості.

Україні новітні моделі розвитку, в якій джерелом економічного зростання мають стати єдиний освітній простір, наукові знання, технологічні інновації та інформація, потребує кардинального перегляду методів та

механізмів регулювання ринку праці з метою забезпечення необхідного перерозподілу зайнятості за видами діяльності та секторами економіки. У період реструктуризації економіки вагомим значенням набуває не тільки рівень і якість підготовки робітничих кадрів, а вміння орієнтуватися в потребах ринку праці та бути конкурентоспроможними й затребуваними на ринку праці. Основною умовою формування оптимального ринку праці є створення збалансованих потоків попиту та пропозицій робітничих кадрів.

Сьогодні вказує на те, що в державі не існує комплексного єдиного підходу до прогнозування потреб підприємств у кваліфікованих робітниках, з урахуванням структурної перебудови економіки та програм інноваційного і соціально-економічного розвитку регіонів. Проблема невідповідності попиту і пропозицій на ринках праці ускладнюється регіональними диспропорціями в системі ПТО, недостатньою професійною орієнтацією молоді та значною кількістю навчальних закладів III–IV рівнів акредитації. Ця ситуація призвела до збільшення кількості фахівців із вищою освітою порівняно з обсягом робітничих професій майже вдвічі. Ринок робочої сили перенасичений бухгалтерами, юристами, економістами, педагогами. Так на одне вакантне робоче місце економіста претендує 86 осіб, а бухгалтера — більше як 30.

Разом із тим, у структурі попиту, який реєструється Державним центром зайнятості України, переважають запити на кадри робітничих професій, тоді як серед тих, хто шукає роботу, значну частину становлять особи з вищою освітою. Відповідно, особливого значення набуває прогнозування професійно-кваліфікаційного попиту на робочу силу як на державному, так і на регіональному рівнях із необхідним урахуванням безперервного підвищення кваліфікації і перепідготовки трудового потенціалу.

Значний внесок у дослідження стану ринку праці, безробіття, зайнятості, підвищення якості підготовки робітничих кадрів зробили вітчизняні науковці Л. Г. Авдєєв, А. В. Алексєєва, О. В. Астахова, С. І. Бандур, О. А. Бугуцький, О. В. Величко, В. М. Галицький, В. С. Дієспєров, О. Ю. Єрмаков, Т. А. Заяць, В. Л. Жаховська, Г. І. Купалова, О. Крушельницька, Г. Купалова, Е. Лібанова, Л. Лісогор, Л. О. Мармуль, В. Новіков, Л. В. Мішковець, В. Савченко, М. Семикіна, Д. М. Ядранський, та інші. Залишаються недостатньо розробленими питання прогнозування потреб ринку праці для визначення замовлень у системі професійно-технічної освіти (ПТО). Відсутність необхідного збалансованого попиту на робітничі кадри викликає суттєві труднощі під час працевлаштування.

Методика досліджень. У статті використано загальноприйняті економічні методи дослідження, зокрема дедукції — при теоретичному осмисленні проблеми, монографічний — для детальної конкретизації наукових засад формування та прогнозування ринку праці на селі, графічний — для наочного відображення стану прогнозування ринку праці.

Результати досліджень. Закономірності суспільного розвитку становлять основу наукового прогнозування і планування. Методологія

економічного прогнозування дозволяє досліджувати майбутнє в різних аспектах: онтологічному, логічному і гносеологічному. Онтологічний аспект формує майбутнє прогнозованого об'єкта в його загальних формах, логічний — розглядає прогноз як загальнонаукове поняття, а гносеологічний — завданням якого є, визначити відображення майбутнього в людській свідомості.

Найважливішу основу прогнозування становлять закони діалектики: закон єдності і боротьби протилежностей; переходу кількісних змін у якісні, закон заперечення тощо. Так, закон заперечення допомагає зрозуміти спіралевидний характер розвитку суспільства. Зараз доведено, що історія, політика і економіка мають в своєму розвитку коливальний характер. Періодичні коливання надають їм хвильову динаміку, а в будь-якій динаміці можна виділити три фази: еволюційну, кризову та революційну. Базовими протилежностями в будь-якому суспільстві є загальнонародні та групові інтереси їх співвідношення в загальному вигляді показано в таблиці.

Співвідношення інтересів суспільства в цілому і окремих груп

Централізм	Демократизм	Співвідношення інтересів
Максимальний	Мінімальний	Відображаються інтереси бюрократії, диктаторських груп, феодалних прошарків
Значущий (відіграє ведучу роль)	Недостатній	Поєднуються загальнонародні і групові інтереси
Недостатній	Значущий (відіграє ведучу роль)	Поєднуються загальнонародні і групові інтереси
Мінімальний	Максимальний	Відображаються інтереси нових підприємницьких структур і особливо кримінальних структур

Наведені в таблиці і інші закономірності є основою наукового прогнозування і планування. На базі законів діалектики сформувався найважливіший принцип економічного прогнозування — діалектичної взаємозалежності загального, одиничного і особливого. У будь-якому суспільстві прогнозування майбутнього розвитку економіки ґрунтується на базовій економічній теорії. Найбільше визнання в світі отримали теорії: кейнсіанська, монетаристська і марксистська. Кейнсіанська теорія у спрощеному вигляді припускає рівновагу (баланс) сукупних витрат і доходів у країні. Монетаристська теорія припускає специфічні методи державного регулювання рівня цін на товари з масою грошей, що перебувають в обігу, тобто держава може стискати або розширювати грошову масу. Основоположним у теорії є рівняння обміну:

$$NV = PT$$

де N — кількість грошей в обігу; V — швидкість обігу грошей, P — рівень цін; T — кількість товару, по якому здійснюють операції за даний період часу.

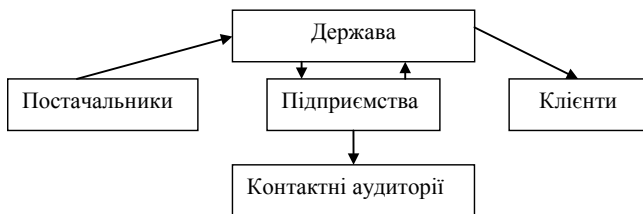
Марксистська теорія припускає розподіл суспільного виробництва на виробничу і невиробничу сфери. Виробнича сфера ділиться на два підрозділи

(виробництво засобів виробництва і виробництво предметів споживання). Сукупний суспільний продукт, продукція (товар) за вартістю ділиться на дві частини: вартість витрачених засобів виробництва (C) і знову створену вартість ($V + M$), де V — вартість необхідного продукту, M — вартість додаткового продукту. Додатковий продукт розглядається як основне джерело накопичення та розширеного відтворення. Розглянуті теорії можуть надати істотну допомогу плановику при розробці прогнозів і стратегічних планів на всіх рівнях управління. На глобальному рівні прогнозування можна визначити розумні пропорції між виробництвом і споживанням, різними фондами тощо.

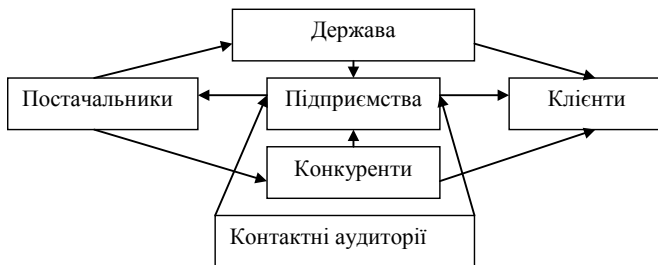
В економічних теоріях використовують сукупності категорій, законів і принципів. Вони є логічними критеріями істини прогнозів. Але головний критерій істини прогнозів — практика. Найважливішими формами перевірки практики як критерію істини служать: логічний аналіз, чуттєва достовірність, експеримент і інтуїтивна оцінка. Логічний аналіз має на меті отримати знання про майбутнє на основі знань про сьогодні і минулого. Чуттєва достовірність являє собою інтуїтивне підтвердження настання прогнозованої події в майбутньому. Експеримент, у нашому випадку економічний експеримент, являє собою практичну перевірку висунутих гіпотез і прогнозів. Кожен експеримент піддається інтуїтивній оцінці з використанням відповідних методів прогнозування. Значна роль у прогнозуванні та плануванні належить законам розвитку, функціонування та структурі (внутрішній будові) робочого середовища. Як приклад у спрощеному вигляді на рисунку 1 показані робочі середовища централізовано керованої та ринкової економік. Основна концепція державного прогнозування та планування закладена в Законі «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України [2].

Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави. Законом встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання зазначених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України [2].

Державне прогнозування соціально-економічного розвитку України розглядається як система науково обґрунтованих уявлень про напрямки зазначеного розвитку країни, заснованих на законах ринкового господарювання. Результати державного прогнозування використовуються при прийнятті органами законодавчої та виконавчої влади різних рішень по соціально-економічній політиці держави, окремих регіонів.

Центрацізовано-управлінська економіка

Ринкова економіка

Рис. 1. Прогнозування економіки в різних системах

Уряд прийняв проект Держпрограми економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013–2014 роки [6]. Андрій Клюєв заявив [2], що Програма розроблялася за принципово новими методологічними та організаційними підходами. «Ми вперше змінили підхід до підготовки такого роду документів. На основі оцінок соціально-економічного стану кожного регіону, ми визначили потенціал розвитку національної економіки», — заявив Перший віце-прем'єр-міністр. За його словами, над проектом Програми працювали усі центральні органи виконавчої влади та регіони, залучались наукові заклади. Андрій Клюєв повідомив, що вперше параметри розвитку країни у наступному році характеризують зведені соціально-економічні показники, що представлені у Програмі в галузевому та територіальному розрізах, побудовані на базі даних підприємств, організацій та установ щодо їх виробничих програм та проектів. Іншою особливістю Державної програми, за словами Першого заступника керівника Уряду, є те, що вона, вперше у вітчизняній практиці державного планування, стала основою для формування та раціонального використання державних фінансових ресурсів відповідно до визначених цілей, пріоритетів і завдань. Андрій Клюєв підкресли, що прийняття і реалізація Державної програми забезпечить виконання завдань Президента України Віктора Януковича щодо модернізації

вітчизняної економіки та проведення структурних реформ, визначених у його передвибірчій Програмі «Україна — для людей», Програмі економічних реформ на 2010–2014 роки, щорічному Посланні до Верховної Ради «Модернізація України — наш стратегічний вибір». За словами Першого віцепрем'єр-міністра, представлена Державна програма дає можливість здійснювати ефективний контроль за цільовим використанням державних ресурсів, однозначно оцінювати ступінь виконання поставлених завдань.

Відповідно до зазначеного закону концепція соціально-економічного розвитку України на 2012 розглядається як система уявлень про стратегічні цілі та пріоритети соціально-економічної політики держави, найважливіших напрямках і засобах реалізації зазначених цілей. Під програмою розуміється комплексна система цільових орієнтирів соціально-економічного розвитку країни і планованих державою ефективних шляхів і засобів досягнення зазначених орієнтирів. У світовій практиці планування розглядається як позаполітична категорія, містить економічний координуючий механізм, який не є похідним від характеру суспільної системи.

В даний час вся економічна політика України розробляється Урядом. Окремі урядові структури в період бурхливих реформ ігнорували результати наукових досліджень і в багатьох випадках при розробці програм переслідували свої власні цілі, які в більшості випадків були суперечливі. Так, Міністерство економіки будь-якими способами форсувало малозрозумілі реформи, Центральний банк в основному кредитував комерційні банки, Міністерство фінансів основною своєю функцією вважало боротьбу з дефіцитом бюджету тощо, ігнорувалися елементарні умови щодо складання та виконання цільових програм. Це стало гальмом економічного розвитку країни і причиною безлічі конфліктів: між міністерствами і відомствами; поточними та довгостроковими інтересами розвитку галузей і регіонів; розвитком науково-технічного прогресу і його інвестуванням; розвитком фундаментальної науки і розвитком сировинних галузей; незрілими ринковими відносинами і висококваліфікованим науковою працею тощо. Зазначені протиріччя повинні долатися за допомогою розроблених державних програм, які повинні базуватися на новій концепції та методології прогнозування, програмування та стратегічного планування. В даний час у високорозвинених країнах світу прогнозування ведеться більш ніж в 165 великих інститутах і в інших організаціях, воно перейшло національні кордони, охопило майже всю світову економіку. У сучасних умовах і в українській економіці роль прогнозування і планування різко посилюється.

Ми маємо багато спільного з європейськими та іншими країнами щодо концепцій і методології прогнозування. Разом з тим є і суттєві відмінності, які стосуються головним чином економічної сутності основних категорій прогнозування і планування. Різне трактування сутності розуміння економічних явищ сформувала кілька концепцій планування: директивне, індирективне, індикативне, повне заперечення планування.

Індикативне планування являє собою особливу сукупність процедур, методології складання та виконання планів на основі багатоступеневої ітерації і відносно рівноправності всіх учасників планового процесу. Необхідно відзначити, що в різних країнах є істотні відмінності в наборі процедур складання і виконання планів. Загальною рисою такого планування є рівноправна взаємодія суб'єктів планування, безпосередня залученість в процес планування всіх працівників незалежно від рівня управління, повне дотримання державних інтересів у процесах підготовки та виконання плану. Як бачимо, індикативне планування виступає як найважливіший інститут державного регулювання. Багатоступенева ітерація передбачає узгодження методик планування, їх уніфікацію, обмін інформацією на всіх рівнях планування та управління, досягнення національного консенсусу між різними рівнями господарської діяльності. Індикативне планування будується на системі або сукупності індикаторів (показників). В економічній літературі поки не склалося чіткого визначення індикатора. Він визначається як показник, що дає комплексну характеристику соціально-економічної системи. В інших випадках індикатор — це макроекономічний показник, який має «порогове» значення, за межами якого виникають кризові явища. Так, у розвинених країнах «порогове» значення індикаторів наступне: зростання ВВП — не нижче 2–3%, інфляція — не більше 5% в рік, рівень безробіття — не більше 5%. Більшість авторів [1, 4, 5, 7] під індикатором розуміють статистичний показник, характер зміни якого в часі має стійке відповідність із зміною в часі соціально-економічної системи країни. Ряд економістів індикатори називають «економічними барометрами».

У сучасній економічній практиці склалися чотири основні різновиди індикативного планування. У першій різновиди прогнозується і планується повністю державний і приватний сектор економіки, панує концепція централізованого (директивного) планування макроекономічних процесів держави, поєднуються стратегії планування на макро і мікрорівнях, тобто в державі існує централізоване планування в поєднанні з повним господарським розрахунком підприємств. Такий різновид індикативного планування найбільш чітко простежується у Китаї. При другому різновиді індикативного планування здійснюється загальнодержавне планування економічного і соціального розвитку країни у вигляді системи державних програм.

Для господарських суб'єктів такі плани у вигляді затверджених програм є бажаними, але не обов'язковими до виконання. У методології планування переважає орієнтація на приватні підприємства з метою виконання сформованих і затверджених загальнонаціональних завдань. Такий різновид планування сформувався в Японії. При третій різновиді індикативного планування державний план економічного і соціального розвитку формується як система з двох груп показників: 1) директивні показники, що встановлюються централізовано, — замовлення, ліміти, економічні регулятори (ціни, податки, квоти, процентні ставки та інші економічні нормативи); 2) орієнтують показники, які мають інформаційне значення для регіонів та

підприємств усіх форм власності. Цей різновид планування являє собою щось середнє між першим і другим різновидами.

Четвертий різновид індикативного планування — найбільш організований і складний. Він володіє поряд з інформаційною і орієнтуючою функціями чітко розробленим механізмом координації складання та виконання державних планів. У цьому випадку розробляються взаємосумісні плани розвитку держави, галузей, регіонів і підприємств різних форм власності. Таке індикативне планування пов'язане з розробкою сучасних економічних стратегій і характерне для Франції.

Всі індикатори, на базі яких формуються прогнози і плани, можна розділити на три основних види: випереджальні (лідуючі), що збігаються (приблизно збігаються) і запізнелі. Випереджаючі індикатори при різному співвідношенні і їх поведінці в динаміці можуть бути основою для прогнозу зростання і спаду виробництва. До них відносяться показники: обсяг нових замовлень на поставку споживчих і федеральних продовольчих фондів, рівень цін на акції корпорацій; загальна вартість контрактів на поставку нових машин та обладнання; кількість ліцензій, виданих на будівництво нового житла, рівень цін на окремі види сировини.

Співпадаючі індикатори — це ті показники, які відображають фактичний стан економіки, зміни їх у часі відбуваються одночасно зі змінами загальної кон'юнктури. До них відносяться: валовий національний продукт у порівнянних цінах; обсяг валового продукту в промисловості, в АПК; обсяг особистих доходів населення, рівень зайнятості в промисловості, в АПК, у сфері послуг; рівень безробіття в країні тощо. До запізнеліх індикаторів належать ті показники, зміна яких відстає в часі від загальної економічної кон'юнктури. До них відносяться показники: обсяг капітальних вкладень у порівнянних цінах; продуктивність праці; розмір непогашених позик в порівнянних цінах тощо. У різних країнах сукупність індикаторів різна і поступово вдосконалюється. З удосконаленням інформаційної бази сукупність показників розширюється. У кожній країні радою безпеки затверджуються допустимі (порогові) значення індикаторів для системи планування. Так, у кризових умовах економіки України прогнозисти повинні використовувати порогові значення індикаторів в основних сферах життєдіяльності з варіантом виходу країни з кризи при мінімальних капітальних вкладеннях. Тобто в прогноз закладаються ті мінімальні значення показників (індикаторів), за якими починаються руйнування науково-технічного прогресу, деградація особистості і всього суспільства. При цьому особливу увагу необхідно приділяти показникам розвитку науки та соціальної сфери. Для будь-якої держави неправомірно жорстке протиставлення різних концепцій планування, так як вони близькі за методологією, а їх суттєві відмінності полягають в організації складання та реалізації прогнозів і програм при різних економічних ситуаціях.

Поряд з поняттями, наведеними достатньо повно, вище були розглянуті поняття гіпотези, прогнозу і плану. Цю термінологію необхідно доповнити

низкою понять, якими надалі ми будемо користуватися. Вони узагальнені на основі робіт українських [8] вчених з деякими доповненнями та уточненнями. Передбачення — це випереджувальний відображення дійсності, заснований на пізнанні законів розвитку об'єкта чи процесу (включає передпрогнозна і прогнозу стадії дослідження). Методика прогнозування — сукупність оригінальних правил, прийомів і методів при розробці конкретного прогнозу. Прогностика (футурологія) — наукова дисципліна про закономірності розробки прогнозів. Прогнозуюча система — сукупність методів прогнозування та засобів їх реалізації, функціонуюча відповідно до основних принципів прогнозування і забезпечує отримання конкретного прогнозу. Таким чином, прогнозування стало найважливішим видом людської діяльності і являє собою процес розробки прогнозів на основі наукових принципів і методів. Принципи — це вихідні початку процесу прогнозування.

При аналізі та прогнозуванні економічних процесів найважливішим є принцип системного комплексного підходу. Суть його полягає в тому, що при прогнозуванні окремого економічного параметра необхідно максимально врахувати всю сукупність економічних і соціальних факторів, які можуть впливати на цей економічний параметр. Принцип узгодженості прогнозів передбачає узгодження показників прогнозів, що розрізняються за масштабністю (мікро і макропрогнози), прогнозованого періоду (оперативні і коротко, середньо і довгострокові прогнози). Принцип варіантності прогнозування полягає в розробці декількох найбільш ймовірних варіантів розвитку подій в умовах невизначеності майбутньої середовища для об'єкта (рис. 2).

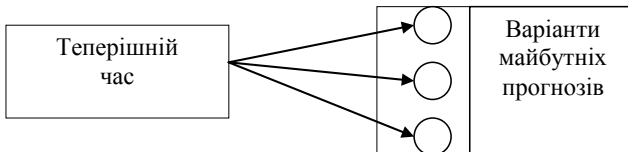

Рис. 2. Спрощена схема варіантного прогнозу

Принцип безперервного прогнозування передбачає безперервну роботу над усіма видами прогнозів у часі, тобто на основі оперативних прогнозів уточнюються короткострокові, на основі короткострокових — середньострокові, а на основі середньострокових — довгострокові прогнози. Мета принципу верифікуєності (достовірності) — створення реальної теоретично реалізованої моделі прогнозу, що забезпечує достатню достовірність отримуваних економічних результатів і порівняно точне відображення прогнозованої дійсності. Для підвищення точності прогнозів необхідні численні, багатофакторні експериментальні розрахунки, які максимально підтверджують відповідність обраних економічних,

математичних моделей, алгоритмів і програм змісту аналізованих і прогнозованих процесів.

Принцип рентабельності прогнозування полягає в тому, що витрати на проведені численні прогнозні розрахунки не повинні бути великими, тобто для замовника вони повинні бути економічно вигідними. Принципи прогнозування в процесі виконання прогнозів стають його функціями. Відомо, що не тільки прогнози є вихідною базою планування, але і в процесі планування розробляються прогнози щодо виконання прийнятих планів. Разом з тим в даний час принципам прогнозування і планування надають більш широке тлумачення. Планування — це інструмент подолання невизначеності: там, де є планування, невизначеність скорочується. Проте будь-який, навіть самій потужній фірмі або альянсу фірм не під силу повністю усунути невизначеність, а значить, і цілком спланувати свою діяльність.

Висновки. Таким чином, прогнозування, з одного боку, передусе плануванню, а з іншого — воно широко використовується в процесі складання та виконання планів. Процес прогнозування можна розділити на три основні стадії (етапи): дослідження, аналіз об'єкту, процесу, встановлення основні тенденцій, закономірностей його розвитку; підбір найбільш прийнятних методів прогнозування; обґрунтування прогнозних рішень — розробка альтернативних варіантів розвитку подій, прийняття організаційних рішень; оцінка ймовірного ходу економічних подій, відстеження прогнозованого об'єкта, коригування прогнозних рішень.

Кожен етап прогнозування характеризується своїми цілями, завданнями, методами, економічними результатами. Окремі прогнозисти або групи прогнозистів повинні об'єктивно підходити до вибору методу прогнозування. Для цього необхідно використовувати такі критерії вибору: мета прогнозу; достроковий, середньостроковий, інтервал попередження (далекостроковий, довгостроковий, середньостроковий, короткостроковий, оперативний); рівень прогнозування (федеральний, галузевий, регіональний, муніципальний, окремої організації); складність проблем, що вирішуються в процесі прогнозування. Плановик-прогнозист будь-якої організації повинен відповідати таким вимогам: мати навички абстрактного мислення і спеціальна освіта; мати властивості дипломата; мати добрі уявлення про технології, техніці та організації конкретного планованого виробництва; володіти навичками соціологічного обстеження; добре володіти методологією прогнозування і планування; вміти спілкуватися на професійному рівні з фахівцями різного профілю своєї організації; володіти методологією стратегічного планування ринкового середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський М.О. Методичні підходи до визначення індикаторів депресивності аграрних регіонів України [Текст] / М.О. Барановський // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. — 2007. — Вып.4. — С. 121–129.

2. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 № 1602-III [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244531552&cat_id=244276429.
3. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [Електронний ресурс]: Закон України від 18.10.2005 р. № 2982-IV // Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/3475.html>.
4. Кундря-Висоцька, О. П. Облікова система як індикатор корпоративного управління / О. П. Кундря-Висоцька, М. В. Сокіл // Регіональна економіка: Науково-практичний журнал. — 2007. — №N 2. — С. 172–176.
5. Кучер О.О. Теоретико-методологічні підходи до розробки індикаторів сталого землекористування в Україні [Текст]: научное издание / О.О. Кучер // Науковий вісник Національного аграрного університету. Вип. 104: Збірник наукових праць. — К.: НАУ, 2006. — С. 112–118.
6. Проект Держпрограми економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013–2014 роки [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244531552&cat_id=244276429.
7. Сеперович Н. Основні критерії та індикатори продовольчої безпеки [Текст] / Н. Сеперович // Бухгалтерія в сільському господарстві: Всеукраїнський щомісячний науково-практичний журнал. — 2005. — №1. — С. 16–19.
8. Формування і ефективність використання трудових ресурсів в сільськогосподарських підприємствах: монографія / О.Ю. Єрмаков, О.В. Величко; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. — К.: Аграр Медіа Груп, 2010. — 172 с. — Бібліогр.: 202 назв. — ISBN 978–966–2424–17–1. — укр.

Одержано 4.10.11

Закономерности общественного развития составляют основу научного прогнозирования и планирования. Методология экономического прогнозирования позволяет исследовать будущее в различных аспектах, а поэтому возможность исследования прогнозирования является достаточно эффективным и качественным для рынка труда сельской местности.

Ключевые слова: *закон, закономерности, прогнозирование, планирование, формирования, рынок, рынок труда.*

The regularities of social development are the basis of scientific prognostication and planning. The methodology of economic forecasting enables us to investigate various aspects of the future, and therefore the possibility of forecasting analyses is quite effective for labor market in rural area.

Key words: *law, regularities, forecasting, planning, formation, market, labor market.*

БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

О.С. ТРИГУБЕНКО

Аналізується стан державної підтримки аграрного сектора економіки України. Розглядаються основні проблеми в системі бюджетного фінансування аграрної сфери. Запропоновано заходи бюджетної підтримки вітчизняного АПК, з врахуванням світового досвіду.

В останні десятиріччя в світі спостерігається підвищена увага до питань продовольчої безпеки, як запоруки стабільності життєвого рівня населення. Більшість країн надають пріоритетності цьому питанню, збільшуючи державну підтримку сільгоспвиробників. Така ситуація вимагає формування адекватної аграрної політики, направленої на те, щоб вітчизняна аграрна галузь була не тільки конкурентоздатною, а й відігравала одну з провідних ролей на світовому агропродовольчому ринку. Актуальність дослідження посилюється тим, що з початку аграрної реформи в Україні майже четверта частина підприємств галузі залишається збитковими. Це зумовлює пошук нових підходів до формування й реалізації ефективною фінансовою політики сільського господарства країни та розробки напрямів впровадження відповідних практичних рекомендацій з метою забезпечення продовольчої безпеки країни, зміцнення її експортного потенціалу, створення сприятливих умов гідного життєвого рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало питань стосовно впливу державної підтримки на рівень виробництва сільськогосподарської продукції та стан сільгосптоваровиробників залишаються недостатньо дослідженими. Питанням державної підтримки аграрного сектора присвятили свої праці П.І.Гайдуцький, М.Я.Дем'яненко, М.Х.Корецький, А.В.Лісовий, М.Й.Малік, І.Г.Кириленко, П.Т.Саблук, М.А. Хвесик та ін. Проте, незважаючи на значимість державної підтримки аграрної сфери, в наукових дослідженнях недостатньо приділяється увага бюджетному фінансуванню та розподілу бюджетних дотацій. Потребує більшої уваги проблема підтримки фермерських та особистих селянських господарств.

Метою дослідження є визначення рівня та напрямів державної підтримки аграрного сектора економіки України, зокрема бюджетного фінансування, а також розробка пропозицій щодо подальшого вдосконалення бюджетної підтримки аграрної сфери.

Для виконання поставленого завдання нами в ході дослідження були використані методи порівняння, аналітичний, монографічний та економіко-статистичний.

Результати досліджень. Тенденції розвитку глобальних соціально-

економічних систем підтверджують важливість того, що сільське господарство є пріоритетною галуззю суспільства. За даними Міжнародної організації з розвитку сільського господарства і продовольчого забезпечення (FAO), останніми роками дедалі більше населення Землі потерпає від нестачі продуктів харчування. З кожним роком ця проблема набирає все більшого значення. Тому питання гарантування продовольчої безпеки вже сьогодні набувають особливого статусу в переважній більшості країн світу[3].

Ресурсний потенціал аграрної сфери України налічує 40,3 млн гектарів сільськогосподарських угідь, з них — 32,1 млн ріллі; на селі проживає 8,2 млн осіб працездатного віку та формується 70% роздрібного товарообігу.

Підприємства АПК дають 95% продовольчих ресурсів, за його рахунок формується понад 2/3 фонду товарів народного споживання [1].

Потенційна здатність вітчизняних земель до продовольчого забезпечення, за оцінками різних експертів, знаходиться у межах від 150 до 500 млн осіб. Враховуючи великий потенціал земель сільськогосподарського призначення, вітчизняне аграрне виробництво залишається серед провідних галузей економіки і забезпечує близько 8,2% ВВП, що майже вдвічі перевищує середньоєвропейський рівень [2]

У 2010р. частка сільського господарства у загальному обсязі валової доданої вартості всіх галузей економіки склала 8,2% (у 2009р. — 8,3%), а обсяг сільськогосподарського виробництва у фактичних цінах становив 184,9 млрд грн.

Водночас, аналіз основних показників економічної діяльності аграрного виробництва за 1990–2010 рр. свідчить, що за роки незалежності сфера сільськогосподарського виробництва не набула нових якісних стимулів для зростання. Виробництво валової продукції сільського господарства у 2010 році в порівнянні з 1990 роком (у порівняльних цінах 2005 р.) знизилось на 45,5 млрд грн, зокрема у секторі рослинництва — на 7,9 млрд грн, тваринництва — на 37,4 млрд грн., або на 31,1%, 11,8% та 47,2% відповідно.

Зазначені фактори, передбачають спрямованість вітчизняної аграрної політики на пріоритетність підтримки агропромислового виробництва, як основного напрямку розвитку вітчизняної економіки та потужного гравця на світовому агропродовольчому ринку.

Виходячи з цього досить важливу роль у розвитку аграрного сектора повинна відігравати держава, через механізми державної підтримки, проводячи реформи галузі та створюючи умови для ефективного виробництва сільськогосподарської продукції.

Основними законами, які регламентують державну підтримку розвитку сільського господарства в Україні є Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" від 24.06.2004 р. № 1877–IV та Закон України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" 18.10.2005 р. № 2982–IV.

В доповнення вищезазначених та інших законів Кабінет Міністрів

України постановою від 19.09.2007 р. № 1158 затвердив Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 року.

З метою подолання негативних тенденцій і створення ефективної діяльності АПК, за період незалежності України, Верховною Радою було прийнято 15 базових законів.

На підставі означених законодавчих актів в аграрній сфері України, на державному рівні сформувалася багатоканальна система підтримки галузі, яка включає різні механізми державної підтримки: субсидії на сільськогосподарське виробництво і матеріально-технічні ресурси; пільги в оподаткуванні; кредитування підприємств АПК з державною підтримкою; підтримка страхування урожаю сільгоспкультур; лізинг сільськогосподарської техніки з використанням бюджетних коштів; закупівлі сільгосппродукції і продовольства для державних потреб; регулювання продовольчого ринку за допомогою проведення закупівельних і товарних інтервенцій із зерном; захист економічних інтересів вітчизняних товаровиробників при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності у сфері АПК; підтримка аграрної науки.

На виконання законів Кабінетом Міністрів України приймається велика кількість розпорядчих документів та видаються накази Міністерства аграрної політики та продовольства України. Проте проведений аналіз засвідчує, що вимоги чинних законів не завжди дотримуються. Так, незважаючи на численні законодавчі та нормативні документи, які приймалися на підтримку сільськогосподарського виробництва, уряд та відповідне міністерство не створили дієвих механізмів фінансування з державного бюджету підтримки підприємств агропромислового комплексу.

Досвід високорозвинених країн свідчить, що їх агропромисловий комплекс формувався за участю держави і ефективність аграрного виробництва значною мірою залежить від рівня державної підтримки галузі.

Щорічна державна підтримка та субсидії сільського господарства в розвинених країнах оцінюється в 300 млрд доларів США, що перевищує суму експорту сільськогосподарських товарів всіх країн, що розвиваються. Фінансово-економічна криза 2008–2009 років вплинула на дотаційну складову сільськогосподарського сектору. Так в 2009 році частка державних субсидій у доходах аграріїв в країнах ОЕСР збільшилась. У середньому вона становила 22% від загальної суми надходжень, що на 1 відсотковий пункт більше, ніж 2008 року. Найвідчутніше зростання державної підтримки (у відсотках до загального прибутку) відбулося в 2009 році у Канаді (з 13% до 20%), Південній Кореї (46%/52%), Норвегії (60%/66%) та Швейцарії (57%/63%). У США державна підтримка сільгоспвиробників в 2009 році становила 10% їхніх прибутків проти 8% 2008 року; у ЄС — 24% проти 22% [6].

У більшості країн світу з ринковою економікою державна підтримка передбачає: забезпечення продовольчої безпеки, створення стабільної економічної ситуації в галузі, підтримку сільськогосподарських виробників на зовнішньому ринку, упередження негативних процесів міграції трудових ресурсів та інше.

Розвинені країни активно стимулюють національне сільське господарство, в якому витрати на виробництво одиниці продукції вищі за світові. У цьому разі враховуються імпортно-експортні можливості товаровиробників, а особливості механізму підтримки аграрного сектора в кожній країні залежать від фінансово-економічних, природних та зовнішньоекономічних умов.

Існуюча вітчизняна аграрна політика, на відміну від економічно розвинених країн, спрямована, в основному, на підтримку розвитку сільськогосподарського сектора через механізми оподаткування та бюджетні програми, які не впливають на цінову політику.

Як результат, фінансові ресурси, що отримують сільськогосподарські товаровиробники відповідно до державних програм, в короткий термін спрямовуються на оплату продукції, що споживається сільським господарством, яка через механізм диспаритетності цін, в рази здорожчена.

Обсяги державної підтримки, що спрямовуються у вітчизняний аграрний сектор, вкрай недостатні для підтримки ефективної діяльності галузі. У 2009 році загальний розмір бюджетної підтримки сільськогосподарських підприємств України становив лише 6,1% від обсягу виробленої валової сільськогосподарської продукції, що у 9 разів менше порівняно з 1990 роком (рівень тожних державних субвенцій у США становить 27%, у країнах ЄС — 45, Японії — 63%). Загальна бюджетна підтримка вітчизняного сільського господарства зменшилася у порівнянні з 2008 роком на третину. Обсяг кредитів становив 29%, у тому числі на пільгових умовах — лише 17%, а відсоткові ставки за кредитами банків істотно зросли і становили від 16 до 39% річних. Водночас, податкові платежі до Зведеного бюджету від сільськогосподарського сектору економіки зросли на 10%, від харчової промисловості — у півтори рази. Такий стан супроводжувався зниженням обсягів інвестицій у сільське господарство (за нашими розрахунками вони становили лише 48% рівня 2008 р.) та скороченням ємності внутрішнього продовольчого ринку внаслідок зменшення реальних доходів населення, які у 2009 р. знизилися майже на 10% [4].

За висновками міжнародних експертів, у 2008 році Україна посіла 132-е місце у світі за показником «ефективність державної політики у сфері АПК» (список із 134 країн завершують Україна, Венесуела і Зімбабве). Це означає, що приріст кредитних ресурсів в аграрну галузь, збільшення фінансової підтримки тваринництва і рослинництва (за 2003–2008 рр. — у 12,4 рази), тенденції до зростання обсягів іноземних інвестицій у сільське господарство (за 2001–2008 рр. у 6,6 рази) не сприяють процесам відтворення [5].

Загальна підтримка аграрної галузі у 2010 році за даними Міністерства аграрної політики та продовольства склала 24,6 млрд грн. За рахунок загального фонду надійшло 3623,3 млн (15%), стабілізаційного — 1622,0 млн (7%), спеціального — 2999,7 млн грн (12%). Загальна сума спеціального режиму оподаткування склала 16,4 млрд грн, або 66%, в тому числі від ПДВ

13,6 млрд грн (55%). Зниження податкового тиску внаслідок дії фіксованого сільськогосподарського податку склало 2,8 млрд грн, або 11% від загальної підтримки галузі (рис. 1).

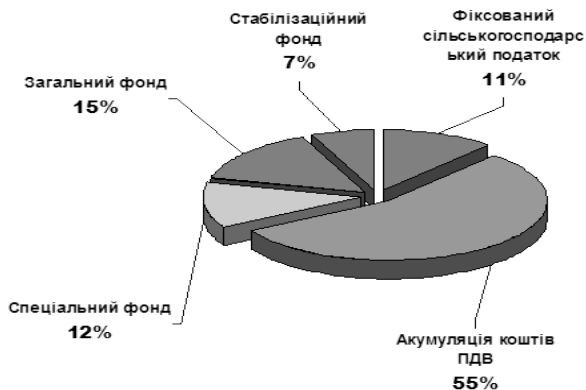

Рис. 1. Структура державної підтримки АПК у 2010 році

Для порівняння, у 2006 році на загальну підтримку аграрної галузі було виділено 12099,1 млн грн, прямі бюджетні виплати склали 6381,7 млн грн, або 52,6%, за рахунок пільгового режиму оподаткування отримано 5717,4 млн грн, або 47,4%, в тому числі за рахунок пільгового ПДВ — 3,6 млрд грн, або 30,0% від загального розміру підтримки, приріст у 2010 році до 2006 року склав майже 100%. Збільшення державної підтримки, в основному, відбулося за рахунок спеціального режиму оподаткування (у 2,9 рази). Застосування режиму непрямого оподаткування збільшило розмір державної підтримки у 3,7 рази, режиму прямого оподаткування на 134,7%. Водночас, прямі виплати збільшились лише на 15%.

За сучасних умов обмеження фінансування із загального фонду держбюджету значні суми видатків, за програмами підтримки розвитку підприємств галузі, були здійснені за рахунок коштів Спеціального та Стабілізаційного фондів. У 2010 році на зазначені цілі було виділено відповідно 3 млрд грн, що становило 12% від загального обсягу підтримки та 1622,0 млн грн, або (7%) від загального обсягу державного фінансування.

За весь період дії державних програм бюджетне фінансування видатків, як по Міністерству аграрної політики та продовольства в цілому, так в тому числі і по АПК і по підтримці сільськогосподарських підприємств, носило нестабільний характер.

Дані рис. 2 вказують, що в період з 2006 по 2010 роки фінансування бюджетних програм зросло з 6,4 млрд грн у 2006 році до 11,2 млрд у 2008 році з наступним зниженням до 8,6 млрд грн. у 2010 році. Бюджетна підтримка АПК мала аналогічний характер фінансування. Більш негативним, за досліджуваний

період, є стан фінансування державних програм, що спрямовуються безпосередньо на розвиток сільського господарства, Так, якщо у 2010 році у порівнянні з 2006 роком виплати за державними програмами в загальному по аграрній сфері збільшилися на 28%, по підприємствах АПК на 53% то державне фінансування програм підтримки сільськогосподарських підприємств зменшилось у 2 рази (з 2,7 млрд грн у 2006 до 1,3 млрд у 2010 році).

Рис. 2. Фактичне фінансування видатків на підтримку аграрного сектору економіки

Такий стан бюджетного фінансування став однією з причин того, що парк наявних комбайнів зношений на 82%. У результаті щорічні втрати зерна від несвоєчасного збирання зернових і зернобобових сягають від 2,5 до 3,4 млн тонн [4].

Асоціація "Український клуб аграрного бізнесу" прогнозує збитки аграріїв в обсязі 7,5 млрд гривень у разі відсутності державної підтримки на технічне переоснащення в 2011 році. За прогнозами асоціації, якщо в 2011 році держава не простимулює технічне переоснащення галузі, то втрати від використання старих непродуктивних комбайнів і тракторів можуть досягти 7,5 млрд гривень [7].

Найвагомішими напрямками фінансування сільського господарства є бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва, яка за досліджуваний період (2006–2010 рр.) склала 45,2% від загального державного фінансування сільськогосподарської галузі, або 7015,8 млн грн. Водночас, у 2010 відповідна програма була профінансована в розмірі 335,9 млн грн, що становить 20,8% від обсягу бюджетного фінансування 2006 року.

Висновки. Виходячи з вищенаведеного, стратегічною метою розвитку аграрного сектора повинно стати досягнення сталого та високоефективного аграрного виробництва. Для цього вітчизняна аграрна політика повинна бути зосереджена, саме на виробнику сільськогосподарської продукції. Нині найбільше бюджетної підтримки потребують дрібні виробники аграрної продукції. Тому пріоритетом в цій сфері повинна бути підтримка фермерських та особистих селянських господарств, які в більшій мірі за інших забезпечують продовольчу безпеку держави.

Інтеграція України в європейську спільноту змушує змінювати акценти, щодо державної підтримки, адже бюджетна підтримка лише сільського господарства є недостатньою для розвитку сільських територій. У відповідності з вимогами СОТ реформування державної підтримки передбачає більш чіткий розподіл бюджетного фінансування села і виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств, з надання пріоритетів у підтримці соціального спрямування та не передбачає підтримки через податкові преференції. Зазначене зумовлює розробити механізм повернення коштів від сплати сільськогосподарськими підприємствами ПДВ, як окрему бюджетну програму.

Враховуючи світовий досвід, держава повинна створити для сільськогосподарського виробництва сприятливі умови ведення бізнесу, змінивши пріоритети в інвестиційній, ціновій, страховій, кредитній політиці, підтримуючи в першу чергу дрібних сільськогосподарських товаровиробників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс України: офіційний Web-сервер Міністерства аграрної політики. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://test.minagro.gov.ua/reforms/Selo/Reform/reform25>.
2. Національна доктрина реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України (проект). Економіка АПК. — 2011. — № 4. — С.3–6.
3. Саблук П.Т. Концептуальні аспекти модернізації аграрного виробництва та розвитку сільських територій в Україні / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2010. — №8. — С. 3–9.
4. Собкевич О.В. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України./ Собкевич О. В. Русан В. М., Юрченко А. Д. Скороход В. О.// за ред. Я. А. Жаліла — К.:НІСД, 2011. — 39 с.
5. Соловійова Н. Формування системи державного планування розвитку сільського господарства України / Н. Соловійова // Економіка України 2010. — №8. — С. 11–20
6. Сухоруков А.І. Національна економічна безпека / А. І. Сухоруков, С. З. Мошенський, О. М. Петрук; за ред. д.е.н., проф., Заслуженого економіста України А. І. Сухорукова. — Житомир: ПП «Рута», 2010. — 384 с. — С. 189
7. <http://www.epravda.com.ua/> 10 вересня 2011,

Одержано 5.10.11

Ресурсний потенціал отечественной аграрной сферы в будущем может вывести Украину в лидеры на мировом агропродовольственном рынке. Учитывая опыт экономически развитых стран, отечественная государственная политика в аграрной сфере должна быть сосредоточена, именно на производителе сельскохозяйственной продукции. В современных условиях больше всего в бюджетной поддержке нуждаются мелкие производители сельскохозяйственной продукции, как наименее защищенные, в финансовом обеспечении субъекты экономических отношений. Поэтому приоритетом в этой сфере должна быть поддержка фермерских и личных крестьянских хозяйств, которые в большей мере за других обеспечивают продовольственную безопасность государства.

Ключевые слова: государственная поддержка, аграрная сфера, бюджетное финансирование, аграрный потенциал.

The resource potential of national agrarian sphere can make Ukraine one of the leaders on the world agricultural market in the future. Taking into account the experience of the developed countries it is the farm producer on whom the national agricultural policy must be concentrated. Under present-day conditions small farm producers need government support most of all, as they are the least financially protected economic agents. Therefore the support of farms and private households, that more than others ensure state food security, must be the priority in this sphere.

Key words: state support, agrarian sphere, budgetary financing, agrarian potential.

УДК 351.824.1:637

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

**Л.Д. ТУЛУШ, кандидат економічних наук
ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України**

В статті здійснено оцінку ефективності державної фінансової підтримки розвитку молочної галузі в Україні за різних форм: прямої — в рамках цільових бюджетних програм підтримки та непрямої — за рахунок застосування спеціальних режимів оподаткування, зокрема справляння ПДВ

Особливості функціонування аграрного сектора, його роль у забезпеченні продовольчої безпеки та сучасний стан розвитку сільського господарства України зумовлюють необхідність його державної підтримки.

Молокопродуктовий підкомплекс є невід’ємною складовою АПК, метою функціонування якого є задоволення потреб населення в молочних продуктах

відповідної якості. Важливість молокопродуктового підкомплексу визначається системою чинників, ключовими серед яких є: підприємства даного підкомплексу розміщені у всіх регіонах країни; продукція є незамінною складовою раціону харчування населення; молокопереробна промисловість є практично єдиним ринком збуту для виробників молока.

Однак, в останні роки, незважаючи на заходи, що застосовуються урядом, виробництво молока в Україні, як важлива складова аграрної галузі, залишається на низькому рівні і не забезпечує продовольчу безпеку країни по даному виду продукції.

Сучасна економічна наука нагромадила великий досвід з питань необхідності державної підтримки розвитку сільського господарства, формування відповідних механізмів її реалізації тощо. Різні аспекти державного регулювання та підтримки аграрного сектору економіки в рамках різних форм — прямої та непрямої, в тому числі і молочної галузі знайшли своє відображення у наукових працях відомих вітчизняних дослідників, зокрема В. Березовського, М. Дем'яненка, А. Діброви, Д. Деми, Б. Пасхавера П. Саблука, Л. Синявської, І. Кобути, Н. Ущипівської та інших вітчизняних дослідників.

Методика досліджень. В статті використано економіко-статистичні методи дослідження, зокрема монографічний, порівняння, табличний та графічний.

Метою даної статті є оцінка ефективності державної фінансової підтримки розвитку молочної галузі в Україні за різних форм: прямої — в рамках цільових бюджетних програм підтримки та непрямої — за рахунок застосування спеціальних режимів оподаткування, зокрема справляння ПДВ.

Господарськими об'єктами дослідження виступають сільськогосподарські товаровиробники та переробні підприємства України.

Результати досліджень. Протягом тривало періоду вітчизняне молочне скотарство переживає глибоку системну кризу і зазнає значних руйнівних змін.

Як приклад, через скорочення поголів'я у всіх категоріях господарств (рис. 1) та зменшення продуктивності корів у с.-г. підприємствах виробництво молока скоротилось на 3,1% і склало 11,2 млн т.

Нині в Україні виробництво молока зосереджено в господарствах різних організаційно-правових формах власності. Основну пропозицію формують підприємства великотоварного і дрібнотоварного секторів, тобто великі спеціалізовані промислово-переробні підприємства та дрібні приватні фірми, фермерські господарства і підсобні господарства населення.

Причому слід зазначити, що 78% від загальної кількості корів перебувають у ОСГ (лише 22% корів утримуються сільськогосподарськими підприємствами), крім того, переробні підприємства із загального обсягу молока близько 70% закуповують у населення.

Як наслідок, забезпечення виконання завдання підвищення рівня виробництва молока в Україні потребує реалізації виваженої політики державної фінансової підтримки.

тис.
голів

□ сільськогосподарські підприємства

□ господарства населення

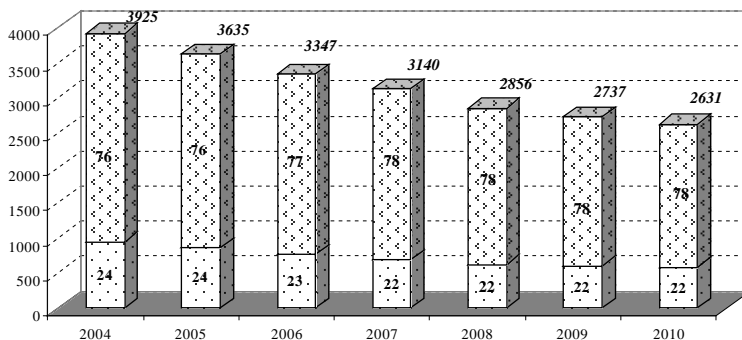

Рис. 1. Динаміка та структура поголів'я корів за категоріями господарств в Україні

[Складено за даними Державного комітету статистики України].

Така підтримка здійснюється в Україні як через реалізацію цільових бюджетних програм підтримки (пряма форма), так і за рахунок застосування спецрежимів оподаткування, зокрема справляння ПДВ (непряма форма).

Невід'ємною складовою останньої ось вже друге десятиріччя є механізм виплати дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за рахунок податкових зобов'язань з податку на додану вартість м'ясо- та молокопереробних підприємств.

Такий механізм є формою позабюджетного фінансування збиткових виробництв (якими є виробництво молока та м'яса в Україні) з метою відшкодування їх витрат, які не можуть компенсуватися за рахунок виручки від реалізації. Обсяги дотацій сільгосптоваровиробникам за рахунок ПДВ переробних підприємств в цілому за досліджуваний період мають сталу тенденцію до зростання і у 2010 р. становили близько 2,5 млрд грн, лише у 2009 р. розмір дотацій скоротився майже у двічі порівняно з попереднім роком, що пов'язано перш за все з відміною нульової ставки ПДВ за операціями з поставки молока та м'яса на промислову переробку (рис. 2). При цьому слід зазначити, що частка дотацій на молоко у загальній сумі дотацій за рахунок коштів ПДВ є переважаючою і становить в середньому 67%.

За результатами роботи у 2010 р., сільськогосподарські підприємства України реалізували на переробні підприємства 1857,6 тис. тонн молока, за середньозваженою ціною 2949,6 грн/тонну. Дотація за 1 тону молока збільшилась з 248 грн у 2009 р. до 403 грн у 2010 р. і складала 13,6% у закупівельній ціні для переробних підприємств (рис. 3).

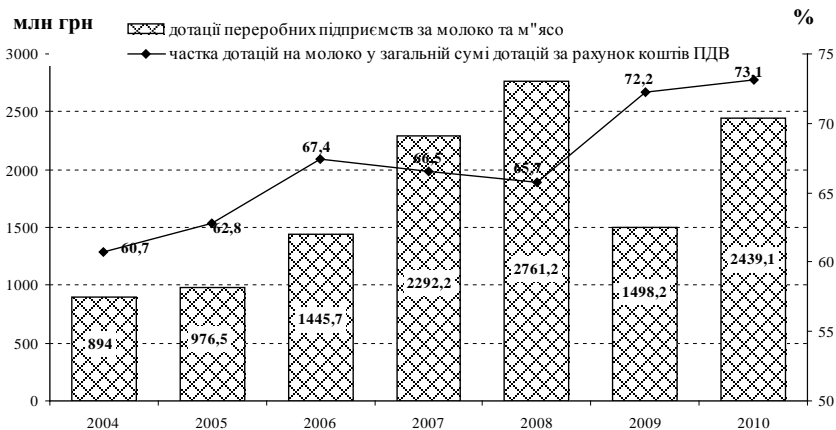

Рис. 2. Обсяги дотацій сільгосптоваровиробникам за рахунок ПДВ переробних підприємств та частка в них дотацій на молоко
[Складено за даними ДПА України].

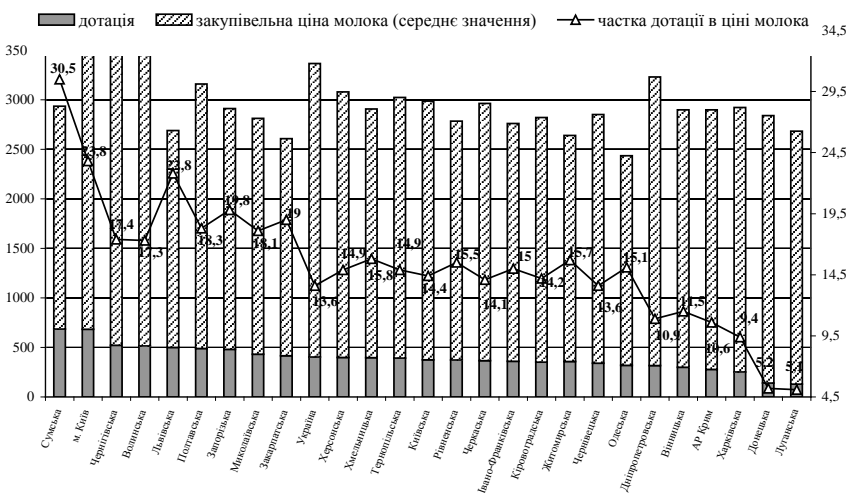

Рис. 3. Дотації за рахунок коштів ПДВ переробних підприємств у закупівельних цінах молока в розрізі областей (дані 2010 р.)
[За даними ДПА та Держкомстату України].

Значне підвищення оптово-відпускних цін підприємствами-виробниками молочних продуктів протягом 2010 р. на 20,4% забезпечило

автоматичне зростання й сум ПДВ, що направлялися до виробників молочної сировини у вигляді дотацій. Так, якщо сума дотації за 1 тону молока, реалізованого сільгосп підприємствами на переробку у 2009 р. складала 248 грн, то у 2010 р. ця сума зросла на 63% та становила 403 грн.

У розрізі областей розмір дотацій у 2010 р. коливався від 132 грн/т у Луганській області до 686 грн/т у Сумській.

Як видно з даних рис. 4, в динаміці розмір дотацій на молоко за рахунок податкових зобов'язань з ПДВ суттєво зростає і у 2010 р. (останній рік функціонування даного механізму підтримки) становив майже 700 грн на 1 корову в цілому по Україні.

Рис. 4. Розмір дотацій на молоко за рахунок ПДВ переробних підприємств сільськогосподаровиробникам в розрахунку на одну голову корови
[Складено за даними ДПА та Держкомстату України].

Податковий кодекс [1] з 2011 року змінив механізм дотування виробників молока та м'яса у живій вазі за спеціальним режимом оподаткування ПДВ. Як наслідок, відповідно податкових новацій кошти від переробників (суми ПДВ, що повинні сплачуватися ними до бюджету), замість прямого перерахунку до виробників сировини, акумулюються у Спеціальному фонді Державного бюджету і надаються як державна підтримка тваринництва. Сума, що закладена на ці цілі у поточному році становить 2,03 млрд грн.

Спочатку пропонувалося надавати дотацію на голову корів, але згодом, Уряд дійшов висновку, що дотуватиметься все-таки одиниця продукції, як і було раніше. Постановою КМУ від 2 березня 2011 р. № 181 [3] було затверджено Порядок надання цієї дотації. Її фіксований рівень на молоко для сільськогосподарських виробників становить 350 грн на 1 тону, для особистих господарств населення — 300 грн.

Як видно з даних рис. 5, рішення законодавців трансформувати механізм

підтримки з позабюджетної форми у пряме бюджетне фінансування призвів до суттєвого зниження сум дотацій. Якщо у I півр. 2010 р. суми дотацій з ПДВ, що були виплачені переробними підприємствами по м'ясу і молоку разом по Україні склали майже 1 млрд грн, по Черкаській обл. 54,3 млн грн., то у I півр. 2011 р. суми ПДВ перераховані переробниками до спец-фонду держбюджету для подальшої виплати дотацій виробникам молока та м'яса зменшилися більш як у 3,5 рази по Україні та у 5 раз по Черкаській обл.

- сплачено ПДВ постачальникам молока та м'яса за півріччя 2010 р.
- ▨ сплачено ПДВ до спецфонду держбюджету за півріччя 2011 р.

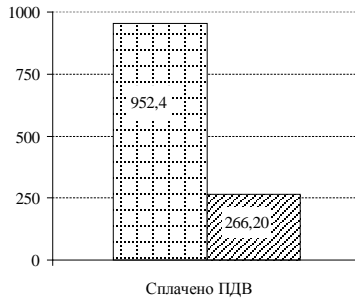

Рис. 5. Суми ПДВ переробних підприємств, що направлялись на виплату дотацій у I півріччі 2010–2011 рр. млн грн
[Складено за даними ДПА України].

Таким чином з огляду проведених змін — трансформації підтримки виробників молока та м'яса з непрямої (за рахунок спеціального способу функціонування ПДВ у вигляді спецрежимів його справляння у сфері агропромислового виробництва) у пряму форму підтримки (через цільові бюджетні програми) державна підтримка виробників молока суттєво погіршилася.

По-перше, це пов'язано зі зміною розміру дотацій в сторону зменшення (рівень дотації для сільгосп підприємств у абсолютному вимірі у середньому знизився на 53 грн на тонні у 2011 р. порівняно з 2010 р.).

По-друге, втрачено усі плюси діючого раніше механізму, зокрема ключовими серед яких були: автоматичність виплат сум підтримки; щомісячну індексацію; відсутність розподільчої вертикалі.

По-третє, особисті господарства населення, з огляду на значні грошові затрати та витрати часу для отримання дотації, можуть взагалі від неї відмовитися.

Отже, за результатами проведеного дослідження встановлено, що основна програма підтримки — 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва», за якою передбачено майже 80% фінансування заходів з розвитку молочної галузі, поки не працює.

В результаті, акумульованих у спецфонді коштів явно недостатньо для здійснення передбачених програмою заходів (їх не вистачить навіть на фінансування ключового напрямку підтримки — виплати дотацій за реалізоване переробним підприємствам молоко (якщо виходити з орієнтованих обсягів поставок молока на переробні підприємства на рівні 4,8 млн т, структури поставок молока, що склалася (70% — ОСГ, 30% — с.-г. підприємства), та передбачено урядовою поставною рівня дотацій (0,35 грн для с.-г. підприємств, 0,3 грн для ОСГ), необхідно спрямувати близько 1,5 млрд грн. Водночас, за I півріччя 2011 р. у спецфонді за даним джерелом сформовано лише 266,2 млн грн.

Висновки. Прийняття Податкового кодексу призвело до певних змін у механізмі підтримки виробників молока та м'яса — трансформації спецрежиму дотування виробників молока та м'яса за рахунок коштів ПДВ у «комбіновану» форму (поєднує непрямую форму з прямим бюджетним фінансуванням).

Разом з тим, за результатами дослідження встановлено, що така трансформація спецрежиму дотування виробників молока та м'яса переробними підприємствами за рахунок коштів ПДВ у пряме бюджетне фінансування виявилась малоефективною та призвела до зменшення дотаційних сум (у 2011 р. порівняно з попереднім роком розмір підтримки виробників молока скоротиться на 15% на тонні). Причому значно зменшилися суми ПДВ перераховані переробниками до спецфонду держбюджету для подальшої виплати дотацій виробникам молока та м'яса по Україні більш як у 3,5 рази.

Виходячи з вищезазначеного, режиму виплати дотацій переробними підприємствами сільськогосподарським товаровиробникам за здану на переробку молочну та м'ясну сировину альтернативи поки-що не має і його відміну з 1 січня 2011 р. слід визнати передчасною.

Практична реалізація таких змін, шляхом трансформації непрямой підтримки (за рахунок специфічного використання механізму ПДВ) виробників молока та м'яса на пряму бюджетну підтримку, позбавила галузь єдиної ефективно працюючої системи підтримки та скасувала найбільш дієві заходи державного сприяння розвитку аграрного сектору економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http // Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”](http://Ліга:еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”). — 2010.
2. Про нарахування податку на додану вартість, що сплачується до державного бюджету переробними підприємствами: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2011 р. N 246 [Електор. ресурс]. — Режим доступу: [http // Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”](http://Ліга:Еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”). — 2011.
3. Про затвердження розмірів виплат для надання державної підтримки галузі тваринництва на 2011 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від

- 02.03.2011 р. N 181 [Електор. ресурс]. — Режим доступу: [http // Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”](http://Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”). — 2011.
4. Кобута І.В. Аграрна політика підтримки сільського господарства — нові виклики в зв'язку із вступом України до СОТ / І.В. Кобута // Облік і фінанси АПК. — 2008. — № 3. — С. 32–39.
 5. Синявська Л.В. Проблемні аспекти застосування спецрежиму адміністрування ПДВ в сільському господарстві / Л. В. Синявська // АгроІнКом. — 2005. — № 7. — С. 23–26.
 6. Ущапівська Н.М. Проблеми дотування сільськогосподарських товаровиробників через податок на додану вартість / Н. М. Ущапівська // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. — К.: [б.в.], 2004. — Вип. 4 (35). — С. 96–100.

Одержано 6.10.11

Осуществлена оценка эффективности государственной финансовой поддержки развития молочной отрасли в Украине при разных ее формах. Установлено, что трансформация спецрежима дотирования производителей молока и мяса перерабатывающими предприятиями за счет средств НДС в прямое бюджетное финансирование оказалась малоэффективной и привела к уменьшению дотационных сумм. Доказано, что режиму выплаты дотаций перерабатывающими предприятиями сельскохозяйственным товаропроизводителям за сданную на переработку молочного и мясного сырья альтернативы пока-что не имеет и его отмену с 1 января в 2011 г. следует признать преждевременной.

Ключевые слова: государственная финансовая поддержка, прямая поддержка производителей молока и мяса, специальные режимы налогообложения, режим дотирования, НДС, налоговая поддержка.

The evaluation of effectiveness of state financial support of the development of dairy sector in Ukraine in its various forms is carried out. It was established that the transformation of special regime of subsidizing milk and meat producers by processing enterprises at the expense of the VAT into direct budget funding appeared to be ineffective and led to a decrease of subsidy amounts. It was proved that the mode of payment of subsidies by processing enterprises to agricultural producers for the provided milk and meat does not have the alternatives yet and its cancellation on 1January2011 should be considered as untimely.

Key words: state financial support, direct support of milk and meat producers, special tax regimes, subsidy regime, VAT, tax support.

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ І ТЕНДЕНЦІЙ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ САДІВНИЦТВА УКРАЇНИ

О.С. ТУПЧІЙ, аспірант

Розглянуто сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку галузі садівництва. Проаналізовано основні канали реалізації продукції садівництва сільськогосподарськими підприємствами та обґрунтовано напрями удосконалення їх діяльності на ринку.

Садівництво є традиційною галуззю сільського господарства України. Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови для вирощування плодових і ягідних культур, вигідне геополітичне розташування, традиції українців щодо вирощування садів та додаткове забезпечення трудовими ресурсами вивели Україну на чільне місце серед держав Європи з розвиненим садівництвом.

Дослідженню стану галузі садівництва та питанням її розвитку присвячено праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема, П.Ф. Дуброви, О.Ю. Єрмакова, К.В. Мазур, Т.А. Маркіної, В.А. Рульєва, О.М. Шестопаля, А.І. Шумейка, О.О. Яцух та інших. Вище згадані автори зробили вагомі внески та надали слушні пропозиції щодо питань розвитку галузі. Однак тема залишається досить актуальною, особливо після вступу України до СОТ, коли з'явилися більш суворі вимоги щодо відповідності якості плодоягідної продукції міжнародним стандартом.

Методика дослідження. Метою дослідження є аналіз сучасного стану галузі садівництва в Україні, його оцінка, а також пошук рішень щодо подальшого розвитку даної галузі. Для розв'язку поставленої задачі використовувалися методи порівняння, системного аналізу і синтезу, узагальнення.

Результати досліджень. Найбільш сприятливими умовами виробництва плодів характеризується Степова зона України, де набули розвитку спеціалізовані підприємства в приміських зонах Криму, Закарпаття, Одещини, Миколаївщини, Херсонщини. Ці південні регіони мають свої мікрозони для промислового виробництва таких плодів як абрикос, персик, черешня, які мають надто обмежений ареал вирощування у північних регіонах. Проте, крім південних областей сприятливими умовами для розвитку товарного садівництва відзначається Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Полтавська, Черкаська, Чернівецька області, що можуть задовольняти потреби в плодах і ягодах за рахунок власного виробництва.

Навність плодово-ягідних насаджень, здатних продукувати необхідну кількість садівничої продукції високої якості, є важливою передумовою ефективного функціонування плодопродуктового підкомплексу, адже обсяги

виробництва плодів і ягід визначаються динамікою кількісного і якісного складу плодоносних насаджень. Тому оцінку розвитку галузі доцільно, починаючи з оцінки площ насаджень та їх розміщення (табл.1). Під впливом загальної економічної кризи в АПК в останні роки в садівництві спостерігається стійка тенденція до скорочення площ промислових насаджень, а у більшості підприємств ця галузь повністю зникла.

1. Динаміка площі, урожайності та валового збору плодів та ягід в Україні за природно-економічними зонами за роками [5]

Природно-економічні зони	Рік						Відхилення 2010р. від 1990р.
	1990	1995	2000	2008	2009	2010	
Площа, тис. га							
Степ	265,90	246,50	157,80	88,40	85,50	80,80	-185,10
Частка регіону, %	39,11	38,70	41,75	37,87	37,37	36,20	-2,91п.п
Лісостеп	275,40	260,90	141,00	78,70	78,10	89,10	-186,30
Частка регіону, %	40,51	40,96	37,30	33,72	34,13	39,92	-0,59п.п
Полісся	138,60	129,50	72,70	54,40	54,20	54,90	-83,70
Частка регіону, %	20,39	20,33	19,23	23,31	23,69	24,60	4,21п.п
Україна	679,80	636,90	378,00	233,40	228,80	223,20	-456,60
Урожайність, ц з 1 га							
Степ	52,31	28,04	49,26	69,74	55,60	76,91	24,60
Лісостеп	34,29	23,79	23,70	70,52	97,20	82,09	47,80
Полісся	40,87	45,22	46,93	61,14	70,77	71,71	30,84
Україна	42,68	29,79	38,43	64,44	70,72	78,25	35,56
Валовий збір, тис. т							
Степ	1390,90	691,10	777,30	616,50	475,40	621,40	-769,50
Частка регіону, %	47,93	36,42	53,51	40,99	29,38	35,58	-12,35п.п
Лісостеп	944,30	620,70	334,10	555,00	759,10	731,40	- 212,90
Частка регіону, %	32,54	32,71	23,00	36,90	46,91	41,88	9,34п.п
Полісся	566,50	585,60	341,20	332,60	383,60	393,70	-172,80
Частка регіону, %	19,52	30,86	23,49	22,11	23,71	22,54	3,02п.п
Україна	2901,70	1897,40	1452,60	1504,10	1618,10	1746,50	-1155,20

Найбільше їх скорочення відбулося в 2008–2010 р. в порівнянні з 1990 р., коли з господарського обороту вибуло відповідно 446,4 та 456,60 тис. га промислових садів. Аналогічна ситуація простежується за зонами та областями. Загрозливою є тенденція до скорочення площ промислових плодівих

насаджень на Поділлі, Закарпатті, Наддністрянщині і в Криму, де найкращі умови для промислового вирощування плодів і ягід [4]. В цілому в Україні у 2008–2010 роках у порівнянні з 1990–2000 роками площа плодкових насаджень зменшилась у 35 разів.

Зростання урожайності у сільськогосподарських підприємствах України у 2010 р. до 78,25 ц/га обумовило збільшення валового збору плодів і ягід, який становив 1618,10 тис. тонн. Так, у 2010 р. в порівнянні з 2009 р. вітчизняним аграріям вдалося збільшити виробництво плодово-ягідної продукції до 128,4 тис. тонн. У цьому ж році, вітчизняні аграрії збільшили площі насаджень плодкових і ягідних культур на 11% (було закладено 2998 га садів). Разом з тим, завдяки фінансовій підтримці Міністерства аграрної політики та продовольства України до 2025 р. виробництво плодово-ягідних культур планується збільшити майже у 8 разів (до 2257 тис. тонн) у порівнянні з 2010 р. Так, в 2015 р. планується збільшити плодово-ягідне виробництво в Україні в 1,5 раза (до 436,6 тис. тонн), до 2020 р. — в 4 раза (до 1118,7 тис. тонн), у 2025 р. очікується валове виробництво майже в 8 разів більше (до 2257 тис. тонн) у порівнянні з 2010 р. Такий рівень зростання виробництва плодово-ягідної продукції можна буде забезпечити, вважають у Міністерстві, завдяки ефективній реалізації Державної програми фінансової компенсації витрат на садівництво, яка передбачена до 2025 р. [1].

Незважаючи на збільшення валового збору плодів та ягід, Україна за показником урожайності значно відстає від розвинутих країн світу, які мають аналогічні природно-кліматичні умови та менш родючі ґрунти (табл. 2).

2. Урожайність плодів, ягід та винограду, ц з 1 га [5]

Країна	1990р.	1995р.	2000р.	2007р.	2008р.	2009р.	Відхилення 2009р. від 1990р.
Україна	45,4	30,4	41,2	59,1	63,1	69,6	+24,2
Австрія	100,1	104,1	131,6	214,2	202,8	196,4	+96,3
Великобританія	104,4	103,3	117,2	140,1	141,9	140,1	+35,7
Греція	114,5	126,5	133,5	150,8	136,7	116,2	+1,7
Італія	111,6	115,6	131,2	143,6	135,1	139,6	+28
Німеччина	134,6	124,5	168,8	161,9	161,1	169,4	+34,8
Польща	54,3	59,4	57,8	46,3	98,3	93,1	+38,8
Швейцарія	201,1	148,6	211,3	225,6	226,9	226	+24,9
Білорусь	...	33,3	33	59	64,5	75,1	–
Російська Федерація	...	31,3	41,4	55,1	53,6	44,3	–
Весь світ	85,5	87,2	96,4	106	105,4	105,6	+20,1

Урожайність плодкових і ягідних насаджень є важливим показником продуктивності садівництва, рівень якого зумовлюється комплексом організаційних і технологічних чинників. Підвищення урожайності дає

можливість одержати потрібну кількість продукції з менших площ.

Основними причинами низької урожайності плодоягідної продукції в Україні порівняно із зарубіжними країнами в останні роки є порушення технології виробництва плодів, пов'язане з дефіцитом обігових коштів у сільськогосподарських підприємствах, диспаритетом цін на сільськогосподарську та промислову продукцію. Крім того, продуктивність галузі значно залежить від віку насаджень, 31,4% плодкових насаджень в 1998р. використовувалися понаднормативний строк [7]. У цей період значно скоротився платоспроможний попит населення і звузився ринок плодоягідної продукції, що значно зменшило фінансові можливості сільськогосподарських підприємств щодо відтворення насаджень.

До першої половини 80-х років поставки українських плодів і ягід до Союзного фонду зростали і в середньому становили понад 200 тис. тонн. З послабленням міжреспубліканських експортних зв'язків вони поступово почали зменшуватись і до 2004 р. були практично повністю призупинені. В останні роки спостерігаються суттєві зміни товарної структури експорту та збільшення обсягів постачань на зовнішні ринки. Найбільшу питому вагу у експорті займали горіхи та заморожені плоди (табл. 3). Основними покупцями української продукції були: горіхи — країни Близького Сходу (55%); яблука — Росія (99%); кавуни та дині — країни ЄС–27 (69%), Білорусь (26%) [2].

3. Рух і забезпеченість плодоягідною продукцією, виноградом, тис. т [5]

Показник	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Відхилення 2009 р. від 1990 р.
Виробництво	2355	1966	2133	1829	1919	2087	2154	-201
Зміна запасів на кінець року	120	201	297	52	245	131	10	-110
Імпорт	309	179	860	1254	1235	1139	1130	+821
Усього ресурсів	2544	1944	2696	3031	2909	3095	3274	+730
Експорт	31	88	305	370	252	284	353	+322
Витрачено на корм	71	47	63	55	48	50	54	-17
Втрати	143	34	128	111	113	123	116	-27
Переробка на вино	578	336	450	537	486	537	548	-30
Фонд споживання	1721	1439	1750	1958	2010	2101	2203	+482

Оцінюючи сучасний стан промислового садівництва України з погляду вимог ринку, доводиться констатувати, що галузь при сприятливих ґрунтово-

кліматичних умовах для експортного спрямування за більшістю показників не може конкурувати з європейськими країнами [3]. У 2010 р. до України було імпортовано 1130 тис. тонн плодів та ягід, що на 821 тис. т більше, ніж у 1990 р., а експорт збільшився на 322 тис. і становив 353 тис. т [2].

З переходом сільського господарства України на ринкові відносини у торгівлі продукцією садівництва відбулися значні зміни. Скасування державного замовлення та згортання роботи заготівельної мережі споживчої кооперації зумовили різке зменшення обсягу продажу плодів і ягід, а також значні зміни в каналах реалізації. Спостерігається чітка тенденція до зменшення закупівлі плодоягідної продукції переробними підприємствами та збільшення реалізації плодів і ягід на ринку, комерційним структурам, а також в рахунок оплати праці (табл. 4).

4. Структура реалізації плодів і ягід сільськогосподарськими підприємствами України, % від загального обсягу реалізації [5]

Рік	Переробним підприємствам	Видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток)	Населенню в рахунок праці	На ринку	За іншими напрямками
1990	86,76	–	3,43	9,79	0,03
1995	40,41	–	14,65	40,57	4,37
2000	16,07	0,67	22,67	49,83	10,76
2005	13,50	0,41	5,98	32,92	47,19
2007	26,74	0,29	3,70	28,56	40,70
2008	30,59	0,10	2,15	28,12	39,03
2009	32,13	0,11	1,61	29,25	36,90
2010	25,09	0,04	0,74	25,09	49,05

Якщо у 1990 р. переробним підприємствам було реалізовано 996,5 тис. тонн (86,76%) плодів і ягід, то у 2010 р. — лише 57,9 тис. тонн (25,09%). Негативні чинники у реалізації продукції зумовили руйнування оптового ринку плодоягідної продукції [6]. На його місці виникла велика кількість стійких ринків, які побудовані на посередницькій діяльності у сфері збуту цієї продукції та привласненні значної частки прибутку, створеного в сільськогосподарських підприємствах.

В забезпеченні сталого розвитку садівництва в країні провідна роль повинна належати державному регулюванню ринку плодів і ягід через законодавчу базу та економічний механізм планування. В цілому політика держави в цій галузі повинна бути спрямована на розвиток великотоварного спеціалізованого виробництва.

Висновки. Стабільність виробництва плодів і ягід у сільськогосподарських підприємствах досягається лише за умов планомірного відтворення плодкових і ягідних насаджень, яке полягає у своєчасному

оновленні плодоносних насаджень, які через фізичне чи моральне зношення мають бути замінені новими.

Тенденція зміни площ плодоягідних насаджень в загальному є негативною, зокрема надто високою є питома вага насаджень у плодоносному віці, велика частка насаджень, які використовуються понад нормативний строк, досить низька питома вага молодих ще неплодоносних насаджень, зрідженість садів. Причиною скорочення площ насаджень є те, що в переважній більшості в сільськогосподарських підприємствах багаторічні насадження або зовсім не закладаються, або площі їх закладки значно нижчі нормативу їх простого відтворення через відсутність власних нагромаджень.

Першим кроком виходу з кризової ситуації у галузі є державний протекціоналізм, основними складовими якого мають стати цільове кредитування, створення сприятливих умов для залучення інвестицій та збільшення бюджетних асигнувань на розвиток садівництва.

Актуальність відродження, стабілізації та подальшого розвитку садівництва України зумовлена потребою повного забезпечення внутрішнього ринку плодоягідною продукцією та найповнішого використання експортного потенціалу галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виробництво плодів і ягід у 2010 році / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://biz.liga.net>.
2. Виробництво продуктів садівництва в Україні / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.agrievent.com.ua.
3. Григоренко А.І. Стан і проблеми функціонування плодоягідного ринку в Україні / А.І. Григоренко // Економіка АПК. — 2005. — № 9. — С. 132–138.
4. Карпуша Н.Ю. Аналіз тенденцій та оцінка сучасного рівня виробництва плодів кісточкових культур у зоні Південного Степу України / Н.Ю. Карпуша // Економіка АПК. — 2005. — № 4. — С. 61–65.
5. Статистичний щорічник "Сільське господарство України" за 2010 рік: Держ. ком. стат. України / Під заг. кер. Ю.М. Остапчука. — К., 2009. — 314 с.
6. Рульєв В.А. Формування вітчизняного ринку продукції садівництва / В.А. Рульєв // Економіка АПК. — 2004. — № 9. — С. 122–126.
7. Чорнодон В.І. Відтворення плодоягідних насаджень як передумова ефективного функціонування галузі / В.І. Чорнодон // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 64–67.

Одержано 7.10.11

Стабільність виробництва плодів і ягід в сільськогосподарських підприємствах досягається при умовлях планомерного воспроизводства плодовых и ягодных насаждений, которое заключается в своевременном

обновлении плодосных насаждений, которые из-за физического или морального износа должны быть заменены новыми. Главным заданием является возрождение отрасли и ориентация ее на производство плодосной продукция для обеспечения спроса на внутреннем и внешнем рынках. Экспортные возможности промышленного садоводства необходимо учитывать в стратегии развития отечественного плодосного комплекса АПК.

Ключевые слова: продукция садоводства, воспроизводство, экспорт-импорт плодосной продукции, реализация плодов и ягод.

The stability of fruit and berry production at agricultural enterprises is achieved through balanced reproduction of fruit and berry plantations, which consists in timely renovation of fruit-bearing plantations, which due to their physical or functional depreciation should be replaced. The main task is to revive the industry and focus it on fruit production to meet the demand at the domestic and foreign markets. The export opportunities of fruit production should be considered in the strategy of development of domestic fruit agribusiness complex.

Key words: fruit produce, reproduction, export-import of fruit produce, sales of fruits and berries.

УДК 364:331.22:631.1

СОЦІАЛЬНИЙ ПАКЕТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

О.С. ФРОТЕР, аспірант

Досліджено сутність соціального пакету як прояву соціальної відповідальності аграрного бізнесу. Проаналізовано його основні складові та особливості запровадження у сільськогосподарських підприємствах. Обґрунтовано необхідність та дієвість соціального пакету.

Сучасне суспільство диктує нові вимоги, за якими повинні працювати аграрні підприємства. Все більшого значення у забезпеченні конкурентоздатності, досягненні високої продуктивності та прибутковості сільськогосподарського виробництва починають відігравати соціально-відповідальні функції підприємства. Подібна трансформація суспільних цінностей та пріоритетів вимагає внесення змін до діючої практики управління аграрними підприємствами, забезпечення інтеграції в їхню діяльність принципів, методів та інструментів соціальної відповідальності.

Одним з інструментів вдосконалення мотиваційного забезпечення процесу управління та підвищення соціальної відповідальності аграрного бізнесу може бути запровадження соціального пакету як інтегруючого методу

стимулювання праці в сільській місцевості.

Розгляду різних аспектів формування та використання соціального пакету присвячені роботи відомих вчених-економістів, зокрема Д. Богині, А. Власової, А. Колота, О. Кузнецової, С. Мельник, І. Новак та інших. Як свідчить практика, нагромаджений обсяг наукових досліджень не в повній мірі розкриває особливості впровадження соціального пакету в аграрних підприємствах і потребує подальшого розгляду.

Метою статті є опрацювання теоретичних основ розуміння сутності соціального пакету та обґрунтування його необхідності та дієвості в аграрних підприємствах.

Методика досліджень. Теоретичною і методичною основою дослідження послуговували напрацювання вітчизняних і зарубіжних вчених, законодавча база з регулювання трудових відносин. У процесі дослідження використані такі наукові методи: класифікаційно-аналітичний, монографічний, абстрактно-логічний, статистико-економічний, порівняння та узагальнення.

Результати досліджень. Основні елементи соціального захисту працівників підприємства містить соціальний пакет, який обумовлює створення сприятливих і безпечних умов праці, участь працівників в управлінні підприємством, розвиток і використання творчої ініціативи всіх категорій працівників та їх кар'єрне зростання, підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня працівників, поліпшення їх житлових і культурно-побутових умов, створення в колективі сприятливого клімату тощо [1].

На думку Н. Міцкевича, «...соціальний пакет — це винагорода, яка надається роботодавцем своїм працівникам у відповідності до норм законодавства, а також та винагорода, яку роботодавець пропонує своїм працівникам з метою стимулювання персоналу на більш ефективну працю, його залучення, утримання та розвиток лояльності працівників до підприємства...» [5, С. 83]. І. Новак характеризує соціальний пакет у широкому сенсі як «...надання роботодавцем працівнику благ у вигляді пільг, компенсацій, привілеїв і соціальних гарантій понад розмір його основної заробітної плати. З точки зору трудового законодавства матеріальні блага, що формують соціальний пакет, можуть розглядатися як елементи заробітної плати, що відносяться до додаткової заробітної плати й інших заохочувальних і компенсаційних виплат. При цьому у структурі загальної винагороди окремі складові соціального пакету є інструментом немонетарної або непрямой матеріальної винагороди...» [6, С. 6].

Соціальний пакет аграрного підприємства складається із базових соціальних гарантій, передбачених законодавством про працю та соціальне забезпечення, а також додаткових матеріальних благ, надання яких здійснюється за ініціативою роботодавця. Відповідно до ст. 9–1 Кодексу законів про працю України підприємства, установи, організації у межах своїх повноважень і за рахунок власних коштів **можуть** встановлювати додаткові, порівняно із законодавством, трудові соціально-побутові пільги для

працівників [7]. Згідно зі ст. 5 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», окремі компоненти соціального пакету можуть бути віднесені до складу валових витрат виробництва. Перелік матеріальних благ, що входять до соціального пакету, порядок та умови надання їх працівнику можуть бути передбачені безпосередньо у трудовому договорі (при укладенні його письмовій формі), а також у колективному договорі та відповідних внутрішніх нормативних актах підприємства [6].

Вибір того або іншого елемента, його включення до соціального пакету залежить від низки факторів. Чинниками, що впливають на структуру соціального пакету, є: цілі та стратегія підприємства; його поведінка на ринку праці; стан ринку праці та загальні тенденції на ньому; етап життєвого циклу (стадія розвитку) підприємства; його розмір; законодавство та система оподаткування; фінансові можливості підприємства; географія (місце розташування); система цінностей і корпоративна культура; потреби працівників; вимоги роботодавця; посада працівника; особистість працівника тощо [2].

Основними завданнями соціального пакету є:

- задоволення вимог, пов'язаних із дотриманням прав, забезпеченням зайнятості, належними умовами праці, мінімізацією ризиків повної або часткової втрати працездатності працівників;
- забезпечення працівників необхідним і достатнім рівнем медичного обслуговування, надання гарантій захищеності в разі виникнення непередбачуваних обставин і підвищення рівня відшкодування втраченого заробітку при виході на пенсію;
- забезпечення сприятливих умов праці, життєдіяльності та відпочинку працівників і їхніх сімей;
- формування у працівників сприйняття підприємства як соціально відповідального роботодавця, що здатний забезпечити їм гідні умови й оплату праці, соціальну підтримку та захист [6].

Соціальний пакет може надаватись працівнику за умови досягнення визначеного стажу роботи на підприємстві. Виникає взаємозв'язок між стажем роботи, займаною посадою (кваліфікаційним розрядом) і кількістю матеріальних благ, які містить соціальний пакет. Працівники з невисоким доходом отримують «базовий» соціальний пакет. В міру кар'єрного зростання працівника та рівня його доходу, дольова участь роботодавця у формуванні соціального пакету може зменшуватися.

Базовий соціальний пакет аграрного підприємства охоплює: забезпечення необхідних для виконання роботи умов праці, передбачених законодавством, колективним договором і угодою сторін; загальнообов'язкове державне соціальне страхування; виплату в повному розмірі належної працівнику заробітної плати; надання соціальних пільг і гарантій, передбачених колективним договором, угодою.

1. Структура фонду оплати праці працівників сільського господарства*

Показник	2008р.	2009р.	2010р.	
			усього	у% до 2008р.
Фонд оплати праці, млн грн	9036,0	9049,0	10207,0	113,0
у т.ч.:				
фонд основної заробітної плати	7504,0	7481,0	8544,0	113,9
фонд додаткової заробітної плати	1399,0	1436,0	1528,0	109,2
з нього у%: надбавки і доплати до тарифних ставок та посадових окладів	24,7	23,3	23,0	–
премії за виробничі результати	31,8	29,2	29,9	–
інші заохочувальні та компенсаційні виплати	133,0	132,0	134,0	100,7
з них у%: матеріальна допомога	41,6	39,9	36,4	–
соціальні пільги індивідуального характеру	13,5	15,7	11,8	–

* Розраховано за даними Державної служби статистики України

Рівень заробітної плати працівників сільського господарства у 2010 р. зріс на 13% порівняно із 2008 р.. Однак, якщо врахувати темпи зростання індексу номінальної заробітної плати та індексу споживчих цін, то купівельна спроможність номінальної заробітної плати працівників сільського господарства під впливом зміни цін на товари і послуги за аналізований період зменшилась.

У 2010 р. в структурі фонду оплати праці 83,7% займає фонд основної заробітної плати, 15% — фонд додаткової заробітної плати та 1,3% — інші заохочувальні та компенсаційні виплати.

Простежується негативна тенденція до зменшення у структурі фонду додаткової заробітної плати частки надбавок і доплат до тарифних ставок та посадових окладів працівників сільського господарства, а також премій за виробничі результати. Так, у 2010 р. частка надбавок і доплат до тарифних ставок та посадових окладів порівняно із 2008 р. зменшилась на 1,7%, а частка премій за виробничі результати — майже на 2%. Скоротився у 2010 р. також і розмір матеріальної допомоги та соціальних пільг індивідуального характеру (на 11,8% порівняно із 2008 р.).

Таким чином, роботодавці аграрного сектору акцентують свою увагу на підвищення рівня основної заробітної плати, а розмір інших складових соціального пакету практично не змінюється.

Разом із тим, існує проблема заборгованості із виплати заробітної плати та соціальних виплат працівникам сільськогосподарських підприємств. Загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати включає дані економічно активних підприємств, суб'єктів господарювання, щодо яких реалізуються процедури відновлення платоспроможності боржника або

визнання його банкрутом, а також економічно неактивних підприємств. У 2010 р. заборгованість із виплати заробітної плати працівникам сільського господарства становила 40,1 млн грн, проте в порівнянні із 2008 р. вона зменшилась більш ніж у 2 рази (у 2008 р. — 85,9 млн грн). Заборгованість із соціальних виплат працівникам економічно активних аграрних підприємств у 2010 р. складала 149 тис. грн, що майже в 3 рази менше ніж у 2008 р. (442 тис. грн).

Сума заборгованості із виплати заробітної плати та соціальних виплат працівникам аграрних підприємств зменшується, проте працівники сільського господарства України й досі позбавлені переваг, що є в змісті соціального пакету. Працівники сільськогосподарських підприємств практично не мають можливості одержати додаткові заохочення до праці через незнання роботодавцями законів та загальну кризову ситуацію аграрного сектору економіки країни.

Керівникам сільськогосподарських підприємств необхідно вивчити переваги та доцільність впровадження соціального пакету до трудових угод або колективного договору і напрямки щодо матеріального стимулювання працівників та використовувати наведені інструменти в своїй діяльності, що стане запорукою закріплення молоді на селі, покращання мотиваційного клімату в колективі та позначиться на підвищенні фінансово-економічних показників господарювання агроформувань [3].

Висновки. Одним із напрямів загальної соціальної діяльності аграрних підприємств, спрямованої на формування позитивної ділової репутації, є надання працівникам соціальних пільг і гарантій, що передбачає побудову з працівниками партнерських відносин, спрямованих на підвищення їхнього задоволення діяльністю підприємства. Акцент робиться на соціальний діалог, дотримання прав працівників, забезпечення рівних можливостей і безпеки, охорону праці й здоров'я, соціальний захист.

Стратегічно орієнтованим і спрямованим на формування позитивного іміджу агроформувань є підхід до розуміння функцій соціального пакету як прояву соціальної відповідальності аграрного бізнесу. Використання соціального пакету на сільськогосподарських підприємствах сприяє формуванню конкурентного ринку праці, розвитку засад корпоративної культури та підвищенню конкурентоспроможності робочої сили.

При формуванні соціального пакету аграрного підприємства потрібно враховувати потреби працівників та специфіку сільського господарства. Тому, основне завдання керівництва — розробка єдиного стандартного підходу до структури соціального пакету та принципів його запровадження до трудової угоди або колективного договору з врахуванням особливостей аграрного бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білявський В. Підвищення рівня соціальної відповідальності торгівельного підприємства / В. Білявський // Вісник КНТЕУ. — 2009. — №5. — С.84–91.
2. Власова А. Управление компенсационным пакетом / А. Власова // Отдел кадров [HRD]. — 2004. — № 20 [131]. — С. 8.
3. Горобець Н. М. Особливості запровадження соціального пакету до трудових угод сільськогосподарських працівників / Н. М. Горобець // Інноваційна економіка. — 2011. — № 2 [21]. — С. 236–240.
4. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322–VIII [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://partners.cn.ua/downloads/norm07.pdf>
5. Міцкевич Н. Соціальний пакет як інструмент розвитку соціального підприємництва / Н. Міцкевич // Державне регулювання соціального підприємництва та соціально-відповідального бізнесу: Матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції 11 грудня 2008 року / за загальною редакцією Амосова О.Ю. — Харків: ХОМО «Союз молодих підприємців», 2008. — С. 83–87.
6. Новак І. Соціальний пакет як механізм удосконалення оплати праці / І. Новак // Україна: аспекти праці. — 2008. — № 2. — С. 6–12.
7. Праця України у 2010 році. — Державна служба статистики України, 2011. — 326 с. — (Нормативні директивні правові документи).

Одержано 7.10.11

Формированию положительной деловой репутации аграрного предприятия способствует предоставление работникам социальных льгот и гарантий, которые включает социальный пакет. Задание руководства — разработка стандартного подхода к структуре социального пакета и принципам его введения с учетом специфики аграрного бизнеса.

Ключевые слова: *социальный пакет, социальные льготы, социальные гарантии, аграрный бизнес.*

Social benefits and guarantees which are included in a social package facilitate the formation of positive business reputation of an agrarian enterprise. The task of an enterprise management is the development of standard approach to the structure of social package and principles of its introduction taking into account the specific character of agrarian business.

Key words: *social package, social benefits, social guarantees, agrarian business.*

ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПОЗИЦІОНАННЯ ПОСЛУГ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

О.М. ХОМЕНКО, аспірант*

Білоцерківський національний аграрний університет

Висвітлено методи маркетингового позиціювання вищих навчальних закладів. Узагальнено інструменти маркетингового позиціювання вищих навчальних закладів з метою забезпечення їх ефективного функціонування на ринку освітніх послуг. Обґрунтовано необхідність використання Інтернет-маркетингу як дієвого інструменту маркетингового позиціювання вищого навчального закладу у віртуальному середовищі.

Нині маркетингове позиціювання відіграє все більшу роль у функціонуванні будь-якого підприємства, не залежно від того, у якій сфері діяльності воно працює, але при цьому відрізняються способи і методи, які використовуються, його цілі та засоби. У загальному розумінні під маркетинговим позиціюванням розуміють діяльність організації направлену на особливе, відмінне від конкурентів подання себе та своєї продукції та послуг потенційним споживачам і партнерам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальним питанням маркетингу освіти присвячені праці Т. Оболенської [1], проблем реклами та паблік рилейшнз в освіті торкалися у своїх працях В. Королько, Т. Примак, О. Ромат [2–4]. Проте загострення конкурентних процесів на ринку освітніх послуг спонукає до пошуку нових можливостей і напрямів маркетингового позиціювання вищих навчальних закладів.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження були праці вітчизняних і зарубіжних вчених. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, узагальнення і порівняння.

Результати досліджень. Відомо, що основною метою маркетингового позиціювання вищих навчальних закладів є заняття певної і при цьому, максимально ефективної позиції відносно конкурентів. Відповідно, починати маркетингове позиціювання необхідно із дослідження ринку і визначення конкурентних позицій освітніх закладів.

Зазначимо, що позиціювання відносно конкурентів може проводитися за декількома напрямками. До них можна віднести і найбільш унікальні переваги освітнього закладу, і вартість навчання, і певне емоційне відношення.

*Науковий керівник — А.С. Даниленко, д-р. екон. наук, професор, член-кореспондент НААНУ

Відмітимо, що набір інструментів позиціонування є дуже широким. Так, систематизація підходів до аналізу інструментів позиціонування дозволила виділити наступні їх види, які найбільш часто використовуються: упаковка; реклама та інформація про товар/послугу; дизайн та інші атрибути бренди; назва організації; цінова стратегія; стратегія розподілу; Інтернет-маркетинг (сайт організації та ін.); реклама; назва вищого навчального закладу [5].

Також необхідно зазначити, що для вищих навчальних закладів набір інструментів дещо трансформується, що пов'язано із специфікою їх діяльності. У результаті додаткових інструментів маркетингового позиціонування вузів можна використовувати: наукові конференції; олімпіади і конкурси; захист дисертацій; результати діяльності наукових лабораторій і науково-дослідних інститутів; співпраця вузу із іншими крупними науково-дослідними центрами, в тому числі зарубіжними; сайт вузу; діяльність студентських організацій; контакти вузу із провідними компаніями галузі, за якими проводиться підготовка студентів.

Кожний із цих інструментів впливає на сприйняття вузу потенційними споживачами. Результатом успішного маркетингового позиціонування є однозначна ідентифікація вузу серед численних навчальних закладів галузевого спрямування. Під ідентифікацією при цьому можна розуміти його впізнавальність за цілим рядом ознак, які свідчать про унікальність вузу, ефективність його освітньої системи [6].

Необхідно зазначити, що більша частина перерахованих вище інструментів використовується тривалий період часу. Однак, такий інструмент маркетингового позиціонування, як Інтернет-маркетинг одержав своє поширення у 90-і роки ХХ століття.

Нині маркетингове позиціонування вищих навчальних закладів у Інтернет-середовищі є об'єктивною необхідністю, невід'ємною умовою ефективності роботи практично будь-якої організації. При цьому ще зовсім недавно можна було стверджувати, що створення сучасного сайту в Інтернеті є інструментом до вирішення проблем успішного маркетингового позиціонування інтересів організації у віртуальному просторі. Однак нині ця думка є сумнівною.

Провідні освітні заклади (університети, інститути, галузеві академії), які володіють достатніми ресурсами для реалізації повномасштабних програм Інтернет-позиціонування, уже не обмежуються єдиним варіантом присутності у мережі. Вони намагаються одночасно підтримувати власний корпоративний сайт, тематичний портал, активно налагоджувати контакти із різними джерелами у віртуальному просторі, що сприяє поширенню інформації про освітній заклад, а також забезпечує надходження до організації необхідної інформації.

Безперечно, що на початковому етапі маркетингового позиціонування освітнього закладу в Інтернеті має місце формальна його присутність. При цьому найчастіше даний процес має однонаправлений характер, тобто у освітнього закладу практично відсутня налагоджена система зворотного зв'язку

із цільовою аудиторією, представленою в Інтернет-середовищі. Основною метою такої присутності є доведення до потенційних абітурієнтів або партнерів освітнього закладу комплексу інформації, направленої на стимулювання цільової аудиторії до певних дій. Тобто така Інтернет-присутність характеризується досить вузьким характером, практично зводиться до рекламних дій [7].

Однак, після цього поступово відбувається трансформація примітивної Інтернет-присутності у повноцінний маркетинговий комплекс, яка реалізується у віртуальному просторі. Він, як і комплекс маркетингу, який розробляється для «реальних» сегментів ринкового середовища, є складною системою, яка складається із безлічі різних інструментів. Це і проведення маркетингових досліджень у середовищі Інтернет, і коректування на їх основі стратегії маркетингу, яка включає такі елементи як: розробка нових каналів збуту (включаючи збут у віртуальному просторі), проведення рекламних акцій, розроблених спеціально відповідно до особливостей Інтернет-середовища, участь у подіях віртуального простору тощо (рис.).

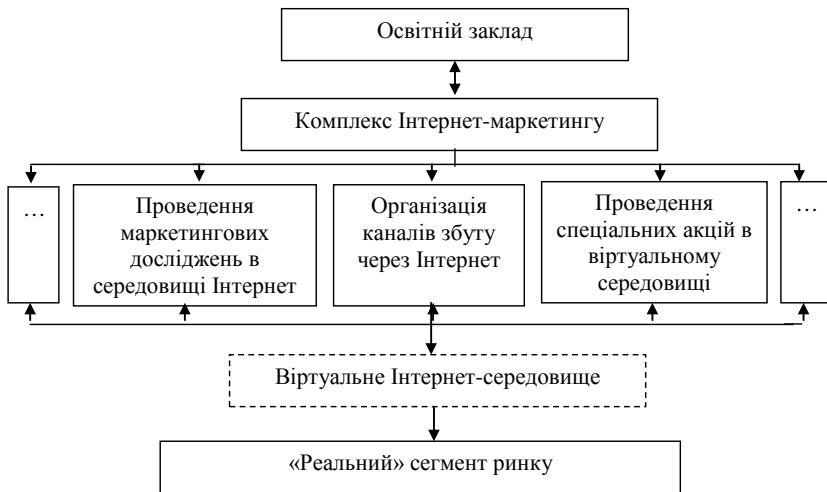

Рис. Інтернет-маркетинг як інструмент маркетингового позиціонування

Таким чином, відбувається більш ефективне маркетингове позиціонування вищого навчального закладу у віртуальному середовищі, налагоджується більш тісний і продуктивний контакт із цільовою аудиторією. Важливо відзначити і те, що Інтернет-маркетинг, на відміну від простої Інтернет-присутності, відрізняється високим рівнем розвитку систем зворотного зв'язку. Причому це проявляється не лише у реакції «реальних» сегментів ринку на заходи Інтернет-

маркетингу, а й у тому, як віртуальний простір сприймає освітній заклад. Це проявляється і в ефективності Інтернет-реклами, і у бажанні Інтернет-середовища відреагувати на дослідження, акції, які проводяться освітнім закладом.

Така реакція означає, з одного боку, що вищий навчальний заклад одержує додатковий ресурс, який є достатньо лояльним для проведення маркетингових досліджень та аналізу ринку. Причому Інтернет-середовище самостійно відсіює користувачів, які не зацікавлені у даному освітньому закладі, цільова аудиторія формується автоматично, без додаткових затрат на час і засоби із боку організації, як у випадку проведення маркетингових досліджень у реальному середовищі.

Із іншого боку, позитивна реакція користувачів на події, акції вищого навчального закладу у віртуальному просторі також означає ефективність процесу маркетингового позиціонування. При цьому передбачається, що позиціонування здійснюється одночасно у декількох сегментах ринку — у віртуальному просторі, де реалізуються механізми Інтернет-маркетингу, і в «реальному» просторі функціонування освітнього закладу. Однак, не зважаючи на зазначене вище, ефективність і результативність процесів маркетингового позиціонування вищих навчальних закладів залежить не лише від того, на якому етапі взаємодії із Інтернет-середовищем вона знаходиться.

Інтернет є досконалим середовищем для побудови взаємовідносин, оскільки він робить їх можливими і стимулює їх до інтерактивних дій. Тому лише сайти та Інтернет-ресурси, налаштовані під взаємодію із аудиторією, на інтерактивний контакт, які залучають користувачів до процесу спілкування і обміну інформацією, можуть вважатися ефективними засобами маркетингового позиціонування. При цьому інтерактивність Інтернет-ресурсу повинна проявлятися у двох формах: у вигляді контакту безпосередньо із навчальним закладом та у вигляді взаємодії користувачів всередині Інтернет-ресурсу [8].

Контакт із вищим навчальним закладом може проявлятися у вигляді уже зазначених вище маркетингових досліджень, наприклад, у вигляді опитувань гостей сайту, голосувань тощо. При цьому переважаючими є такі Інтернет-ресурси, які містять мінімум реклами освітніх послуг, навіть приховані. Відсутність прямого мотиву до здійснення покупки, у поєднанні із наданням необхідної користувачеві інформації формує у нього сприятливе відношення як до самого сайту або Інтернет-порталу, на якому він знаходиться, так і до самого створювача. Це формує у користувача доброзичливі асоціації із освітнім закладом, стимулює до подальшого відвідування даного Інтернет-ресурсу, що позитивно впливає на процеси маркетингового позиціонування освітнього закладу.

Водночас, внутрішні комунікації між відвідувачами Інтернет-ресурсу можуть бути також корисними для вузу, оскільки при постійному моніторингу відгуків у гостевій книзі, які обговорюються на форумі проблем, можна виявити параметри продукту або ж середовище споживання, які раніше за

певних причин не були враховані фахівцями при розробці стратегії маркетингу освітніх послуг, проведенні заходів із формування іміджу освітнього закладу в процесі маркетингового позиціонування.

Дослідженням встановлено, що найчастіше при виборі методів маркетингового позиціонування в Інтернеті вищого навчального закладу із усього комплексу маркетингу найбільша увага приділяється питанням ефективної реклами. При цьому набір інструментів Інтернет-реклами можна обмежити наступними методами: реєстрація у пошукових системах і рейтингових системах, розміщення банерів, обмін і розміщення посилань, використання електронних розсилок, дошок оголошень, конференцій, партнерських програм тощо. Використання таких методів, безумовно, значно збільшить кількість добових відвідувань сайту, однак не означає надмірної зацікавленості аудиторії щодо запропонованого асортименту інформаційних матеріалів та привернення уваги певної категорії користувачів. Більше того, загальним недоліком названих методів можна назвати існуючі недопрацювання у взаємодії освітнього закладу із цільовою аудиторією при їх використанні.

Необхідно врахувати, що висока ефективність Інтернет-реклами вимагає значних матеріальних затрат на її розробку і впровадження у віртуальний простір, однак високий рівень відвідування сайту після її розміщення не означає вирішення поставлених задач ефективного маркетингового позиціонування інтересів в Інтернеті.

Висновки. Результати проведених досліджень дозволяють зробити висновок про те, що використання комплексу Інтернет-маркетингу дозволяє значною мірою активізувати і підвищити ефективність процесів маркетингового позиціонування вищого навчального закладу на ринку освітніх послуг. Це пояснюється зростаючою роллю Інтернету як засобу комунікації та джерела інформації для різних верств населення України. При цьому необхідно зазначити, що при розробці комплексу Інтернет-маркетингу як одного із інструментів маркетингового позиціонування, необхідно враховувати такі параметри як інформативність маркетингових заходів, а також можливість поєднання традиційної Інтернет-діяльності із проведенням досліджень у віртуальному середовищі. Лише правильне поєднання названих факторів сприятиме розвитку Інтернет-маркетингу як найбільш ефективного інструменту маркетингового позиціонування вищого навчального закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Оболенська Т.С. Наукові засади формування конкурентного ринку освітніх послуг для функціонування ринку праці / Т.С. Оболенська // Теорія і практика маркетингу в Україні: [монографія] / А.Ф. Павленко, А.В. Войчак, В.Я. Кардаш, В.П. Пилипчук та ін.; за наук. ред. д.е.н., проф., акад. АПН України А.Ф. Павленка. — К.: КНЕУ, 2005. — С. 13–57.
2. Королько В.Г. Основи паблик рилейшнз. — М.: Рефл-Бук; К.: Ваклер, 2000. — № 34. — С. 24.

3. Примак Т.О. Маркетингові комунікації: [монографія] / Т.О. Примак. — К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. — 300 с.
4. Ромат Е. Реклама: учеб. для студ. специальности “Маркетинг” / Е. Ромат. — 6-е изд., перераб. и доп. — К.; Х.: НВФ “Студцентр”, 2006. — 492 с.
5. Комаровський О. В. Паблік рилейшнз в освітньому просторі / Активізація креативного потенціалу особистості / Зб. наук. — метод. праць. За ред. Третьяченко В. В. (гол. ред. кол.), Гладушиної Р. М., Сорочан Т. М., Філіппова В. Л. та ін. — Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. — С. 92–95.
6. Артюхіна М.В. Маркетинговий комунікативний інструментарій вищих навчальних закладів / М.В. Артюхіна // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. — Вип. 174, т. II. — С. 342–352.
7. Литовченко І.Л. Методологічні аспекти Інтернет-маркетингу / І.Л. Литовченко: [монографія]. — К.: Наукова думка, 2009. — 196 с.
8. Вирин Ф.Ю. Інтернет-маркетинг: полный сборник практических инструментов. — М.: Эксмо, 2010, 160 с.

Одержано 7.10.11

Раскрыты методы маркетингового позиционирования высших учебных заведений. Обобщены инструменты маркетингового позиционирования высших учебных заведений с целью обеспечения их эффективного функционирования на рынке образовательных услуг. Обоснована необходимость использования Интернет-маркетинга как действенного инструмента маркетингового позиционирования высшего учебного заведения в виртуальной среде.

Ключевые слова: *маркетинговое позиционирование, Интернет-маркетинг, высшие образовательные учреждения, рынок образовательных услуг.*

The methods of marketing positioning of higher educational establishments are specified. The tools of marketing positioning of higher educational establishments in order to ensure their effective functioning at the market of educational services are generalized. The necessity to use Internet marketing as an effective tool of marketing positioning of a higher educational establishment in a virtual environment is substantiated.

Key words: *marketing positioning, Internet marketing, higher educational establishments, the market of educational services.*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Л.М. ХУДОЛІЙ, доктор економічних наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Л.В. БАРАБАШ
Уманський національний університет садівництва

Висвітлено особливості сучасного механізму оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, досліджено роль податку на доходи фізичних осіб у доходах Зведеного бюджету та окреслено пріоритетні напрями його розвитку та вдосконалення.

Податкова система є невід'ємним атрибутом існування будь-якої країни. Саме тому при дослідженні податкових систем уважного розгляду потребує як саме розуміння податку, так і механізмів та систем оподаткування.

Система оподаткування доходів фізичних осіб є найчутливішою до коливань у економічному середовищі держави. Саме тому з моменту виникнення податкових систем і до теперішнього часу зміни в них викликають великий резонанс як серед науковців, так і безпосередньо серед учасників податкового процесу. Створення ефективної системи оподаткування фізичних осіб є важливою задачею для держави як у фіскальному плані (оскільки забезпечує мобілізацію якнайбільшого обсягу коштів до державної казни), так і в економічному (раціонально сформований податковий механізм сприятиме оптимальному розвитку економіки).

На необхідності оптимізації та ефективності формування ефективного механізму оподаткування фізичних осіб у своїх працях наголошували класики фінансової науки, зокрема А. Маршал, Д. Рікардо, Е. Селігман, А. Сміт.

Не втратило актуальності дана проблема і в наш час: зокрема, ґрунтовні дослідження містяться у працях зарубіжних вчених Ш. Бланкарта, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, В. Пушкарьової, Д. Черника. Згаданою проблемою у різні періоди займалися вітчизняні науковці О. Василик, Ю. Іванов, М. Кучерявенко, І. Луніна, А. Соколовська, В. Суторміна, В. Федосов та ін.

Метою даного дослідження є необхідність дослідження особливостей функціонування діючого механізму оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та виявлення проблемних моментів з метою його оптимізації та підвищення ефективності.

Методика дослідження. При дослідженні теоретичних основ використано монографічний метод, висвітлення конкретних особливостей механізму оподаткування доходів фізичних осіб здійснювалося за допомогою методів аналізу та порівняння, динаміка надходжень від різних податків

вивчалася методом темпів росту.

Результати досліджень. Податковий механізм кожної держави формується під впливом податкової політики, тактики та особливостей існуючої в країні системи оподаткування, виходячи із його функцій (податкове регулювання, податкове планування, податковий контроль) та елементів (рис. 1).

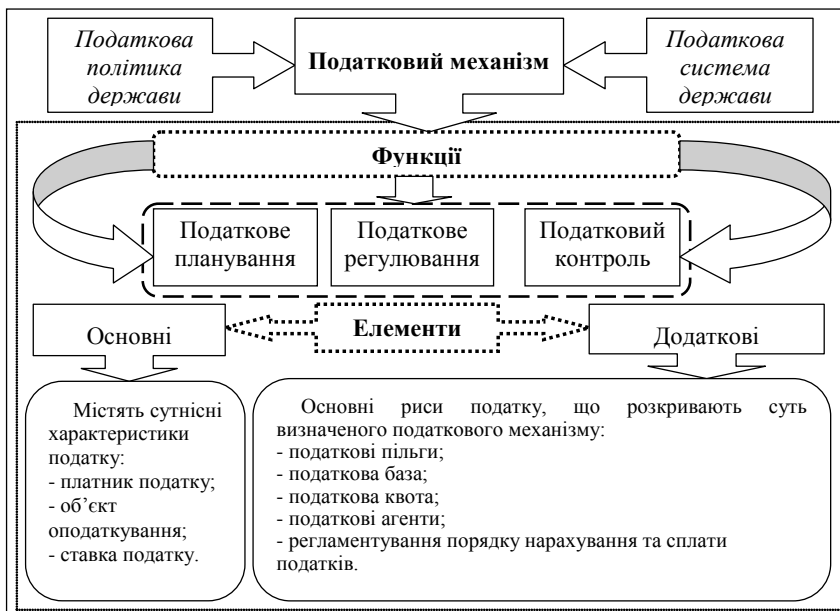

Рис. 1. Податковий механізм і його елементи

Слід зазначити, що наведений податковий механізм та його складові й елементи є уніфікованими, а ось відносно кожного податку він набуває певних особливостей. Саме тому, на нашу думку, в цьому випадку доцільно вживати термін механізм оподаткування.

Особливої уваги при цьому заслуговує механізм оподаткування доходів фізичних осіб, оскільки платежі останніх у процесі реалізації податкової політики держави мають найвищі бюджетоформуючі показники.

За своєю сутністю, як на початку свого існування, так і дотепер, оподаткування доходів фізичних осіб носить прямиий характер, тобто йому притаманні безпосередність в оподаткуванні об'єктів, які є кінцевим продуктом діяльності платника (доход у грошовій формі).

Сутність податку на доходи фізичних осіб, як і будь-якого іншого

економічного явища, розкривається через систему функцій, принципів і елементів. Тобто можна вважати, що механізм оподаткування доходів фізичних осіб ґрунтується на визначених функціях і принципах та має елементи оподаткування, які деталізують останній щодо групи чи класу платника податку, виду доходу, бази оподаткування, умов надання податкових пільг та визначають відповідно до вищезгаданого ставку податку (рис. 2).

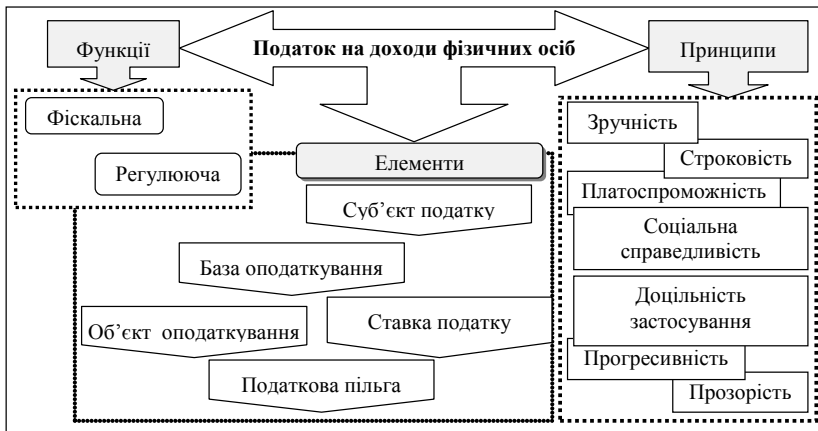

Рис. 2. Структура механізму оподаткування доходів фізичних осіб

Досліджуючи сутнісні характеристики доходів населення, Г. Швороб й А. Мачульська стверджують, що під останніми слід визначати сукупність грошових коштів і природних надходжень, що спрямовані на сприяння досягнення оптимального рівня економічного, фізичного, морального та інтелектуального стану людини і на задоволення її потреб [9].

Погоджуючись з попередніми авторам та розширюючи траєкторію розуміння, В. Мочерний під доходами населення визначає «грошові та натуральні надходження громадян, що одержуються ними з різних джерел і використовуються для задоволення власних потреб, приросту заощаджень, а також нетоварних витрат» [2].

Згадані вище трактування окресленої дефініції характеризують її як з точки зору джерел одержання доходу, так і в більш широкому ракурсі, визначаючи шляхи їх використання. Однак з метою оподаткування під доходами населення, на нашу думку, слід розуміти всі доходи (грошові та натуральні), які особа одержує внаслідок здійснення певних дій чи бездіяльності, визначені у грошовій формі.

Поглиблена класифікація, яка систематизує доходи населення відповідно до джерел їх одержання наведена нижче (рис. 3).

Рис. 3. Класифікація доходів населення за джерелами одержання

Враховуючи специфіку оподаткування доходів фізичних осіб, доречним є виокремлення джерел їх одержання (рис. 3). Саме тому виділено чотири основні джерела — доходи від підприємницької діяльності, доходи від трудової діяльності, доходи від власності та соціальні виплати з державного бюджету. Кожне джерело об'єднує схожі за змістом види доходів, які укрупнено можна класифікувати на основні (від трудової та від підприємницької діяльності) та побічні (від власності, соціальні виплати з державного бюджету).

Визначальна роль механізму оподаткування доходів фізичних осіб полягає в тому, що надходження від податку на доходи фізичних осіб є складовими бюджетів різних рівнів. Так, в зарубіжних країнах система оподаткування доходів фізичних осіб охоплює два рівні — федеральний (національний, державний) та місцевий (муніципальний, індивідуальний). Податки повноцінно й окремо функціонують на обох рівнях, єдиною відмінністю є лише рівень бюджету, до якого надходять суми платежів. Проте спільною ознакою є те, що податки з доходів фізичних осіб є превалюючими за часткою доходів у місцевих бюджетах та одними з визначальних у доходах загальнодержавних [4; 5; 7].

Кардинально відрізняється система оподаткування доходів фізичних осіб у пострадянських країнах. У колишніх республіках Радянського Союзу податкам, які стягуються з доходу фізичної особи, притаманний

загальнодержавний характер з одночасним розщепленням суми платежів відповідно до встановлених законодавством відсотків між бюджетами різних рівнів [3].

В Україні відсутній ідентичний наведеним вище поділ сум податку на доходи фізичних осіб на різних територіях, а тому кожна сплачена сума податку одночасно впливає на рівень доходів бюджетів різних рівнів (рис. 4).

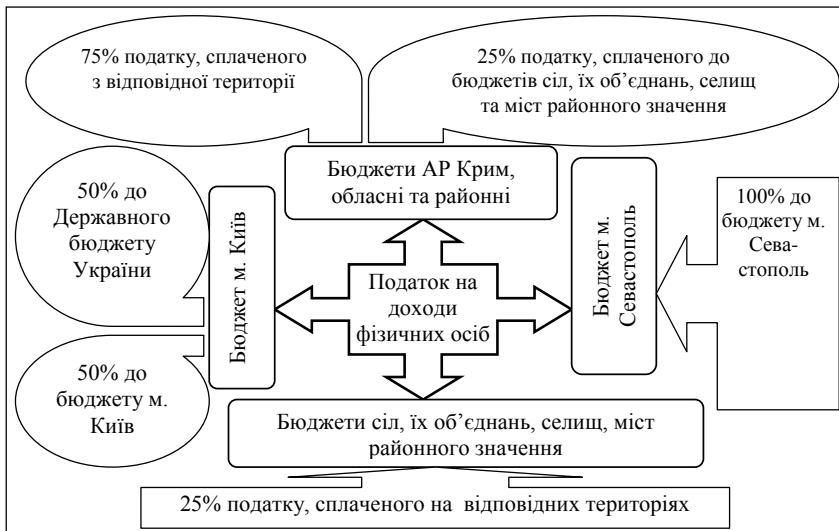

Рис. 4. Розподіл сум мобілізованого податку на доходи фізичних осіб між бюджетами різних рівнів

Основою механізму оподаткування доходів населення є податок на доходи фізичних осіб, який був і залишається основним, який сплачують фізичні особи з різних видів одержаних доходів.

Щоб дослідити роль податку на доходи фізичних осіб в економічному середовищі країни, необхідно зосередити увагу на тому, яку частку він займає у загальних доходах бюджету. Зважаючи на те, що податок в повній мірі не зараховується до бюджету певного рівня, частина його є складовою Зведеного бюджету, який є сукупністю усіх бюджетів, що входять до бюджетної системи України, доречним є дослідження частки податку на доходи фізичних осіб у загальній сумі надходжень до Зведеного бюджету за прогресивного та пропорційного підходу в оподаткуванні. Перший діяв в Україні до кінця 2003 року, інший, кардинально протилежний — з початку 2004 року.

Запровадження прогресивного підходу в оподаткуванні пропагували ще Дж. С. Мілль, А. Маршалл і Дж. Кейнс, які стверджували, що оподаткування

громадян має здійснюватися саме на таких засадах, оскільки бюджетні надходження зростають швидше, ніж доходи населення, а тому саме згаданий підхід відповідає принципу справедливості в оподаткуванні [1].

Таким чином, прогресивна система оподаткування є більш лояльною до малозабезпечених верств населення, виконує вимоги принципів оподаткування та забезпечує більш справедливе акумулювання податків до бюджету держави.

Розглядаючи систему лінійного оподаткування, Р. Римарська [6] акцентує увагу на його перевагах і перспективах, спираючись на теорію Р. Холла й А. Рабушки, які доводили раціональність встановлення єдиної ставки податку на доходи для всіх працюючих, якщо такі перевищували встановлений неоподатковуваний мінімум; при цьому скасовувалися всі види податкових пільг. Серед переваг такої ставки називалися зниження податкового тиску, збільшення податкових надходжень, розширення податкової бази, підвищення стимулів до праці, зменшення адміністративних видатків, стимулювання заощаджень, підвищення ефективності податкової системи [12].

Проте наведену думку опротестовують В. Гейлі та В. Штібер, зауважуючи, що такий метод оподаткування доходів фізичних осіб сприяє регресивності в оподаткуванні, провокує втрату можливостей стимулювання інвестиційних процесів, послаблює функції автоматичного стабілізатора, сприяє майновому розшаруванню суспільства, збільшує попит населення країни на товари іноземного виробництва [11; 13]. Подібна система оподаткування доходів населення є характерною для країн пострадянського та соціалістичного простору, в той час як держави з більш широкою економічною історією схиляються до прогресії в оподаткуванні.

Тому доцільним є розгляд варіювання суми надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України за різних підходів до прибуткового оподаткування населення (табл.).

Динаміка надходжень основних податків до Зведеного бюджету України у 2003–2010 роках, млрд. грн

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Темп росту 2010 до 2002 р., %
Податок на додану вартість	13,47	12,60	16,73	33,80	50,34	59,38	92,08	81,60	75,78	562,3
Податок на прибуток підприємств	9,40	13,24	16,16	23,46	26,17	34,41	47,86	33,05	37,39	397,8
Податок на доходи фізичних осіб	10,82	13,52	13,21	17,33	22,80	34,78	45,90	44,49	45,32	418,9
Загальна сума надходжень до Зведеного бюджету	61,95	54,32	91,53	134,18	171,81	219,94	297,89	272,97	281,96	455,1

Сума надходжень до Зведеного бюджету у 2003 рр. (табл. 1) характеризується превалюючою роллю платежів від податку на додану вартість

(12,6 млрд грн) та від податку на доходи фізичних осіб (13,52 млрд грн). Починаючи з 2004 року, більш вагомими є надходження від податку на додану вартість та податку на прибуток підприємств. Однак у 2009 році ситуація змінюється: внаслідок кризових явищ в економіці України надходження від податку на прибуток підприємств зменшуються й поступаються податку на доходи фізичних осіб.

Загалом при порівнянні прогресивного та пропорційного підходу в оподаткуванні доходів фізичних осіб доцільним є порівняння темпів росту надходжень від податку на доходи фізичних осіб за різних систем (рис. 5).

Рис. 5. Питова вага основних податків у доходах Зведеного бюджету України, %

Частка податку на доходи фізичних осіб у доходах Зведеного бюджету, починаючи з 2004 року зазнала значних змін у напрямку зменшення (рис. 5) та склала 14,4% (24,9% у 2003 році). Навіть у 2010 році, незважаючи на скорочення у доходах бюджету частки податку на прибуток підприємств з 24,4% у 2003 р. до 13,3% у 2010, питома вага надходжень податку на доходи фізичних осіб становила лише 16,1%, що на 8,8% менше показника 2003 р. Загалом 2004 рік можна вважати переломним у оподаткуванні, оскільки саме в цей період спостерігаємо найнижчі показники надходжень сум податків, а 2003 — найуспішнішим, адже загального рівня показників цього року у наступні періоди досягнуто не було.

Наведені характеристики динаміки надходження податку на доходи фізичних осіб та його частка у доходах бюджету свідчать про нерівномірність та значні коливання сум надходжень у період функціонування пропорційної ставки податку. Тому очевидним є факт, що прогресивна ставка є більш ефективною в оподаткуванні з фіскальної точки зору.

Спираючись на наведені характеристики прогресивного підходу, він є більш соціально орієнтованим, що беззаперечно, є основним фактором при оподаткуванні доходів фізичних осіб. Однак, крім зазначеної особливості, для досягнення більшої ефективності у своєму функціонуванні, світова практика

оподаткування доходів фізичних осіб ґрунтується на поділі платників на групи в залежності від виду і розміру доходу. При цьому за основу кожною окремою країною береться одна з відомих форм побудови системи оподаткування — шедулярна чи глобальна. Перша започаткувалася у Великій Британії і в своїй основі має поділ доходів залежно від їх видів на частки — шедули, кожна з яких оподатковується окремо, а платниками виступають безпосередньо фізична особа, що отримує дохід, та сім'я такої особи [8]. У США існує чотири категорії платників: самотній громадянин, самотній голова сім'ї або голова домогосподарства, одружена пара, яка розраховує роздільні доходи та одружена пара, яка має сукупний дохід [10]. Подібний поділ платників має на меті врахування інтересів кожною окремою особою та організацію своєрідного індивідуального підходу при здійсненні процесу оподаткування.

В Україні відсутня класифікація фізичних осіб по відношенню до сплати податків. Тому вірогідно доцільним могло би бути виокремлення таких груп, які враховували б як специфіку доходів платника, так і його суспільно-соціальні особливості.

Висновки. Чинний в Україні механізм оподаткування доходів фізичних осіб має ряд недоліків, які потребують вирішення. Зокрема, пропорційна система оподаткування не розмежує доходи платника, хоча окремі з них за своїм сутнісним змістом є основними, а деякі — побічними чи допоміжними. Діюча ставка податку не відповідає критеріям ефективної податкової ставки, оскільки не має в своїй основі належних математичних розрахунків. Суперечливим питанням залишаються і податкові пільги, які прописані лише в законодавстві, однак не мають належної дієвості в практичній діяльності. Тому організація функціонування механізму оподаткування доходів фізичних осіб з врахуванням пропозицій щодо зміни підходу з пропорційного на прогресивний та поділу платників на групи значно підвищить його ефективність та сприятиме підвищенню ефективності оподаткування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демиденко Л.М. Розвиток теорії оподаткування вченими Заходу / Л.М. Демиденко // *Фінанси України*. — 2004. — № 5. — С. 111–117.
2. Економічний словник-довідник: За редакцією док. екон. наук, проф. С.В. Мочерного / Худож. оформ. В.М. Штогриня. — К.: Феміна, 1995. — 368с.
3. Задорожня Л.В. Особливості справляння податку з доходів фізичних осіб у країнах пострадянського простору / Л.В. Задорожня // *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин», 5–6 червня 2009р. (Частина I)* — Умань: Видавець «Сочінський», 2009. — 238с.
4. Катрук Н. Світовий досвід оподаткування доходів громадян і його використання в Україні / Н. Катрук // *Схід* — 2009. — №2 (93) — С. 11–15.
5. Лютий І.О. Досвід індивідуального прибуткового оподаткування у США /

- I.O. Лютий, О.О. Кривцов // Фінанси України. — 2009. — № 9. — С. 12–25.
6. Римарська Р. Лінійний податок: причини популярності, економічні засади та потенційні обмеження / Р. Римарська // Економіст. — 2007. — № 12. — С. 56–59.
 7. Синча Н. Оподаткування у Фінляндії / Н. Синча // Вісник податкової служби України. — 2007. — № 47. — С. 26–31.
 8. Турянський Ю.І. Податкові ставки і методика їх встановлення / Ю.І. Турянський // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. — Львів: РВВ НЛТУ України. — 2009. — Вип. 19.11. — 328 с.
 9. Швороб Г.М. Стан доходів населення України / Г.М. Швороб, А.О. Мачульська // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://intkonf.org/shvorob-gm-machulska-ao-stan-dohodiv-naseleण्या-ukrayini/>.
 10. Якушик І.Д. Податкові системи зарубіжних країн: Довідник / І.Д. Якушик, Я.В. Литвиненко. — К.: «МП Леся», 2004. — 480с.
 11. Gaile W. Flat tax / W. Gaile // The Encyclopedia of Taxation and Tax Policy / I. Cordes, R. Ebel, and I. Gravelle (eds.). — Washington: Urban Institute Press, 1999. — P. 155–158.
 12. Keen M. The «Flat Tax/es»: principles and evidence. IMF Working Paper № 218 / M. Keen, Y. Kim, R. Varsano. — Washington: IMF, 2006. — 48p.
 13. Szyber W. Kontrowersje wokyl podatky dochodowego od osob fizycznych / W. Szyber // Ekonomista. — 2004. — № 4. — S. 453–471.

Одержано 10.10.11

Рассмотрены особенности функционирования механизма налогообложения физических лиц, проанализировано влияние налога на доходы физических лиц на доходы Сводного бюджета, определены приоритетные пути развития и совершенствования приведённого механизма.

Ключевые слова: *механизм налогообложения, налог на доходы физических лиц, доходы населения.*

The peculiarities of functioning of the mechanism of taxation of natural persons are considered. The influence of income tax of natural persons on the consolidated budget revenues is analyzed. The priority directions of the development and improvement of the given mechanism are identified.

Key words: *mechanism of taxation, income tax of natural person, population's income.*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНКИ ПРОДУКТИВНОСТІ Й ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ

ІІ. ЧЕРНЕГА, кандидат економічних наук

Метою статті є окреслення основних проблем визначення та оцінки продуктивності й ефективності праці, а також аналіз взаємозв'язку між показниками продуктивності праці і прибутком.

Праця є специфічним товаром. Це пов'язано з тим, що носій праці (працівник) являє собою унікальну людську особистість, яка володіє не лише здатністю до окремого виду діяльності, а й цілим спектром інших якостей: мотивами трудової поведінки, життєвим досвідом, психофізіологічними особливостями людини та ін.

Праця в економіці розвинутих країн світу є найдорожчим фактором виробництва. У нас вона залишається малопродуктивною і дешевою. Так, порівнюючи основні елементи виробництва — надра, капітал та праця, як правило, останній виявляється значно менш цінним, ніж інші. Стан ефективності праці та її резерви залишаються здебільшого поза увагою. Відмова від трудової теорії вартості обертається ігноруванням тієї істини, що трудомісткість є найпершим чинником, який формує ціну. Досягнення високоєфективних економік завжди базуються на високій продуктивності праці, що є головним критерієм суспільного прогресу.

Нехтування трудовим фактором виявляється, насамперед, у недостатній увазі до проблем матеріального стимулювання. В практиці оплати праці її продуктивність, як правило, не береться до уваги. Розбіжність особистих інтересів працівників та суспільних інтересів, а вони вимагають безумовного врахування рівня продуктивності праці та раціонального використання матеріальних ресурсів, є однією з основних причин наших економічних невдач. Можна стверджувати, що ефективність праці в Україні (1260 US\$) майже в 33 рази нижче, ніж у США, в 24–27 разів нижче, ніж у розвинених країнах ЄС, майже в 5 разів нижче, ніж у Польщі, в 2,7 рази менше, ніж у Російській Федерації й в 1,7 рази нижче, ніж у Білорусії. Таким чином, для України підвищення ефективності праці надзвичайно важливе й актуальне завдання.

Методика досліджень. Вивчення тенденцій зміни продуктивності праці і визначення її впливу на кінцеві результати роботи в ринковій економіці набувають особливого значення. Однак, у даний час показник продуктивності праці в Україні відтиснутий такими фінансовими показниками, як прибуток, рентабельність, курс національної валюти, заробітна плата й інші.

У документах, прийнятих законодавчим органом країни, йде лише непряме згадування про продуктивність праці. Так, Конституція України

гарантує право на працю, на достатній життєвий рівень; Господарський Кодекс визначає правові, економічні і соціальні початки здійснення підприємницької діяльності, зобов'язує забезпечити умови й охорону праці, передбачає стимулювання за допомогою економічних важелів (цілових субсидій, податкових пільг), модернізації технології, інноваційної діяльності, освоєння випуску нових видів продукції і послуг. Він визначає права і відповідальність у здійсненні господарської діяльності, регулює відношення з іншими підприємствами й організаціями.

Таким чином, у жодному з розглянутих законів нічого не вказано про якість трудової діяльності, а просліджується лише непрямий взаємозв'язок між продуктивністю праці і достатнім життєвим рівнем, стимулюванням інновацій і ростом продуктивності праці, відповідальністю в здійсненні господарської діяльності і необхідністю організації високопродуктивних робочих місць.

Відсутність явної залежності між прибутком і продуктивністю привели до незатребуваності цього показника в практичній діяльності. Зміна продуктивності праці й прибутку не завжди йде в одному напрямку. Прибуток може бути отриманий за рахунок цінового фактора і при зниженні продуктивності праці, а висока продуктивність не завжди супроводжується зростанням прибутку, якщо товар, зроблений навіть умілою працею, не користається попитом.

Недосконалість існуючих методик виміру продуктивності праці, значна погрішність цього показника не дозволяє порівнювати продуктивність економічної системи в період інфляційних процесів, зміни асортименту продукції, що випускається, структурних змін в економіці.

Таким чином, на зниження уваги до показника ефективності праці вплинули як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори.

Звичайно, у період глибокої економічної кризи підвищення продуктивності праці не є абсолютно достатньою умовою. Однак багато країн, такі як Японія, Німеччина, США, виходили з кризового стану, зосередивши свої зусилля на підвищенні продуктивності праці, проведенні політики випереджального її розвитку. У Південній Кореї держава більш трьох десятиліть після другої світової війни контролювала співвідношення росту заробітної плати і продуктивності праці [1].

Причинами високоєфективної праці в США є: значний рівень її фондоозброєності та технічного прогресу; висока якість праці, що обумовлена здоров'ям, освітою, професійною підготовкою, відношенням до праці; високим платоспроможним попитом, що забезпечує збільшення внутрішнього ринку.

Результати досліджень. Підвищення ефективності праці на макрорівні є визначальним джерелом економічного росту, незмінного підйому рівня життя, росту соціальної і трудової активності, а на мікро рівні — необхідною умовою підвищення конкурентоздатності й ефективності функціонування підприємств.

Урахування взаємозв'язку між показниками продуктивності праці і

прибутком має велике практичне значення, тому що через зосередження уваги тільки на фінансових показниках у відриві від реального сектора економіки можливі негативні наслідки в майбутньому. Існує чотири ситуації, що визначають взаємозв'язок між прибутком і продуктивністю праці:

- якщо показники прибутку і продуктивності праці високі, то економіка чи окреме підприємство функціонує ефективно, спостерігається значний економічний ріст і продукція конкурентоздатна;
- якщо показники прибутку високі, а продуктивності — низькі, то в довгостроковому періоді будуть утрачені позиції конкурентоздатності і низька продуктивність зменшить прибуток, тобто необхідно активно вишукувати резерви підвищення продуктивності праці;
- якщо показники прибутку низькі, а продуктивності — високі, то підприємство достатньо ефективно виробляє продукцію, що не користується попитом. У цьому випадку необхідно вивчити попит, зміцнити маркетингову стратегію і зробити зміни в асортименті продукції, що випускається;
- низькі показники прибутку і продуктивності свідчать про абсолютну неефективність підприємства, галузі, економіки. У цьому випадку необхідні глибокі зміни в діяльності цих структур.

Вивчення взаємозв'язку між продуктивністю праці та прибутком дозволяє визначити стратегію підприємства в короткостроковому і довгостроковому періоді.

На макрорівні підвищення продуктивності створює збалансованість між економічною, соціальною і політичною структурами суспільства, підвищує життєвий рівень населення і сприяє зміцненню економічної безпеки.

Таким чином, ефективність праці позитивно впливає на всі сфери економіки, і вийти з кризового стану можливо тільки на базі її підвищення.

Вихідним у понятті продуктивності праці є праця, що являє собою доцільну діяльність людей, спрямовану на досягнення корисного результату. Протягом декількох сторіч кращі розуми людства намагалися знайти механізм формування народного багатства і відповіді на запитання, яка праця його створює.

Фізіократи першими обґрунтували ознаку продуктивної праці [1]. Поняття фізіократів походить від двох слів: phisis- природа, kratos — сила, влада, тобто влада природи. Найбільш видатними представниками цього напрямку були Ф. Кене й А. Тюрго. Відповідно до історії економічних навчань, Ф. Кене є засновником фізіократичної теорії суспільного багатства. Основне положення цієї теорії полягає в тому, що джерелом "чистого продукту", (що залишається понад витратами на виробництво), є земля, природа і тому продуктивною є праця, що утворює цей продукт.

У результаті такого підходу Ф. Кене поділяє суспільство на три класи: продуктивний, власників і марний. До продуктивного класу він відніс тих осіб,

які безпосередньо обробляють землю, тобто хліборобів. У клас власників входили не тільки власники землі, але і ті, хто володів землею — король, церква й інші. А до марного класу він відніс всі інші шари суспільства, у тому числі й робітників. Такий погляд заснований на тім, що тільки хлібороби одержують від землі більше, ніжкладають у неї, а робітники тільки переробляють те, що одержують від землі.

Зовсім інший погляд на поняття продуктивної праці був у представника класичного напрямку в економічній теорії шотландського економіста А. Сміта. Продуктивною він вважав працю, що створює вартість. На його думку, праця в землеробстві відрізняється особливою продуктивністю, тому що тут разом з людиною працює і природа. Сміт був не тільки представником класичної політичної економії, але й фахівцем у галузі управління. Він проаналізував різні форми поділу праці, дав характеристику обов'язків государя і держави. Основна ідея А. Сміта та інших представників “англійської школи класичної політекономії” полягала у тому, що вони вважали, що багатство народів створюється продуктивною працею у всіх галузях економіки. І ключ до багатства народів полягає у створенні умов для підвищення продуктивності праці [1].

Величезну роль у цьому процесі відіграє поділ праці у суспільстві, тобто спеціалізація виробників на виготовленні якогось одного продукту (а всередині мануфактури — спеціалізація на окремих простих операціях у ході виготовлення цього продукту). Поділ праці дозволяє різко підняти його продуктивність, тому що, по-перше, збільшує спритність і мистецтво окремого працівника, по-друге, заощаджує час, необхідний для переходу від одного виду робіт до іншого, по-третє, спрощуючи окремі трудові операції, сприяє винаходу і впровадженню у виробництво машин. Але позитивна роль поділу праці виявляється не сама собою, а завдяки діяльності заповзятливих людей, тих, хто організує виробництво.

Багато управлінських ідей і нововведень в організацію виробництва втілив на практиці директор ряду шотландських фабрик Роберт Оуен (1771–1858 рр.). У 1780–1828 рр. він провів соціально-економічний експеримент, суть якого складалась у підвищенні продуктивності праці за рахунок: надання робітникам упорядженого житла, поліпшення умов праці, побуту і відпочинку, створення для них магазинів, що торгували товарами першої необхідності за доступними цінами; підвищення мінімального робочого віку для дітей і скорочення тривалості робочого дня; створення шкіл у робочих селищах [2 с. 30]. Ці реформи, з'явилися проривом у суть людського сприйняття дійсності та ролі керівника.

Подальша розробка теорії трудової вартості, характеру праці, його властивостей здійснена в роботах К. Маркса. Він обґрунтував логічно струнке навчання про двоїстий характер праці, що міститься в товарі. Праця, на його думку, визначається сукупністю таких властивостей, як конкретна й абстрактна, жива та минаюча, приватна і суспільна, проста й складна праця. К. Маркс виходить з того, що робітник продає капіталісту не працю, а робочу силу, тобто

здатність до праці, що одночасно створює нову вартість і переносить стару. Причому конкретна праця створює споживчу вартість, а абстрактна — вартість.

За Марксом, в основі вартості товару лежить один фактор виробництва — праця працівників матеріальної сфери: жива і минула. Жива праця створює необхідний і додатковий продукт ($v + m$), а минула — це праця, уречевлена в знаряддях виробництва (c). Звідси випливає, що активна роль належить живій праці, що і є продуктивною. Тому для збільшення багатства необхідно підвищувати продуктивність праці. Такий підхід тривалий час панував у вітчизняній літературі. Докладно на його характеристики зупинимося нижче.

Паралельно марксистському напрямку розвивалися інші західні економічні теорії, згідно з якими, в основі вартості лежать кілька факторів виробництва: праця, капітал, земля. Вперше теорії продуктивності факторів виробництва були сформульовані французькими вченими Б. Сеєм і Ф. Бастіа. Відповідно до них, вартість товару створюється усіма факторами виробництва і розпадається на доходи кожного фактора, а саме: заробітну плату, земельну ренту, відсоток на капітал. Поява теорії граничної продуктивності в кінці 19 сторіччя значно доповнила ті положення, що раніше існували. Основні принципи цієї теорії були розроблені американцем Д. Б. Кларком (1847–1939), який вважав, що усі фактори виробництва рівною мірою є продуктивними, і кожний з них створює вартість. Причому, частка кожного фактора в вартості продукту визначається величиною граничної продуктивності. Звідси випливає, що продуктивність властива всім факторам виробництва, і від ефективності їхнього використання залежить економічний ріст [2].

Виходячи з теорії продуктивності, що спиралася на марксистський підхід, вітчизняні вчені вважали, що в основі вартості лежить один фактор виробництва — праця, а відповідно до західної економічної теорії — вартість створюється усіма факторами виробництва. Це і пояснює різне трактування показника продуктивності..

Серед понять, якими характеризують окремі риси праці різні вчені та фахівці, можна виділити такі: результативність, ефективність, продуктивність, якість та стабільність праці.

В економічній літературі щодо цих категорії немає однозначного визначення. Так, Плаксов В.А. вважає, що: “результативність праці визначається питомою вагою обсягу доцільної праці, яка припадає на душу населення кожної держави” [1].

Не дивлячись на широке розповсюдження терміну “ефективність праці”, він не отримав серед економістів єдиного змістовного визначення.

Богиня Д.П. ототожнює ефективність та результативність праці: “Ефективність праці — це її результативність. Вона показує співвідношення обсягу вироблених матеріальних або нематеріальних благ та кількості затраченої на це праці”. Автор виділяє ефективність праці як особливу економічну категорію, “яка являє сукупність тих суспільно-економічних відносин, які виникають між людьми, в процесі функціонування сукупної робочої сили суспільства і відображаються ступенем плідності всієї суспільно

корисної праці” [3].

Ефективність праці в сфері матеріального виробництва являє собою більш широке поняття ніж її продуктивність. Вона розкриває ті сторони результативності праці, які не відображені в показниках продуктивності праці, враховує кількість і корисність виготовленої продукції в більшій мірі ніж продуктивність праці.

Нерідко в теорії і практиці ототожнюються три поняття “ефективність праці”, “продуктивність праці” та “результативність праці”. На нашу думку, під продуктивністю праці слід розуміти ефективність трудової діяльності людей. Зростання продуктивності праці означає підвищення її результативності (ефективності).

Бугуцький О. та Михайлов С. вважають, що “продуктивність праці була, є і буде головним синтетичним показником, який визначає науково — технічний прогрес суспільства, характеризує становище держави, окремої галузі, підприємства. [4].

Продуктивність праці характеризує ефективність праці людини в матеріальному виробництві. Визначальна роль продуктивності праці проявляється в тому, що, по-перше, зростання продуктивності праці є основним головним джерелом росту національного доходу і, відповідно, подальшого розвитку економіки і підвищення добробуту людей; по-друге, досягається значна економія живої праці, забезпечується основний приріст обсягів виробництва; по-третє, від рівня продуктивності праці залежить в значній мірі ефективність використання в виробництві матеріально технологічних ресурсів, окупність витрат.

Виноградов І.П. робить висновок: “продуктивність праці відображає ступінь ефективності конкретної живої праці, яка виготовляє певну кількість матеріальних благ в одиницю робочого часу... Зростання продуктивності праці проявляється в скороченні витрат робочого часу на виробництво одиниці продукції, або в збільшенні випуску продукції при одних і тих же витратах робочого часу” [2].

Питанням ефективного використання праці приділяв значну увагу видатний економіст Струмлілін С.Г. В своїй праці “Проблеми економіки праці” він розглядає такі питання: класифікація праці, проблеми раціоналізації праці, проблеми кваліфікації праці, методологія визначення робочого бюджету, умови праці, проблеми продуктивності праці та інші, тобто він розглядав коло проблем організації праці, її якості, підвищення продуктивності [3]. Особлива увага приділялась питанням стимулювання продуктивності праці, а саме: вплив оплати праці на її продуктивність, роль науки в підвищенні продуктивності праці, методика вимірювання продуктивності праці та інше.

Результативність праці в ринковій економіці характеризує результати праці окремого працівника і підприємства з точки зору відповідності витрат праці попиту на вироблену продукцію, в якій втілені ці витрати [4]. Результати праці мають форми прояву на мікрорівні (у взаємовідносинах “виробник — покупець”) і макрорівні (у взаємовідносинах “виробник — суспільство”).

Слезінгер Т.Є. під результативністю праці розуміє “ступінь досягнення поставленої мети..., забезпечення конкурентноздатності продукції і високої якості виконуваних робіт та послуг за всією сукупністю споживчих властивостей понад ті вимоги, що враховані при оцінці продуктивності праці” [1]. Він же вважає результативність праці одним з критеріїв оцінки якості праці як характеристики ефективності, поряд з показником економічності витрат.

Міюкова Г.І. вважає, що результативність праці — підсумок цілеспрямованої діяльності людини. Результативною можна вважати працю, якщо має місце максимальний результат при мінімальних витратах праці. Результатом слід вважати отриманий дохід в результаті реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг. Результативність праці вона вимірює відношенням доходу до витрат праці [5].

Результативність праці (трудової діяльності) деякі економісти розглядають у поєднанні з категоріями: ефективність праці, продуктивність праці.

Богиня Д.П. та Шевченко А.Ф. вважають, що “результативність всієї різноманітності трудової діяльності людини можна врахувати, відбити і оцінити лише категорією “ефективність праці”. Така категорія як “продуктивність праці” не може виконати цю роль” [1]. Вони вважають, що “суттєвою особливістю категорії “ефективність праці” є те, що вона характеризує результативність живої праці як діяльності людей, усіх її видів (наприклад: вченого, лікаря, вчителя, артиста, підприємця, менеджера, службовця, робітника, тощо) і всієї сукупної праці суспільства, а також усіх її складових (якості, кількості, інтенсивності, продуктивної сили і продуктивності праці)” [1].

Вперше розмежував поняття “продуктивність” і “ефективність” праці Новожилов В.В.[2]. Він стверджував, що ефективність праці — більш широке поняття ніж її продуктивність тому що при визначенні ефективності праці враховується не тільки кількість продукції, а і її відповідність потребам, а також елементи народногосподарського ефекту праці.

Визначення ефективності праці має велике значення при розробці стратегії і тактики в рішенні питань забезпечення успішного розвитку економіки в умовах ринку. Стратегія передбачає розгляд основних напрямів підвищення ефективності праці на основі комплексного використання і розвитку всіх факторів і ресурсів для прискореного подолання кризи в економіці країни. Тактика передбачає розробку і здійснення поточних заходів по виявленню і використанню резервів підвищення ефективності праці на основі усунення непродуктивних її витрат.

Поняття “якість праці” в економічній літературі і на практиці застосовується з різною метою. В теоретичному плані воно використовується як узагальнююча характеристика кваліфікаційної складності праці з метою диференціації рівня заробітної плати шляхом побудови тарифної системи. В практиці це поняття використовується як якість виконаної роботи. Якість праці

як характеристика ефективності повинна розглядатись з точки зору двох критеріїв: результативності праці й економічності витрат.

Висновки. Отже, узагальнюючи думки окремих вчених ми вважаємо, що під ефективністю праці слід розуміти соціально-економічну категорію, яка визначає ступінь досягнення тієї чи іншої мети, співставлену із ступенем раціональності використання задіяних при цьому ресурсів. Тобто, ефективність праці треба розглядати як співставлення витрат і результатів. Ефективність праці проявляється в економічній оцінці виготовленого і використаного продукту праці. Для визначення економічної ефективності праці в виробництві необхідно аналізувати процес матеріального виробництва, визначити його особливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка / Н.С. Краснокутська. Навчальний посібник. — Київ : Центр навчальної літератури. — 2005. — 352 с.
2. Міюкова Г.І. Оцінка результативності праці і форми активізації її забезпечення / Г.І. Міюкова Дис. канд. економ. наук: 08.06.01. — Кіровоград, 2002. — 211 с.
3. Бикова В.Г. Фінансово-економічний потенціал підприємств — оцінка й управління / В.Г. Бикова, Ю.М. Раснянський // Фінанси України. — 2005. — №6. — С. 56–62.
4. Бугуцький О. Ефективність використання праці — основа підвищення продуктивних сил суспільства / О. Бугуцький, С. Михайлов // Україна : аспекти праці. — 2000. — № 3. — С. 3–9.
5. Ментей О.С. Мотиваційний механізм праці у сільськогосподарських підприємствах / О.С. Ментей // Вісник ХНАУ, Серія «Економічні науки». — 2011. — №3. — С. 224.

Одержано 10.10.11

В статье рассмотрены и проанализированы проблемы определения и оценки производительности и эффективности труда, проанализирована взаимосвязь производительности труда и прибыли.

Ключевые слова: *производительность труда, эффективность труда, результативность труда, прибыль, качество труда.*

The problems of identification and evaluation of labour productivity and efficiency, the correlation between productivity and profit are discussed and analyzed in the article.

Key words: *labour productivity, efficiency of labor, performance, profit, quality of work.*

ДОХІДНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИНИЦТВА

О.Г. ШАЙКО, кандидат економічних наук

В статті розглянуто дохідність виробництва продукції тваринництва, виявлено фактори, що на неї впливають.

Виробництво продукції тваринництва є однією із стратегічних галузей економіки України, від якої безпосередньо залежить продовольча безпека держави. Розвиток тваринництва як пріоритетної сфери економіки країни, залежить від його дохідності для сільськогосподарських товаровиробників.

Увага до проблеми підвищення економічної ефективності виробництва продукції тваринництва, викликана насамперед тим, що від успішного її вирішення залежить зростання доходності підприємств, підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та світовому ринках, забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу. До розгляду цих проблем звертаються багато науковців, серед них Азізов С.П. [1], Головчук А.Ф., Семенда Д.К. [2], Мазуренко О.В., Ковальова Г.В. [3], Оляднічук Н. В. [4] та інші.

Незважаючи на велику кількість досліджень та чисельні публікації питання підвищення дохідності сільськогосподарського виробництва не втрачає своєї актуальності. На регіональному рівні питання впливу факторів, насамперед мікроекономічного рівня, на дохідність виробництва продукції тваринництва залишаються недостатньо вивченими. Виникає необхідність поглибленого аналізу факторів, що зумовлюють кінцеві результати господарювання та обґрунтування напрямів підвищення дохідності виробництва продукції тваринництва за сучасних умов.

Виходячи з цього в даній статті поставлено за мету розглянути на прикладі сільськогосподарських підприємств Уманського району дохідність виробництва продукції тваринництва, виявити вплив факторів на неї та розробити заходи щодо її підвищення.

Методика досліджень. У процесі досліджень використовувались такі методи, як монографічний, порівняння, графічний, групування, факторний аналіз.

Результати досліджень. Доходи від реалізації продукції тваринництва у структурі виручки від продажу сільськогосподарської продукції у підприємствах Уманського району формують менше третини грошових надходжень.

Основну частку доходу від реалізації продукції тваринництва у 2010 р. забезпечувала реалізація молока (55,1% усіх доходів від реалізації продукції тваринництва). За останні п'ять років суттєво змінилась структура доходів від

реалізації продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах Уманського району, що проілюстровано на рис.

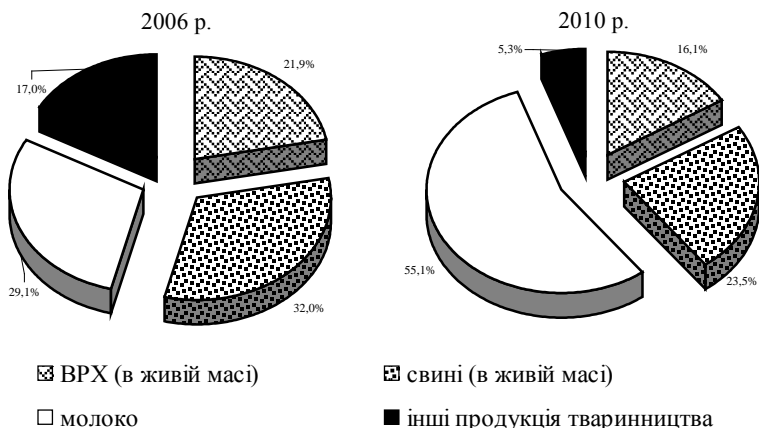

Рис. Динаміка структури доходів від реалізації продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах Уманського району

Протягом 2006–2010 рр. частка доходу від реалізації великої рогатої худоби та свиней у живій масі сільськогосподарськими підприємствами Уманського району не зазнала значних змін: частка виручки від реалізації ВРХ скоротилась на 5,8 в.п. до 16,1%, а свиней — на 8,5 в.п. до 23,5%. Питома вага ж виручки від реалізації інших видів продукції тваринництва значно скоротилась із 17,0 до 5,3%.

Дохід від реалізації продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах Уманського району за останні 5 років збільшився майже у 6 разів — із 11,1 до 61,6 млн. грн. (таблиця 1).

Лідером за обсягами грошових надходжень від реалізації продукції тваринництва у 2010 р. було ДП "Ілліч Агро Умань" (від реалізації продукції галузі в даному підприємстві одержали 31491,4 тис. грн., тобто майже половину від загального доходу по району). На другому та третьому місці у 2010 р. за даним показником були ТОВ „Агровіт” (5729,0 тис. грн.) та ФГ АФ "Базис" (4178,4 тис. грн.). Серед підприємств Уманського району, які займаються виробництвом продукції тваринництва, є підприємства, в яких розвиваються лише окремі галузі — лише свинарство або лише скотарство. Так, у ТОВ "Дубова", АФ"Ліга", ПП "Дмитрушки", ТОВ "Агровіт" в 2010 р. не займалися реалізацією свиней в живій вазі. Галузь молочного скотарства не функціонує у ПП "Орієнтир Агроб", ТОВ "Берестівець", СТОВ "Дружба", ТОВ "Деметра", ТОВ АФ "Текуча", ТОВ "Агрокомплекс-Вільшанка", ТОВ "Весна", ТОВ "Прометей", ТОВ "Аграрій СВПП", ТОВ ВТФ "Сяйво".

В цілому по галузі тваринництва спостерігається значне покращення фінансових результатів. Якщо у 2006–2007 рр. галузь була збитковою, то у 2008–2010 рр. сільськогосподарські підприємства Уманського району від реалізації продукції галузі одержували прибуток.

1. Фінансові результати від реалізації продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами Уманського району

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Зміна 2010 р. до 2006 р., +;–
Дохід від реалізації, тис. грн.	11142,0	27552,0	43727,7	49109,0	61640,7	50498,7
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	11343,0	31731,7	41179,3	44164,6	59633,6	48290,6
Прибуток (збиток), тис. грн.	-201,0	-4179,7	2548,4	4944,4	2007,1	2208,1
Рівень рентабельності (збитковості), %	-1,8	-13,2	6,2	11,2	3,4	+5,2 п.п.
Рентабельність (збитковість) реалізації, %	-1,8	-15,2	5,8	10,1	3,3	+5,1 п.п.

Найвищий рівень рентабельності був у 2009 р., тоді на кожен витрачений у галузі тваринництва гривню було отримано 11 коп. прибутку, а рентабельність реалізації склала 10,1%, що тобто підприємства Уманського району одержали 10 копійок прибутку на кожен гривню доходу від реалізації тваринницької продукції. В цілому ж за 5 років рентабельність реалізації продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах Уманського району зросла на 5,1%.

Виявлення чинників, що впливають на фінансові результати від реалізації продукції тваринництва є необхідною умовою розробки заходів щодо збільшення доходу від реалізації продукції галузі та підвищення її прибутковості.

Для більш детального вивчення впливу факторів, що викликали зміни прибутковості за основними видами продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах Уманського району застосовано метод ланцюгових підстановок. Результати розрахунку впливу кількості реалізованої продукції, ціни реалізації 1 ц продукції, собівартості 1 ц продукції на прибуток від реалізації основних видів продукції тваринництва (молока, свиней в живій вазі, великої рогатої худоби в живій вазі) наведено в таблиці 2.

Дані таблиці 2 свідчать, що головною причиною збільшення збитку від реалізації великої рогатої худоби та свиней на м'ясо в живій вазі у сільськогосподарських підприємствах Уманського району стало збільшення рівня собівартості 1 ц даних видів продукції, внаслідок чого збиток збільшився відповідно на 10298,0 тис. грн. та 8284,8 тис. грн. Проте поряд з цим

збільшилась і реалізаційна ціна, що зумовило зростання прибутку на 4775,4 тис. грн. від продажу великої рогатої худоби та на 4550,4 тис. грн. по галузі свинарства.

2. Розрахунок впливу факторів на зміну прибутку (збитку) від реалізації продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах Уманського району

Показник		ВРХ (в живій масі)	Свині (в живій масі)	Молоко
Кількість продукції, ц	2006 р.	5136	4682	35771
	2010 р.	10909	13064	115997
Ціна 1 ц, грн.	2006 р.	474,30	762,71	90,52
	2010 р.	912,05	1111,10	292,09
Собівартість 1 ц, грн.	2006 р.	612,34	790,26	84,29
	2010 р.	1556,33	1424,43	184,32
Прибуток (збиток) тис. грн.	2006 р.	-709,0	-129,0	223,0
	2010 р.	-7028,5	-4094,3	12500,8
	умовний I	-1505,9	-359,9	722,7
	умовний II	-11803,9	-8644,7	-10880,5
Зміна (+;-)	загальна	-6319,5	-3965,3	12277,8
	за рах. обсягу	-796,9	-230,9	499,7
	за рах. ціни	4775,4	4550,4	23381,3
	за рах. собівартості	-10298,0	-8284,8	-11603,2

Зміна обсягу мала порівняно незначний вплив на зміну прибутку за усіма видами продукції тваринництва. Прибутковість виробництва молока мала позитивну динаміку і головним чинником збільшення прибутку стало більш швидке збільшення ціни, за рахунок чого прибуток зріс на 23,4 млн. грн., порівняно із темпами зростання собівартості, що спричинило збитки в розмірі 11,6 млн. грн.

Отже, головними чинниками, що зумовлювали зміну прибутку від реалізації продукції окремих видів продукції в сільськогосподарських підприємствах Уманського району були ціна та собівартість.

Групування підприємств Уманського району за рівнем продуктивності корів дає можливість стверджувати наявність невикористаних резервів у підвищенні економічної ефективності виробництва молока. Результати групування, наведені в таблиці 3 свідчать, що підвищення середньорічного надою сприяє покращенню всіх економічних показників галузі — зниженню собівартості одиниці продукції, зростанню прибутку як в розрахунку на 1 ц продукції, так і на 1 голову, підвищенню рівня рентабельності виробництва та рентабельності реалізації. В першій групі, де середньорічний надій не перевищує 3500 ц, є підприємства, в яких прибуток на 1 ц молока становить лише 18,83 грн. (ДП АФ "Байс- Агро"). Сільськогосподарські підприємства третьої групи при середньорічному надої молока на одну корову більше 4500 кг

мають значно більшу виручку на голову, що і забезпечує їм вищу прибутковість галузі. В розрахунку на 1 корову у підприємствах третьої групи отримали по 5114,58 грн. прибутку при рівні рентабельності 63,2%, в той час як в підприємствах першої групи — лише 2027,17 грн. при рівні рентабельності 40,2%.

3. Вплив продуктивності на економічну ефективність виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами Уманського району, 2010 р.

Показники	Група підприємств за продуктивністю корів, кг			В середньому (разом)
	до 3500	3501-4000	більше 4000	
Кількість підприємств	4	3	5	12
Середньорічний надій, кг	3202	3762	5493	4297
Повна собівартість 1 ц, грн.	199,55	196,57	177,32	184,32
Прибуток на 1 голову, грн.	2027,17	4078,21	5114,58	4217,54
Прибуток на 1 ц, грн.	80,18	112,95	112,06	107,77
Виручка на 1 голову, грн.	7072,36	11175,27	13207,47	11430,87
Рівень рентабельності, %	40,2	57,5	63,2	58,5
Рентабельність реалізації, %	28,7	36,5	38,7	36,9

Отже, значним резервом підвищення економічної ефективності виробництва і реалізації молока є збільшення продуктивності до рівня кращого підприємства за продуктивністю корів — АФ "Ліга" (8257 кг), де прибуток на 1 гол. досягнув 9566,67 грн.

Результати групування підприємств Уманського району за середньодобовим приростом великої рогатої з метою визначення впливу даного фактора на економічну виробництва та реалізації м'яса великої рогатої худоби в живій вазі представлено в таблиці 4.

4. Вплив продуктивності на економічну ефективність та реалізації м'яса ВРХ (у живій масі) сільськогосподарськими підприємствами Уманського району, 2010 р.

Показники	Група підприємств за продуктивністю ВРХ на відгодівлі, г			В середньому (разом)
	до 450	451-550	550 і більше	
Кількість підприємств	4	5	4	13
Середньодобовий приріст, г	298	504	613	463
Повна собівартість 1 ц, грн.	2099,48	1489,47	1165,78	1556,36
Збиток на 1 голову, грн.	-1400,11	-1078,21	-342,48	-1065,13
Збиток на 1 ц, грн.	-1203,13	-590,47	-180,97	-644,31
Виручка на 1 голову, грн.	1043,11	1641,58	1863,67	1507,73
Рівень збитковості, %	-57,3	-39,6	-15,5	-41,4
Збитковість реалізації, %	-134,2	-65,7	-18,4	-70,6

Результати групування, наведені в таблиці 4 свідчать, що підвищення середньодобового приросту великої рогатої худоби сприяє зниженню собівартості одиниці продукції, зменшенню розміру збитку як в розрахунку на 1 ц продукції, так і на 1 голову, зниженню рівня збитковості. Так, в підприємствах першої групи, де середньодобовий приріст не перевищує 450 г, збиток на голову сягає 1400,11 грн., що в розрахунку на 1 ц становить 1203,13 грн. До підприємств цієї групи ввійшли ТОВ "Дубова", СВК "Черповоди", НДГ "Родниківка", ТОВ "Агровіт". Так, в НДГ "Родниківка" збитковість реалізації сягнула 396,6% (середньодобовий приріст 303 г).

У сільськогосподарських підприємствах третьої групи при середньодобових приростах великої рогатої худоби більше 550 г значно кращі показники (нижчий рівень збитковості). У цій групі є підприємства, де вирощування великої рогатої худоби є прибутковим, зокрема в ТОВ "Ліга" при середньодобових приростах великої рогатої худоби 623 г, рівень рентабельності продаж становить 11,9%.

Результати групування підприємств Уманського району за середньодобовим приростом свиней з метою визначення впливу даного фактора на економічну ефективність виробництва та реалізації м'яса свиней в живій вазі представлено в таблиці 5.

5. Вплив продуктивності на економічну ефективність виробництва свинини (у живій масі) сільськогосподарськими підприємствами Уманського району, 2010 р.

Показники	Група підприємств за продуктивністю свиней, г			В середньому (разом)
	до 170	171–250	більше 250	
Кількість підприємств	6	7	5	18
Середньодобовий приріст, г	119	197	434	340
Повна собівартість 1 ц, грн.	1572,22	1599,77	1390,10	1424,50
Збиток на 1 голову, грн.	-210,33	-300,78	-385,91	-346,15
Збиток на 1 ц, грн.	-468,65	-565,59	-266,56	-313,40
Виручка на 1 голову, грн.	495,28	549,97	1626,64	1227,21
Рівень збитковості, %	-29,8	-35,4	-19,2	-22,0
Збитковість реалізації, %	-42,5	-54,7	-23,7	-28,2

Дані групування, наведені в таблиці 5, показують, що при досягненні середньодобових приростів свиней 250 г і більше, як свідчать дані сільськогосподарських підприємств третьої групи, збитковість виробництва 1 ц живої ваги свиней різко зменшується: лише 19,2% проти 29,8% та 35,4% у першій та другій групах, а розмір збитку у розрахунку на 1 ц продукції у сільськогосподарських підприємствах третьої групи становив лише 266,56 грн. проти 468,65 грн. та 565,59 грн. по першій і другій групах.

Крім того, підвищення середньодобових приростів дає змогу

підприємствам третьої групи знизити повну собівартість 1 ц живої ваги свиней на 200 грн. і більше. Зазначене поліпшення показників ефективності стало можливим завдяки тому, що вищі прирости у підприємствах третьої групи забезпечують швидке зростання кількості виробленої продукції і реалізаційної ціни завдяки кращій якості продукції, що в свою чергу забезпечило середній рівень виручки в розрахунку на 1 голову 1626,64 грн., тоді як у сільськогосподарських підприємств першої та третьої груп виручка в розрахунку на 1 голову свиней на відгодівлі становила лише відповідно 495,28 та 549,97 грн.

Висновки. Оскільки суттєво вплинути на ціну реалізації продукції тваринництва підприємства не можуть, то собівартість та продуктивність тварин як чинник, що її зумовлює, є тими внутрішніми факторами, що мають визначальний вплив на прибутковість ведення галузі. Тому стратегія сільськогосподарських товаровиробників повинна концентруватися на активному пошуку та мобілізації резервів підвищення продуктивності тварин, а також зниження собівартості одиниці продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азізов С.П. Деякі питання організації та підвищення ефективності тваринництва / С.П. Азізов // Економіка АПК. — 2011. — №4. — С.12–15.
2. Головчук А.Ф. Державна підтримка розвитку галузі тваринництва / А.Ф. Головчук, Д.К. Семенда // Економіка АПК. — 2010. — № 10. — С. 47–50.
3. Мазуренко О.В. Шляхи підвищення ефективності виробництва тваринницької продукції / О.В. Мазуренко, Г.В. Ковальова // Економіка АПК. — 2011. — №5. — С. 41–47.
4. Оляднічук Н. В. Інтенсифікація галузей тваринництва в сільськогосподарських підприємствах. Монографія. / Н. В. Оляднічук, В. С. Уланчук. — Умань: ВПЦ "Візаві", 2010. — 220 с.

Одержано 10.10.11

В статтє проанализирована доходность продажи продукциии животноводства сельскохозяйственными предприятиями. Сделан вывод о том, что продуктивность животных является важным фактором повышения эффективности производства и реализации продукциии отрасли.

Ключевые слова: *доходность, прибыль, производство и реализация продукциии животноводства.*

The profitability of selling livestock products by farm enterprises are analyzed in the article. It has been concluded that livestock productivity is the main factor for increasing the efficiency of livestock production and selling livestock output.

Key words: *profitability, profit, livestock production and selling.*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

А.М. ШАТОХІН, доктор соціологічних наук
О.М. ТРАНЧЕНКО

У статті досліджується стан та ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств у Черкаській області. Розглянуто показники розвитку галузі та внесено пропозиції щодо покращення її економічної ефективності на перспективу.

Земля є одним з головних життєзабезпечуючих і виробничих ресурсів, раціональне використання якого визначає ступінь соціального й економічного прогресу суспільства. Незважаючи на те, що Україна має у своєму розпорядженні велику частину світової площі чорнозему, розвинену сільськогосподарську науку і висококваліфіковані кадри аграріїв, економіка сільського господарства знаходиться у важкому стані, виробництво валової продукції зростає повільними темпами, посилюються процеси деградації землі. Тому одним з актуальних питань є прискорення процесу відродження землі. Серед способів максимального використання ресурсів цього сектора економіки є залучення в практичну діяльність з його реформування всіх груп населення, як безпосередньо зв'язаних із землею, так і зайнятих у промисловості, будівництві, сфері обслуговування.

Дослідженням даної проблеми займаються провідні вчені-економісти Варченко О. М., Геєць В. М., Збарський В.К., Мармуль Л.О., Непочатенко О.О., Нестерчук Ю.О. та інші.

Методика досліджень. Теоретичною основою дослідження є основні положення економічної теорії. У статті застосовувалися методи наукового узагальнення і причинно-наслідкових зв'язків; монографічний; індукції — при зборі, систематизації, обробці статистичної інформації та дедукції — при теоретичному осмисленні проблеми.

Результати досліджень. Сільське господарство — одна з основних життєво важливих і стратегічних галузей народного господарства. Значна частина сільськогосподарської продукції України виробляється в Черкаській області. За даними Державного комітету статистики, сільськогосподарські підприємства Черкаської області за обсягом виробництва валової продукції займають перше місце серед регіонів України і виробляє 6,6% її загальнодержавного обсягу. Сільськогосподарські підприємства області у 2010р. виробили валової продукції у сумі 5196 грн. в розрахунку на одну особу і займали перше місце серед регіонів. В Україні цей показник був на рівні 2217

грн., на особу або у 2,6 разів менше. По виробництву зерна область у 2010 р. займала 2-е місце серед регіонів України (6,9% загальнодержавного виробництва), цукрових буряків (фабричних) 7-е (6,0%), соняшнику 9-е (4,8%).

У сільському господарстві Черкаської області 2010 р., функціонувало 1851 підприємств різних форм власності й господарювання. Слід відмітити збільшення приватних підприємств з 2006р. до 2010р. на 8 од., фермерських господарств — на 37 од. у 2006р. порівняно з 2010р. та підприємств інших форм господарювання — на 4 од. протягом аналогічного періоду. Натомість за цей же період зменшується господарських товариств на 34 од., державних підприємств на 18 од. та виробничих кооперативів — на 16 од. Найбільшу частку серед суб'єктів господарювання складають фермерські господарства, починаючи з 2006р., можна простежити постійне зростання даної форми господарювання. У фермерському господарстві керівник і працівник одна особа. Керівник особисто управляє своїм господарством, інвестує власні і залучені кошти, трудова активність фермера ґрунтується на власному інтересі. Основними напрямками підвищення виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств Черкаської області має стати удосконалення структури виробництва, зміцнення матеріально-технічної бази, впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій, застосування стратегічного управління, а також активна підтримка з боку держави.

Виробничо-ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств включає землю, основні виробничі фонди сільськогосподарського призначення, матеріальні оборотні кошти, фінансові, трудові, інформаційні ресурси. Всі ці чинники діють у сукупності й визначають виробничі можливості їх та стратегічні позиції. Між ними існують певні пропорції, та взаємозв'язки порушення яких веде до послаблення й неповного використання виробничого потенціалу. Основним елементом виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств є земля. Земельний фонд Черкаської області складає 3,4% території України. Загальна земельна площа дорівнює 2091,6 тис.га, сільськогосподарські угіддя області займають 1451,3 тис. га, рілля 1271,6 тис. га (табл. 1).

Як видно з даних таблиці 1, у 2010 р. в порівнянні з 2006 р. у Черкаській області спостерігається тенденція до зменшення площ сільськогосподарських угідь (на 30,7 тис. га), а саме — ріллі на 20,5 тис. га, багаторічних насаджень — на 0,8 тис. га, пасовищ на 4,6 тис. га, сіножатой — на 4,3 тис. га. Натомість зростають площі угідь не сільськогосподарського призначення, тобто, лісові площі (на 0,3 тис. га), болота (на 1,5 тис. га), землі під водою (на 0,3 тис. га) та інші землі (на 0,5 тис. га).

У сфері земельних ресурсів Черкаської області є основні проблеми які можна вирішити до допомогою: формування продуктивної та високоєфективної системи землекористування, зменшення розораності земель та зростання їх родючості, як стратегічної основи розв'язання продовольчої

проблеми. Як вже було нами зазначено, до сільськогосподарських угідь відносяться рілля, багаторічні насадження, сіножаті й пасовища. Вони розрізняються між собою за видами культивованих груп рослин і способу впливу на землю й рослини, тобто за комплексами застосовуваних агротехнічних заходів. До угідь, безпосередньо не використовуваних для виробництва сільськогосподарської продукції, відносяться чагарники, болота, землі під водою, дорогами, прогонами, будівлями, дворами, площами, піски та інші землі (ями, яри, хребти, солончаки й т.д.).

1. Площа земельних угідь у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області за роками, тис. га*

Вид угідь	2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		Відхилення 2010 р. від 2006 р. (+,-)
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	
Сільськогосподарські угіддя в тому числі:	1014,9	100	995,9	100	985,5	100	982,6	100	990,8	100	-30,7
рілля	965,7	95,2	951,5	95,6	944,0	96,0	943,1	96,0	951,7	96,4	-20,5
багаторічні насадження	8,0	0,9	7,6	0,8	7,2	0,8	7,3	0,8	7,1	0,7	-0,8
сіножаті	18,7	1,9	16,8	1,8	15,8	1,6	15,0	1,6	15,3	1,5	-4,3
пасовища	20,0	2,0	17,4	1,8	16,0	1,6	14,8	1,6	14,3	1,4	-4,6

*Розраховано авторами за даними Головного управління статистики у Черкаській області

Важливим складником стратегічного управління є раціональне використання земельних ресурсів, що має велике значення для економіки сільського господарства. Предметом праці виступає земля. Впливаючи на верхній шар людина намагається створити потрібні умови для росту й розвитку сільськогосподарських культур. При обробці рослин земля виступає знаряддям праці для одержання сільськогосподарської продукції.

Таким чином, у сільському господарстві земля стає як стратегічним так і активним засобом виробництва, необхідною матеріальною передумовою процесу праці, найважливішим речовинним фактором виробництва. Земля як головний засіб виробництва має специфічну властивість. На відміну від інших засобів виробництва, вона не зношується, а навпаки, при правильному використанні, внесенні необхідних добрив підвищує свою родючість. Ця властивість робить її вічним і незмінним засобом виробництва. Вона не може бути замінена іншими засобами. Це відрізняє землю від засобів виробництва, створюваних працею людини, коштів, що надходять для використання й вибувають у міру розвитку технічного прогресу.

Загальна площа землекористування на 1 січня 2010 р. сільськогосподарських підприємств дорівнює 2091,6 тис. га, фермерських

господарств 125,1 тис. га. Це дозволяє здійснювати ефективне виробництво, чергувати науково обґрунтовані сівозміни сільськогосподарських культур. Відзначимо, що структура посівних площ відповідає особливостям агроресурсного потенціалу території. Так, під зерновими зайнято 59,0% площі, технічними — 23,0%. Критичне скорочення площ під кормовими 11,2% всіх угідь, що пов'язане із скороченням тваринництва.

Удосконалення структури посівних площ необхідно чітко організувати стратегічне управління виробничою діяльністю у поєднанні з правильним чергуванням сільськогосподарських культур. Правильно побудовані й освоєні сівозміни підвищують урожайність на 30–40% і забезпечують повніше використання техніки і робочої сили. У підвищенні економічної родючості ґрунту велика роль належить також прогресивним системам обробітку ґрунту, системам насінництва, полезахисним смугам. Значним резервом поліпшення використання земельних ресурсів є підвищення продуктивності природних кормових угідь, частка яких становить 17,8% всієї площі сільськогосподарських угідь України.

Відзначимо, що у 2010р. у порівнянні з 2006р. відбулося збільшення посівних площ у цілому на 2,8 тис. га, площ під зерновими культурами на 27,1 тис. га, під технічними культурами на 22 тис. га. Завдяки широкому впровадженню у виробництво інтенсивної технології вирощування пшениці у 2010р. значно зросла її середня врожайність. Через погодні ризики, коливання попиту і проблеми реалізації зменшилися посівні площі картоплі та овочо-баштанних культур на 17,6 тис. га, кормових культур на 107,1 тис. га. Натомість збільшилися посівні площі зернових культур — на 19 тис. га (2,8%) та технічних культур — на 26,3 тис. га (1,1%), особливо ріпаку — на 48,2 тис. га (у 2,5 рази).

Більш наочно тенденції до збільшення або зменшення посівних площ та структуру посівів сільськогосподарських культур у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області можна розглянути на рис. 1, 2.

Здійснюючи аналіз рис. 1, площі під кормовими культурами вищої позначки досягли тільки у 2000р. — 340,5 тис. га слід зазначити, що завдяки поєднанню сприятливих кліматичних умов та підвищенню культури землеробства найвищого значення величини площ під зерновими культурами досягли у 2005р. — 719,6 тис. га і у 2010р. — 708,4 тис. га. У період з 2001р. по 2010р. спостерігалася тенденція до зниження площ під кормовими до 131,7 тис. га внаслідок згортання галузі тваринництва.

Проведене дослідження (рис. 2) свідчить, що найбільшу питому вагу у структурі посівних площ сільськогосподарських культур займають зернові та зернобобові культури — 59% від загальної площі. Майже четверта частина (23%) посівної площі зайнята технічними культурами. Решта площі знаходиться під кормовими культурами та картоплею і овочо-баштанними культурами, їх питома вага у загальній структурі складає 10 та 8% відповідно.

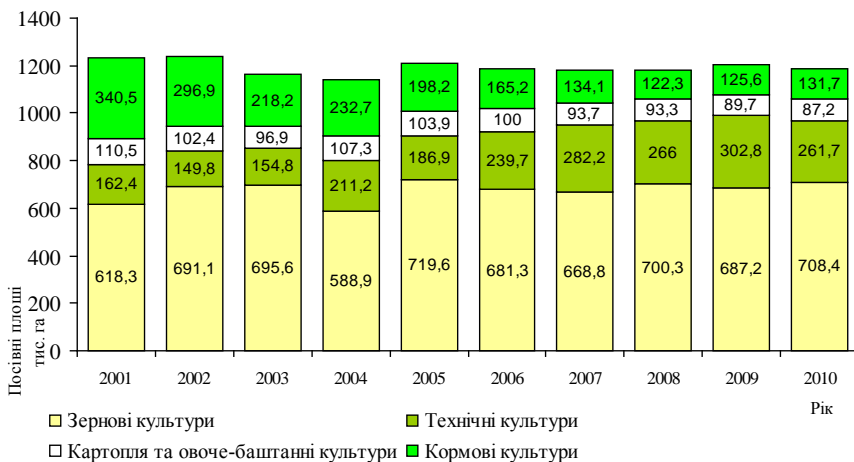

Рис. 1. Динаміка посівних площ сільськогосподарських культур у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області (тис. га)*

*Розраховано авторами за даними Головного управління статистики у Черкаській області

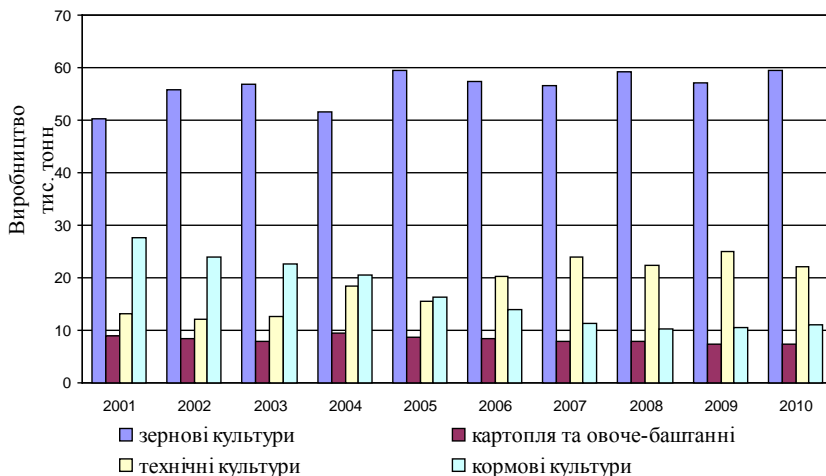

Рис. 2. Обсяги та динаміка виробництва сільськогосподарських культур сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області*

*Розраховано авторами за даними Головного управління статистики у Черкаській області

З метою більш детального аналізу та оцінки землі, як одного з найважливіших елементів матеріально-технічної бази сільського господарства, дослідимо динаміку зібраних площ сільськогосподарських культур, їх виробництва та урожайності у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області. Натомість спостерігається збільшення площ, з яких зібрано кукурудзу та зерно: у 2008р. порівняно з 2006р. на 30,5% та ріпака у три рази. Що ж стосується виробництва сільськогосподарських культур, то тут у 2008р., згідно статистичних даних тенденція до збільшення обсягів спостерігається лише по кукурудзі на зерно (на 1565 тис. ц), ріпаку (на 575 тис. ц) та плодоягідних насадженнях (на 30 тис. ц). Нестабільні темпи обсягів виробництва картоплі, овочів, плодоягідних культур пов'язані із зростанням або спадом попиту на овочі і плоди та, як наслідок, нестійкою динамікою їх пропозиції. 2010р. відзначився сприятливими кліматичними умовами, які позитивно вплинули на ріст валових зборів сільськогосподарських культур, що надало можливості для одержання високих урожаїв. Урожайність зернових культур зросла з 33,8 ц з 1 га у 2006 р. до 46,0 — у 2010р., цукрових буряків (фабричних) — з 293 ц — до 341, картоплі — з 109 ц — до 132, плодів та ягід — з 29,5 ц до 47,3, соняшнику — з 13,4 ц до 22,8, овочів — з 156 ц до 157 ц з 1 га. У 2010 р. порівняно з 2008 р. збільшення урожайності спостерігається лише по соняшнику (на 2,1 ц з 1 га зібраної площі) та плодоягідних насадженнях (на 10 ц з 1 га зібраної площі). Відносно решти культур, урожайність зменшилась, особливо це помітно по ячменю (на 40,8%), картоплі (на 24,5%) та овочів (на 23%).

Земля має природну родючість, що створилася й створюється в результаті тривалих природних ґрунтоутворюючих процесів, нагромадження поживних речовин у верхньому шарі. Рівень практичного використання землі визначається розвитком агрономії й агрохімічної науки, ступенем механізації землеробства й рядом багатьох факторів виробництва. Найважливішим завданням сільськогосподарських підприємств є найбільш повне й раціональне використання природної родючості землі.

У результаті обробітку ґрунту, внесення в нього поживних речовин у вигляді органічних і мінеральних добрив і проведення ряду інших заходів, тобто в процесі застосування прийомів культурного землеробства, створюється штучна родючість землі. Природна й штучна родючість у сукупності характеризують її економічну родючість, що найбільш повно й всебічно відображає продуктивні властивості землі. Підвищення штучної родючості ґрунту забезпечує можливість більш ефективного використання його природного потенціалу.

Окремі земельні масиви з погляду їх використання в сільськогосподарському виробництві не однакові за якістю (вміст поживних речовин, структура й інші показники). Це враховують при плануванні розміщення сільськогосподарських культур і оцінці господарської діяльності аграрних підприємств. В Україні всього лише 8,0% землі відповідає необхідним

вимогам високоефективного сільськогосподарського виробництва. Навіть в одному регіоні (області, господарстві) земельні ділянки можуть суттєво розрізнятися за вмістом поживних речовин, структурою ґрунту, забезпеченості вологою. Тому при рівних вкладеннях праці й коштів на одиницю земельної площі будуть розбіжності в кількості і якості виробленої продукції.

У Черкаській області сільськогосподарські підприємства підвищують родючість земельних ділянок шляхом внесення органічних і мінеральних добрив, проведення інших меліоративних заходів та виконанням інших вимог агрономічної науки. Розглянемо динаміку внесення добрив сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області (табл. 2).

2. Обсяги та динаміка внесення добрив під сільськогосподарські культури на 1 га посівної площі сільськогосподарськими підприємствами у Черкаській області*

Культура	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	Відхилення 2010 р. до 2006 р.
Мінеральні добрива, кг						
Зернові культури (без кукурудзи)	35	48	73	71	60	25
Кукурудза на зерно	72	80	115	108	84	12
Цукрові буряки (фабричні)	241	226	301	255	144	-127
Соняшник	29	33	51	50	49	20
Овочі	173	131	202	142	105	-68
Картопля	70	57	321	238	202	132
Кормові культури	12	19	33	31	22	10
Органічні добрива, т						
Зернові культури (без кукурудзи)	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	–
Кукурудза на зерно	0,9	1,0	1,1	2,2	1,8	0,9
Цукрові буряки (фабричні)	15,1	8,0	8,6	8,0	8,7	-6,4
Соняшник	0,7	0,4	0,9	1,2	0,8	0,1
Овочі	1,2	2,0	3,3	3,8	1,5	0,3
Картопля	20,7	17,1	2,9	16,0	4,4	-16,3
Кормові культури	0,7	1,5	1,5	2,0	2,5	1,8

*Розраховано авторами за даними Головного управління статистики у Черкаській області

Виходячи з даних таблиці 2, у 2010 р. порівняно з 2006 р. сільськогосподарські підприємства збільшили внесення добрив мінеральних по основних сільськогосподарських культурах. Внесення органічних добрив має тенденцію до зниження за аналізований період. Ми вважаємо, що збільшення обсягів внесення мінеральних добрив у 2010р. матиме відповідний результат, виражений у збільшенні родючості ґрунту, урожайності сільськогосподарських культур в наступних роках.

Відзначимо, що якість земель значною мірою проявляється в

урожайності сільськогосподарських культур та залежить від меліоративних заходів. Урожайність зернових та технічних культур є більшою, ніж у середньому в Україні, проте має значні резерви для зростання. Так, обсяг внесення мінеральних добрив у 2010р. складав 60 т на 1 га, органічних 0,3 т на 1 га. Збільшення їх обсягів, а також включення всіх сільськогосподарських угідь у господарських обіг належить до стратегічних завдань сільськогосподарських підприємств.

Висновки. Зменшення ефективності функціонування аграрних підприємств потребує негайного прийняття стратегічних рішень, виконання заходів для покращення стану і використання земельного фонду. Важлива роль у підвищенні ефективності використання землі в умовах, що склалися, належить державі, яка повинна, по-перше, розробляти і здійснювати цільові стратегічні програми по збереженню розмірів і стану земельних угідь області, не допускати їх скорочення і нецільового використання, а по-друге, сприяти зміні загальноекономічних умов, що складають основу для розширеного відтворення і інтенсифікації сільського господарства, реалізації першості нових відносин власності і механізму господарювання.

Всі заходи стратегічного управління, що сприяють більш повному і ефективному використанню головного засобу виробництва в сільському господарстві — землі — потрібно об'єднати, на нашу думку, в такі групи:

1. Включення у виробниче використання кожного гектару закріпленої за господарством землі; не можна допускати, щоб земля випадала з господарського обороту. Наприклад, у 2009р. сільськогосподарськими підприємствами області було засіяно 80,5% площі ріллі, а у 2010р. — 72,0%. Це свідчить про нераціональне її використання і наявність резерву збільшення виробництва сільськогосподарської продукції.

2. Підвищення економічної родючості ґрунту. Це, перш за все, зрошування і осушування, хімічні й біологічні меліорації, поверхневе покращення природних пасовищ та лук.

3. Збереження родючості і охорона ґрунтів: полезахисні лісонасадження, ґрунтозахисні технології і сівозміни, система заходів по боротьбі з водною і вітровою ерозією.

4. Раціональне використання економічної родючості ґрунтів: застосування найбільш урожайних сортів сільськогосподарських рослин; покращення насінництва, вдосконалення схем розміщення культур; дотримання оптимальних строків проведення сільськогосподарських робіт і виконання їх з високою якістю; боротьба з хворобами і шкідниками рослин. Заходи цієї групи безпосередньо не впливають на агрохімічні якості ґрунтів, але сприяють кращому використанню рослинами поживних речовин ґрунту.

5. Організаційно-економічні заходи: вдосконалення структури посівних площ з урахуванням кон'юнктури ринку, поглиблення спеціалізації, застосування прогресивних форм організації і оплати праці, вдосконалення форм господарювання тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варченко О. М. Посилення ролі аграрної науки у відродженні та розвитку Великобританії та його адаптація в Україні / О. М. Варченко // Агроном. — 2010. — № 7. — С. 43–50.
2. Збарський В. Сільське господарство: стан і перспективи у світлі програми діяльності Кабінету Міністрів України "Український прорив: для людей, а не політиків" / В. Збарський, В. Горьовий // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 2009. — № 4. — С. 2–8.
3. Сільське господарство Черкащини: стат. щорічник Черкаської обл. за 2008 р. — Черкаси, 2009. — С. 35.
4. Сільське господарство Черкащини: стат. щорічник Черкаської обл. за 2009 р. — Черкаси, 2010. — С. 36.
5. Сільське господарство Черкащини: стат. щорічник Черкаської обл. за 2010 р. — Черкаси, 2010. — С. 28.
6. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року [Електронний ресурс]: Закон України від 18.10.2006 р. № 2982–IV // Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/3475.html>
7. Непочатенко О. О. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників на основі диверсифікації фінансових послуг // Економіка АПК. — 2008. — № 6. — С. 25–33.
8. Нестерчук Ю.О. Вертикальна інтеграція у системі стратегічних цілей аграрної політики держави / Ю. О. Нестерчук // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — Вип. 28. — С. 103–106.

Одержано 11.10.11

Сельское хозяйство — одна из основных жизненно важных и стратегических отраслей народного хозяйства. Значительная часть сельскохозяйственной продукции Украины производится в Черкасской области. Решающую роль в развитии аграрных предприятий играет производственно-ресурсный потенциал, его величина и структура. Производственно-ресурсный потенциал сельскохозяйственных предприятий включает землю, основные производственные фонды сельскохозяйственного назначения, материальные оборотные средства, финансовые, трудовые, информационные ресурсы. Основная особенность производственно-ресурсного потенциала заключается в том, чтобы исследовать и дать оценку сильным и слабым сторонам аграрных предприятий.

Ключевые слова: *сельскохозяйственные предприятия, земля, земельные ресурсы, эффективность.*

Agriculture is one of the vital and strategic industries. A considerable part of agricultural output of Ukraine is produced in Cherkasy region. Production and resource potential, its size and structure are crucially important for the

development of agricultural enterprises. Production and resource potential of agricultural enterprises includes land, basic production funds for agricultural purposes, tangible current assets, financial, human and information resources. The main feature of production and resource potential consists in researching and evaluating the strengths and weaknesses of agricultural enterprises.

Key words: *agricultural enterprises, land, land resources, efficiency.*

УДК 631.115.8

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ЗЕРНОВИХ КООПЕРАТИВІВ ФРАНЦІЇ

Т.В. САМОЙЛЕНКО*

Полтавська державна аграрна академія

У статті виконано аналіз діяльності зернових кооперативів Франції. Акцентовано увагу на їх популярності серед сільськогосподарських товаровиробників.

Кооперативний рух зародився в країнах Західної Європи у середині ХІХ ст., але динамічного розвитку набув на початку ХХ ст.. У цей час широкі версти сільського населення залучаються до ринкових відносин. Сільські товаровиробники вимушені були об'єднуватися і створювати свої кооперативи. Саме через кооперативи вони могли приймати безпосередню участь у накопиченні капіталу. Крім того сільськогосподарські кооперативи слугували засобом соціального захисту бідних верств населення від засилля приватного капіталу.

У світовій кооперативній практиці особливе місце займає французька кооперація. Вона охоплює понад 90% фермерських господарств. Сільськогосподарські кооперативи здійснюють 60% заготівлі і 40% переробки всієї вирощеної продукції рослинництва. Провідне місце серед них займають обслуговуючі кооперативи зернового напрямку. Їх частка у загальній кількості сягає 36%. Вони охоплюють практично всі департаменти (області) Франції. Сфера діяльності таких кооперативів пов'язана із збиранням, переробкою, зберіганням зерна та реалізацією готової продукції.

Методика досліджень. Методологічною основою проведених аналітичних досліджень є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених. Їх дослідження висвітлюють загальні тенденції розвитку сільськогосподарських кооперативів США, Канади. Проте, на сьогодні відсутні публікації щодо формування і розвитку зернових кооперативів Франції.

* Науковий керівник: д.е.н., професор Пантелеймоненко А.О.

Інформаційною базою досліджень стали електронні ресурси та літературні джерела, які дають змогу дослідити діяльність зернових французьких кооперативів.

Результати досліджень. Перші зернові кооперативи Франції виникли на початку ХХ ст. у Парижському регіоні, але до 1929 року їх кількість була незначною. Під час економічної кризи, у 30 рр. французьким урядом було створено Національне Хлібне управління (Office national de ble), яке видавало дозвіл на зберігання і торгівлю зерном. Тобто з цього часу кооперативи отримали широкі можливості щодо торгівлі зерном. Це сприяло значному збільшенню їх кількості. У 50–80 рр. ситуація на ринку зерна у провідних країнах Європи сприяла подальшому розвитку зернових кооперативів.

У даний час на вирощуванні зернових у Франції спеціалізуються 133 тис. господарств, із спеціалізацією «велике рослинництво», а також 80 тис. господарств із спеціалізацією «полікультура-тваринництво» [1].

Розглянемо особливості окремих кооперативів зернового напрямку, що активно діють у Франції. На півночі країни в регіоні Нор-Па-де-Кале, Пікардія функціонують два великих зернових кооперативи. Це «Юнеаль» (Uneal) і «Агро-Пікарді» (Agro-Picardie).

Кооператив «Юнеаль» був створений в 2001 р.у результаті об'єднання двох великих зернових кооперативів регіону Нор-Па-де-Кале-Ал і «О де Франс». Сьогодні кооператив об'єднує 10 тис. фермерів. Його річний оборот складає 600 млн. євро. У забезпеченні роботи названого кооперативу зайнято більше, ніж 12 тис. осіб. До сфери його діяльності входить збирання і продаж зернових (приблизно 1800 тис. т. на рік), а також постачання добрив, насіння, отрутохімікатів, виробництво комбікормів, насінництво, торгівля товарами сільського призначення. Крім зернового сектору, кооператив розвиває тваринницьку галузь, птахівництво та садівництво.

Кооператив «Агро-Пікарді» знаходиться в департаменті Сомма (регіон Пікардія). Він щорічно збирає близько 800 тис. т. зернових. На території департаменту кооператив має більше, ніж 100 центрів по збиранню та постачанню зернових, 4 залізничних і один річковий термінал, центральний магазин добрив, насінневу станцію, лабораторію [2]. У кооперативі працює 3400 осіб. У даний час цей кооператив входить до кооперативного союзу «Норіап» (Департамент Приморська Сена). Союз «Норіап» утворився шляхом добровільного об'єднання двох кооперативів «Агро Пікардія» і «Нор-Агро».

У Парижському регіоні функціонують кілька великих кооперативів зернового напрямку, серед них такі як «Шампань-Сереаль» (Champagne Cereales), «Коезіс» (Cohesis), «Кап Сеп» (Cap Seine), союзи «Аксереаль» (Axereal), «Діжон Серееаль» (Dijon Cereales). Річний збір зернових цими кооперативами — 9900 тис. т., а річний оборот сягає понад 3403 млн. євро.

Найбільшим кооперативом є кооператив «Шампань Серееаль» головна особливість якого — розвиток переробної галузі через сітку дочірніх компаній. Кооперативна група «Шампань Серееаль», крім свого кооперативу, включає

холдинг «Шампань-Девелопман». На рис. 1 наведено динаміку товарообігу цієї кооперативної групи протягом 2005–2010 років.

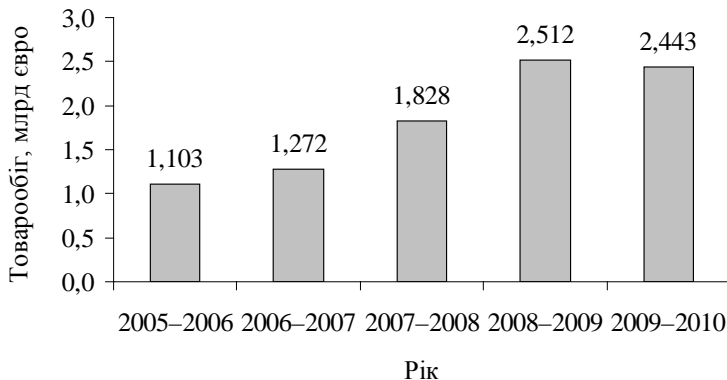

Рис. 1. Динаміка товарообігу об'єднаної групи «Шампань Сереаль», млрд. євро. Джерело: [3].

Поданий рисунок переконливо свідчить про те, що товарообіг названої об'єднаної групи з кожним роком збільшується. Це є результатом об'єднання кооперативної групи «Шампань Сереаль» із холдингом «Шампань-Девелопман». Передусім, слід зауважити, що розвиток власної переробної промисловості сприяв зміцненню фінансового стану кооперативів-учасників.

Не менш цікавим є досвід іншого відомого у Франції кооперативу. Так у 2009 році шість кооперативних груп Парижського регіону «Епі-Сантр» і три кооперативних групи «Аграліс» об'єдналися на рівних правах 50/50 і створили новий кооператив «Ахеаєл». До складу названого об'єднання входять переробні підприємства з виробництва борошна, комбікорму та солоду. На власних заводах об'єднання переробляється більше третини зібраного зерна. Товарообіг кооперативу «Ахеаєл» розділяється так (рис. 2): забезпечення зернового виробництва — 43%; збут зерна — 35%; переробка зерна — 22% [4]. Річний збір зернових культур кооперативом у 2010 році склав 4705 тис. т. [4]. Кооперативний союз «Ахеаєл» має своє велике підприємство по виробництву пшеничної крупи швидкого приготування, воно знаходиться в районі Шатодене.

Два інші сільськогосподарські кооперативи — «Діжон Сереаль» і «Коезіс» мають структуру послуг, схожу з двома вище описаними кооперативами. Кооператив «Діжон Сереаль» знаходиться у департаменті Бургундія, і є прикладом зернового кооперативу регіонального масштабу.

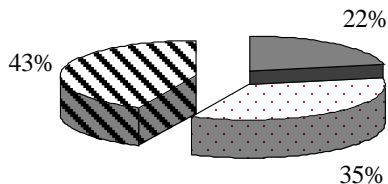

Рис. 2. Структура товарообігу об'єднаного кооперативу «Axereal» у 2010 р.:

- – забезпечення зернового виробництва;
- ▨ – збут зерна;
- ▩ – переробка зерна.

Річний товарообіг його складає біля 320 млн. євро, збір зернових сягає 900 тис. т. на рік, членська база кооперативу — 4000 осіб. Він контролює великі переробні регіональні компанії з виготовлення борошна та переробці овочів (головним чином цибулі). Крім того, до його структури входять й виноградарська галузь [5].

Кооператив «Коезіс» знаходиться на тій же території, що і кооператив «Шампань Сереаль». Він менше займається переробкою зернових, але в його структуру входять виноробні підприємства. Кооператив об'єднує 6200 виноробів і 2500 власників зернових господарств [6]. На рис. 3 наведена динаміка збору зернових кооперативом «Коезіс» за три останніх роки.

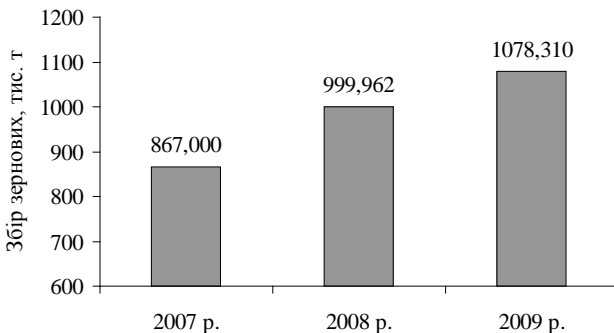

Рис. 3. Динаміка збору зернових кооперативом «Коезіс» протягом 2007–2009 рр. Джерело: [6].

Кооператив «Кап-Сен» знаходиться на території департаменту Приморська Сена, де розміщені основні порти Франції. Близькість до портів

обумовлює і те, що кооператив в основному зайнятий експортом зернових. Річний товарообіг його складає — 233,8 млн. євро [7].

У Західному регіоні країни, внаслідок неоднорідної спеціалізації сільськогосподарських господарств, функції зернових кооперативів виконують зернові підрозділи великих регіональних багатопрофільних кооперативів. До них належать кооперативи «Агріаль» (Agrial), «Коопагрі Бретань» (Coopagri Bretagne), «Террена» (Terrena) і «Юньон Сет» (Union Set). У цих кооперативах збирання зернових культур є допоміжною функцією, яка необхідна для виробництва комбікорму.

Обсяги сконцентрованого кооперативом «Агріаль» зерна щорічно досягають близько 800 тис. т. Більша частина зернових іде на виробництво комбікормів для області Бретань, а інша частина йде на експорт [8]. Крім того кооператив забезпечує своїх членів посівним матеріалом, добривами, які виготовляє на власних заводах, крім цього він надає технічні консультації, забезпечує членів кооперативу сільськогосподарською технікою.

Кооператив «Коопагрі Бретань» був створений ще у 1911 р., і є найбільшим багатфункціональним кооперативом Франції. Щорічно він збирає більше 500 тис. т. зернових і виробляє близько 1 млн. т. комбікормів. При цьому товарообіг його становить майже 2 млрд. євро (дані 2010 р.) [10].

На території п'яти департаментів заходу Франції знаходиться зерновий кооператив «Торрена». В 2010 р. він зібрав 881,3 млн. т. пшениці і 207,5 млн.т. кукурудзи у 10000 виробників. Його загальний товарообіг складає 1112 млн. євро, а щодо сільськогосподарських культур — 315 млн. євро. Близько 200 тис. т. зерна переробляється на дев'яти борошномельних заводах [10]. Названий кооператив є одним із найбільших у країні виробником комбікормів. Маючи свої магазини, кооператив реалізує добрива, насіння зернових, отрутохімікати.

У цьому ж регіоні Франції функціонує і багатпрофільний кооператив «Юньон Сет» який у більшій мірі наближений до зернової галузі. Він збирає у своїх членів 700 тис. т. зернових культур, більша частина яких переробляється на комбікорм.

У Лотарингії діють кілька великих кооперативів зернового напрямку: «Кооператів агріколь де Лорен» (Cooperative Agricole de Lorraine — CAL), EMC2, «Лорка» (Lorca). Наприклад, «Кооператів агріколь де Лорен» щорічно збирає у 6000 фермерів близько 600 тис. т. зернових [11]. Сфера його діяльності формування великих партій зернових, постачання, ремонт і технічне обслуговування сільськогосподарської техніки. Крім того кооператив має розгалужену сітку власних магазинів, через які реалізує сільськогосподарські товари. Як і інші кооперативи він виробляє комбікорм, як правило на власних заводах. Він входить до кооперативного союзу «Юньон Сет Агро» (Union Est Agro), що об'єднує кооперативи сходу Франції.

Відмінною рисою кооперативів зернового напрямку Лотарингії є те, що всі вони зорієнтовані на експорт зернових до Німеччини і країн Північної Європи.

У департаменті Альє функціонує кооперативний союз UCAL (Union Cooperative d'Allier). Він займається біологічним землеробством. До його складу входить чотири кооперативи, які щорічно збирають близько 170 тис. т. зернових [12]. Через свою мережу магазинів союз надає послуги по збуту продукції з товарним знаком «Біо», а також надає технічні послуги.

У регіоні Овернь знаходиться кооператив «Лімагрєн» (Limagrain) який спеціалізується виключно на вирощуванні елітного насіння зернових та овочевих культур. Ядром кооперативної групи є кооператив «Лімагрєн». Товарообіг кооперативної групи перевищує 1 млрд. євро на рік, число працівників досягає 5400 осіб. До складу кооперативної групи входить 600 фермерів, які вирощують елітне насіння. Кооператив є найбільшим у Франції виробником насіння. Група «Лімагрєн» працює за трьома напрямками: виробництво насіння зернових та овочевих культур (33% обороту), випікання хліба (14% обороту) і виробництво насіння овочевих і садових культур (49% обороту). Названа кооперативна група вкладає значні кошти в дослідження у галузі селекції і генної інженерії. Щорічно вона інвестує в наукові дослідження понад 12% свого обороту [13].

Великою кооперативною групою півдня Франції є група «Еураліс» (Euralis), що була створена в 1936 році. Вона об'єднує 15000 фермерів і 5000 дрібних сільськогосподарських виробників. Щорічний товарооборот цієї групи перевищує 531 млн. євро. Основна сфера діяльності «Еураліс» збір, зберігання і переробка кукурудзи, що вирощується 6500 фермерами, членами цього об'єднання. Зібрана, висušена на елеваторах кукурудза продається іншим переробним підприємствам (головним чином заводам по виготовленню крохмалю), а також іде на виготовлення комбікормів. Від цієї сфери діяльності кооперативна група має річний товарообіг в розмірі 531 млн. євро [14].

Схожу структуру має кооператив «Маїзадур» (Maisadour), який також був заснований в 1936 р. і знаходиться в департаменті Ланди. Основна сфера діяльності збирання кукурудзи, постачання господарствам насіння, добрив, сільськогосподарської техніки тощо. Кооператив також спеціалізується на переробці продукції птахівництва. У 2010 р. членська база кооперативу досягла 8 тис. осіб. Річний товарообіг відповідно склав 632,5 млн. євро. У цьому ж році кооператив зібрав 846 тис. т. зернових [15].

У регіоні Південь-Піреней є великий зерновий кооператив «Груп Кооператив Оксітан» (Croup Cooperative Occitan — G.C.O). Цей кооператив спеціалізується на збиранні зернових (860 тис. т.), кукурудзи, твердої і м'якої пшениці, овочів. Кооператив надає допомогу господарствам у придбанні за доступними цінами добрива, насіння, сільськогосподарську техніку. Кооперативу належить комбікормовий завод, який переробляє 25% зерна. Він також збуває тваринницьку продукцію фермерських господарств даного регіону під власною торговою маркою [16].

На узбережжі Середземного моря функціонують значно менші кооперативи. Як правило вони збирають і реалізують тверду пшеницю і рис.

Одним із таких кооперативів зернового напрямку є кооператив «Сюд Сереаль» (Sud Cereales), він об'єднує 4000 фермерів і щорічно збирає приблизно 250 тис. т зернових. У 2010 р. консолідований товарообіг склав 90 млн. євро. Кооператив був створений наприкінці 70-х років і він є найбільшим постачальником рису у Франції [17].

Висновки. У результаті аналізу діяльності французьких сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів встановлено, що особливе місце серед них займають кооперативи зернового напрямку. Їх частка у загальній кількості сягає 36%. Вони функціонують у всіх департаментах країни.

Найбільші кооперативи з розвинутою переробною промисловістю знаходяться у центральному і східному районах Парижського регіону. Вони мають потужну маркетингову базу, тісні інтегровані зв'язки, як всередині самих кооперативів, так і між ними.

Впродовж останніх двадцяти років саме зернові кооперативи займають лідируючі позиції серед усіх видів кооперативів Франції по кількості об'єднань і утворені різного роду союзів і партнерств (груп). Жорстка конкуренція на ринку зернових культур сприяє тому, що кооперативи цього напрямку розширюють спектр своїх послуг, перетворюючись при цьому у багатофункціональні кооперативи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A la decouverte de la cooperation agricole (CD-Rom). — Coop.de France. 2004.
2. Кооператив «Agro-Picardie»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.terredesomme.com/AgroPicardie/.
3. Кооператив «Champagne Cereales»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.champagne-cereales.com.
4. Кооператив «Axereal»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.axereal.com.
5. Кооператив «Dijon Cereales»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.dijon-cereales.fr.
6. Кооператив «Cohesis»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.cohesis.net.
7. Кооператив «Cap Seine»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.capseine.fr.
8. Кооператив «Agrial»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.agrial.fr.
9. Кооператив «Coopagri Bretagne»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.coopagri-bretagne.fr.
10. Кооператив «Terrena»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.terrena.fill. Кооператив «Cooperative Agricole de Lorraine»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.cal.lorraine.fr.
11. Кооперативний союз «UCAL»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.ucal.coop.

12. Кооператив «Limagrain»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.limagrain.com.
13. Кооперативний союз «Euralis»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.euralis.fr.
14. Кооператив «Maisadour»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.maisadour.com.
15. Кооператив «Croup Cooperative Occitan»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.gco.ecoop.fr.
16. Кооператив «Sud Cereales»: [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.sudcereales.ecoop.fr.

Одержано 12.10.11

В статтє выполнен анализ деятельности зерновых кооперативов Франции. Акцентировано внимание на их популярности среди товаропроизводителей.

Ключевые слова: *сельскохозяйственные кооперативы; зерно; товарооборот; регионы.*

The activities of grain production cooperatives in France have been analysed in the article. Their popularity among agricultural producers has been emphasized.

Key words: *agricultural cooperatives, grain, commodity turnover, regions.*

УДК 334.631.115.8

КООПЕРАЦІЯ І ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕВАГ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ І МАСШТАБІВ ВИРОБНИЦТВА

**Ю.П. МАКАРЕНКО, кандидат економічних наук,
ННЦ «Інститут аграрної економіки» м. Київ**

В статті розглянуто зарубіжний і вітчизняний досвід розвитку кооперації сільськогосподарського виробництва. Визначені основні форми сучасної кооперативної системи. Розглядається місце і роль асоційованих агроформувань у сільському господарстві на прикладі США.

Одним із найбільш традиційних і масштабних напрямів використання ефекту масштабу виробництва сімейно-трудовами селянськими і фермерськими господарствами були і залишаються дотепер обслуговуючі кооперативи. Доцільність їх створення полягає у тому, що «...порівняно невеликі господарства через посередництво кооперативу мають змогу використовувати переваги великого господарства у здійсненні функцій, які безпосередньо до виробничих процесів не належать. Головні з них: збирання,

переробка, транспортування і реалізація виробленої селянами продукції, купівля ними необхідних засобів виробництва. Пізніше кооперативи взяли на себе деякі виробничі функції і насамперед ті, які відносять до виробничої інфраструктури» [5, с. 134]. У науковій літературі проблемі кооперації в сільському господарстві присвячені фундаментальні праці та журнальні статті [1–7]. Тобто це питання не потребує повторення вже відомих теоретичних положень.

У зв'язку з цим виникають нагальні завдання: визначити основні форми кооперації; обґрунтувати переваги приватних господарств (зокрема фермерських) порівняно з іншими формами господарювання.

Методика досліджень. У процесі написання статті використовувалися такі методи економічних досліджень: наукове узагальнення і причинно-наслідковий зв'язки — для уточнення сутності кооперування фермерських господарств; монографічний — для детальної конкретизації наукових засад кооперування фермерських господарств.

Результати досліджень. Економічно високо розвинуті країни накопичили й значний практичний досвід кооперування фермерських господарств. У скандинавських країнах, у Данії, Нідерландах, Японії всі фермери, по суті, охоплені кооперуванням. У Франції і Німеччині кооперативи об'єднують близько 80% сільськогосподарських підприємств. Дещо слабше розвинена кооперація в сільському господарстві США, Великобританії та Італії, де її частка становить 25–30% загальної кількості фермерських господарств. Нерідко фермер є водночас членом двох–трьох, а то і чотирьох–п'яти різних кооперативних спілок. Фермери (селяни), особливо ті, що володіють дрібними фермами, об'єктивно зацікавлені у вступі до сільськогосподарських кооперативів. Вони ведуть своє господарство самостійно, а кооперативи постачають їм необхідні засоби виробництва, займаються переробкою, зберіганням і реалізацією продукції фермерських господарств.

Важливим чинником, що зумовив виникнення й розвиток постачально-збутових кооперативів є той, що світова і вітчизняна практика функціонування сільського господарства, на жаль, зіштовхнулася з проблемою диспаритету цін щодо сільського господарства з боку підприємств першої й третьої сфер АПК.

Тут слід зазначити, що в першій і третій сферах АПК чимало підприємств займають якщо не монопольне, то олігопольне становище. В аграрному виробництві — це виключено. Саме тому воно опинилося в цінових лещатах з обох боків: підприємств як першої, так і третьої сфер АПК. Йдеться про відомий диктат цін перших і других щодо сільського господарства. В країнах Заходу у певній мірі проблема диспаритету цін якщо і не вирішується, то пом'якшується державою, а також самими фермерськими господарствами шляхом їх кооперації, об'єднання, корпоратизації, інтеграції.

Саме кооперативи у сфері економічних зв'язків сільськогосподарського виробництва із суміжними галузями економіки, тобто постачальницько-збутові кооперативи отримали помітний розвиток ще з початку 30-х років ХХ ст.

Кооперація селян дала їм змогу протистояти монополізму з боку підприємств I і III сфер АПК.

Особливо це стосується реалізації продукції рослинництва. У час її збору пропозиція набагато перевищує попит, що веде до зниження цін. Кооперативи мають змогу зберегти продукцію до того часу, коли пропозиція на неї зменшиться. Так, у Франції у 1932 р. дев'ятьма фермерами був створений кооператив CANA. Кооператив зберігав зерно протягом 6 місяців, а потім, дочекавшись найбільш вигідних цін, продавав його. Мета досягалась, оскільки ціни порівняно з цінами на момент збору врожаю були вищі в два рази.

Кооперація фермерів з часом розвивається, ускладнюється, виникають нові її форми. Сучасна кооперативна система в країнах з розвинутою ринковою економікою включає такі її основні форми.

1. Кооперативи, що постачають фермерам засоби виробництва, технології, а також здійснюють обслуговування фермерських господарств. Однією з останніх форм технічного забезпечення кооперативів фермерів у США і Канаді стали лізингові кооперативи. Вони являють собою інтегровані об'єднання, що займаються задачею в оренду, лізингом сільськогосподарської техніки, включаючи обов'язкове її обслуговування. Їх мета — забезпечення фермерів найсучаснішою дорогою технікою за відносно невисоку ціну — вартість оренди.

Кооперативи створюють лізинг за взаємною домовленістю фермерів. При цьому ціна плати прямо пропорційна терміну користування технікою, що стимулює її швидке й ефективне використання і дозволяє при досить скромному парку машин і устаткування задовольнити численні запити фермерів. Морально застарілу техніку лізингодавці продають фермерам за низькими цінами.

2. Кооперативи, зайняті транспортуванням, збутом і переробкою продукції, виробленої у фермерських господарствах. У ряді держав ці кооперативи мають значну питому вагу, особливо в переробці м'яса, зернових, овочів і фруктів, спирту.

3. Кооперативи по кредитуванню фермерів (створення селянських банків, кас взаємодопомоги). Під помірні відсотки і при погоджених прийнятних умовах їхнього погашення вони надають фермерам кредити для необхідних інвестицій.

4. Кооперативи, які надають консультації і обслуговують фермерів, а також сервісні кооперативи, включаючи виконання соціальних функцій.

У США є навіть кооперативи для будівництва ліній електропередач у сільській місцевості.

Крім кооперативів, у сфері обслуговування фермерських господарств діє особлива група підприємств і організацій — фірми по управлінню фермерами з маркетинговою організацією, які складаються з менеджерів. Вони консультують фермерів з маркетингу, фінансів, бухгалтерського обліку, оподаткування, оцінки вартості землі і фермерської власності, є посередниками при купівлі-продажу нерухомості.

Країни з розвинуеною ринковою економікою розглядають кооперативи як складову частину єдиного економічного механізму і проводить політику, що стимулює їхню діяльність. Об'єднання фермерів одержує податкові пільги, субсидії.

Таким чином, зарубіжний і вітчизняний досвід свідчить про те, що на певному етапі розвитку сільськогосподарського виробництва кооперація фермерів стала об'єктивно необхідною. Відносно ізольованим і невеликим за розмірами земельним ділянкам, фермерським господарствам усе складніше ставало вирішувати техніко-технологічні, організаційні і фінансові проблеми. Тому фермерство добровільно через кооперацію прагнуло у більш повній мірі використовувати вигоди спеціалізації виробництва і праці. У сферу кооперації, звичайно, входять ті функції і види діяльності, що окремому фермеру здійснювати економічно не вигідно. Саме тому в міру розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства все більше функцій відокремлюються від фермерського господарства і включаються до системи кооперації. Тим самим приватне виробництво, власне кажучи, перетворюється в спільне. Такий процес О.В. Чайанов назвав «кооперативною колективізацією». Це спілка господарств і господарства, що входять до неї, від цього не зникають, а залишаються самостійними трудовими господарствами.

У кооперативах тільки частина виробничих функцій, саме тих, де велике господарств має перевагу над дрібним, об'єднується у спільну організацію. Сільськогосподарський кооператив є доповненням до самостійного селянського господарства, обслуговує його і без такого господарства не функціонує.

Прагнення сільських господарств до створення кооперативів — це їхнє прагнення використовувати переваги великого виробництва. Кооперація в сільському господарстві, безсумнівно, ланка економічного прогресу в цій галузі. Кооперативи не послаблюють, а посилюють перевагу великого виробництва над дрібним.

Кооперативи в сільському господарстві покликані створювати умови для прибуткового ведення господарства всіма його членами [5].

Об'єднання сімейно-трудоових аграрних господарств. На певному етапі розвитку продуктивних сил у сільському господарстві і підвищення значимості розмірів підприємства участь фермерів у постачально-збутових кооперативах не завжди давала їм змогу ефективно господарювати. З метою використання переваг великих господарств у безпосередній виробничій діяльності чимало ферм почали об'єднуватися у різні асоціації, корпорації зокрема.

Відносно господарської діяльності у будь-якій сфері й галузі економіки, при узагальненому підході асоційованими, на наш погляд, є усі організаційно-правові форми господарювання, які створені шляхом добровільного об'єднання будь-яких двох чи більше фізичних або юридичних осіб для спільного ведення господарства. Метою об'єднання є отримання більшого прибутку у порівнянні з індивідуальною діяльністю.

Результатом такого об'єднання є трансформація приватної власності у приватно-спільну або спільно-часткову. Як вже зазначалося, за напрямом виникнення і глибиною сутністю асоційована власність є приватною, оскільки приватні власники майна і в подальшому залишаються його власниками. У складі корпоративної власності визначена частка кожного, і він за бажанням може вийти з асоціації і отримати своє майно чи капітал. А тому об'єднана власність обернена у приватну.

Водночас після об'єднання приватна власність і приватне господарювання набувають ознак спільності. І в цьому контексті такі головні функції власника, як володіння, привласнення, користування, розпорядження об'єктами і отриманим доходом від їх використання здійснюються асоціацією власників. Особисті інтереси кожного її члена мають погоджуватися з інтересами інших і усієї спільноти. Тобто персоніфікований приватний власник з цих позицій є асоційованим власником (співвласником) і не в змозі особисто здійснювати прерогативу власника-господаря. І з цих позицій така власність і господарювання є спільними.

Безперечно, приватні господарства (у т.ч. сімейні фермерські) мають певні переваги в порівнянні з іншими формами господарювання. Вони відомі, а тому лише зазначимо, що поєднання в одній особі власника, працівника, господаря (менеджера) самозабезпечує найвищу із можливих мотивацію людини до сумлінної й творчої праці, ефективного господарювання. Особиста матеріальна зацікавленість і відповідальність за результати господарювання є вагомим економічним чинником, котрий позитивно впливає на ефективність виробництва.

І тут логічно виникає питання: що спонукає власника добровільно обмежити свої власницько-господарські права? В першу чергу — це намагання отримати більший прибуток від використання своїх об'єктів, ніж той, який він отримав би використовуючи їх особисто. Звідси витікає висновок про певні переваги сумісного господарювання. Ця теза суперечить точці зору щодо беззаперечних переваг трудових приватних фермерських господарств (про що вже йшлося).

Тобто, використовуючи системний підхід, питання треба поставити в таку площину: який із двох чинників більш економічно вагомий: приватно-трудова форма господарювання чи розміри підприємства. Зрозуміло, бажано використати обидва. Але для більшості ферм досягнення оптимальних розмірів — проблематично. Саме тому добровільно переборюється консерватизм і навіть фанатизм селян як приватних власників. Інтерес отримання більшого прибутку від даних об'єктів приватної власності сильніший від статусу приватного власника-господаря. Йдеться, зрозуміло, про тих фермерів, які вирішили об'єднатися.

Розглянемо місце і роль асоційованих агроформувань у сільському господарстві США. Тут функціонують три їх організаційно-правові форми.

1. Партнерські (сумісні) — ферми, створені кількома сім'ями, які

переважно перебувають у родинних стосунках. Управляються вони спільно, а відповідальність за результати сумісної діяльності несуть пропорційно об'єднаному капіталу. У цьому плані вони нагадують господарські товариства з повною відповідальністю, але ґрунтуються не на найманій праці, а на праці членів сімей, що створили дану ферму.

2. Корпоративні ферми — це господарські товариства, частіше акціонерні та з обмеженою відповідальністю, серед яких є несімейні і сімейні корпорації. Управління ними здійснюється найманим персоналом.

3. Виробничі кооперативи.

У таблиці наведені дані щодо структури агроформувань США. У США до 4/5 корпорацій аграрного сектора є сімейними. Вибір цієї організаційно-правової форми пов'язаний, як правило, з перевагами, які дає роздільне оподаткування особистих і корпоративних доходів, а також зі спрощенням і полегшенням процедури передачі ферм у спадщину (шляхом передачі акцій). У такому разі вдається не допустити її роздрібнення при переході у спадщину двом чи більше особам.

Частка різних видів ферм США в 2002–2007 рр. у загальній їх кількості, земельній площі, товарній продукції і чистому (грошовому) доході, %*

Показник	Сімейні ферми		Партнерства		Корпорації		Кооперативи та інші агроформування	
	2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007
Кількість ферм	89,7	86,5	6,1	7,9	3,4	4,4	0,8	1,2
Земельна площа	66,3	62,3	15,6	17,5	11,5	14,3	6,6	5,9
Товарна продукція	52,0	50,1	18,4	20,9	28,4	27,8	1,2	1,2
Чистий (грошовий) дохід	51,4	52,0	19,4	21,8	27,9	25,2	1,3	1,0

* Розраховано за даними: 2007 Census of Agriculture. United States. Summary and State Data. Vol. 1. Geographic Area Series. Part. 51. U. S. Department of Agriculture, NASS, 2009.

Наведені в таблиці дані свідчать про те, що:

- за кількістю аграрних домогосподарств домінують сімейні ферми, хоча цей показник дещо зменшився у порівнянні із 2002 р. (89,7%) — на 3,2 в.п.;
- несімейні ферми у 2007 р. використовували 37,7% земельних площ, але виробили половину товарної продукції сільського господарства й одержали майже половину чистого доходу. Тобто вони продуктивніше використовували землю. У цьому аспекті найбільш продуктивними були корпорації. До речі, вони в основному є сімейного типу.

Інтеграція сімейних ферм із підприємствами третьої сфери АПК. Інтеграція взагалі — це процес об'єднання різних складових у єдине ціле. Відносно сільського господарства йдеться, в першу чергу, про вертикальну інтеграцію аграрних господарств з підприємствами, що транспортують,

обробляють, переробляють і реалізують готову до споживання продукцію. Зрозуміло, що йдеться про ту продукцію, в основі якої є сільськогосподарська продукція як сировина. Саме у цьому контексті в статті розглядається інтеграція, тобто як засіб поглиблення спеціалізації, використання її переваг, а також ефекту масштабу виробництва.

Висновки. Головний сенс агропромислової інтеграції — переваги від такого об'єднання, передусім для виробників сировини, які зазвичай традиційно менш ефективні порівняно з тими, хто в подальшому має з нею справу. З'єднані в один організаційний комплекс виробництво, зберігання, переробка і реалізація сільгосппродукції дають вигоду всім її учасникам, але насамперед сільгоспвиробникам. Останні мають стабільний збут своєї продукції, змогу спеціалізуватися на вигідних видах продукції (зменшується ризик спеціалізації на вільний ринок), знижуються витрати обігу для всіх учасників інтеграції, зростають інвестиційні можливості [1, 4].

У зв'язку з цим виникає питання: які відмінності між кооперацією сімейних ферм і їхньою вертикальною інтеграцією? Адже і кооперація і інтеграція ферм зумовлені однією і тією ж причиною: використовувати переваги спеціалізації і масштабів виробництва, а зрештою підвищити прибутковість кожного з учасників об'єднання. Але тут є певні відмінності. Справа в тому, що вертикальна інтеграція може бути створена на двох головних засадах. По-перше, у формі об'єднання сімейних ферм з підприємствами третьої сфери АПК. У цьому випадку виникає єдина приватно-спільна власність, а сімейно-приватна є її складовою. Йдеться про різні агропромислові структури, агроторговельні об'єднання зокрема. Внаслідок цього сімейне приватно-трудове фермерство як таке перестає функціонувати. По-друге, інтеграція у формі встановлення довготривалих зв'язків між сімейними фермами і підприємствами, які купують у них продукцію за контрактами. У цьому випадку інтеграція, як і кооперація, зберігає виробничу самостійність ферм. Вони мають стабільний збут своєї продукції (зменшується ризик щодо реалізації продукції на вільний ринок), знижуються витрати обігу для всіх учасників інтеграції.

Так, в США комплекси, в яких концентрується виробництво молока (тобто дійні корови високої продуктивності) кооперуються з малими й середніми фермами, власники яких живуть і працюють у цій зоні. Перші мають потребу у ритмічному постачанні кормів, ремонтним молодняком, ранньому збуті бичків, вивезенні значних обсягів гною. Такі послуги можуть і виконують малі ферми. Таким чином в зоні функціонування великотоварних ферм створюється велика за розмірами господарська система, в якій задіяні ферми будь-якого розміру. Інакше кажучи, великотоварні ферми стають центрами, що стимулюють високопродуктивну діяльність малих і середніх ферм [7]. І це є нова тенденція розвитку аграрного сектора поряд з масовою традиційною кооперацією самих фермерських господарств, що нараховує понад два століття.

Усі ці вигоди фермерам дає і їхня кооперація. Але є й відмінності між

участю фермера в кооперації і інтеграції. У першому випадку самі фермери створюють спільний кооператив, який їх обслуговує і сам по собі не є прибутковою агроструктурою. А тому практично не існує проблеми еквівалентного обміну між членами кооперативу і самим кооперативом.

Процесу інтеграції фермерських господарств з інтегратором притаманна проблема, яка полягає у тому, щоб заключити рівноправний договір насамперед щодо еквівалентного обміну. Нерідко виробники сировини, тобто фермери мають нижчі доходи у порівнянні з інтегратором. Але, до речі, останні зазвичай забезпечують фермеру вищу дохідність і прибутковість, ніж збутові кооперативи. Саме цим і пояснюється виникнення інтеграції поряд з кооперативами. Зрештою фермери не можуть «командувати» інтегратором, а щодо кооперативу, то це їм під силу. Але головним є те, що учасники інтеграції аграрні виробники не втрачають економічної самостійності, не поглинаються третьою сферою АПК. У цьому випадку зберігаються відомі переваги фермерських господарств і водночас вони мають можливість використовувати ефект переваг великого господарства та кооперації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макаренко П.М. Фермерство України у контексті тенденцій розвитку світового сільського господарства / П.М. Макаренко, Л.Л. Мельник // Економіка АПК. — 2008. — № 4. — С. 145–152.
2. Малік М. Й. Сільськогосподарська кооперація як складова аграрної реформи / М.Й. Малік // Економіка АПК. — 1999. — № 1. — С. 62–64.
3. Малік М. Й. Кооперація в сільському господарстві України: стан і перспективи / М.Й. Малік // Економіка АПК. — 2005. — № 12. — С. 3–8.
4. Мельник Л.Л. Організаційно-економічні процеси, притаманні розвитку аграрної сфери країн Заходу / Л.Л. Мельник // Держава та регіони. — Серія: Економіка та підприємництво. — 2007. — № 1. — С. 214–218.
5. Мельник Л.Ю. Кооперація в аграрному виробництві / Л.Ю. Мельник, А.В. Клименко // Вісник ДДАУ. — 2002. — № 2. — С. 133–138.
6. Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу: кол. монографія у двох томах. Т.1 / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Е. Мазнева. — К.: ІАЕ, 2000. — Т. 1. — 200 с.
7. Черняков В.А. Роль і місце крупнейших сельскохозйственных предприятий в аграрном секторе США / В.А. Черняков // Экономика сельскохозйственных и перерабатывающих предприятий. — 2001. — № 5. — С. 9–12.

Одержано 12.10.11

Одним из наиболее традиционных и масштабных направлений использования эффекта масштаба производства семейно-трудовыми крестьянскими и фермерскими хозяйствами были и остаются до сих пор обслуживающие кооперативы. Целесообразность их создания заключается в

том, що «... сравнительно небольшие хозяйства через посредников кооператива могут использовать преимущества крупного хозяйства в осуществлении функций, которые непосредственно к производственным процессам не относятся».

Ключевые слова: кооперация, интеграция, кооперация сельскохозяйственного производства, агроформирования в сельском хозяйстве.

Service cooperatives have always been one of the most traditional and significant areas of application of the effect of scale of operations by family farms and farm enterprises. The reason for their creation is that «... relatively small farms can take advantages of large-scale farms through cooperative brokers in the implementation of the functions irrelevant to the production processes».

Key words: cooperation, integration, cooperation in agricultural production, agricultural enterprises.

УДК 368.914

РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В ПІСЛЯКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

М.І. МАЛЬОВАНІЙ, кандидат економічних наук

В статті аналізується система недержавного пенсійного страхування в Україні. Досліджено стан та проблеми його становлення у післякризовий період. Визначено основні напрямки його розвитку на майбутнє.

Після світової фінансової кризи уряди різних країн світу перебувають в активному пошуку нових ринкових механізмів, які б забезпечили їм стабільний економічний розвиток. При цьому важливого значення набуває врахування тих глобалізаційних процесів, які тривають нині у світі. Формування в Україні принципово нової (ринкової) економічної системи передбачає подальше подолання існуючого високого рівня відособлення української економіки від світового господарства, пошук оптимальних та ефективних механізмів її включення у цю систему. Це є можливим лише за умови повноцінного реформування усіх ланок та галузей економіки. Сьогодні в Україні відбуваються зміни в ключових ланках економічної системи — фінансовій, податковій, бюджетній тощо. Важливого значення в даних умовах набуває реформування системи пенсійного страхування, яка безпосередньо впливає як на соціальне так і економічне становище в державі. Невід’ємною умовою успішного реформування пенсійного страхування є всебічний розвиток усіх її рівнів, зокрема, і недержавного. Світова фінансова криза негативно вплинула на вітчизняний фінансовий ринок, проте більшість недержавних пенсійних фондів не лише не втратили свої активи, а й збільшили їх. Тому в умовах негативного

демографічного стану та наростаючої кризи державних фінансів розвиток саме системи недержавного пенсійного страхування може позитивно позначитися як на соціальному захисті населення так і економіці в цілому.

Питання розвитку недержавного пенсійного страхування протягом останніх років постійно перебувають в колі інтересів багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Теоретико-методологічні основи організації системи недержавного пенсійного страхування та проблеми його розвитку відображено у наукових працях таких вчених, як А. Бахмача [1], Н. Бондара [2], І. Васьковича [3], В. Геєця [4], В. Глухової [5], В. Грушка [5], Ю. Конопліної [7], І. Ломанова [8], Т. Мельника [9], В. Яценка [10] та інші.

Визначаючи теоретичну та практичну цінність науково-теоретичного забезпечення реформування системи пенсійного страхування, слід зазначити, що недостатньо опрацьованими залишаються проблеми його розвитку в умовах кризового стану.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. У процесі дослідження використовувалися наступні методи: аналізу і синтезу; абстрактно-логічний; статистико-економічний — при аналізі фінансового стану недержавного пенсійного страхування; порівняння — для зіставлення фактичних даних за окремі періоди і роки; графічний метод — для наочного відображення зміни у часі показників досліджуваного аспекту проблеми.

Результати дослідження. Протягом останніх років в Україні йде активне нарощування кількості недержавних пенсійних фондів та обсягів їх активів. Навіть під час фінансової кризи 2008–2010 років система недержавного пенсійного страхування в Україні показувала доволі непогані показники. Станом на 31.12.10 в Державному реєстрі фінансових установ міститься інформація про 101 недержавний пенсійний фонд (далі — НПФ) та 43 адміністратори НПФ, з яких мають ліцензії з адміністрування НПФ — 36. При цьому 13 адміністраторів НПФ обслуговують більше ніж один недержавний пенсійний фонд. Кількість відкритих НПФ є найбільшою і на кінець звітного періоду становила 83, що пояснюється більшою доступністю їх до широких верств населення, тоді як учасниками професійних чи корпоративних НПФ можуть бути лише фізичні особи, які пов'язані за родом їхньої професійної діяльності або перебувають у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками або роботодавцями-платниками. Кількість корпоративних фондів 9, професійних — 9 (табл. 1).

За порівняно невеликий період часу (із початку 2005 р. до початку 2010 р.) відбулося майже п'ятикратне зростання кількості недержавних пенсійних фондів, яке обумовлене, в основному, високими темпами створення відкритих НПФ. Так, наприклад, якщо кількість корпоративних фондів зростає на 5, або у 2,25 рази, то кількість відкритих недержавних пенсійних фондів за цей же період збільшилася з 16 до 83, або у 5,2 рази.

1. Дані про реєстрацію недержавних пенсійних фондів [11]

Станом на	Схвалено статутів НПФ	Внесено до Державного реєстру фінансових установ інформацію про НПФ			
		усього	Відкриті	корпоративні	професійні
01.01.2005	37	21	16	4	1
01.04.2005	56	25	19	4	2
01.09.2005	67	47	37	7	3
01.01.2006	76	54	42	8	4
01.04.2006	79	58	44	9	5
01.09.2006	93	67	51	10	6
01.01.2007	94	79	63	10	6
01.01.2008	106	96	75	13	8
01.01.2009	130	110	86	14	9
01.01.2010	128	108	84	14	9
01.01.2011	122	101	83	9	9

Сума активів станом на 01.01.2011 р. перевищила 1144 млн. грн. і порівняно з 2004 р. збільшилася більше ніж у 8 разів. При цьому активи пенсійних фондів, що перебувають на стадії реорганізації, збільшилися на 3,5%, а пенсійні активи знову створених фондів вирости у 16 разів. Таким чином, основний приріст активів у системі недержавного пенсійного забезпечення обумовлений збільшенням чисельності «нових» пенсійних фондів і нарощуванням активів саме цими фондами (табл. 2).

2. Поквартальна динаміка загальних пенсійних активів НПФ у 2007–2010 роках [11]

Показник	у 2007–2010 роках [11]									
	31.03.07	30.06.07	30.09.07	30.12.07	31.03.08	30.06.08	30.09.08	30.12.08	30.12.09	30.12.10
Загальні активи НПФ, млн грн	161	200	226,5	281	402,5	480,8	552,1	612,2	857,9	1144,3
Темпи приросту загальних пенсійних активів, %	17,5	24,2	13,3	24,1	43,2	19,5	14,8	10,8	40,1	33,4

Як помітно з табл. 2 загальні активи НПФ у 2008–2009 роках збільшилися на 10,8% та 40,1% відповідно.

Водночас фінансова криза досить відчутно позначилася на структурі активів. Так, наприклад, в акції українських емітентів у 2007 році було вкладено більше 25% пенсійних активів. Проте, у зв'язку з фінансовою кризою, яка негативно вплинула на світові та вітчизняні фондові ринки, недержавні пенсійні фонди почали виводити свої активи з акцій і на кінець 2009 року в акції вітчизняних емітентів було вкладено 8,84% пенсійних активів.

Дану тенденцію можна прослідкувати і по структурі активів окремих

НПФ. Так, наприклад, розглянемо інвестиційних портфель ВВПФ «Всі», який є одним з лідерів на ринку недержавного пенсійного страхування (рис. 1).

Для недержавного пенсійного страхування 2008 рік виявився складним в усіх відношеннях — високі темпи інфляції в першому півріччі і всеосяжна фінансова і економічна криза привели до знецінення переважної частини активів зосереджених у фінансових інститутах. У такій ситуації діяльність ВВПФ була направлена на забезпечення надійного збереження накопичень учасників недержавного пенсійного фонду. Частина активів фонду була інвестована в такі інвестиційні інструменти, які б дозволили захистити накопичення учасників від інфляційних процесів. Таким інвестиційним інструментом стало золото, яке окрім стабільного зростання своєї вартості також дозволило частково захистити накопичені активи від знецінення.

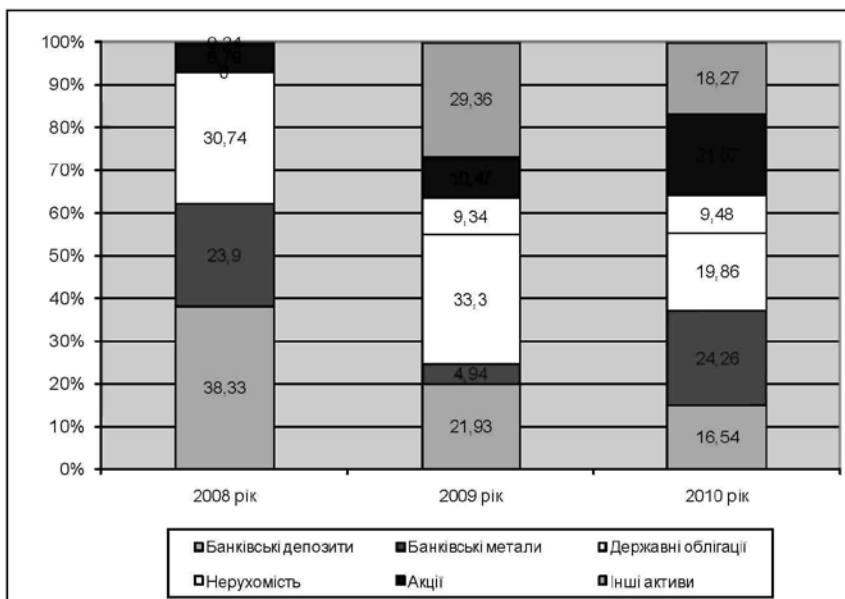

Рис. 1. Структура інвестиційного портфелю ВВПФ «Всі»

За рахунок збільшення долі золота в активах НПФ «Всі» в останні два місяці 2008 року спадаюча динаміка чистої вартості одиниці пенсійних внесків (ЧВ ОПВ)* була подолана — приріст ЧВ ОПВ за листопад-грудень склав

* Розрахункова вартість одиниці пенсійних внесків визначається шляхом ділення чистої вартості активів пенсійного фонду на загальну кількість одиниць пенсійних внесків на день

10,85%, тим самим частково компенсувалося зниження з початку року. В умовах падіння фондового ринку компанією в другому кварталі 2008 року були зроблені наступні дії для зниження міри впливу падіння на результати діяльності фонду:

- скорочена доля акцій в портфелі фонду з 14,10% до 12,81%;
- проведена оптимізація портфеля банківських депозитів, в результаті якої середньозважена ставка була підвищена на 1,65%;
- проведена оптимізація портфеля корпоративних облігацій, в результаті якої прибутковість портфеля облігацій була підвищена на 0,50%;
- збільшена доля банківських металів в активах фонду з 9,79% до 17,48%.

Протягом 2009–2010 років НПФ «Всі» продовжував подальшу диверсифікацію активів, що дало змогу отримувати досить високий рівень дохідності.

В результаті проведених дій, зниження ЧВ ОПВ за результатами 2008 року склало всього -2,53% (рис. 2).

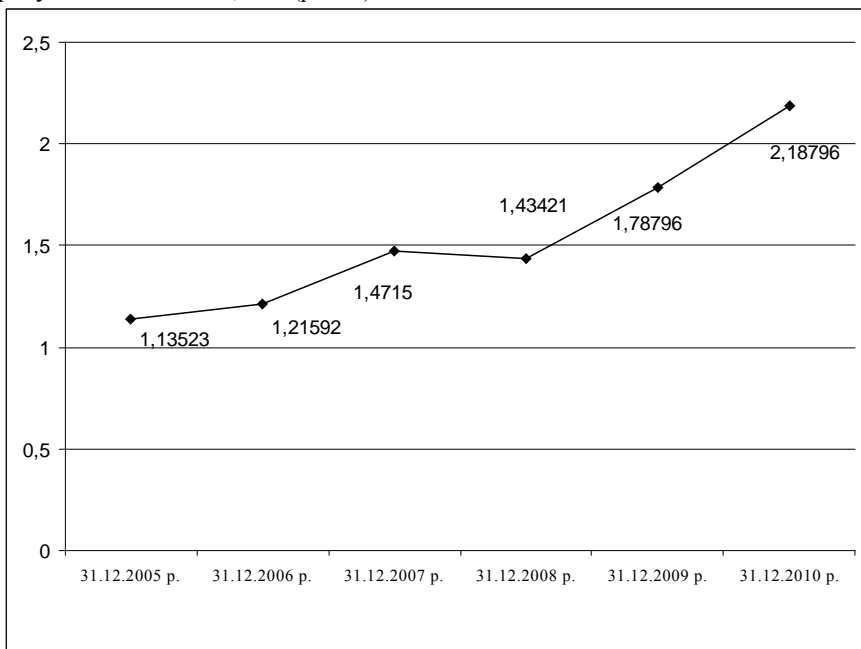

Рис. 2. Динаміка чистої вартості одиниці пенсійних внесків у ВНПФ «Всі»

розрахунку. Чиста вартість одиниці пенсійних внесків на день вступу першого пенсійного внеску до пенсійного фонду встановлюється у розмірі 1 гривня.

Чиста вартість одиниці пенсійних внесків на 31.12.2008 склала 1,43421 грн. Вважаємо, що в умовах, що склалися, це добрий результат, якщо взяти до уваги -74% зниження індексу ПФТС за результатами року і середню прибутковість відкритих інвестиційних фондів в 2008 році на рівні -33%.

Врахувавши ризики та недоліки в інвестуванні пенсійних активів у 2009–2010 роках відбулися значні позитивні зрушення. Протягом 2009–2010 рр. ЧВ ОПВ зросла з 1,43421 на кінець 2008 року до 2,18362 на кінець 2010 року.

Надійне збереження пенсійних засобів учасників забезпечує висока міра диверсифікації активів, у тому числі і валютна диверсифікація, відповідна консервативній інвестиційній стратегії пенсійного фонду. За станом на 31.07.2011 доля активів, вартість яких прив'язана до курсу долара США, в портфелі фонду складає 24,24%, а до курсу ЄВРО — 12,83%. Всього активи НПФ «Всі» на 31.12.2010 диверсифіковані по 20 інвестиційним корзинам

Галузева структура активів НПФ «Всі» на 31.12.2010 року має наступний вигляд (табл. 3).

3. Галузева структура активів НПФ «Всі»

Галузі	% активів
Банківські метали	24,25%
Банківський сектор*	20,51%
Бюджетні організації та установи	19,86%
Машинобудування	9,65%
Інші види діяльності	9,48%
Металургія	4,79%
ІТ технології	3,52%
Гірнична промисловість	3,37%
Хімічна промисловість	1,42%
Харчова промисловість	1,25%
Автомобілебудування	0,93%
Зв'язок і телекомунікації	0,62%
Виробництво труб	0,30%
Видоботок газу та нафти	0,05%

* в т.ч. депозити — 16,54%

Динаміка темпів приросту основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів, наведена у табл. 4, дозволяє зробити висновок про подальший розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Високі темпи приросту основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів свідчать про стрімке зростання цього сектору економіки. При цьому слід відзначити, що відбувається не тільки нарощування активів недержавних пенсійних фондів, а також і зростання обсягів пенсійних виплат. Середня дохідність активів недержавних пенсійних фондів від інвестування у звітному періоді була на рівні 17,2% річних при інфляції на рівні 9,1% річних.

Серед НПФ, до яких розпочато сплату пенсійних внесків, 50 НПФ (на які припадає 78,1% учасників та 97% загальних активів НПФ) забезпечили дохідність вищу за рівень інфляції, 14 — нижчу за рівень інфляції, діяльність 2 НПФ виявилась збитковою.

4. Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники недержавних пенсійних фондів	2008 рік	2009 рік	2010 рік	Темп приросту, %	
				2009/2008	2010/2009
Кількість недержавних пенсійних фондів	110	108	101	-1,82	- 6,48
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	482,5	497,1	569,2	3,03	14,50
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів, тис.шт.	62,3	62,5	69,7	0,32	11,52
Загальні активи НПФ, млн.грн.	582,9	857,9	1144,3	47,18	33,38
Пенсійні внески (млн.грн.), у т.ч.	582,9	754,6	925,4	29,46	22,63
- від фізичних осіб	26,0	31,8	88,3	22,31	177,67
- від юридичних осіб	556,8	722,7	836,9	29,80	15,80
- від фізичних осіб-підприємців	0,1	0,1	0,2	0,00	0,00
Пенсійні виплати, млн.грн.	27,3	90,1	158,2	230,04	75,58
Кількість осіб, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	10,9	28,1	46,7	157,80	66,19
Сума інвестиційного доходу, млн.грн.	86,8	236,7	433,0	172,70	82,93
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн.грн.	31,6	47,1	64,6	49,05	37,15

Зростання кількості пенсійних фондів і чисельності їх учасників забезпечене, в основному, за рахунок швидкого розвитку відкритих пенсійних фондів. У корпоративному секторі процеси створення систем пенсійного забезпечення для вирішення комплексу соціально-економічних задач у корпораціях стримуються низкою причин, серед яких можна виділити дві основні. Перша причина пов'язана з недостатнім розумінням переваг корпоративного пенсійного забезпечення, друга причина обумовлена витратами на адміністрування корпоративного фонду, що під силу тільки великим, прибутковим корпораціям.

Основними проблемами розвитку системи недержавного пенсійного страхування у післякризовий період є:

- недосконалість фінансового ринку в Україні, а, отже, відсутність надійних інструментів розміщення пенсійних активів;
- нестабільність законодавчого та нормативного регулювання діяльності НПФ;
- недостатній рівень довіри населення до фінансових інститутів;
- низький рівень доходів громадян;

- непрозора конкуренція у системі недержавного пенсійного страхування;
- високий рівень інфляції, що негативно впливає на вартість пенсійних активів.

Також реальною проблемою системи недержавного пенсійного забезпечення є її повільний розвиток, що спричинено, на нашу думку:

- недостатньою зацікавленістю роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм для працівників;
- низький рівень роз'яснювальної роботи щодо змісту і ролі системи накопичувального пенсійного забезпечення в суспільстві та обмеженість фінансування вказаних робіт.

Причому, перша причина характерна навіть для роботодавця — держави (для державних підприємств), а друга — настільки всеохоплююча, що при хоча б найменшому зрушенні в обізнаності громадян і роботодавців про можливості недержавного пенсійного забезпечення, темпи його розвитку пришвидшилися б на порядок. Всі інші названі причини відпали б самі по собі. Тому ключовим завданням для подальшого розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення, на нашу думку, є системний підхід до організації роз'яснювальної роботи щодо її змісту та ролі в суспільстві.

Дані проблеми слід вирішувати комплексно за безпосередньої участі держави, профспілок, об'єднань громадян та представників НПФ.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що становлення системи недержавного пенсійного страхування в Україні відбувається під впливом багатьох факторів, які стримують її розвиток. Основними, на нашу думку, є: низька інформованість громадян щодо пенсійної реформи; низька довіра громадян до фінансових інститутів; низький розвиток фондового ринку; відсутність фінансової підтримки з боку держави; низька зацікавленість більшості підприємців створювати корпоративні пенсійні фонди через великі відрахування до НПФ; низькі доходи громадян. Незважаючи на це, система недержавного пенсійного страхування має великі перспективи. За оцінками експертів, населення України володіє значним інвестиційним потенціалом. Тобто йдеться про створення конкурентоспроможного фінансового сектора, який у змозі мобілізувати та надавати економіці України через систему НПФ значні інвестиційні ресурси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахмач А. Недержавні пенсійні фонди: статистика, перспективи / А.Бахмач // Вісник Пенсійного фонду України. — 2008. — №9. — С. 14–15.
2. Бондар Н. Соціальне страхування в Україні: труднощі існування в трансформаційній економіці. / Н.О. Бондар, Ю.Ю. Діденко. // Економіка. Фінанси. Право. — 2006. — № 1. — С. 12–15.
3. Васькович І.М. Добровільне накопичувальне пенсійне забезпечення / І.М. Васькович // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". Менедж. та

- підприємництво в Україні: етапи становлення і пробл. розв. — 2007. — №605. — С. 191–194.
4. Геєць В.М. Розгортання фінансово-економічної кризи в Україні у 2009 році: негативні наслідки та засоби їх пом'якшення: наук. — аналіт. доп. / Ред.: В.М. Геєць; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. — К., 2009. — 159 с.
 5. Глухова В. Сучасні європейські системи соціального захисту населення: досвід Чеської республіки / В. Глухова // Збірник наукових праць «Ефективність державного управління». — 2008. — Вип. 14/15. — С.55–60.
 6. Грушко В.І. Пенсійна система України: Навч. посіб. / В.І. Грушко, Н.В. Грушко, О.В. Бевзенко, О.В. Красота, С.М. Лаптев. — К.: Кондор, 2006. — 334 с.
 7. Конопліна Ю. С. Підвищення ефективності функціонування системи соціального страхування шляхом розвитку корпоративного пенсійного забезпечення / Ю. С. Конопліна. // Вісник Української академії банківської справи. — 2008. — №2(25). — С.91–104
 8. Ломанов І. Додаткове пенсійне страхування / І. Ломанов // Вісник Пенсійного фонду України. — 2009. — №3. — С. 20–23.
 9. Мельник Т.Г. Сучасний стан та тенденції розвитку недержавного пенсійного забезпечення / Т.Г. Мельник // Збірник наукових праць Національного університету податкової служби України. — 2010. — №1. — С.203–211.
 10. Яценко В. Як створити трирівневу пенсійну систему України / В.Яценко, М.Вінер // Україна: аспекти праці. — 2004. — №1. — С.16–22.
 11. www/dfp.gov.ua.

Одержано 14.10.11

Развитие системы негосударственного пенсионного страхования в Украине происходит под воздействием многих факторов, которые негативно влияют на нее. Формирование НПФ, как значительных инвестиционных институтов, возможно только при условии разработки комплекса мер, направленных не только на активизацию фондового рынка Украины но и улучшение социально-экономической ситуации в стране.

Ключевые слова: негосударственное пенсионное страхование, негосударственный пенсионный фонд, инвестиционный доход, пенсионные вклады, пенсионный активы.

The development of the system of non-state retirement insurance in Ukraine is influenced by many negative factors. The formation of non-state pension funds as an important investment institution is possible only in case of developing the complex of measures directed not only at activating the stock market of Ukraine but at improving the socio-economic situation in the country as well.

Key words: non-state retirement insurance, non-state pension fund, investment income, pension deposits, pension assets.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ПІСЛЯ ПРИЙНЯТТЯ ПОДАТКОВОГО КОДЕКСУ

Р.М. МАМЧУР, кандидат економічних наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Проаналізовано особливості функціонування ринку страхування життя після прийняття Податкового кодексу. Наведено пропозиції щодо подальшого розвитку накопичувального страхування життя в Україні.

Страхування життя є об'єктивно необхідним атрибутом ринкової економіки та однією з важливих галузей особистого страхування на світовому страховому ринку, яка забезпечує надійний захист застрахованих осіб у випадку настання несприятливих подій для життя і здоров'я.

Водночас, страхові компанії працюють на економіку країни, при цьому активи таких компаній є основним джерелом довгострокового інвестування лише за умови, що надходження від довгострокового страхування життя складають від 40 до 80% об'єму страхового ринку.

Незважаючи на всі негативні фактори, вітчизняні експерти вважають, що український ринок страхування життя має дуже великий потенціал розвитку внаслідок новизни цієї послуги на фінансовому ринку.

Дослідженню ринку страхування життя присвятили свою увагу такі вчені, як: В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, О.М.Залетов, Мних М.В. С.С. Осадець, Т.А. Ротова, С.Я. Силига, К.В. Шелехов, Я. П. Шумелда, Р.Т. Юлдашев та ін.

Мета дослідження: пошук перспектив розвитку накопичувального страхування життя в Україні на основі аналізу особливостей функціонування ринку страхування життя після прийняття Податкового кодексу.

Методика досліджень. У процесі дослідження застосовувалися такі наукові методи: теоретичного пошуку, який використано при вивченні наукової проблематики з питань накопичувального страхування життя; абстрактно-логічний метод, який дозволив провести теоретичні та методологічні узагальнення і сформулювати висновки, а також методи аналізу та синтезу.

Результати досліджень. На сьогодні, найбільш розвиненими страховими послугами у світі є страхування життя, пенсій, страхування фінансово-кредитних ризиків, страхування автотранспортних засобів, домашнього майна та цивільної відповідальності.

Успішний розвиток ринку страхування життя визначається багатьма умовами, головною з яких є наявність страхового інтересу серед потенційних клієнтів страхових компаній. Закономірність динамічного розвитку ринку страхування життя зумовлена дією закону Дж. М. Кейнса, що відображає

зв'язки між зростанням схильності до заощаджень та зниженням схильності до споживання при зростанні доходів населення.

Як свідчить статистика, в Україні, починаючи з 2000 року спостерігається поступовий розвиток ринку страхування життя на основі поступового зростання доходів населення, створюється можливість для поліпшення інвестиційних процесів в країні завдяки заощадженням страхувальників, що в свою чергу потребує вдосконалення страхового законодавства.

В країнах зі стабільною ринковою економікою держава стимулює розвиток страхування життя за рахунок продуманої системи оподаткування, в якій страхові внески розглядаються як привілейована частина оплати праці, яка має податкові пільги. За останні 10 років в Україні було зроблено ряд важливих кроків, спрямованих на підвищення привабливості страхування життя. Однак, не дивлячись на це, такі важливі механізми соціального захисту, як страхування життя та медичне страхування до теперішнього часу залишаються менш розвиненими, ніж інші види страхування.

По-перше, в Україні з метою підтримки та стимулювання складання договорів страхування життя (дострокове накопичувальне страхування) в Законі України „Про внесення змін та доповнень до Закону України „Про страхування” від 04.10.2001р. за № 2745–III передбачено, що грошові зобов'язання сторін по договорах страхування життя, за їхньою згодою, можуть бути визначені як у національній валюті України, так і у вільноконвертованій валюті. Таким чином, укласти договір страхування життя можна в іноземній валюті, проте плата за таку страховку зростає приблизно на 2%.

По-друге, в Податковому кодексі України податковим агентом платника податку — утримувача виплати, довічної пенсії чи викупної суми є страховик-резидент, який нараховує страхову виплату чи викупну суму за договором довгострокового страхування життя.

По-третє, податковий акцент, як і в світовій практиці, зміщується на момент здійснення страхових виплат. Це забезпечує ефективну роботу коштів, отриманих від страхування життя на вітчизняну економіку та формування страхових резервів для гарантування соціального захисту. Також стимулюється легалізація тіншових доходів громадян та повернення їх в економіку України.

Податковий агент відповідно до ст. 170.8.2 Податкового кодексу України утримує та сплачує (перераховує) до бюджету податок за ставкою 15% (у разі, якщо загальна сума доходу перевищує 10-кратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року, ставка податку складає 17% від суми перевищення з урахуванням податку, сплаченого за ставкою 15%) з:

а) 60 відсотків суми:

- одноразової страхової виплати за договором довгострокового страхування життя у разі досягнення застрахованою особою певного віку, обумовленого у страховому договорі, чи її дожиття до закінчення

строку дії договору. Якщо вигодонабувач є одночасно страхувальником за договором, оподаткуванню підлягає величина перевищення страхової виплати над сумою внесених страхових платежів;

- регулярних та послідовних виплат (ануїтетів) за договором довгострокового страхування життя, крім випадків, коли платник податку-резидент не досяг повноліття або має вік більше 70 років;

б) викупної суми у разі дострокового розірвання страхувальником договору довгострокового страхування життя.

При цьому, не оподатковуються під час їх нарахування:

а) сума регулярних та послідовних виплат (ануїтетів) за договором довгострокового страхування життя, нарахованих платником податку – резидентом, який не досяг повноліття або має вік не менше ніж 70 років;

б) сума страхової виплати за договором довгострокового страхування життя, якщо внаслідок страхового випадку застрахована особа отримала інвалідність I групи.

По-четверте, відповідно до ст. 143.2 Податкового кодексу України, якщо наймана особа доручає роботодавцю здійснювати внески на довгострокове страхування життя за рахунок витрат на оплату праці такої найманої особи, включених до складу витрат платника податку, такий роботодавець не включає суму зазначених внесків до складу своїх витрат. Це здійснюється з метою усунення подвійного віднесення до складу витрат внесків, які вже є витратами відповідно до ст. 142.1 Податкового кодексу України, в якій сказано, що до складу витрат платника податку включаються витрати на оплату праці фізичних осіб, що перебувають у трудових відносинах з платником податку.

Відповідно до ст. 142.2 Податкового кодексу України, якщо за договором довгострокового страхування життя платник цього податку зобов'язаний сплачувати за власний рахунок добровільні внески на страхування найманої ним фізичної особи, то такий платник податку має право включити до складу витрат кожного звітного податкового періоду суму таких внесків, загальний обсяг якої не перевищує 25% заробітної плати, нарахованої такій найманій особі протягом податкового року, на який припадають такі податкові періоди.

Таким чином, розмір добровільних внесків на довгострокове страхування життя найманої платником податку фізичної особи збільшений з 15% (до набрання чинності Податковим кодексом) до 25% заробітної плати. Також зазначена сума може бути включена до складу витрат платника податку. Водночас, цей збільшений розмір може застосовуватися лише після прийняття змін до законодавства про пенсійну реформу (впровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування).

Безперечно, це збільшить інтерес власників підприємств до добровільного страхування життя. Однак, на нашу думку і на думку експертів, це лише половина необхідних для розвитку цього виду страхування

законодавчих новацій. Водночас, межа в розмірі 15% є найбільш притаманною для європейського законодавства і з одного боку дозволяє протягом 10–20 років сформувати мінімальний страховий захист для працівника, з іншого боку не дозволяє використовувати зазначену пільгу для зловживань.

По-п'яте, відповідно до ст. 166.3 Податкового кодексу України платник податку має право включити до податкової знижки у зменшення оподаткованого доходу платника податку за наслідками звітного податкового року такі фактично здійснені ним протягом звітного податкового року витрати:

- суму витрат платника податку на сплату страхових платежів, сплачених платником податку страховику-резиденту, банківській установі за договорами довгострокового страхування життя як такого платника податку, так і членів його сім'ї першого ступеня споріднення, які не перевищують:

а) при страхуванні платника податку — суму, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4. Станом на 01.01.2011р. місячний прожитковий мінімум дорівнює 941 грн., тобто до податкової знижки можна буде включити 1320 грн.;

б) при страхуванні члена сім'ї платника податку першого ступеня споріднення — 50% суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4, в розрахунку на кожного застрахованого члена сім'ї. Станом на 01.01.2011р. місячний прожитковий мінімум дорівнює 941 грн., тобто до податкової знижки можна буде включити 660 грн.

Таким чином, законодавство обмежує включення зазначених вище витрат до складу податкового кредиту.

По-шосте, оподаткування страхових організацій за операціями по страхуванню життя (ст. 156.2 Податкового кодексу України) передбачає, що об'єктом оподаткування від провадження страхової діяльності зі страхування життя є прибуток від страхової діяльності з довгострокового страхування життя, який оподатковується за ставкою 0%, в разі виконання вимог до укладення таких договорів.

При цьому договором довгострокового страхування життя вважається договір страхування життя строком на п'ять і більше років, який передбачає страхову виплату одноразово або у вигляді анuitету, якщо застрахована особа дожила до закінчення терміну дії договору страхування чи події, передбаченої у договорі страхування, або досягла віку, визначеного договором. Такий договір не може передбачати часткових виплат протягом перших п'яти років його дії, крім тих, що здійснюються у разі настання страхових випадків, пов'язаних із смертю чи хворобою застрахованої особи або нещасним випадком, що призвело до встановлення застрахованій особі інвалідності I або II групи чи встановлення інвалідності особі, яка не досягла вісімнадцятирічного віку.

Таким чином, договір довгострокового страхування життя передбачає єдиний страховий ризик — це дожиття застрахованої особи до закінчення дії

договору або певного віку чи події. Якщо договір страхування життя укладено на термін менший ніж 5 років і ним передбачаються додаткові страхові ризики (наприклад, встановлення інвалідності 3 групи, тимчасова втрата працездатності внаслідок нещасного випадку), то такий договір з метою оподаткування не є довгостроковим договором страхування життя і оподатковується на загальних підставах.

Якщо договір довгострокового страхування життя протягом перших п'яти років його дії розривається з будь-яких причин до закінчення мінімального строку його дії або до настання відповідного страхового випадку, в результаті чого відбувається часткова страхова виплата, виплата викупної суми чи повне припинення зобов'язань страховика за таким договором, то платник податку, який збільшив свої витрати, зобов'язаний включити до складу своїх доходів за відповідний звітний період суму таких попередньо сплачених платежів, внесків, премій із нарахуванням пені в розмірі 120% облікової ставки НБУ, що діяла на день виникнення у страхувальника податкового зобов'язання з податку. При цьому викупна сума або її частина, яка повертається платнику податку страховиком, не включається до складу доходів такого платника податку. Це означає, що страхові компанії не зацікавлені в достроковому розриванні договорів страхування життя. Водночас, у страхувальника не виникає жодних зобов'язань по сплаті податку.

Висновки. Найближчим часом ринок страхування життя має всі перспективи для свого зростання. Але для поступового розвитку цієї галузі в Україні необхідно: підвищити добробут громадян; розвивати класичні види довгострокового і накопичувального особистого страхування; освоїти нові види страхування життя та поліпшити якість послуг; розвивати сучасну інфраструктуру ринку страхування життя; підвищити страхову культуру населення і довіру до страхових компаній.

Вищевикладене свідчить про важливість та необхідність розвитку страхування життя в Україні. При цьому тільки комплексні заходи з боку держави та самих страхових компаній сприятимуть постійному розвитку цього сегменту ринку фінансових послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мних М.В. Страхування та його роль у забезпеченні соціального захисту населення // Фінанси України. — 2007. — № 6. — С. 39–45.
2. Податкова система України: навчальний посібник /За заг. ред. М.Я. Азарова. К.: Міністерство фінансів України, національний університет державної податкової служби України, 2011. — 656 с.
3. Силига С.Я. Накопичувальне страхування життя на ринку фінансових послуг України // Держава та регіони. — 2008. — № 4. — С. 190–194.
4. Закон України „Про внесення змін та доповнень до Закону України „Про страхування” від 04.10.2001р. за № 2745-III // Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.

Одержано 14.10.11

Проведён анализ особенностей функционирования рынка страхования жизни после принятия Налогового кодекса. Изложены предложения по дальнейшему развитию накопительного страхования жизни в Украине.

Ключевые слова: *страхование, личное страхование, накопительное страхование жизни.*

The peculiarities of the functioning of life insurance market after the adoption of the Tax Code are analyzed. The suggestions for further development of accumulation life insurance in Ukraine are set forth.

Key words: *insurance, personal insurance, accumulation life insurance.*

УДК 658.3:338.439:637.1(477)

УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН В МОЛОКОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

А.Ю. МАРИНЮК, аспірант

В статті розглянуто сучасний стан та перспективи розвитку економічних взаємовідносин на ринку молока України. Обґрунтовано стратегічні напрями удосконалення взаємовідносин між підприємствами-виробниками і підприємствами-переробниками молока, що сприятимуть досягненню конкурентних переваг для всіх учасників ринку.

Сучасна стратегія соціально-економічного розвитку України передбачає нарощування агропромислового потенціалу країни. Молочна галузь на сучасному етапі є провідною в структурі харчової індустрії України. Молочна продукція є одним із основних продуктів харчування та супутнім компонентом при виробництві різноманітних товарів харчової промисловості, зокрема кондитерських виробів, соусів, майонезу.

Існує тісний взаємний зв'язок між виробництвом і переробкою молока, оскільки значна його частина доходить до споживача в переробленому вигляді, а переробна промисловість є головним споживачем молока як сировини. Однак ефективність цього зв'язку залежить від оптимальності та паритетності взаємовідносин між виробниками і переробниками, чого сьогодні не спостерігається.

Необхідність удосконалення економічних взаємовідносин між підприємствами-виробниками і переробниками молока зумовлюється зростаючою неадекватністю цих взаємовідносин, недосконалою системою ціноутворення на молоко як сировину і молочну продукцію, вироблену з цього молока [2], і, як наслідок, тенденцією до згортання виробництва продукції через зниження продуктивності корів і зменшення їх поголів'я. Сьогодні ситуація є настільки критичною, що молочне скотарство в Україні опинилось під

загрозою повного занепаду. Вагомою причиною є те, що великі промислові переробні підприємства недостатньо компенсують затрати виробників молока.

Необхідність вирішення проблем економічних взаємовідносин у галузі молочної промисловості з метою забезпечення її ефективного функціонування для задоволення цілей виробників, переробників, споживачів, підвищення рівня конкурентоспроможності як на вітчизняному, так і на зовнішньому ринку роблять актуальним проведення дослідження за цим напрямом. Питанням оцінки стану, функціонування та розвитку взаємовідносин у молокопереробній галузі надають вагомого значення такі вітчизняні вчені: В.М. Бондаренко, М.М. Ільчук, М.П. Коржинська, Л.В. Протасова, П.Т. Саблук, І.М. Топіха, Г.В. Чабан, В.П. Чагаровський та ін.

Однак актуальність питання пошуку шляхів розвитку економічних взаємовідносин у галузі, формування стратегій, які б дозволили не лише утримати ринкову позицію, а й максимізувати конкурентні переваги для кожного учасника ринку, вимагають подальшого наукового пошуку у цій царині.

Метою статті є розробка практичних рекомендацій з удосконалення механізму регулювання економічних взаємовідносин між сферами виробництва та переробки в молокопродуктовому підкомплексі в ринкових умовах господарювання.

Методика досліджень. Теоретичною й методологічною основою проведених досліджень є положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань розвитку агропромислової інтеграції. При вирішенні поставлених в статті завдань використано загальноприйняті методи наукового пізнання: абстрактно-логічний — при теоретичних узагальненнях та формулюванні висновків і рекомендацій; економіко-статистичний — при вивченні динаміки розвитку молочного скотарства; економіко-логічні методи: порівняння, групування, табличний, графічний — при аналітичній оцінці техніко-економічних показників розвитку економічних взаємовідносин у молокопродуктовому підкомплексі.

Результати досліджень. До складу молокопродуктового комплексу входить виробництво, заготівля, переробка та реалізація молочної продукції. Молокопереробна галузь включає в себе такі групи виробництва: маслоробна, сироробна, виробництво продукції з незбираного молока (пастеризоване молоко, сметана, кисломолочні продукти тощо) і молококонсервне виробництво.

Основними факторами, які обумовлюють географічне розміщення підприємств молокопереробної галузі, їх ефективне функціонування і розвиток, є наявність сировинної бази та ринку збуту готової продукції [8; С. 263].

Гіперінфляційні процеси на початку 90-х років, скорочення дотацій тваринництву, диспаритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію призвели до того, що виробництво молока стало збитковим [7]. Це спричинило стрімке скорочення поголів'я молочного стада, зниження надоїв, недостатню забезпеченість кормами (табл.1).

1. Виробництво, ресурси та обсяги продажу молока в Україні*

Показники	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Виробництво молока, тис.т.	12657	13714	11761	11609	11248
Поголів'я корів всього на кінець року, тис.голів	4958	3635	2919	2758	4494,4
Середній річний надій молока від корови, кг	2359	3487	3793	4209	2502,7
Продаж молока молокопереробним господарствам, тис. т.	3335	5689	5406	4670	4637
Питомий обсяг продажу молока в загальних обсягах його виробництва, %	26,35	41,48	45,96	42,30	46,80

* Розраховано з використанням [1]

Починаючи з другої половини 90-х років суттєво скоротилися обсяги споживання молока та молочних продуктів. Якщо у 1990 році споживання 1 особою становило в середньому 373 л на рік молочних продуктів (у перерахунку на молоко), у 1995 році — 244 л, в 2009 році ця цифра знизилася до 206 л на рік.

Через скорочення поголів'я корів у всіх категоріях господарств та зменшення продуктивності корів у сільськогосподарських підприємствах виробництво молока у 2010 р. скоротилось на 3,1% і склало 11,2 млн.т. Господарства населення зменшили виробництво молока на 3,6%, а сільськогосподарські підприємства на 0,9%.

Виробництво молока у 2010 р. залишилося рентабельним, порівняно з 2009р. прибутковість його помітно підвищилася — з 1,4% до 17,7%. Середня ціна реалізації молока проти 2009р. зросла на 55,6% і склала 2938,7 грн за т.

Обсяги виробництва молочної продукції залежать від обсягів виробництва молока та стану тваринництва в країні. За досліджуваний період виробництво молока скоротилося на 18%, до 11,2 млн тонн, поголів'я ВРХ — на 31%, до 4,5 млн голів, у т.ч. корів — на 27,6% до 2,6 млн голів. У 2010 р. ще більш збитковим стало виробництво м'яса великої рогатої худоби (-35,9% проти -32,9%) [1]. Випередження темпів скорочення поголів'я над скороченням виробництва молока пов'язано з тим, що ліквідується, у першу чергу, найменш продуктивне стадо.

Основною причиною зазначеної негативної динаміки у тваринництві є збитковість утримання ВРХ, яка зумовлюється ситуацією як на молочному, так і м'ясному ринках (табл. 2).

2. Рентабельність (збитковість) виробництва продукції скотарства, %*

Напрямок	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Продукція скотарства, у т.ч.	5	-11	-13,4	0,1	5,5	4,3
М'ясо ВРХ (реалізація худоби живою вагою)	-25	-38,4	-41	-24,1	-32,9	-35,9
виробництво молока	12,2	-3,7	13,8	4,1	1,4	17,7

* Розраховано з використанням [1].

Комбікорми складають більшу частину у структурі витрат на утримання ВРХ. До середини 2008 р. суттєво зростали ціни на зернові культури, що позначалося у подорожчанні комбікормів. При цьому реалізаційні ціни на худобу живою вагою залишалися відносно сталими, оскільки конкуренцію продукції тваринницьких ферм складало імпортоване м'ясо. Варто зауважити, що темпи нарощення основних засобів не відповідали динаміці розвитку підприємств, а отже, інвестиції здійснювалися переважно за рахунок запозичених коштів.

В результаті такої політики тривала тенденція до скорочення поголів'я ВРХ, а вже у 2008 році молокозаводи відчули суттєвий дефіцит сировини. Так, у 2008 році на переробні підприємства надійшло 6,0 млн тонн молока, що на 10,5% менше, ніж у 2007 році [3]. На відміну від 2007 року, коли на всіх сегментах ринку молочних продуктів в Україні відбувалось збільшення обсягів споживання, у 2008 році темпи приросту місткості на всіх сегментах (за винятком сегменту молочних консервів) були негативними і склали: молоко -5,4% (у 2007 р. +4,6%); масло і спреди -10,9% (у 2007 р. +11,4%); сири -4,8% (у 2007 р. +8,7%); морозиво -1,9% (у 2007 р. +6,7%); молочні консерви +6,9% (у 2007 р. +12,3%); сухі молокопродукти -13,0% (у 2007 р. +62,8%). Місткість ринку питного молока в Україні в 2008 р. сягала 632 тис. т (430 млн дол.). Середньорічні темпи приросту в натуральному вираженні у 2004-2008 рр. сягали 8,0%. У структурі місткості ринку в натуральному вираженні експорт питного молока в 2008 р. склав 3% [1].

Таким чином, напередодні кризи більшість молокопереробних підприємств мала суттєвий обсяг боргів при недостатньому рівні завантаженості потужностей, спричиненому дефіцитом молока.

Вплив кризових явищ молокозаводи відчули на початку 2009 р., який характеризувався зменшенням попиту населення на продукцію високого цінового сегменту у зв'язку із зменшенням купівельної спроможності. У виробництві молочних продуктів це позначилося на споживанні окремих видів кисломолочної продукції та сирів, виробництво яких у передкризовий період було найвигіднішим. Виробниче обладнання підприємств дозволяло переорієнтуватися на виробництво більш дешевої молочної продукції, попит на яку, як продукцію першої необхідності, зберігся. Проте прибутків, отриманих від реалізації такої продукції, не вистачало для обслуговування наявних боргових зобов'язань.

В умовах ускладненого доступу до фінансових ресурсів і високого рівня боргового навантаження за одночасного зменшення операційних надходжень молокопереробні підприємства удавалися до двох основних заходів: реструктуризації боргових зобов'язань та утримання закупівельних цін на молоко на мінімально можливому рівні. Таким чином, у 2009 р., порівняно з 2008 р., закупівельні ціни на молоко суттєво знизилися. Якщо у 2008 р. у сезон (з травня по вересень) молоко придбавалося у середньому по 1,80–2,00 грн за 1 л, то у 2009 р. ціна зменшилася до 1,60–1,70 грн.

У 2010 р. ситуація у молочній галузі дещо стабілізувалася. За даними Державного комітету статистики у 2010 р. на переробні підприємства України надійшло на 51,4 тис. тонн молока більше, ніж у попередньому (5457 тис. тонн). Прибутковість виробництва молока у 2010 р. порівняно з попереднім роком помітно підвищилася — з 1,4% до 17,7%. Середня ціна реалізації молока проти 2009 р. зросла на 55,6% і склала 2938,7 грн за тону.

Одночасно покращились показники виробництва молочної продукції: збільшилось виробництво вершків на 23%, молочних продуктів із вмістом рослинних жирів — на 22,3%, молока обробленого рідкого — на 6,8%, морозива — на 6,3%, масла вершкового — на 6,2%, молока і вершків сухих — на 2% [1].

Сьогодні в Україні функціонує близько 350 підприємств з переробки молока, з яких 11 великих компаній забезпечують близько 60% ринку, на частку ж інших виробників доводиться біля 40%. Серед найбільших компаній — Lactalis, Юнімільк, Danone, Злагода, Rainford, Галичина та інші (рис. 1).

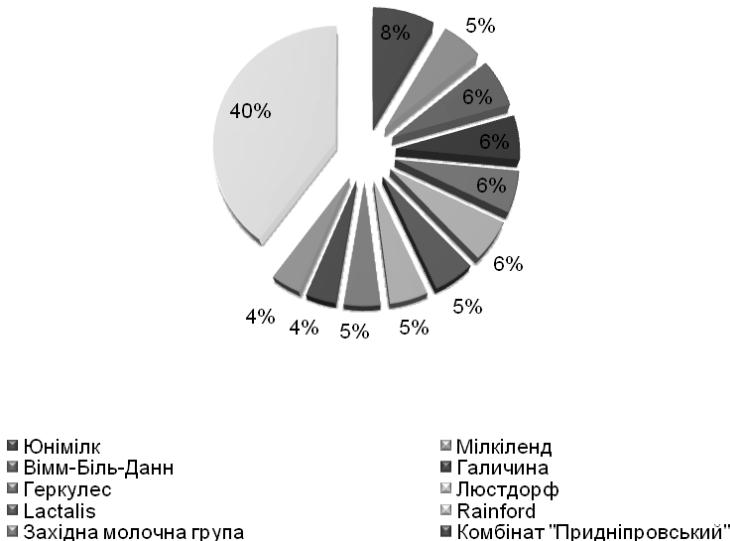

Рис. 1. Структура ринку цільномолочної продукції в 2009 році в натуральному виразі (за виробниками), % [5, С. 64]

Тенденції розвитку галузі в останні роки дозволяють прогнозувати поступове скорочення кількості підприємств і посилення конкуренції на ринку. Великі компанії з іноземним капіталом постійно збільшують контрольовану ними частку ринку, поглинаючи конкурентів. Так, французька група «Lactalis» (ТМ «President») вже володіє Миколаївським молочним комбінатом, компанією «БілосвітУмань» і Павлоградським молочним комбінатом (ТМ «Фані») [6].

Кожне з підприємств має свій асортимент продукції (від традиційного молока, кефіру, сметани, масла до новинок — продуктів з доданою користю, так званих біозбагачених). Не завжди різні підприємства об'єднані одним брендом — звідси широкий спектр брендів, упаковок і цін на молочні продукти. Надзвичайна різноманітність продуктів з великою кількістю упаковок та цін — одна з ключових характеристик ринку. Ринок досить розвинений, насичений і за оцінками експертів не відрізняється від європейських ринків. Проте за даними Держкомстату споживання молочної продукції на душу населення в Україні все ж в декілька раз нижче, ніж в європейських країнах. Для виробників — це показник наявності потенціалу ринку, у тому числі і за рахунок зміни культури споживання.

Сегментація ринку за видами молочної продукції свідчить, що серед основних груп молочної продукції найбільш значна частка ринку припадає на незбиране молоко, кисломолочні продукти, йогурти, сметану, сир і вершки. Частка незбираного молока на ринку становить близько 84% у кількісному вираженні. Наступними за значущістю для споживання видами молочної продукції є сир (займана частка ринку близько 7%), масло з часткою ринку 5% (рис. 2). При цьому важливо відзначити, що за останні п'ять років споживання сиру в Україні зросло в три рази.

Рис. 2. Сегментація ринку за видами продукції з молока (частка на ринку, %)

Показники виробництва основних видів молочних продуктів у 2010 році вказують на поступальний розвиток галузі, не зважаючи на низку проблем, що виникли на ринку сировини. У зв'язку зі значною конкуренцією на сировинному ринку виробництво готової молочної продукції все більшою мірою концентрується на великих підприємствах, які вкладають значні кошти в модернізацію виробництва, мобільно реагують на зміни кон'юнктури ринку, постійно збільшують свій асортимент та, щоб не втратити свою нішу ринку за

умов сезонного дефіциту сировини, розширюють ринок збуту за рахунок експортних поставок. Середній рівень рентабельності виробництва незбираної молочної продукції на молокопереробних заводах становить 3–8%. Виробництво сметани та сиру більш економічно вигідне, ніж виробництво незбираного молока. Найбільш рентабельне виробництво дитячої продукції: йогурту, ряжанки, кефіру.

Специфікою ринку є високий рівень регіональності. Не дивлячись на те, що продукція великих підприємств добре представлена на національному рівні, в окремо взятому регіоні є свій «локальний» лідер. Переваги регіональних брендів впливають на формування бізнес-стратегії великих компаній, які розширюються за рахунок поглинання регіональних виробництв. Нерідкі спроби великих компаній створити національний бренд, який був би для споживача гарантом стабільної високої якості, оскільки дрібні локальні виробники іноді, на думку споживача, «грішать» недотриманням стандартів якості. В той же час, спостерігається регіональна міграція — успішні сильні локальні бренди прагнуть вийти за межі регіону [4].

На молочному ринку також надзвичайно популярними стають натуральні продукти, тому успішний бренд повинен забезпечити максимальну природність продукту. Звідси переорієнтація в смакових добавках — відхід від екзотичних смаків (десертів, йогуртів) на користь традиційних. Споживча орієнтація на вибір натуральних продуктів примушує виробників звернутися до продукції без ароматизаторів і добавок.

Висновки. Аналіз тенденцій та перспектив розвитку українського ринку молока та молочних продуктів дозволяє зробити висновок, що ця ринкова ніша одна з найбільш динамічних та рентабельних, а отже і найбільш перспективних.

Але розвиток взаємовідносин на ринку молочної продукції залежить від обсягів виробництва молока та стану тваринництва в країні. Подальший розвиток вітчизняного ринку молока і молочних продуктів залежить від доходів населення, якісної сировини, можливостей підприємств розв'язувати проблеми оновлення основних засобів, застосування нових прогресивних технологій, а також створення великих інтегрованих структур, що мають власну сировинну базу. Ми вважаємо, що вертикальна організація виробництва, що поєднуватиме виробництво, переробку і реалізацію молока та молокопродуктів стане одним із ключових чинників успішної конкуренції молокопереробних підприємств. Вертикальна інтеграція створює додаткову ринкову владу як у процесі заготівлі сировини, виробництва продуктів, так і на ринку збуту виготовленої продукції. Невеликі господарства, які не будуть залучатися до процесів об'єднання, швидко будуть витіснені більш крупними виробниками. Загострення конкуренції змушує виробників формувати ефективні стратегії розвитку.

З метою поліпшення стану взаємовідносин у молочній галузі уряду необхідно надавати фінансову підтримку підприємствам через механізм кредитування з мінімальними процентними ставками, лізингових операцій для реконструкції та модернізації виробництва, створення системи управління безпекою молочної продукції та оцінки якості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний комітет статистики в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Лозовик Д. Б. Сучасний стан та перспективи розвитку молочного ринку України [Електронний ресурс] / Д. Б. Лозовик // Ефективна економіка. — Режим доступу: <http://economy.nauka.com.ua>.
3. Момчева А.М. Молочний ринок України: сучасний стан та перспективи розвитку / А.М. Момчева // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. — 2010. — Вип. 30. — С. 164–168.
4. Постернікова О.О. Розвиток ринку молока та молочних продуктів в Україні / О.О.Постернікова // Придніпровський науковий вісник. (Серія: Економічні науки: маркетинг і менеджмент). — 2008. — №11. — С. 98–101.
5. Сидорченко В. Україна без молока / В. Сидорченко // Єженедельник 2000. — 2009. — №48(487) 27 ноября — 3 декабря.
6. Силивончик А. Кислый приварок / А. Силивончик // Бизнес. — 12.10.2010. — №44. — С.64.
7. Створення міні-цеху з виробництва молочних продуктів [Електронний ресурс] / — Пропозиція. — 2010. — Режим доступу: <http://propozitsiya.com/>
8. Цар Г.В. Основні тенденції та перспективи розвитку харчової промисловості України / Г.В. Цар // Науковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.13.– С.262–267.

Одержано 14.10.11

Стратегическими направлениями усовершенствования взаимоотношений между производителями и переработчиками молока, способствующими достижению конкурентных преимуществ для всех участников рынка, являются: наличие стабильной финансовой и законодательной государственной поддержки, применения новых прогрессивных технологий, а также создание крупных вертикально интегрированных структур, которые имеют собственную сырьевую базу.

Ключевые слова: *молокопродуктовый подкомплекс, молочный рынок, вместимость рынка, экономические взаимоотношения, производство, переработка, цена.*

The strategic directions of improving the relationship between milk producers and processors which assist in the achievement of competitive advantages for all market participants, are the following: availability of stable financial and legislative state support, application of new progressive technologies, and also creation of large vertically-integrated companies which have their own raw materials base.

Key words: *milkproducing subcomplex, milk market, market capacity, economic relationships, production, processing, price.*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

К.М. МЕЛЬНИК, кандидат економічних наук

Розглянуто особливості, стан і динаміку ринку іпотечного кредитування в Україні та окреслено шляхи подолання основних його проблем.

В сучасних умовах все більше значення набуває іпотечний кредит, як специфічний різновид кредитування. Специфіка його визначається тим, що як застава використовується нерухоме майно, яке водночас може використовуватися, як об'єкт кредиту. Тому дослідження пропозицій комерційних банків щодо іпотечного кредитування є актуальним й необхідним для визначення перспектив розвитку даного фінансового інструменту в Україні.

Питання розвитку іпотеки та іпотечного кредитування були предметом дослідження науковців багатьох країн: США, Німеччини, Франції, Великої Британії, Росії. Серед них Ф.С. Мишкін, С.П.Роуз, Дж.Ф. Сінкі, М. Левин, Л.Міхаел, В. Кудрявцева, О. Лаврушин, В Усоскін.

На даний момент проблемами іпотеки та іпотечного кредитування займаються такі українські вчені, як: О. Бажанов, О Барановський, Н. Внукова, П. Гайдучкий, О. Євтух, О. Кірсєв, О. Любунь, Г. Шемшученко та інші.

Проте складна економічна ситуація в Україні породжує нові проблеми банківського іпотечного кредитування. Особливої уваги вимагають питання із позиції фінансування іпотечного кредитування.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів та фахівців-практиків у сфері іпотеки. У статті використано такі наукові методи як: абстрактно-логічний, емпіричний (узагальнення та порівняння), рядів динаміки.

Результати дослідження. Незважаючи на кризову ситуацію, що склалася на внутрішньому та зовнішніх фінансових ринках, іпотечний ринок у перспективі є одним із найбільш динамічних сегментів кредитного ринку України.

Серед нинішніх переваг іпотечного кредитування у комерційних банках:

- привабливі відсоткові ставки (від 15,5%);
- отримання попереднього рішення про можливість кредитування (до вибору об'єкту нерухомості для купівлі/передачі в заставу);
- безкоштовна оцінка нерухомості, яка береться в заставу;
- самостійний вибір нотаріуса;
- погашення кредиту рівними платежами (ануїтет), за рахунок чого зменшується щомісячне фінансове навантаження;

- індивідуальний підхід до кожного клієнта;
- відсутні комісії за відкриття поточного рахунку та за щомісячне обслуговування кредиту;
- можливість дострокового погашення кредиту без комісій.

З 2001 року банки впевнено нарощували іпотечні портфелі, пропонуючи широкий спектр відповідних програм. І хоча український іпотечний ринок вважається молодим, йому притаманний ряд особливостей, які визначають його характер і поточні тенденції розвитку.

Однією з них є динамічність і стабільні темпи зростання кредитування під заставу нерухомості. Нарощуючи іпотечні портфелі, банки забезпечують темпи приросту заборгованості за іпотечними кредитами, які коливаються в межах 3–5% за місяць. За останні шість років загальний обсяг іпотечного ринку зріс із 317 млн грн до 69 млрд грн, тобто у 217 разів. Одним із економічних показників рівня його розвитку є співвідношення обсягу іпотечних кредитів із ВВП, яке для України у 2009 р. становило 9% [9].

Досліджуючи динаміку житлового іпотечного кредитування населенню (табл.1), можна побачити ще одну його особливість — високий ступінь кореляції з ціновою ситуацією на місцевому ринку нерухомості. Зі стабільним зростанням вартості житла відповідно збільшувалися також обсяги й іпотечних кредитів.

1. Структура кредитних вкладень банківськими установами домашнім господарствам за цільовим спрямуванням, млн. грн.

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Всього надано кредитів банківськими установами	82010	160386	280490	241249	209538
Споживчі кредити	58453	115032	186088	137113	122942
Частка у структурі, %	71,28	71,72	66,34	56,83	58,67
Кредити на придбання, будівництво та реконструкцію заборгованості	20412	40778	88352	98792	81953
Частка у структурі, %	24,89	25,42	31,50	40,95	39,11
Інші кредити	3145	4577	6050	5343	4643
Частка у структурі, %	3,84	2,85	2,16	2,21	2,22
- в т. ч. із загальної суми іпотечні кредити	20523	73084	143416	132757	110725
Частка у структурі, %	25,02	45,57	51,13	55,03	52,84

Джерело: складено на основі даних НБУ [5]

Обсяги наданих іпотечних кредитів банківськими установами домашнім господарствам зросли в 2010 році в порівнянні з 2006 роком майже в п'ять разів (з 20 523 млн. грн. до 110 725 млн. грн.), проте в 2010 році в порівнянні з 2009 роком вони зменшились на 22 032 млн. грн. Також, необхідно зазначити, що частка іпотечних кредитів в 2006 році складала 25,02% загального обсягу кредитів наданих населенню, і протягом 2006–2010 років збільшилася більше,

ніж в 2 рази — до 52,84%.

Проте глобальна фінансово-економічна криза, яка посилила численні структурні проблеми та недоліки, притаманні економіці України загалом, проявила недоліки й іпотечного ринку, котрі стали причиною його обвалу.

За даними Української національної іпотечної асоціації (УНІА) обсяг заборгованості за іпотечними кредитами станом на 1 квітня 2010 року на балансах банків був таким:

- кредити на купівлю житла — 278,3 тис. грн.;
- кредити на споживчі цілі — 163,2 тис. грн.;
- кредити на будівництво житла під заставу незавершеного будівництва — 27,2 тис. грн.;
- рефінансування — 314,5 тис. грн.;
- кредити на купівлю земельної ділянки — 706,3 тис. грн.;
- кредити на комерційні цілі під заставу житла — 716,4 тис. грн. [4].

На кредити в іноземній валюті припадає 77% іпотечної заборгованості, у національній — 23%. Доля кредитів на купівлю житла під його заставу в загальному іпотечному портфелі становить 51,4% [4].

Проблемна іпотека оцінюється в межах 30%. Іпотечний портфель швидше амортизується, ніж видаються нові кредити.

Валютні іпотечні кредити становлять 76% від загального обсягу. До кризи портфель житлових іпотечних кредитів складав 110 мільярдів гривень в гривневому еквіваленті, а на даний момент —83,4 мільярда гривень. Також до кризи видача кредитів приблизно становила 500–600 кредитів в день і 90 банків кредитували іпотечні програми, на даний момент — відповідно 60–80 кредитів в день і близько 40 кредитно-фінансових установ з 176 діючих в країні [7].

Таким чином, іпотечне кредитування вперше в історії свого розвитку зменшило темпи зростання.

Також негативно впливає на розвиток вітчизняного ринку іпотечного кредитування надмірна валютизація. Починаючи від 2002 до 2008 рр. спостерігалась чітка тенденція до зростання частки житлових іпотечних кредитів, що були надані в іноземній валюті. Станом на 1 липня 2005 р. їх обсяг значно перевищував обсяг таких кредитів у гривнях і становив понад 82% від загальної кількості непогашених іпотечних житлових кредитів. Це пояснюється нижчими процентними ставками в іноземній валюті та загальним високим рівнем доларизації економіки. Така валютизація ринку житлового іпотечного кредитування є постійним джерелом валютного ризику.

Звідси можна зробити висновок, що надмірна валютизація іпотечних кредитів ставить банки у залежність від депозитів у іноземній валюті (рис.).

Найбільш значущу частку в структурі банківського іпотечного портфеля як і раніше займають доларові кредити — 75%. При цьому в 2011 році обсяг таких позик скоротився на 14,1% — до 746 650 млн. грн. А обсяг кредитів в євро зменшився на 15% — до 1 518 000 млн. грн. Стабільно протягом 2011 року ростуть гривневі іпотечні позики. У вересні 2011 року їх обсяг збільшився в порівнянні з серпнем на 7,5% — до 19 239 млн. грн. [5].

Рис. Структура іпотечного кредитування за 2004–2010 рр. в розрізі валют
[5]

Досліджуючи іпотечний ринок, необхідно проаналізувати типи іпотечних кредитів, які користуються найбільшим попитом у населення. Оскільки іпотека в Україні покликана вирішувати перш за все житлову проблему, до кризи 2008 року близько 2/3 від загального обсягу наданих іпотечних кредитів становили позики на купівлю житла на вторинному ринку (табл. 2).

2. Структура іпотечних кредитів за цілями використання на 01.01, %

Показник	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Кредити на купівлю житла	51,9	62,6	62,3	59,8	51,2	50,2	11,4
Кредити на споживчі цілі	34,7	29,6	32,5	34,3	38,3	39,2	6,8
Кредити на будівництво жила під заставу незавершеного виробництва	13,4	7,8	5,2	5,9	6,4	6,3	18,0
Кредити на купівлю земельної ділянки	–	–	–	–	0,4	0,4	10,7
Кредити на комерційні цілі під заставу житла	–	–	–	–	1,9	2,3	24,6
Рефінансування житлових кредитів	–	–	–	–	1,8	1,6	28,5

Джерело: складено на основі даних НБУ [5]

Склад основних банків — іпотечних кредиторів залишається майже незмінним упродовж кількох років.

В ході круглого столу президент Української національної іпотечної асоціації (УНІА) Ігор Юшко відмітив, що іпотечні програми в 2010 р. надавали тільки 16 банків, хоча напочатку 2010 р. такі послуги пропонували понад 90 банків. За його словами, 18% від загального обсягу іпотечного кредитування припадає на "Укрсиббанк", 12,1% — "Райффайзен Банк Аваль", 11,7% — "Укрсоцбанк", 11,4% — ОTR Bank, 6,8% — "Надра Банк". Станом на 1 квітня 2010 року, на першу десятку банків припадає близько 78,5% від загального обсягу іпотечного кредитування в Україні [4].

Кількість банків, що надають в Україні кредити на купівлю вторинного і первинного житла станом на 17 серпня 2011 року склала 23 банки.

Відсоткові ставки по кредитах як на первинне, так і на вторинне житло складають від 11% до 28% річних у гривні. Терміни кредитування — від трьох до 20 років при первинному внеску 30–60%. Високі відсоткові ставки банків, пов'язані з нестачею довгострокових кредитних ресурсів, перешкоджають доступу населення до іпотечних кредитів. Хоча зменшення цін на житлову нерухомість значно розширило кількість родин, дохід яких дає їм змогу користуватись кредитами за умови більш лояльних ставок.

Тому, на нашу думку, в даній ситуації критичним чином актуалізується питання організації залучень банками довгострокових кредитних ресурсів у гривнях через випуск звичайних іпотечних облігацій.

Для цього пропонується заснування банками фінансової установи яка спеціалізуватиметься на функціях міжбанківського іпотечного агента, обмінюючи через зустрічну купівлю-продаж житлові іпотечні кредити на іпотечні облігації. Продаж цих облігацій на вторинному ринку цінних паперів забезпечуватиме банки довгостроковими ресурсами для іпотечного кредитування.

Інвестиційна привабливість іпотечних облігацій новоствореного іпотечного агента базуватиметься на високій якості іпотечних кредитів, з яких складатиметься іпотечне покриття, та зрозумілих для інвесторів засобах управління ризиками. Це компенсуватиме певні особливості українського ринку, які викликають невпевненість в інвесторів у належному захисті їх вкладень в іпотечні облігації українських універсальних банків, а саме зберігання покриття (застави) за облігаціями на балансі емітента. Крім того, іпотечні облігації спеціалізованого емітента можуть розраховувати на певні преференції з боку регуляторів, що позитивно впливатиме на їх ліквідність та привабливість для інвесторів.

За прогнозними розрахунками, завдяки створеному механізму з 2012 року ставки за іпотечними кредитами, принаймні державних банків, знизяться до 12,5% річних, що значно збільшить платоспроможний попит на ринку житлової нерухомості [6].

Важливою для ринку іпотечного кредитування є державна підтримка будівництва.

Розвиток іпотечного кредитування залежить від формування законодавчої бази, яка покликана забезпечувати надійний захист прав кредиторів та позичальників та передбачити стимули для подальшого розвитку та вдосконалення правовідносин у цій сфері. Для активізації формування іпотечних відносин в Україні слід прийняти ряд законів, які знаходяться на розгляді у Верховній Раді України, зокрема: «Про іпотечні цінні папери», «Про особливості створення та діяльності іпотечних установ», «Про Державний земельний (іпотечний) банк», «Про ринок земель», «Про державний земельний кадастр» та ін.

Особливість економічної ситуації в Україні вимагає розробки українських стандартів, показників та критеріїв аналізу кредитних ризиків, орієнтованих саме на українську дійсність. Розвиток іпотечного кредитування залежить насамперед від відповідного законодавства, яке має забезпечувати, з одного боку, надійний захист як іпотечного кредитора, так і позичальника, а з іншого — передбачати стимули для подальшого розвитку та вдосконалення всього комплексу правовідносин у цій сфері.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновки про те, що основними стримуючими факторами подальшого розвитку іпотечного ринку в Україні є:

- відсутність стабільних і довгострокових ресурсів фінансування іпотеки;
- низький рівень капіталізації та розвитку інституційних інвесторів[8];
- недостатній рівень розвитку нормативно-законодавчої бази;
- ризики іпотечного кредитування;
- несприятлива ситуація на ринку нерухомості в Україні;
- відсутність єдиного реєстру реєстрації майнових прав на нерухоме майно;
- відсутність єдиного електронного кадастру землі[8];
- слабка процедура звернення стягнення та процедура оцінки предмета іпотеки;
- відсутність реального індексу та методики визначення плаваючої процентної ставки.
- нестійкість національної валюти і, відповідно, високий рівень депозитних та кредитних ставок.
- значний розрив між процентними ставками за кредитами в національній та іноземній валютах
- низький рівень довіри населення до національної валюти.

Отже, щоб ринок нерухомості ефективно запрацював, необхідно: подбати про доступність капіталу для широкого кола покупців нерухомості; сформувати інфраструктуру цього ринку та забезпечити його прозорість; забезпечити ефективне функціонування супутніх ринків іпотеки; запровадити в банківських установах ефективну систему вивчення попиту і пропозиції, забезпечити розвиток менеджменту і маркетингу на ринку нерухомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блащук-Дев'яткіна Н.З. Ринок іпотечного кредитування житла в Україні: особливості функціонування у 2004–2010 роках. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vldfa/2010_18/Blashchuk_devjatkina.pdf.
2. Кривенко В.Г. Розвиток системи житлового іпотечного кредитування в Україні: проблеми і перспективи / В.Г. Кривенко // Науковий вісник Національного університету ДПС України: економіка, право. — 2010. — № 2(49). — С. 29–34.
3. Нерухомість: вибір та огляд ринку. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://halupa.org.ua/article.php/20111109042409634>.
4. Офіційний сайт Державної іпотечної асоціації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unia.com.ua>.
5. Офіційний сайт НБУ. [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://www.bank.gov.ua>
6. Перспективи розвитку іпотечних облігацій в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.oschadnybank.com/ua/news.html.php?_m=publications&_t=rec&id=2157&fp=31.
7. Третина заборгованості за іпотекою в Україні — проблемна. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.epravda.com.ua/news/2011/.../300929.
8. Чиж Н.М. Проблеми та перспективи іпотечного кредитування в Україні / Н.М. Чиж // Економічні науки. — Сер.: Облік і фінанси. — 2010. — Вип. 7 (25). — Ч. 5. — С. 42–49.
9. Форест С. Аналіз ринку нерухомості за січень 2010 року по Україні / Форест Сергій.[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zhzh.info/publ/4-1-0-1814>.

Одержано 17.10.11

Доминирующей проблемой долгосрочного ипотечного кредитования в Украине является привлечение финансовых ресурсов наиболее эффективными способами. На эффективность способов привлечения средств для финансирования долгосрочных ипотечных кредитов прежде всего влияет наличие надежных финансовых инструментов или механизмов, которые обеспечивали бы кредиторам возможность получения ресурсов в необходимых объемах и за относительно низкой рыночной стоимостью.

Ключевые слова: рынок ипотеки, ипотечное кредитование, государственное ипотечное учреждение, ипотечные облигации.

The dominant problem of the long term mortgage crediting in Ukraine is the involvement of the financial resources with the help of the most effective ways. The availability of the reliable financial tools or mechanisms which give the creditor the opportunities to receive the needed amount of resources with relatively low market value influence the effectiveness of the cost involvement for the long term mortgage credit financing.

Key words: mortgage market, mortgage crediting, state mortgage institution, mortgage bonds.

УДК 338.242.2: 634.1

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ПЛОДОЯГІДНОЇ ГАЛУЗІ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Л.В. МИХАЙЛИШИНА

Доведено необхідність інтенсифікації плодючої галузі виробництва як фактора підвищення конкурентоспроможності та забезпечення економічного росту галузі.

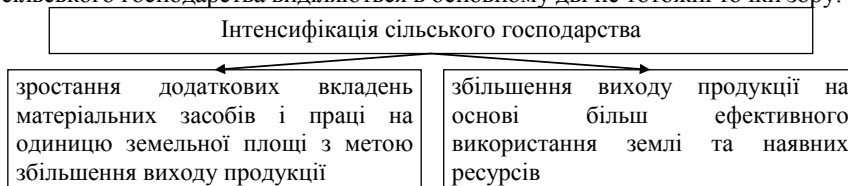
У кожній галузі народного господарства процеси інтенсифікації проявляються у специфічних формах. Проте, як правило, вони базуються на загальноекономічному змісті. Отже, наукова сутність інтенсифікації сільського господарства базується на загально визначеній сутності інтенсифікації будь-якого виробництва, але її відмінні особливості полягають у тому, що технічне удосконалення засобів виробництва безпосередньо визначається функціонуванням у кругообігу виробництва таких засобів як земля та багаторічні насадження. Тобто, можливість інтенсифікації обумовлена перш за все винятковою особливістю землі як основного, обмеженого в просторі, незаміщеного нерухомого засобу виробництва. На відміну від інших засобів виробництва, предметів праці, які поступово зношуються і з розвитком виробничих сил удосконалюються та змінюються на більш сучасні, земля при раціональному її використанні не тільки не зношується, а навпаки, підвищує свою родючість. Також слід враховувати і те, що багаторічні насадження, як основні засоби плодючої галузі, в процесі виробництва плодів функціонують протягом тривалого періоду і свою вартість поступово передають на заново створений продукт.

Отже, інтенсифікація, важливим фактором якої є НТП, являє обов'язкову умову і матеріально-технічну основу підвищення ефективності, конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, зокрема плодів та ягід. Тобто постає проблема пошуку нових, стійких джерел розвитку та активізації процесу інтенсифікації виробництва сільськогосподарської продукції.

Серед вчених, які займалися вивченням проблем інтенсифікації сільськогосподарського виробництва і окремих його галузей, виняткове її значення надається в наукових працях О.І. Браславця, П.Ф. Дуброви, А.М. Ємельянова, О.Ю. Єрмакова, Г.Г. Котова, І.І. Лукінова, В.П. Мертенса, О.М. Оніщенко, І.Н. Романенка, А.А. Сторожука, Д.Ф. Чухна, Л.О. Шепотько, О.М. Шестопаля, В.В. Юришина та ін.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою дослідження є економічна теорія, наукові розробки вітчизняних вчених з питань інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. У процесі дослідження використовувалися абстрактно-логічний, емпіричний, системно-аналітичний методи.

Результати досліджень. В теорії щодо сутності інтенсифікації сільського господарства виділяються в основному дві не тотожні точки зору:

Спільним у визначенні сутності інтенсифікації сільського господарства для представників одної (І.А. Бородин, П.І. Гайдуцький, М.М. Гук, П.Ф. Дуброва, Л.О. Шепотько та ін.) і другої (В.Г. Андрійчук, І.М. Буздалов, А.М. Смелянов, В.П. Мертенс, А.А. Сторожук та ін.) точки зору є розгляд проблеми інтенсивності в розрізі аналізу потрійного взаємозв'язку земля-витрати-продукція.

Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва — ключовий напрям підвищення ефективності сільського господарства, а отже й конкурентоспроможності (рис 1).

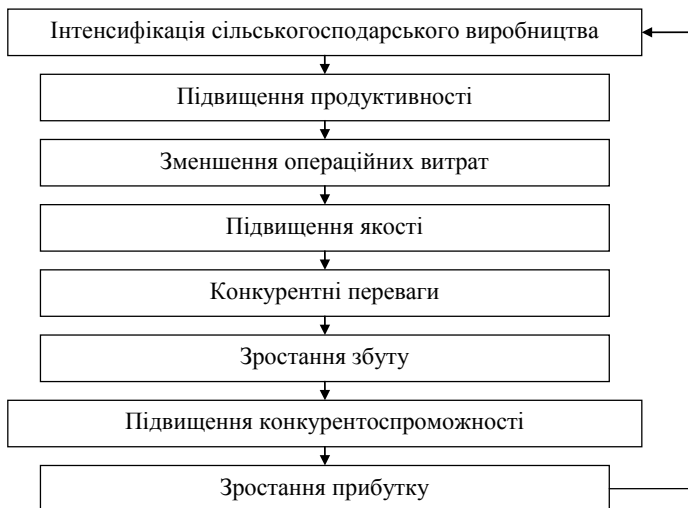

Рис. 1. Інтенсифікація як фактор підвищення конкурентоспроможності

Проте, в сучасних кризових умовах її слід розглядати не лише через призму збільшення додаткових вкладень матеріальних засобів і праці виробництва, але й підвищення економічної ефективності їх використання. Тобто, на наш погляд, інтенсивний шлях розвитку аграрної сфери означає удосконалення всіх його складових в комплексі (краще використання землі, матеріально-технічних та трудових ресурсів тощо). Відповідно, для забезпечення високої окупності додаткових витрат в аграрному секторі економіки необхідно постійно вдосконалювати технологію та організацію виробництва. Тобто, інтенсифікація сільського господарства забезпечується факторами "як інвестиційного так і не інвестиційного характеру: удосконалення форм господарювання, власності, поліпшення організації стимулювання праці тощо" [3].

Таким чином, додаткові вкладення не самі по собі, а у комплексі з організаційно-технологічними умовами раціонального ведення господарства отримують прогресивний характер в здійсненні процесів інтенсифікації. Її розвиток в першу чергу залежить від того, наскільки раціонально використовується головний засіб сільськогосподарського виробництва — земля. Крім того, збільшення виробництва продукції може також бути досягнуте без додаткових засобів виробництва, шляхом більш раціонального використання наявного виробничого і соціального потенціалу, вдосконалення механізму господарювання і форм власності.

При визначенні рівня інтенсивності, що являє собою кількісну сторону процесу інтенсифікації, точки зору вчених-економістів також різняться. Зокрема, більшість авторів вважають найбільш важливим показником рівня інтенсивності суму основних і обігових виробничих фондів на гектар землі і умовну голову худоби. Проте таке тлумачення з точки зору сьогодення є далеко не повним. Обсяги вкладень в часовому і просторовому вимірах, мають свою межу ефективності. Тобто під категорією "рівень інтенсивності" слід вважати збільшення до оптимального рівня основного і оборотного капіталу, яке зумовлює збільшення виходу продукції з одночасним підвищенням ефективності використання ресурсів.

Плодоягідна галузь — це сукупність господарюючих суб'єктів усіх форм власності, які пов'язані в єдиний технологічний цикл виробництва, зберігання, транспортування, переробку і реалізацію плодів та ягід як у свіжому, так і в переробленому вигляді.

Виробництво і задоволення потреб населення у плодоягідній продукції набуває все більшого значення, що зумовлено тенденціями розвитку галузі, ефективністю виробництва і реалізації плодів та ягід (табл. 1).

Така ситуація пояснюється, насамперед, складним економічним станом в державі: зменшенням придбання матеріально-технічних ресурсів, як в аграрному секторі взагалі, так і в садівництві зокрема, спрощенням науково-обґрунтованих технологій виробництва, порушеннями сортооновлення, послабленням матеріального стимулювання працівників галузі тощо.

1. Виробництво, споживання, ефективність плодів та ягід

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.
Валовий збір, тис. т	2901,7	1897,4	1452,6	1689,9	1746,5
у т.ч. за категоріями господарств, %					
сільськогосподарські підприємства	46,4	16,4	18,2	11,8	16,4
господарства населення	53,6	83,6	81,8	88,2	83,6
Урожайність, ц з 1 га	42,7	29,8	38,4	63,7	78,2
Рівень товарності, %	39,6	13,7	14,4	10,0	13,2
Виробництво на одну особу, кг	56	37	30	36	38
Споживання на одну особу за рік, кг	47,4	33,4	29,3	37,1	48,0
Рівень рентабельності виробництва плодів, %	83,8	20,3	-1,1	12,7	14,9

Розширене виробництво плодів та ягід може здійснюватися одним із двох шляхів: екстенсивним або інтенсивним. Перший з них передбачає розширення виробництва шляхом збільшення площ багаторічних насаджень, другий — застосування більш ефективних засобів і технологій виробництва та управління. Водночас, жоден із шляхів не може існувати в чистому вигляді, тобто підвищення урожайності та ефективності виробництва не виключає розширення площ.

Інтенсифікація плодючої галузі як багатогранний процес, спрямований на збільшення виробництва продукції, підвищення її якості та зниження собівартості на основі впровадження у виробництво нових засобів, технологій, сортів, форм організації праці та виробництва, підвищення кваліфікації кадрів та інших складових НТП, має соціально-економічний та організаційно-технічний аспекти розвитку. Інтенсивний розвиток галузі у ринкових умовах передбачає більш ефективне виробництво продукції, тобто збільшення відношення результатів праці до витрат.

Виробництво плодів та ягід має ряд особливостей, які виділяють садівництво в окрему галузь сільського господарства і визначають специфічність процесів інтенсифікації (рис. 2).

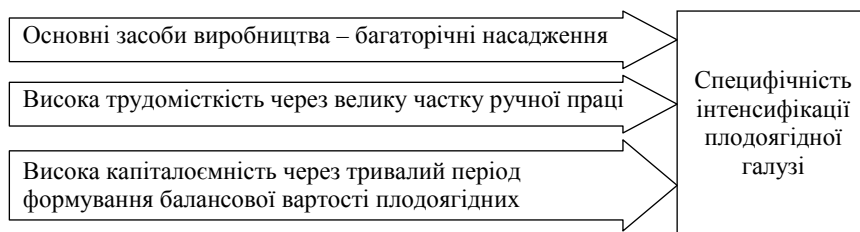

Рис. 2. Особливості плодючої галузі, що впливають на специфічність її інтенсифікації

Найбільш характерною особливістю плодоягідної галузі є те, що основними засобами виробництва є багаторічні насадження. Від решти основних фондів сільськогосподарського призначення багаторічні насадження відрізняються тим, що створюються безпосередньо в окремих господарствах і ефективність їх використання залежить від забезпечення сприятливих умов вирощування. В цьому контексті особливої актуальності набуває проблема раціонального розміщення виробництва плодоягідної продукції, зональної спеціалізації, оптимізації сортового складу насаджень, виробництва продукції за сучасними технологіями тощо.

До того ж процес інтенсифікації галузі може розглядатися для плодоносних насаджень. Багаторічні ж насадження, виступаючи в якості основного засобу виробництва, потребують від висадки до плодоношення певного часового проміжку (від 2 до 4 років), повернення витрат починається в середньому через 3–4 роки.

Плодоягідна галузь є досить трудомісткою галуззю. В першу чергу це відноситься до таких важливих виробничих процесів, як обрізка саду та збирання врожаю, які в основному виконуються вручну. Навіть при максимальному використанні сучасної системи машин, питома вага механізованих робіт з догляду за насадженнями у плодоносному віці та збирання врожаю в загальних витратах праці не перевищує 14–15%. А тому, в умовах, коли у приватному секторі вирощується понад 80% валового виробництва плодоягідних культур, проблема застосування високопродуктивної техніки, особливо засобів малої механізації, набуває особливого значення.

Висока капіталомісткість галузі пояснюється тим, що балансова вартість плодоягідних насаджень формується кілька років: з моменту проектування та закладання багаторічних насаджень до початку продуктивного періоду. За новими технологіями створення садів, саджанці вступають у стадію товарного плодоношення через 2–3 роки після садіння. З моменту проектування саду до вступу багаторічних насаджень у період продуктивного плодоношення господарство щорічно вкладає певну кількість і праці, і коштів, які разом становлять їх балансову вартість. За цих умов актуальності набуває запровадження інтенсивних технологій. У порівнянні із звичайними, інтенсивні сади більш капіталомісткі, але ці витрати, внаслідок прискореного вступу насаджень в період плодоношення, вищої продуктивності та якості врожаю, відшкодовуються порівняно швидше. Саме на це звертає увагу О.М. Шестопаль, який вказує, що "сучасні системи садівництва пов'язані із значним ростом питомих капітальних вкладень на створення садів та на формування відповідної матеріально-технічної бази" [4].

Високоєфективне виробництво плодів та ягід залежить від системи взаємопов'язаних факторів:

1) фактори виробництва — інтенсивні, ринкові сорти та оптимальні екологічно-географічні умови; інтенсивні конструкції насаджень; якість садивного матеріалу і відповідні технології; спеціальні технологічні операції

(формування, нормування плодоношення, зелені операції); мінеральне живлення, зрошення, передуборочні технології; ґрунтова агротехніка; інтегрована система захисту тощо;

2) фактори інфраструктури — технології зберігання, технічні засоби; товарна обробка, тара; транспортні засоби, шляхи; система реалізації (оптові ринки, аукціони) тощо;

3) соціально-економічні фактори — відношення власності на засоби виробництва; наявність системи стимулювання для якісної продуктивної праці; оптимальна кредитна і податкова політика держави; система ціноутворення на засоби виробництва; трудові ресурси, їх кваліфікація тощо.

Відповідно факторами інтенсифікації плодоягідної галузі у ринкових умовах є: виробничі ресурси; економічний механізм управління; організаційний механізм управління; нормативно-правове забезпечення (рис. 3).

Рис. 3. Фактори інтенсифікації плодоягідної галузі

Отже, забезпечення інтенсивного розвитку плодоягідної галузі залежить від таких груп факторів:

- перша група — матеріально-технічні, які спрямовуватимуться на максимальне використання засобів праці, їх вдосконалення на всіх виробничих, заготівельних і переробних стадіях;
- друга група — організаційно-економічні, які включають в основному

елементи структурної перебудови галузі, удосконалення економічно-господарського механізму та методів наукової організації праці, впровадження мотиваційних важелів щодо підвищення продуктивності праці тощо;

- третя група — соціально-економічні, які включають підвищення кваліфікації працівників, їх рівня освіти, творчої активності, поліпшення житлово-побутових та культурних умови тощо).

На перше місце в інтенсифікації плодючої галузі слід віднести фактори, які забезпечують підвищення економічної родючості ґрунту. Тобто, мова йде про ті напрями, методи та шляхи, за допомогою яких забезпечується найбільш інтенсивне використання землі, плодівих насаджень і максимальний вихід продукції з одного гектара саду. Проте, для забезпечення високої окупності додаткових витрат в садівництві необхідно постійно вдосконалювати технологію та форми господарювання, застосовувати більш інтенсивні системи ведення галузі, що базуються на досягненнях науково-технічного прогресу (табл. 2).

2. Напрями інтенсифікації плодючої галузі

Фактор	Напрями, методи, шляхи	Вплив на конкурентоспроможність
Матеріально-технічний	<ul style="list-style-type: none"> – дотримання агротехнічних вимог; – використання маловитратних ресурсозберігаючих технологій; – використання нових високоврожайних сортів насаджень стійких до хвороб та шкідників; – оптимізація режиму вирощування шляхом внесення необхідної кількості добрив, засобів захисту рослин; – застосування раціональних схем розміщення насаджень, що сприяють підвищенню рівня механізації праці; – використання новітньої техніки; – крапельне зрошення; – впровадження інновацій 	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення урожайності; – зниження прямих витрат праці, матеріаломісткості продукції та виробничих процесів; – зниження собівартості продукції; – зростання продуктивності праці; – підвищення якості продукції; – дотримання норм екологічності продукції
Організаційно-економічний	<ul style="list-style-type: none"> – раціональна організація праці; – поглиблення спеціалізації; – підвищення рівня концентрації; – розширення кооперації; – створення інтегрованих структур; – оптимальне використання наявних ресурсів; – поліпшення маркетингової діяльності; – поліпшення кадрового потенціалу 	<ul style="list-style-type: none"> – зниження витрат праці; – зниження собівартості; – підвищення якості продукції; – зниження витрат продукції
Соціально-економічний	<ul style="list-style-type: none"> – мотивація праці; – стимулювання високопродуктивної праці – розвиток інфраструктури; – поліпшення умов праці та відпочинку працівників 	<ul style="list-style-type: none"> – зростання продуктивності праці; – підвищення якості продукції

Отже, інтенсифікація плодючої галузі передбачає орієнтацію на ефективне використання виробничих засобів, природних ресурсів з одночасним впровадженням у виробництво новітніх досягнень науки і техніки, а комплексний вплив наведених факторів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності плодів та ягід на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Рівень інтенсивності, її темпи та ефективність оцінюються за допомогою сукупності показників, які характеризують інтенсивність використання елементів виробництва: землі, основних і оборотних засобів, трудових ресурсів:

Показник	Формула
Рівень інтенсивності використання основних виробничих засобів (P_{I3})	$P_{I3} = \frac{\Delta\Phi_i}{\Delta\Phi_s} = \frac{\Delta\Phi_s - \Delta\Phi_e}{\Delta\Phi_s}$ <p>де $\Delta\Phi_i$, $\Delta\Phi_s$, $\Delta\Phi_e$ — прирости фондівддачі за звітний період проти базового відповідно за допомогою інтенсивних та екстенсивних факторів</p>
Рівень інтенсивного використання матеріальних і енергетичних ресурсів (P_{IM})	$P_{IM} = \frac{\Delta M_i}{\Delta M_s} = \frac{\Delta M_s - \Delta M_e}{\Delta M_s}$ <p>де ΔM_i, ΔM_s, ΔM_e — прирости матеріалівддачі за звітний період проти базового відповідно за допомогою інтенсивних та екстенсивних факторів</p>
Рівень інтенсифікації використання трудових ресурсів (I_T)	$I_T = \frac{\Delta\Pi_{nc}}{\Delta\Pi_{nc3}} = \frac{\Pi_{nc3} - \Pi_{nc0}}{\Pi_{nc3}}$ <p>де Π_{nc}, Π_{nc3} — рівні середньогодишної продуктивності праці 1 робітника відповідно за звітний і базовий роки</p>
Рівень використання землі (V_i)	$V_i = \left(\sum \frac{pq}{S_c} \right)$ <p>де Σpq — вартість плодючої продукції за період, який досліджується; S_c — площа саду з врахуванням бальної їх оцінки</p>
Рівень інтенсивності (v_i)	$v_i = \frac{F_o + (Z - a)}{S_c}$ <p>де F_o — середньорічна вартість основних фондів сільськогосподарського призначення; Z — витрати на виробництво садівничої продукції; a — амортизаційні відшкодування на продукцію</p>
Рівень інтенсифікації плодючої галузі (V_{in})	$V_{in} = v_{I3} / v_{I3}^*$ <p>де v_{I3}, v_{I3}^* — рівні інтенсивності звітного та базисного років</p>

Аналіз економічних і організаційно-технологічних показників стану плодючої галузі на основі приведеної системи факторів свідчить, що галузь

в цілому не відповідає світовим критеріям: значна частина плодкових насаджень перевищує 25 річний вік; асортимент неконкурентоспроможний (культивується більше 30 сортів яблуні, в той час, коли 50% світового виробництва забезпечується 5–7 сортами); типи садів у більшості екстенсивні, на слаборослих підщепах з трудомісткими формуваннями; якість садивного матеріалу низька; система захисту неякісна; гербіциди практично не застосовуються; спеціальні операції, передзбиральні обробки для покращення якості плодів не здійснюються; засоби механізації енергоємні; тара низькоякісна; товарна обробка примітивна, технічні засоби практично відсутні; транспортні засоби, шляхи мало пристосовані для збереження якості продукції; недостатня ринкова інфраструктура; рівень кваліфікації садівників, як спеціалістів, так і управлінців не відповідає вимогам сьогодення, недосконала система передачі знань. Все це свідчить про необхідність інтенсифікації плодоягідної галузі для підвищення її конкурентоспроможності.

Висновок. Інтенсифікація виробництва плодів та ягід пов'язана з максимальним збільшенням виходу продукції з кожного гектара плодово-ягідних насаджень і з мінімальними витратами на одиницю продукції. Але цей процес повинен відбуватись в органічному поєднанні із комплексом факторів, які обумовлюють підвищення родючості землі, продуктивності плодкових насаджень, якісну зміну всіх елементів продуктивних сил, в основі якого міститься якісне використання новітніх більш прогресивних технологій, форм організації праці, досягнень науки і техніки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Економіка сільського господарства : Навч. пос. / В. К. Збарський, В. І. Мацибора та ін. : За ред. В. К. Збарського та В. І. Мацибори. — К. : Каравела, 2009. — 264 с.
2. Семенда Д. К. Аграрна економіка / Д. К. Семенда, О. І. Здоровцов, П. С. Котик та ін. : За ред. Д. К. Семенди та О. І. Здоровцова. — Умань, 2005. — 318 с.
3. Суслов И. Ф. Интенсификация и ее особенности в сельскохозяйственном производстве / И. Ф. Суслов // Экономика сельского хозяйства. — 1986. — №4. — С. 56–61.
4. Шестопись О. М. Тенденції розвитку садівництва в Україні /О. М. Шестопись // Новини садівництва, 1996. — №4. — С. 4–17.

Одержано 17.10.11

Интенсификация производства плодов и ягод связана с максимальным увеличением выхода продукции с каждого гектара плодоягодных насаждений и с минимальными затратами на единицу продукции. В то же время этот процесс должен происходить в органичном сочетании с комплексом факторов, которые обуславливают повышение плодородия земли, продуктивности

плодовых насаждений, качественное изменение всех элементов продуктивных сил, в основе которого содержится эффективное использование новейших более прогрессивных технологий, форм организации труда, достижений науки и техники.

Ключевые слова: интенсификация, плодоягодная отрасль, конкурентоспособность.

The intensification of fruit and berry production is associated with the maximum increase in output per each hectare of fruit plantations and the minimal cost per unit of output. At the same time, this process should be organized in natural combination with the complex of factors that lead to the improvement of soil fertility, productivity of fruit trees, qualitative change of all elements of the productive forces, which provides the basis for the effective use of advanced technologies, forms of work organization, scientific advances and technologies.

Key words: intensification, fruit and berry production, competitiveness.

УДК 334.758.4

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОХОЛДИНГІВ В УКРАЇНІ

О.М. МОСКОВЕНКО

Розглядаються актуальні питання становлення і розвитку агрохолдингів в Україні як необхідної умови підвищення ефективності агробізнесу.

Однією з найважливіших задач для економіки України є подолання аграрної кризи і створення умов стійкого розвитку сільського господарства як галузі, що забезпечує життєво необхідні потреби населення.

Сільське господарство тісно пов'язане як з висхідним сектором, що забезпечує його засобами виробництва, так і з низхідним, що переробляє і доставляє сільськогосподарську продукцію споживачам. Становлення в Україні ринкової економіки почалося з руйнування планомірно організованих господарських зв'язків, масштабних міжгалузевих комплексів. Кризова ситуація в аграрному секторі поглибилась у результаті скорочення фінансової підтримки аграрних формувань з боку держави, прояву значного диспаритету цін на засоби виробництва і реалізовану сільськогосподарську продукцію, значного скорочення кредитів, проблеми не завершення земельної реформи, недосконалості моделей державної підтримки агробізнесу. Власні кошти підприємств не можуть в достатній мірі забезпечити фінансування їх виробничої діяльності. Сьогоднішній економічний стан агропромислового

комплексу зумовлює прагнення підприємств задовольнити дефіцит фінансових ресурсів шляхом інтеграції виробництва та об'єднання капіталів. Нині зруйновані господарські зв'язки поступово відновлюються на ринковій основі, формуючи нову систему аграрної економіки — систему агробізнесу, основними елементами якої стають агрохолдинги. Реалії економічного життя показують, що агрохолдингові структури виступають корпоративною основою економіки країн світу, що має вагоме значення для розвитку у трансформаційному просторі України.

Проблеми становлення і функціонування агрохолдингів, у контексті еволюції економічних процесів в агробізнесі України, присвячені роботи багатьох вчених-економістів: І.І. Лукінова, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, В.Г. Андрійчука, М.Ю. Коденської, М.Й. Маліка, Ю.О. Нестерчук, М.Ф. Кропивка та інших. Розбіжність в окремих їхніх поглядах на ті чи інші аспекти розвитку інтегрованих структур свідчать про складність й актуальність даних проблем і необхідність подальших досліджень.

Мета статті. Розкрити передумови формування агрохолдингів у сільському господарстві, висвітлити переваги та недоліки їх діяльності та визначити перспективи подальшого розвитку.

Методика досліджень. Під час дослідження використано монографічний метод, аналітичний, статистичний. Метод наукової абстракції та метод аналізу і синтезу дали змогу узагальнити опрацьовану інформацію і сформулювати відповідні висновки, що мають як наукове, так і прикладне значення. Використані джерела охоплюють нормативно-правові основи, праці вчених-економістів та відповідні статистичні офіційні джерела.

Результати досліджень. Оцінки світового виробництва основних видів продовольства за 2010 рік показують певне зниження їх рівня, що в цілому можна віднести на рахунок наслідків передусім світової фінансової кризи, яка зумовила суттєве скорочення надходжень фінансових ресурсів у сільське господарство. Вітчизняне агровиробництво продовжує зберігати ознаки, характерні для розвитку аналогічних галузей в країнах із перехідною економікою, та має порівняно з економічно розвинутими державами достатньо низький рівень продуктивності. Зменшується частка доданої вартості сектору в економіці держави, яка, за оцінками фахівців Світового банку, не перевищує 11%, а низький рівень інвестування в галузі практично унеможливує розвиток процесу її докорінної модернізації [1]. Ситуація, коли протягом трьох останніх років рівень державної підтримки й кредитування знижується майже на 20%, а обсяги інвестицій в основний капітал — практично втричі, для вітчизняного аграрного сектору як галузі з уповільненим обігом капіталу може стати в цілому для сектору надзвичайно критичною. Також не можна не підкреслити надзвичайно низький рівень іноземних інвестицій у вітчизняне сільськогосподарське виробництво — протягом 2005–2010 років їх обсяг становив 665,4 млн. дол. США, що не перевищує 2% від загального обсягу залученого зовні капіталу, що надійшов у цей час в економіку держави [2].

Низький рівень або відсутність інвестицій у галузі надалі суттєво прискорюватиме процеси руйнування основного капіталу.

Основою виробничого потенціалу розвинутих країн світу є діяльність великих підприємств, де сконцентровані матеріально-фінансові та трудові ресурси як сукупне вирішення інноваційно-інвестиційних і виробничих завдань, рівень ефективності яких виступає інструментом переливання капіталу на внутрішньому і міжгалузевому рівнях [3].

Протягом останніх років в Україні відбувається укрупнення товарних підприємств: їхня частка з площею сільськогосподарських угідь більше 10 тис. га зросла на 5%. Лідерами на ринку сільськогосподарської продукції України є агрохолдинги. В кризових умовах їм вдалося збільшити земельні угіддя.

Відповідно до Указу Президента України від 11.05.1994 р. № 224/94 холдингової компанії в Україні діють у формі відкритого акціонерного товариства шляхом об'єднання в статутному капіталі контрольних пакетів акцій дочірніх підприємств та інших активів у результаті поглинання одного господарського суб'єкта іншим (придбання контрольного пакету акцій) у процесі приватизації. При цьому господарюючий суб'єкт, що поглинає, визнається холдинговою компанією, а поглинутий — дочірнім підприємством [4].

З 2006 року правовий порядок діяльності холдингів визначає Закон України від 15 березня 2006 року № 3528-IV „Про холдингові компанії в Україні”, за яким холдингова компанія — відкрите акціонерне товариство (відповідно до змін Закону України Про акціонерні товариства зі змінами від 27.04.2010 року — публічне акціонерне товариство), яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств [5]. У сільському господарстві до агрохолдингів належать несільськогосподарські компанії, для яких сільськогосподарське виробництво не є профільним видом діяльності, але які займаються сільськогосподарським виробництвом, створивши у своїй структурі аграрні підрозділи. Таке вертикально-інтегрованого формування дозволяє забезпечити фінансову стійкість його структурних елементів, оптимізацію процесу розподілу прибутку через взаємодію фінансово-кредитних установ з виробництвом, а також сприятливий інвестиційний і податковий клімату.

Данкевич А.Є вважає, що передумовами створення агрохолдингів є недооцінка вартості землі як найважливішого фактора виробництва в аграрному секторі й декапіталізація галузі, що різко підвищує віддачу від інвестицій [6]. За період з 2006 по 2010 рік кількість агрохолдингів і площа орендованих ними земель істотно зросла. Так, за даними О.В. Садовника, у 2006 році в Україні налічувалося близько 15 великих агропромислових підприємств, кожне з яких обробляло понад 30 тис. га сільгоспугідь [7]. За нашими підрахунками у 2010 році в Україні вже функціонувало близько 40 великих агропромислових компаній, які разом контролювали площу

сільгоспугідь на рівні 4 млн. га, що становить 19,4% від загальної площі сільгоспугідь, яка знаходиться у власності й користуванні сільськогосподарських підприємств [8]. За прогнозами експертів у разі збереження цієї тенденції через 3–4 роки в Україні сформується 200–300 холдингів, які будуть обробляти майже половину землі цієї категорії. Найбільші агрохолдинги орендують більше ніж 200 тис. га земель. В таблиці 1 наведена загальна характеристика одних з найбільших агрохолдингів, що діяли в Україні у 2010 році. Аналіз діяльності агрохолдингів в аграрному секторі ускладнюється обмеженістю доступу до інформації компаній та відсутністю офіційної статистики. Інформація, яка використовується у даному дослідженні узагальнена на основі публічної інформації, тому вона є скоріше е фрагментарною, а не повною.

1. Деякі найбільші агрохолдингові формування, які ведуть свою діяльність в сільському господарстві України

Назва агрохолдингу	Площа, тис. га	Кількість підприємств-учасників, од	Кількість областей, в яких розміщено агровиробництво
ТОВ “Українські аграрні інвестиції”	330	80	10
ВАТ “Маріупольській металургійний комбінат ім. Ілліча”	238	43	5
ТОВ “Група компаній “Мрія-Агро”	200	–	4
ТОВ “Астарта-Київ”	185	68	6
ВАТ “Миронівський хлібопродукт”	180	14	4
ЗАТ “Райз-Максимко”	176	68	6
ЗАТ “Агротон”	151	9	2
ТОВ “Приват-Агро”	150	29	9
Агропромислова асоціація “Група компаній “Укррос”	105	23	4
ТОВ “Укрзернопром Агро”	100	20	12
ТОВ “Лендком”	74	13	9
ДП “Агрофірма “Шахтар”	74	22	2
ТОВ СП “Нібулон”	70	36	10

Сьогодні найбільшим агрохолдингом в Україні є компанія “Українські аграрні інвестиції”, у володінні якої знаходиться 330 тис. га та яка орієнтована на галузь рослинництва. Дочірні підприємства ММК ім. Ілліча включають крім землі ряд тваринницьких комплексів і цехів з переробки сільськогосподарської продукції аж до випуску напівфабрикатів та готової продукції. “Миронівський хлібопродукт” — найбільший гравець на ринку м'яса птиці. Основним

напрямом діяльності “Астарта-Київ” є виробництво цукру й супутньої продукції, виробництво та реалізація зернових і олійних культур, а також виробництво м'яса й молока. Компанія “Агротон” — найбільший диверсифікований сільгоспвиробник із замкнутим циклом виробництва. В рослинництві спеціалізується на вирощуванні зернових та олійних культур, у тваринництві — м'яса курей, свинини, яловичини й молока і в харчовій промисловості — на виробництві хлібобулочних та макаронних виробів, сирів. “Райз-Максимко” спеціалізується на виробництві високоякісного насіння зернових культур, соняшнику, сої.

Переважаюча більшість великих підприємств мають розгалужену виробничо-переробно-збутову мережу, деякі є функціональними підрозділами великих корпорацій, що свідчить про високий ступінь їхньої інтегрованості. Найбільш привабливими для розміщення сільгосппідприємств-учасників агропромислових формувань є Хмельницька, Харківська, Вінницька, Полтавська та Миколаївська області, найменш привабливі — Волинська, Закарпатська, Чернівецька й Одеська. Така нерівномірність територіального розміщення дочірніх підприємств пояснюється розміщенням зберігаючи і переробних потужностей, монополізацією регіональних ринків права оренди.

Дослідження діяльності агрохолдингів, як форми організації агропромислового виробництва, засвідчує, що основним шляхом їх створення є інвестування капіталу, вітчизняного чи іноземного походження, спочатку в переробну промисловість, що забезпечує значно швидший його обіг і окупність. До таких галузей належать оліє-жирова, борошномельна, хлібопекарська, цукрова, м'ясо-молочна промисловості. З накопиченням необхідних фінансових ресурсів здійснюються вкладення у сільськогосподарське виробництво через оренду земельних і частково майнових паїв та закупівлю необхідних ресурсів, насамперед сучасної техніки. У великотоварних підприємств з'являється більше можливостей одержання прямих іноземних інвестицій. За останні три роки на 12 агрохолдингів припадає 67,8% іноземних інвестицій у сільське господарство. Тільки протягом десяти місяців 2010 року було залучено інвестицій понад 500 млн. дол. США.

Гуторов А.О. стверджує, що агрохолдинги мають беззаперечні переваги над іншими сільгосппідприємствами. Підвищення рівня економічної ефективності досягається за рахунок кращої фондооснащеності виробництва, наявності вільних коштів, що інвестуються в інноваційні технології вирощування сільськогосподарських рослин, утримання худоби та птиці. Наявність власних зберігаючи, переробних і транспортних потужностей дає змогу великим агропромисловим формуванням створювати замкнутий цикл виробництва, тим самим використовуючи усі переваги великих підприємств над малими за рахунок раціональної спеціалізації, концентрації й агропромислової інтеграції виробництва [9].

Посилення спільної діяльності досягається завдяки усупільненню ресурсів, поліпшенню координації взаємодії, широкому обміну

нематеріальними активами між суміжними елементами. Співробітництво сприяє досягненню ефекту синергії.

Синергізм в агрохолдингах проявляється як: 1) зростання вартості об'єднаного підприємства завдяки можливості реалізації раніше недосяжних проектів із-за обмеженості грошових коштів; 2) зростання інвестиційної привабливості підприємства через збільшення активів, статутного капіталу об'єднаного підприємства; 3) зростання кредитоспроможності об'єднаного підприємства як наслідок можливого зростання фінансової стійкості, ділової активності, ринкового статусу, оскільки при об'єднанні двох підприємств їх прибуток і грошові потоки можуть стати стабільнішими і передбаченими; 4) доступ до використання чистих операційних збитків для зниженні свого податкового тягаря при об'єднанні прибуткового підприємства із збитковим; 5) вибір найефективнішого підходу до формування колективу в залежності від цілей та завдань кожного функціонального відділу, переваги від ліквідації функціональних та організаційних невідповідностей в структурі підприємства; б) доступ до ресурсів, оволодіння технологіями, нарощення виробництва, збільшення частки ринку, можливість впливу на цінову політику, стан конкуренції, умови співпраці з постачальниками та споживачами, можливості диверсифікації, доступ до нових ринків, знань та інформації.

Однак, поряд з позитивними факторами функціонування агрохолдингів більшість фахівців відмічають і ряд негативних моментів:

- на фоні збільшення кількості агропромислових холдингів для невеликих сільськогосподарських підприємств цілком очевидною стає перспектива втратити свою конкурентоспроможність;
- через концентрацію великих масивів сільськогосподарських земель в агропромислових формуваннях розвивається монополізм на ринку оренди цих земель і селяни позбавляються права вибору інших орендодавців, що могли б запропонувати кращі умови оренди земельних і майнових паїв;
- агропромислові формування часто насамперед виробляють прибуткову сільськогосподарську продукцію, виснажують ґрунт та зводять нанівець занедбані неприбуткові галузі;
- не всі агрохолдинги здійснюють фінансування на створення та підтримку соціальної інфраструктури села;
- відсутній механізм, який би забезпечував сплату податків підприємствами і організаціями, що ведуть агробізнес не за місцем реєстрації їх головної компанії, а за місцем діяльності їх аграрних підрозділів, тобто у сільській місцевості. У зв'язку з тим, що колишні колективні сільськогосподарські підприємства, які втратили статус юридичної особи, перетворилися у філії або підрозділи агрохолдингів Держкомстат обліковує їх в категорії “підприємства інших форм власності” і вони не сплачують податки до місцевих бюджетів.

Висновки. Нині у науковців не склалося єдиної думки щодо доцільності створення та функціонування великих аграрних формувань, а також у суспільстві тривають дискусії з цього приводу. На практиці фінансові результати діяльності агрохолдингів вищі, ніж у інших сільгосп підприємств. Відчутними перевагами є можливості випускати дешеву та конкурентнішу продукцію і забезпечувати себе сировиною. Погодимось з думкою провідних науковців, активізація інтеграційного процесу як за галузевим напрямом так і міжгалузевим сприяє надходженню інвестицій в аграрний сектор економіки шляхом переливу промислового і торгового капіталів у сільськогосподарське виробництво, підвищуючи рівень його капіталізації [10]. Ця форма господарювання набуватиме подальшого поширення в умовах, коли держава не може інвестувати достатніх коштів в АПК, але потребує розробки конструктивного державного регулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна. Меморандум про економічний розвиток. Стратегічний вибір щодо прискорення та підтримки зростання. — Документ Світового банку, 2010. — 120 с.
2. Кириленко І.Г. Агропромисловий розвиток України — криза невикористаних можливостей / І.Г. Кириленко, В.В. Демянчук, Б.В. Андрущенко, В.С. Жигадло, О.В. Сікачина // Економіка АПК. — 2011. — №3. — С. 16–22.
3. Олійник О.О. Становлення агропромислової інтеграції в Україні / О.О. Олійник // Агроінком. — 2011. — №4–6. — С. 71–75.
4. Указ Президента України від 11.05.1994 р. № 224/94 “Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=224%2F94>.
5. Закон України “Про холдингові компанії в Україні” від 15.03.2006 р. № 3528–IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3528-15>.
6. Данкевич А.Є. Передумови та основні принципи розвитку агрохолдингів / А.Є. Данкевич // Економіка АПК. — 2011. — №5. — С. 139–147.
7. Садовник О.В. Галузеві напрями діяльності агрохолдингів України: сучасний стан та тенденції розвитку / О.В. Садовник // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць: спец. вип. Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентоспроможного сільського господарства України. — К.: КНЕУ, 2009. — С. 513.
8. Сільське господарство України. Статистичний збірник 2010. / за ред. Ю.М. Остапчука. — К.: Державний комітет статистики України, 2011. — 376 с.
9. Гуторов А.О. Агрохолдинги як ефективна форма концентрації сільськогосподарського виробництва / А.О. Гуторов // Економіка АПК. — 2011. — №3. — С. 102–107.

10. Коденська М.Ю. Інтеграція як фактор активізації інвестиційної діяльності // Економіка АПК. — 2006. — №6. — С.24–31.

Одержано 18.10.11

В современных условиях развитие агрохолдингов является одним из направлений совершенствования форм ведения сельского хозяйства. С их помощью является возможным проводить мобилизацию финансовых ресурсов. Это является радикальным путем выхода сельского хозяйства из кризисного состояния.

Ключевые слова: холдинги, агрохолдинг, сельскохозяйственное производство.

Agro-holding development is one of the directions of advancing the forms of running farm business in the present-day situation. It becomes possible to mobilize financial resources with its help. This is an efficient way of overcoming crisis in agriculture.

Key words: holdings, agrarian holding, agrarian enterprise.

УДК 330.131.5:658

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ ОВОЧІВ ВІДКРИТОГО ҐРУНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**Н.О. АНДРУСЯК, кандидат економічних наук, доцент
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького**

Проведено аналіз сучасного рівня економічної ефективності виробництва та переробки овочів відкритого ґрунту на підприємствах Черкаської області, а також визначено фактори, які впливають на економічну ефективність функціонування галузі овочівництва. За результатами проведеного дослідження запропоновано напрями підвищення економічної ефективності виробництва та переробки овочів відкритого ґрунту.

Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови в Україні створюють необхідні передумови та значний економічний потенціал для організації ефективного виробництва овочів відкритого ґрунту. Незважаючи на те, що площі їхніх посівів збільшуються, ефективність розвитку овочівництва залишається на низькому рівні. Фактором, який стримує розвиток галузі та підвищення економічної ефективності, є екстенсивний характер виробництва овочевої продукції. Тому актуальним є вирішення проблеми підвищення економічної ефективності виробництва та переробки овочів відкритого ґрунту.

Вагомий внесок у вивчення теоретико-прикладних аспектів ефективного функціонування виробництва й переробки овочевої продукції та шляхів його підвищення зробили такі відомі вітчизняні вчені, як: В. Андрійчук, О. Бугуцький, В. Бойко, Г. Дмитрійчук, В. Збарський, В. Криворучко, О. Лебединська, В. Рудь, М. Рудий, П. Саблук, К. Олефір, В. Ткачук, І. Червен, А. Шумейко та ін. Проте недостатньо вивченими залишаються напрями підвищення економічної ефективності виробництва та переробки овочів відкритого ґрунту на регіональному рівні. Виникає необхідність глибокого аналізу факторів, які зумовлюють результати діяльності та обґрунтування шляхів підвищення економічної ефективності виробництва та переробки овочевих культур. Необхідність вирішення відмічених питань, їхня складність і актуальність для економіки України зумовило вибір теми дослідження.

Методика досліджень. У процесі виконання дослідження використовувалися як загальнонаукові, так і специфічні економічні методи: абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення та формулювання висновків і пропозицій); розрахунково-конструктивний та порівняння (для аналізу економічної ефективності виробництва, переробки й реалізації продукції овочевих культур).

Результати досліджень. Черкаська область є регіоном із сприятливими природнокліматичними умовами для вирощування овочів відкритого ґрунту. Із названої групи в регіоні вирощується капуста, огірки, помідори, буряки й морква столові, цибуля, часник, зелений горошок, кабачки, перець солодкий та баклажани. Визначено, що посівні площі під овочами в Черкаській області загалом у всіх категоріях господарств за 1990–2002 рр. мали тенденцію до скорочення, яка була викликана скороченням посівних площ у сільськогосподарських підприємствах. З 2002 р. спостерігається збільшення посівних площ під овочами відкритого ґрунту. Порівняно із 2005 р. у 2010 р. їхні площі зросли на 20,9%.

Встановлено, що найбільш поширеною овочевою культурою в регіоні є зелений горошок. Деяко інша ситуація склалась із традиційними для області овочами відкритого ґрунту: за період 2005–2010 рр. спостерігалось скорочення посівних площ капусти, огірків, помідорів та кабачків.

Намітилась чітка тенденція до розширення виробництва інших нетрадиційних для регіону овочевих культур: часнику, кавунів, динь, перцю солодкого та гіркого, цибулі зеленої, цвітної капусти. Якщо в 2001 р. площа їхніх посівів становила 9,1% від загальної площі посівів овочів відкритого ґрунту, то в 2010 р. — 45,0%. Така тенденція є позитивною, оскільки дає змогу області задовольняти попит на ці види продукції, які в попередні роки доставлялись із інших регіонів країни.

Визначено, що середня врожайність овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах за період 2005–2010 рр. має тенденцію до спадання. Так за цей період середня врожайність по регіону зменшилась на 20,9% із 97,5 до 77,1 ц/га.

Встановлено, що валовий збір овочів відкритого ґрунту за період 2005–2010 рр. має тенденцію до спадання (табл. 1). Порівняно із 2005 р. у 2010 р. він зменшився на 23,1 тис. ц і досягнув розміру — 504,5 тис. ц. Проте валовий збір традиційних для регіону культур за відповідний період збільшився, зокрема з виробництва капусти — на 12,0 тис. ц, буряків столових на 3,4 тис. ц, моркви столової на 35,8 тис. ц., цибулі на 19,4 тис. ц.

І. Динаміка валового збору овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, 2005–2010 рр. (тис. ц)

Культура	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2010р. у% до	
							2005р.	2009р.
Капуста	14,9	20,9	17,2	38,4	35,5	26,9	180,5	75,8
Огірки	6,6	20,3	9,1	3,3	3,6	4,7	71,2	130,6
Помідори	26,5	20,6	7,9	11,2	10,9	9,1	34,3	83,5
Буряки столові	5,9	17,1	2,8	20,5	14,3	9,3	157,6	65,0
Морква столова	7,6	15,5	8,9	37,2	35,3	43,4	571,1	122,9
Цибуля	14,3	18,8	13,4	16,1	26,0	33,7	235,7	129,6
Кабачки	24,9	9,4	2,2	2,1	10,2	86,9	349,0	852,0
Зелений горошок	88,0	119,0	52,8	137,0	15,1	3,8	4,3	25,2
Інші овочі	338,9	388,0	294,6	489,2	472,4	286,7	84,6	60,3
Разом	527,6	629,6	408,9	755,0	623,3	504,5	95,6	80,9

У територіальному розрізі основне виробництво овочів відкритого ґрунту зосереджено навколо м. Черкаси. Найбільшими виробниками овочів є Черкаський, Чорнобаївський та Золотоніський райони. Сільськогосподарські підприємства цих районів в 2010 р. забезпечували 91,24% валового збору овочевої продукції області.

З'ясовано, що протягом 2000–2010 рр. загальний обсяг реалізації овочів сільськогосподарськими виробниками Черкаської області збільшився в 2,05 раза. Установлено, що за досліджуваний період відбулись значні зрушення в структурі товарної продукції: якщо в 2000 р. товарна пропозиція на 41,0% визначалась помідорами, то в 2010 р. їхня частка скоротилась до 33,1%. Спостерігається зростання частки в структурі реалізованої продукції інших овочів із 35,0% в 2000 р. до 56,6 в 2010 р. Це свідчить про те, що виробники овочів відкритого ґрунту регіону в умовах жорсткої конкуренції на ринку старуються диверсифікувати виробництво овочевої продукції.

Відмічено, що за період 1990–2010 рр. чітко простежуються три основні канали реалізації овочів відкритого ґрунту — переробним підприємствам, на ринку й за іншими каналами. Так, в 2010 р. продаж овочів комерційним структурам становив 24041 т, переробним підприємствам — 10861 т, продаж на ринку, через власні магазини, палатки та ларки — 5445 т.

Установлено, що за період 2001–2004 рр. рівень рентабельності

вищування овочів відкритого ґрунту сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області мав позитивну тенденцію, що свідчило про відносно стабільний стан розвитку галузі (табл. 2).

2. Економічна ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області, 2001–2010 рр.

Показник	Рік							Зміна%, (+,-) 2010 р. до	
	2001	2003	2004	2005	2006	2008	2010	2001р.	2008р.
	Затрати праці на 1 ц, люд.-год	13,0	7,2	4,7	3,8	5,7	6,1	5,4	41,54
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	38,62	36,27	38,19	58,90	58,31	77,40	85,40	221,13	145,00
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	40,84	43,82	52,49	105,50	72,07	86,87	92,90	227,47	88,06
Ціна реалізації 1 ц, грн.	43,01	55,36	59,74	91,49	63,68	55,97	90,93	211,42	99,39
Прибуток (збиток): на 1 ц реалізованої продукції, грн.	2,17	11,54	7,25	-14,01	-8,39	-30,90	-1,97	-4,14	12,04
на 1 га площі, грн.	118,5	773,2	574,2	-1366	-800,4	-2179	-183,2	-301,7	1182,8
Рентабельність продажу, %	5,0	20,9	12,1	-15,3	-13,2	-55,2	-2,2	-7,2	13,1
Рівень рентабельності (збитковості), %	5,3	26,3	13,8	-13,3	-11,6	-35,6	-2,1	-7,4	11,2

Проте, починаючи з 2005 р. по 2010 р. включно, виробництво овочів відкритого ґрунту в регіоні є збитковим. Зокрема, у 2010 р. сільськогосподарські товаровиробники області від реалізації овочів відкритого ґрунту одержали на 1 га площі 183,2 грн. збитку (при рівні збитковості 2,1%). Таку ситуацію можна пояснити тим, що собівартість зростала швидше, ніж ціни на овочеву продукцію.

Аналіз засвідчив, що за виробництвом консервованих натуральних овочів за регіонами Черкаська область посідає перше місце в Україні. У 2010 р. її виробниками було виготовлено 37696 т, або 26,98% від загального обсягу. Установлено, що виробництво овочевої продукції за період 2005–2010 рр. переробними підприємствами регіону має тенденцію до зростання. Найбільше зростання помічено у виробництві овочевих соків та заморожених овочів.

Відмічено, що основне виробництво овочів консервованих натуральних в регіоні приходить на виробників міст Черкаси й Золотоноша та Черкаського

району, які в 2010 р. виробили 95,4% від загального обсягу виробленої продукції. Доведено, що наявність у регіоні потужних підприємств із переробки овочевої продукції відкриває перед виробниками овочів відкритого ґрунту перспективи збуту своєї продукції.

Проаналізувавши показники економічної ефективності роботи переробних підприємств Черкаської області встановлено, що переробка овочів відкритого ґрунту є рентабельним видом діяльності. Так, за період 2005–2010 рр. на Золотоніській філії ПП “Агроспецпроект” рівень рентабельності переробки овочів відкритого ґрунту коливався в межах 27–30% (табл. 3).

3. Економічна ефективність переробки овочевої продукції на Золотоніській філії ПП “Агроспецпроект”, 2005–2010 рр.

Показник	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	(+,-) 2010 р. до	
					2005 р.	2009 р.
Виробництво продукції, т	13308	12696	7318	13911	603	6593
Затрати праці на 1 т, люд. — год.	82	83	85	81	-1	-4
Повна собівартість 1 т, грн.	4628,52	4837,36	5025,14	5223,45	594,93	198,31
Ціна реалізації (без ПДВ) 1 т, грн.	6017,08	6191,82	6381,93	6738,25	721,17	356,32
Прибуток (збиток) на 1 т реалізованої продукції, грн.	1388,56	1354,46	1356,79	1514,80	126,24	158,01
Рівень рентабельності, %	30,0	28,0	27,0	29,0	-1,0	2,0

Економічна ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту в Черкаській області залишається на низькому рівні. Визначено фактори, що негативно впливають на економічну ефективність функціонування галузі овочівництва, до яких належать ендogenous фактори (зниження концентрації посівів, зменшення кількості внесених добрив, низький рівень механізації галузі) та екзогенні (відсутність розвинутої системи маркетингу, інформаційного забезпечення, ринкової інфраструктури).

З’ясовано, що об’єктивною умовою збільшення рівня виробництва овочів відкритого ґрунту в регіоні й показників його економічної ефективності є застосування інтенсивних технологій, заснованих на управлінні процесом формування урожаю, які при мінімальних витратах дають максимум прибутку. В сучасних умовах господарювання розроблено ряд інтенсивних технологій для обробітку овочевих культур, які базуються на мінімізації обробітку ґрунту як по кількості операцій, так і по глибині. Доведено, що при використанні інтенсивних технологій важливе місце займає раціональне внесення добрив. Визначено, що внесення добрив в оптимальних дозах забезпечить приріст урожайності помідорів на 11,7–17 т/га, капусти — 10,2–15 т/га, моркви — 7,5–8,9 т/га. Важливе значення в інтенсивних технологіях вирощування овочевих культур має використання високоврожайних районуваних сортів. Як свідчать

дослідження, урожайність овочів відкритого ґрунту на 60-70% залежить від сорту [1].

Із метою захисту овочів відкритого ґрунту від шкідників, хвороб і бур'янів на посівах доцільно використовувати інтегровану систему захисту рослин, яка включає комплекс взаємозв'язаних агротехнічних, імунологічних, біологічних, екологічних, хімічних та організаційно-господарських заходів [2].

Важливим заходом, який не потребує великих затрат і підвищує урожайність овочевих культур є дотримання сівозміни. Встановлено, що науково-обґрунтоване розміщення культури в сівозміні підвищує родючість ґрунтів, обмежує ріст бур'янів, розвиток хвороб і шкідників, покращує ефективність нових сортів, добрив та інших агротехнічних заходів [3].

Виробникам овочевої продукції особливу увагу слід приділяти підвищенню якості й розширенню асортименту свіжої, і консервованої продукції. В Україні майже не існує контролю якості овочів, які реалізуються на ринку свіжої продукції. Важливою передумовою покращення збуту овочів є чітко визначені та однорідні стандарти, які підлягають контролю. Тому на державному рівні доцільно проводити роботу з адаптації існуючих стандартів якості та встановити функціональну організацію з контролю якості виробництва і переробки овочевої продукції в Україні. З метою покращення ефективності переробки овочевої продукції в регіоні переробним підприємствам потрібно технічно переоснащувати виробництво та впроваджувати маловідходні і безвідходні технології.

Для виходу сільськогосподарських підприємств на регіональний ринок та вигідного продажу своєї продукції на ньому виробникам овочів відкритого ґрунту доцільно об'єднатись і утворити кооперативні агроторгові доми [4]. Це дасть можливість створити прозору схему реалізації овочевої продукції, усунути зайві посередницькі ланки, певною мірою захистить виробників від недобросовісної конкуренції та створить умови для вигідного продажу. Важливу роль в реалізації овочевої продукції в області повинна відігравати оптова торгівля через оптові продовольчі ринки. У Черкасах немає оптового продовольчого ринку, де б сільськогосподарські виробники овочів відкритого ґрунту могли реалізовувати вирощену продукцію. Тому, розглядаємо за доцільне створення оптового продовольчого ринку в місті.

Із метою більш ефективної роботи овочевого підкомплексу в регіоні запропоновано здійснити агропромислову інтеграцію, яка передбачає раціональне використання виробничих ресурсів сільськогосподарських та переробних підприємств [5]. Це дасть змогу певною мірою згладити диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, збільшити обсяги виробництва й зменшити втрати при транспортуванні сировини. Перспективним засобом вирішення багатьох проблем може бути створення овочевого агротехнопарку в регіоні як однієї з ефективних форм інтеграції.

У Черкаській області доцільна інтеграція сільськогосподарських виробників овочів відкритого ґрунту та переробних підприємств навколо СТОВ

ім. Шевченка, групи компаній “Верес”. Метою діяльності агротехнопарку є збереження й розвиток наявного науково-технічного потенціалу товариства та аграрних виробників регіону, підтримка інноваційної діяльності наукових організацій, виробників овочів відкритого ґрунту й консервних заводів. Агротехнопарк слід створювати на паритетних умовах, і джерелами фінансування його повинні бути внески виробників овочів і переробних підприємств регіону, державні кошти у вигляді грантів або контрактів.

Створення такого диверсифікованого комплексу, до складу якого входять виробничі й переробні овочеві підприємства, широка збутова мережа, дасть можливість підвищити ефективність діяльності усіх його учасників через прискорене впровадження виробничих та організаційних інновацій і зможе сформувати надійну систему фінансово-кредитного та інформаційного забезпечення. Ініціювання та фінансування створення агротехнопарку має покладатися на найбільш зацікавлених учасників цієї структури, зокрема на виробничі та переробні підприємства регіону. Критерієм ефективності агротехнопарку повинно бути підвищення ефективності функціонування його учасників, зростання обсягів виробництва овочевої продукції в регіоні загалом та в розрахунку на душу населення.

Висновки. Таким чином, удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування овочевого підкомплексу в Черкаській області дасть можливість організаційно поєднати технологічно пов'язаних між собою суб'єктів діяльності для виробництва кінцевої овочевої продукції і доведення її до споживача, при досягненні на цій основі високих економічних результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лебединська О. І. Економічна ефективність овочівництва та шляхи її підвищення в умовах ринку / О. І. Лебединська // Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу: кол. монографія у 2-х т. — Т.2 / Редкол.: П. Т. Саблук, В. Я. Амбросов, Г. Є. Мазнев. — К.: ІАЕ, 2000. — С.498–501.
2. Субін В. С. Інтегрований захист рослин: підручник / В. С. Субін, В. І. Олефіренко. — К.: Вища освіта, 2004. — 336 с.
3. Энциклопедия овощевода: размещение в севообороте. — 2010. — Режим доступа: <http://www.ovoshevodstvo.ru/tomat/razmeshenie-v-sevooborote>.
4. Плодоовочевий ринок України / “АПК-Інформ: овочі & фрукти”. — Дніпропетровськ, 2005. — Режим доступу до журн.: <http://www.lol.org.ua>.
5. Дмитрійчук Г. П. Підвищення економічної ефективності виробництва та переробки овочів / Г. П. Дмитрійчук // Економіка АПК. — 2004. — № 2. — С. 61–64.

Одержано 18.10.11

Осуществлен анализ состояния уровня экономической эффективности производства и переработки овощей открытого грунта на предприятиях

Черкаской области, а также установлены факторы, которые влияют на ее уровень. По результатам проведенного исследования определены пути повышения экономической эффективности производства и переработки овощей открытой почвы.

Ключевые слова: экономическая эффективность, экономическая эффективность производства и переработки, овощи открытой почвы, пути повышения экономической эффективности, интеграция, агротехнопарк, совокупная эффективность.

The current state of economic efficiency of the open soil vegetable production and processing at Cherkasy region enterprises is analyzed. The factors influencing economic efficiency of vegetable growing are stated. The research results helped to identify the ways of increasing economic efficiency of the open soil fruit production and processing.

Key words: economic efficiency, economic efficiency of production and processing, open soil vegetables, the ways of increasing economic efficiency, integration, agro-techno-park, cumulative efficiency.

УДК 336.717.061

ГАРМОНІЙНІСТЬ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ БАНКІВ

О.О. НЕПОЧАТЕНКО, доктор економічних наук
Уманський національний університет садівництва
Н.Л. ПРАВДЮК, доктор економічних наук,
О.О. ЛЮБАР, кандидат економічних наук
Вінницький національний аграрний університет

Досліджено основні напрями, принципи та чинники кредитної політики банків. Визначено проблемні сторони кредитування підприємств аграрної сфери економіки. Встановлено, що основою побудови і реалізації гармонійної банківської кредитної політики мають стати сучасні інноваційні технології управління.

Задля окреслення стратегії і тактики в сфері кредитування банки формують кредитну політику, якою визначаються стратегічні завдання і тактичні способи їх досягнення.

В умовах фінансової депресії ринок кредитних ресурсів характеризується, як малопотужний. Коли майже 30% українських економічних суб'єктів позиціонують себе збитковими, сподіватись на великі можливості акумуляції фінансових ресурсів у потужних масштабах проблематично. У населення також, ощадні можливості помітно обмежені, воно не має значних

доходів. За експертними обрахунками, реальні параметри кредитних ресурсів в 2009 р. звузилися на 28%. В банківському просторі спостерігається суттєвий проширок так званих „лежачих банків”, що функціонують за типом „повільного напіврозпаду”. Така ситуація ускладнюється не тільки падінням параметрів заощаджень, але і постійним падінням авторитету та довіри до банків у суспільстві.

Так, не поодинокі випадки, коли в 2009 р. після падіння кредитних ставок на фінансовому ринку (зокрема, під впливом падіння облікової ставки НБУ) банки без додаткових узгоджень з економічними суб'єктами та населенням скорочували рівень депозитних ставок за вкладами і тим звужували доходи економічних учасників та фізичних осіб від процентів на заощадження, що були розміщені в банках.

У різні часи широке коло питань проблематики кредитної політики банків досліджували В. Алексійчук, В. Амбросов, В. Андрійчук, В. Аранчій, В. Борисова, О. Гудзь, М. Дем'яненко, С. Кваша, П. Лайко, Ю. Лупенко, М. Малік, О. Непочатенко, Н. Правдюк, Н. Прокопенко, П. Саблук, Р. Саблук, П. Стецюк, А. Чупіс та ін.

Основні положення їх праць не лише визначили основні напрямки розробок теорії кредиту, але й зафіксували факт своєрідного „повороту” у філософії банківської кредитної політики та уможливили подальше вивчення цього феномена. Визначаючи необхідність і значущість їхнього наукового доробку, звертаємо увагу на відсутність вагомих самостійних праць монографічного характеру з дослідження кредитної політики банків у контурі їх взаємовідносин з підприємствами аграрної сфери економіки.

Методика досліджень. Методологічним підґрунтям дослідження є основні методи наукового економічного пізнання. В процесі написання статті нами використовувались методи діалектичної побудови знання — сходження від абстрактного до конкретного та єдність історичного й логічного, компаративного та системного аналізу, системно-структурного підходу.

Результати досліджень. Гармонійність кредитної політики визначається принципами, що її формують. Загальними принципами банківської кредитної політики, слід вважати наукову обґрунтованість, гармонійність, дієвість, єдність, нерозривне переплетення елементів кредитної політики, оскільки лише умотивована кредитна політика, сформована з врахуванням існуючих об'єктивних фінансових реалій і суб'єктивних обставин, що її визначають, дає змогу як найповніше забезпечити фінансові інтереси держави, банку (як певної інституції), його персоналу і клієнтів (зокрема, й сільськогосподарських підприємств).

Специфічними принципами банківської кредитної політики є: прибутковість (оскільки метою діяльності будь-якого банку рахується одержання максимально можливих прибутків), а також безпека, надійність (оскільки банк прагне генерувати прибутки не за будь-яку плату, а з врахуванням обставин кредитного ринку).

За переконанням О. Ковальова, „принципами кредитної політики, що формують платформу стратегії банку, і їх мотивацією слід вважати: консерватизм; пріоритет наявності забезпечення; контролінг використання кредиту, збереження застави, фінансового стану клієнтів; диверсифікація кредитного портфеля; обмеження ризику на одного позичальника; обмеження інтегрального кредитного ризику; дійовий маркетинг надійних позичальників” [1].

В останні роки в Україні бурхливими темпами розвивався ринок кредитних ресурсів. Загальна сума заборгованості за банківськими кредитами підприємств та фізичних осіб збільшилась з 19,1 млрд грн. в січні 2001р. до 494,7 млрд грн. у квітні 2008р. (зростання більш ніж у 25 разів). Цей факт можна вважати позитивним з огляду розвитку банківської системи. Однак, економічна історія різних країн свідчить, що значне зростання кредитів може призводити до підвищення ризиків економічної стабільності в державі [2]. Окремі експерти передбачали фінансову кризу в Україні [3]. І вже з осені 2008 р. наша економіка увійшла до фази фінансової нестабільності, яка посилилась політичною кризою і перш за все зачепила банківську сферу.

Рівень кредитування банками підприємств реальної сфери економіки, в тому числі й аграрної, помітно скоротився (табл. 1). На 1 січня 2011 р. частка кредитів, наданих сільськогосподарським підприємствам, у загальному кредитному портфелі становила 12%. І хоча відсоткові ставки за кредитами у 2011р. суттєво знизились у порівнянні з 2009р. це не призвело до збільшення залучення позикових коштів в реальний сектор економіки.

1. Рівень кредитування банками різних сфер економіки України у 2009 р.

Галузі економіки	Валова додана вартість, млн грн	Обсяг кредитів, наданих банками України, млн грн	Обсяг банківських кредитів на одиницю валової доданої вартості, грн
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	65517	26026	0,4
Добувна промисловість	35409	9607	0,27
Переробна промисловість	144943	104951	0,72
Виробництво електроенергії, газу та води	31640	9273	0,29
Оптова і роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту	123115	165678	1,35
Транспорт і зв'язок	103527	16007	0,15

Джерело: Україна в цифрах 2009 / Статистичний збірник. Державний комітет статистики України // За ред. О.Г. Осауленка. — К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. — С. 25

Проблемними сторонами кредитування аграрної сфери можна назвати такі: відчутне звуження параметрів кредитування суб'єктів господарської

діяльності сфери у 2009 році; відчутне нарощення кредитних ставок; підвищення параметрів предметів застави.

Комерційні банки надають сільськогосподарським підприємствам в основному короткострокові кредити (табл. 2), оскільки за ними спостерігається менша ризиковість операцій. У зв'язку із падінням платоспроможності позичальників вони не можуть гарантувати своєчасне повернення залучених на довгостроковий термін кредитів.

2. Кредити надані банками України підприємствам сільського господарства, мисливства та лісового господарства, млн грн.

Показник	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство в т.ч.:	5218	8192	11874	16508	28812	26026
короткострокові	2781	4051	4981	6294	10851	10245
довгострокові	2437	4141	6893	10214	17961	15781
Частка короткострокових, %	53,3	49,5	41,9	38,1	37,7	39,4
Частка довгострокових, %	46,7	50,5	58,1	61,9	62,№	60,6

Ситуація, що склалась у банківській системі в цілому і в секторі кредитування зокрема, спричинена відсутністю виваженої кредитної політики комерційних банків. В аспекті конкретного банку його кредитна політика відображається у стратегії і тактиці організації і здійснення операцій і послуг банку задля забезпечення його рентабельності, надійності і ліквідності. Таким чином, стратегія кредитної політики це загальний напрям і спосіб використання засобів для досягнення ухваленої мети і опрацювання відповідного управлінського рішення. Досягнення нової мети передбачає вироблення нової стратегії і, відповідно, нових завдань та рішень.

Основою стратегії конкретного банку вважається план. У узагальненому вигляді, ключовими блоками розробки і реалізації стратегії банку вважаються: діагностика — прогноз — завдання — план — контролінг (рис.). Дану матрицю слід використовувати до банку в цілому або його окремих структурних підрозділів та до всіх організаційних структур.

Тобто, банківська політика загалом і банківська кредитна політика, зокрема, нині в посткризових ринкових умовах залежить від двох блоків чинників. У першому блоці доцільно виділити чинники, що визначають зовнішню політику банку (сектор кредитного ринку, ризики, рівень інфляції, рівень конкуренції, пропозиція та попит на банківські послуги тощо). Стрижневими серед них слід вважати: загальний контур економічного простору, рівень інфляції, соціальна напруженість, темпи росту ВВП, наявність соціальних пільг, рівень конкуренції, трансформація грошово-кредитних заходів НБУ і Мінфіну, участь банків в політиці, рівень доходів населення, здатність споживати банківські послуги, регіональна специфіка діяльності банку, рівень цін на банківські послуги, рівень незалежності центрального банку, дефіцит бюджету, політизованість суспільства, потреба в позиках банку.

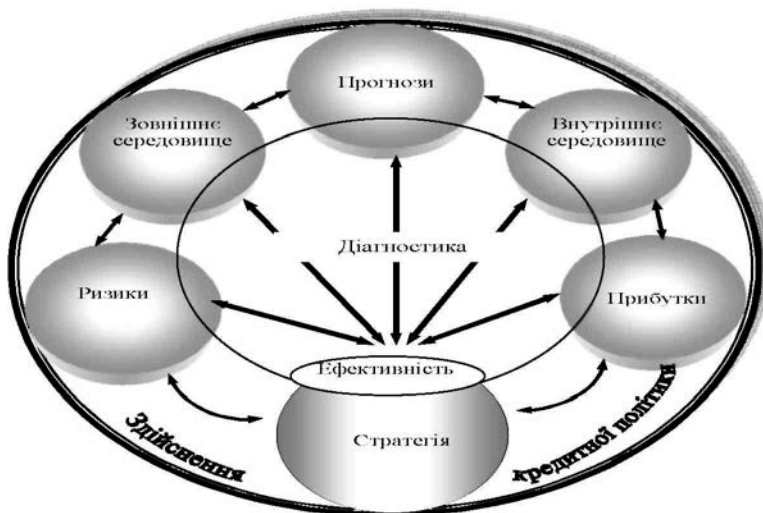

Рис. Матриця формування кредитної політики банками

Вплив на банківську кредитну політику здійснює загальна економічна ситуація в країні, регіоні, в якому розвиває свою діяльність банк. Ці умови супроводжуються зовнішніми ризиками і загрозами (фінансові, політичні, соціальні), тобто тими, що безпосередньо не переплітаються з функціонуванням банку або його клієнта.

До другого блоку слід віднести чинники, що визначають внутрішню банківську політику (пріоритети й стратегію банку щодо власного розвитку: прибутковість, завоювання нових ринків, ліквідність, інсталяцію різновидів операцій і послуг, розширення клієнтури тощо). У другому блоці обставин головними слід вважати: кредитний потенціал банку; клієнтуру банку; рівень ризику, загроз та прибутковості за різновидами позик та послуг; сталість депозитів; якість кредитного портфеля; спектр операцій і послуг, що генеруються банком; забезпечення позик; цінова політика банку; рівень ризик — менеджменту.

Дієвість використання засобів та інструментів кредитного потенціалу досягається за дотримання умов, коли: забезпечується достатній рівень ліквідності; вивчається вся сукупність елементів кредитного потенціалу; розраховується залежність прибутковості від кредитного потенціалу. Для аналізу ринку банківських послуг і потенціалу його розвитку недостатньо лише виявити вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, що визначають банківську кредитну політику. Важливо також обрахувати межі їх впливу на кредитний потенціал. Тому банки здійснюють маркетингові дослідження ринку, які дають змогу формувати найбільш економічно вигідну та умотивовану політику.

Загалом, здійснений екскурс дає змогу стверджувати, що банківська кредитна політика відображає стратегії загальнодержавної та індивідуальної політики банку.

Кредитна політика формується з врахуванням маркетингової стратегії банку, його кредитного потенціалу в сфері ризик — менеджменту. Вона окреслює визначальні напрями кредитних процедур відповідно до елементів банківської кредитної політики. У зарубіжних наукових публікаціях часто пропонується формувати меморандум кредитної політики банку, який сприяв би визначенню стратегії і тактики банку в аспекті організації кредитних процедур.

Підвалинами побудови і реалізації гармонійної банківської кредитної політики мають стати сучасні інноваційні технології управління банками. Це особливо значимо за умов глобальної конкуренції, коли негнучкість, повільна адаптивність вітчизняних банків до деформацій економічного простору, небажання передавати частину функцій компаніям-партнерам стають деструктивними чинниками щодо підвищення їх конкурентоспроможності.

За переконанням Алана Купера, „єдиним можливим вибором економічного розвитку вважається підвищення якості та, як наслідок, привабливості продукту або послуги. А підвищення якості неможливе за рахунок падіння витрат на розробку та програмування” [4]. Зазвичай, найдорожчі помилки для економічного суб’єкта при впровадженні інноваційних технологій є похибки на початковій життєвій стадії розробки, бо саме тоді генеруються найважливіші заходи та рішення.

Фахівці з банківського менеджменту характеризують управління сучасним банком, як складну сферу економічної діяльності, оскільки в умовах ринку банки знаходяться в центрі суперечливих кризових і практично не прогнозованих процедур, що спостерігаються в економічному, політичному та соціальному просторі. Водночас, розвиток банківської системи випереджає можливості та потенціал її керівників і спеціалістів ґрунтовно опанувати необхідним арсеналом способів, прийомів, технологіями, які сторіччями накопичувалися в економічно розвинених країнах, узагальнюючи широкий досвід виживання і успішного функціонування банків, та подальшого їх розвитку.

ВИСНОВКИ. Дієвість кредитної політики банків при обслуговуванні підприємств аграрної сфери економіки характеризується передусім рівнем дотримання цілого ряду факторів: наукова обґрунтованість, оптимальність, ефективність, єдність, нерозривний зв’язок елементів кредитної політики, прибутковість, безпека, надійність, плановість, прогнозованість, динамічність і прозорість. Дієвою кредитна політика банку може бути лише в тому випадку, якщо вона забезпечує реалізацію цих факторів на практиці, що дозволить: повніше використати кредитний потенціал банку, підвищити дієвість кредитної політики банків й банківського кредитування, знизити кредитні ризики та сприятиме розвитку сільського господарства країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковалев А. Стратегия кредитного риск-менеджмента / А. Ковалев // Финансовый директор. — 2007. — № 4. — С. 33–41.
2. Інфляція та фінансові механізми її регулювання / за ред. чл. — кор. НАН України А.І. Даниленка. — К.: Ін-т екон.та прогноз., 2007. — 400с.
3. Доплер М. Закат потребителя // Фокус. — 2007. — № 50. — С. 38–41.
4. Cooper Alan. About Face 3: The Essentials of Interaction Design / Cooper Alan. — 2007.

Одержано 18.10.11

Опираясь на диалектический подход, обосновано, что суть кредитной политики следует понимать как стратегию и тактику банка относительно привлечения активов и их инвестированию, а в прикладном — как целевую, детальную программу действий банка, которая раскрывается в целях, заданиях, стратегии, тактике, проектах и планах развития. Фундаментом построения и реализации гармоничной банковской кредитной политики должны стать современные инновационные технологии управления банками. Это особенно актуально при условиях глобальной конкуренции, когда негибкость, медленная адаптивность отечественных банков к изменениям экономического пространства, нежелание, передавать часть функций компаниям-партнерам становятся деструктивными факторами относительно повышения их конкурентоспособности.

Ключевые слова: *кредитование, кредитная политика, банк, аграрный сектор экономики, управление, риск.*

On the basis of the dialectic approach it was substantiated that credit policy should be understood as strategy and tactics of a bank to attract assets and their investing. In practice credit policy should be regarded as the aimed and detailed action programme of a bank which consists of aims, targets, strategy, tactics, projects and plans of development. Modern innovative technologies of bank management should become the basis of formation and realization of the efficient credit policy. It is especially urgent under the conditions of global competition, when inflexibility of national banks, their slow adaptability to economic changes, unwillingness to hand over some of the functions to partner companies are becoming the destructive factors bank competitiveness.

Key words: *crediting, credit policy, bank, agrarian sector of economy, management, risk.*

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Г.Ф. МАЗУР, кандидат економічних наук, докторант*

Розглянуто проблеми та перспективи застосування фінансово-економічного механізму іпотечного кредитування розвитку агропромислового виробництва.

Розвиток агропромислового виробництва дедалі більше потребує фінансових вкладень, необхідних для його оновлення та технологічної модернізації, зокрема для закупівлі нової сільськогосподарської техніки та будівництва об'єктів комерційного і промислового призначення. Задля досягнення цих цілей є необхідним застосування фінансово-економічного механізму іпотечного кредитування розвитку агропромислового виробництва під заставу земель сільськогосподарського призначення.

Невизначеність та відсутність цілісної позиції держави відносно концептуальних засад формування фінансово-економічного механізму іпотечного кредитування розвитку агропромислового виробництва під заставу земель сільськогосподарського призначення може призвести до суттєвих проблем як при створенні і функціонуванні тих чи інших інституцій на первинному і вторинному ринку землі, так і при залученні кредитів для потреб агропромислового виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових літературних джерел з даної проблематики засвідчило, що економічна наука з перших кроків свого існування приділяла цій науковій проблемі велику увагу. Значний вклад внесли В. Петті, Ф. Кене, Ж. Тюрго, Д. Рікардо, Ж.Б. Сей, К. Маркс, М. Туган — Барановський та інші. Нині суттєві пропозиції методичного та практичного характеру з проблем формування фінансово-економічного механізму іпотечного кредитування розвитку агропромислового виробництва під заставу земель сільськогосподарського призначення внесли праці таких відомих вчених дослідників як: М. Гесенка, О. Гудзь, Б. Данилишина, А.Даниленка, О. Євтуха, О. Краснікова, В. Лагутіна, Ю. Лупенка, М. Маліка, В. Савича, М. Савлука, П. Саблука, М. Трегобчука, А.Третяка, Федорова, А. Чупіса, М.Хвесика та інших. Проте в умовах трансформації земельних та фінансово-кредитних відносин багато аспектів цієї важливої проблеми вимагають подальших поглиблених досліджень з метою пошуку шляхів оптимального їх вирішення.

* Науковий консультант: д.е.н., професор, академік НААН П.Т. Саблук

Ціль статті. Одним із ключових завдань пошуку вирішення проблем формування та застосування фінансово-економічного механізму іпотечного кредитування розвитку агропромислового виробництва під заставу земель сільськогосподарського призначення є необхідність вирішення низки питань пов'язаних з мораторієм на продаж-купівлю земель сільськогосподарського призначення, грошової оцінки та ефективності використання таких земель. Недостатнє опрацювання окреслених проблемних питань, а також їх методичне та практичне значення визначають актуальність даної праці, її мету та завдання.

Результати досліджень. Світовий досвід свідчить, що сільськогосподарські товаровиробники для забезпечення залучених кредитних ресурсів, у переважній більшості, використовують наявні у них землі сільськогосподарського призначення. Тобто, для залучення більших обсягів кредитів в агропромислове виробництво, землі сільськогосподарського призначення повинні стати іпотекою.

Поняття „іпотека”, „іпотечний кредит” та „іпотечні технології” пройшли тривалий шлях розвитку як за змістовим тлумаченням, так і за своїми сутнісними характеристиками та взаємозв'язком. Поступово їх розуміння та тезаурус набули іншого гатунку, а їх трансформація сприяла появі спектру різновидів іпотечних технологій, які тим чи іншим чином переплетені з землею та нерухомістю. Необхідність формування та застосування фінансово-економічного механізму іпотечного кредитування розвитку агропромислового виробництва під заставу земель сільськогосподарського призначення є об'єктивною реальністю обумовленою сучасним етапом розвитку ринкових відносин в нашій країні. Становлення і налагодження ефективного функціонування фінансово-економічного механізму іпотечного кредитування розвитку агропромислового виробництва під заставу земель сільськогосподарського призначення відкриває нові фінансові можливості і стимули для економічного та соціального поступу аграрної сфери країни. Це пов'язано з тим, що включення в ринковий оборот нерухомості, передусім землі сільськогосподарського призначення дозволяє активізувати використання іпотечних технологій в аграрній сфері. Спрямування надійно забезпечених нерухомістю інвестиційних потоків в агропромислове виробництво сприяє стимулюванню ділової активності суб'єктів господарювання, покращання фінансового дизайну, та забезпечує на цій основі прискорення соціально-економічного розвитку країни.

За даними Держкомзему, із 60,4 млн. гектарів українських земель 70% (41,8 млн. га) — землі сільськогосподарського призначення. Близько 90% всієї землі сільськогосподарського призначення розпайовані, тобто у більшості селян вже є державні акти на земельні паї. Лише 10% сільськогосподарських земель належать місцевим радам. У державній власності залишилось 49,1% усіх земель, в приватній власності громадян знаходиться 50,7%, у власності юридичних осіб — 0,2% земель. Причому площі сільськогосподарських земель неухильно скорочуються, найсуттєвіше і швидше всього у Київській області.

Агроформування переважно орендують земельні угіддя, власні ж землі складають сягають 9,2%, і в середньому на одне господарство України припадає менше 190 га. Водночас, лише ці угіддя можуть забезпечити залучення іпотечних кредитів і одне агроформування мало б змогу залучити іпотечних кредитів на суму 12415,0 тис. грн, що сприяло б поживленню їх інноваційно-інвестиційним процесам.

За період з 1990 р. в аграрній сфері України відбулися трансформаційні зміни, пов'язані з реформуванням земельних відносин та становленням ринкових відносин на селі. Якщо до проведення земельної реформи в Україні домінували агроформування з розмірами земельних угідь у середньому 3,0–3,5 тис га на одне господарство, то за період проведення земельної реформи було сформовано господарські структури, засновані на різних формах власності і господарювання, із значно меншими розмірами землекористувань. Надмірно дрібні земельні ділянки не можуть оброблятися за допомогою сучасних агротехнологій, і тому їхнє використання переважно не є ефективним.

Водночас, іпотечне кредитування в Україні стрімко зростає, частка іпотечних кредитів банків у ВВП країни сягнула в 2009 році — 12,7%. Але в Австрії ця частка сягає 30%, у США — 51%, Франції — 21%, Данії — 68%, Швеції — 58%, Німеччині — 47%. У структурі кредитного портфеля вітчизняних банків частка іпотечних кредитів зросла з 8% у 2005 році, та 11,4% у 2007 р. до 16,1% у 2009 році. Для порівняння, відмітимо що в розвинутих країнах ця частка коливається від 20 до 67%. Іпотечне кредитування фізичних осіб набуло особливого розвитку і зросло з 2005 р. по 2009 р. у 66,5 рази, водночас як суб'єктів господарювання лише у 7,5 рази. Переважно, іпотечні кредити надаються в іноземній валюті, частка їх для фізичних осіб в 2009 році сягнула 88,2%, водночас, як суб'єктам господарювання — 63,2%. Як свідчить досвід США, Німеччини, та багатьох інших зарубіжних країн, банківські іпотечні технології спроможні вивести країну з інвестиційної кризи. На основі об'єднання фінансового ринку і ринку нерухомості іпотечний механізм сприяє збільшенню активів інших ринків (сировини, основних фондів, споживчого, фондового тощо), спричиняючи мультиплікативний ефект їх розвитку, адже кожна вкладена кредитна гривня, забезпечена нерухомим майном, зумовлює відповідний приріст валової продукції не тільки в проінвестованій галузі, а й в суміжних з нею галузях. Наприклад, світовою практикою житлового іпотечного кредитування доведено, що один долар капіталовкладень у житлове будівництво дає приріст 2,5–3,0 долари ВВП. При цьому зростаючі відрахування до державного бюджету сприяють розвитку соціальної сфери, макроекономічній стабілізації і зростанню економіки в цілому.

В Україні, офіційно продавати та купляти землю сільськогосподарського призначення заборонено. З одного боку, діюче правове поле не сприяє до зняття мораторію. Із тридцяти восьми необхідних для функціонування ринку землі законів прийнято лише 19. Законодавчо не врегульовано права і обов'язки покупців землі, стандарти визначення її вартості, обмеження площі угідь на

одного власника. З іншого боку — правовий вакуум створив сприятливі умови для спекуляцій і шахрайства із землею та відтермінує довгострокове кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

Оформлені держкомстатом акти на право власності на землю активно продаються [9]. Український інтернет заповнений оголошеннями про продаж землі сільськогосподарського призначення. Більше усього, чорний ринок розвинений біля столиці: тут землю скуповують для того, щоб змінивши її цільове призначення, будувати окремі будинки, котеджні містечка та виробничі приміщення. Частіше всього земля сільськогосподарського призначення відчужується за допомогою свідoctв про право на спадщину. Іноді торгівці землею застосовують менш хитромудрі схеми: сподіваючись на зняття мораторію, закупають землі за договором оренди, який укладається на сто років з правом викупу землі після зняття мораторію.

Не мають права купляти і отримувати у спадщину землю сільськогосподарського призначення громадяни інших країн. Хоча цю заборону легко обходять: землі для нерезидентів купляють українські поручники. Деякі посередники відкрито рекламують свої послуги в Інтернеті: пропонують допомогти інвесторам у межах чинного законодавства стати власниками сільськогосподарської землі у конкретних регіонах за бажанням замовника.

Не контролювана державою скупка сільськогосподарських земель — не єдиний побічний ефект мораторію і відсутності земельного законодавства. Серйозну проблему представляють і самовільні захоплення земель сільськогосподарського, лісогосподарського і заповідного призначення, причому до не давнього часу, єдиним запобіжним заходом був штраф. Наприклад, тільки в Криму втрачено близько третини заповідних земель і зафіксовано 8,5 тис. випадків самозахвату земельних ділянок.

На тіншовому ринку сільськогосподарська земля дуже дешево купляється у селян і дуже дорого продається посередниками. Тобто відсутнє регулювання ціноутворення на ринку (мінімальної і максимальної ціни землі для кожного регіону) дозволяє земельним спекулянтам фіксувати зверхрентабельність. Тобто, мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення — фікція, оскільки на практиці є різноманітні легітимні способи отримати доступ до цієї землі. З точки зору земельної політики доцільним було б регламентувати оборот земель. Зокрема, встановити мінімальну цінову межу, щоб не допустити скупку землі у селян за копійки. Важливо усвідомити незворотність урбанізації. Метр землі комерційного призначення створює набагато більшу додану вартість, ніж метр сільськогосподарської землі. Тому, іноді, зміна цільового призначення землі буває економічно виправдана, оскільки сільське господарство, це інвестиційно менш приваблива галузь. Багато сільськогосподарських земель, взагалі ніким не використовується. Біля 30% громадян, що успадкували земельні паї, живуть в містах. Ще 15% власників паїв — пенсіонери — одинаки, яким немає кому передати земельні ділянки у спадщину. В умовах мораторію ці люди не можуть конвертувати свої паї в гроші.

Цікаво, що в Росії, земля сільськогосподарського призначення не була товаром до прийняття Земельного кодексу в 2001 році. Нині земельні відносини в Росії регулюють органи місцевого самоврядування — в кожній області своє земельне законодавство. Мораторій на куплю-продаж землі досі діє лише в регіонах із самими родючими землями, наприклад в Краснодарському та Ставропольському краях. У Білорусії, Туркменістані та Узбекистані не можна відчужувати не лише земельні паї, але і права користування. В Казахстані і Таджикистані оренда дозволена, але торгувати земельними ділянками не дозволено.

Усі землі дозволено продавати в Armenії, Грузії, Азербайджані, Молдавії. В Естонії, Угорщині і Латвії заборонена купівля землі іноземцями та юридичними особами. Обмеження на продаж сільськогосподарських земель не типові для країн Центральної і Східної Європи. Вільна торгівля землею в 1990 — х роках була заборонена лише в Албанії. У всіх інших країнах регіону землями сільськогосподарського призначення давно торгують, причому найбільш успішно в Польщі. У деяких воеводствах цієї країни вартість гектара вже перебільшила західноєвропейський рівень. Прогнози масової покупки польських земель іноземцями після вступу країни до Євросоюзу не справдились. Західноєвропейці купили трохи більше однієї тисячі гектарів земель сільськогосподарського призначення.

В Україні, ще однією проблемою, є те, що не дуже ефективно розпоряджаються землями короткострокові орендарі. Землю сільськогосподарського призначення орендують на невеликі строки. Терміни угод оренди земельних часток (паїв) в Україні: від 1 до 3 років — 23,6%; від 4 до 5 років 61,8%; від 6 до 10 років 11,9%; більше 10 років — 2,7%. Орендарі розплачуються з власниками паїв натуральною продукцією і не витрачають коштів на підвищення якості земель. Як наслідок, ґрунти деградують і втрачають продуктивність. Надлишок сільськогосподарської землі дозволяє орендарю не турбуватися про підтримку урожайності ґрунту [10]. До того ж динаміка росту орендної плати не відповідає динаміці росту цін на землю. За останні півтора роки орендна плата помітно виросла лише в Черкаській і Кіровоградській областях — регіонах, де фермерство найбільш рентабельне.

Проблеми в Україні і з об'єктивною грошовою оцінкою землі: враховується лише якість ґрунтів, а ринкові фактори до уваги не приймаються, тому нормативна оцінка є заниженою. За даними Держкомзема нормативна вартість землі сільськогосподарського призначення складає 365 млрд. гривень. Як відмічає, академік НААН А. Третяк: „В розвинутих країнах землі чітко зонуються за цільовим призначенням. У нас не проводиться ні зонування, ні планування їх можливого використання. Через таке хаотичне розташування земельних ділянок різного призначення втрачає бюджет”. Гектар ріллі оцінюється Держкомземом менше ніж в дві тисячі доларів. У Польщі земля гіршого, ніж наша якості коштує не менше сорока тисяч доларів за гектар. У день відміни мораторію, ціни не підскачуть до польських, але вони будуть прямувати до цього рівня.

Серед важливих аргументів необхідності стимулювання формування та застосування фінансово-економічного механізму іпотечного кредитування розвитку агропромислового виробництва під заставу земель сільськогосподарського призначення є його антиінфляційна спрямованість. Світовою практикою доведено, що розвинений і активnodіючий ринок банківських іпотечних технологій є одним із стримуючих чинників інфляції в країні, оскільки відвертає кошти із сфери споживання до сфери заощадження та довгострокового інвестування. І вже на сучасному етапі формування та застосування фінансово-економічного механізму іпотечного кредитування розвитку агропромислового виробництва під заставу земель сільськогосподарського призначення в Україні спостерігається значний його антиінфляційний вплив: рівень інфляції в країні залишається відносно незначним порівняно з їх темпами зростання заробітних плат, пенсій та інших доходів населення саме завдяки зростанню обсягів житлового іпотечного кредитування.

Система іпотечного кредитування в Україні функціонує за сценарієм дефіциту довгострокових кредитних ресурсів, що є вістрьовим стримуючим чинником її розвитку. Після 2008 року загальмувалися темпи зростання іпотечного кредитування України, і сегмент іпотеки віддунюючи загальну кризу ліквідності банківської системи почав згортатися.

Перед відміною мораторію, необхідно сформувати адекватну нормативно-правову базу, створити єдину систему державної реєстрації прав на нерухомість майна і їх обмеження. Непоспішність держави в формуванні прозорого ринку землі зрозуміла. В мораторії зацікавлені орендарі, які дешево орендують паї і ще й отримують дотації. Тим самим на невизначений термін знову відкладеться модернізація агропромислового виробництва, а також залучення аграріями додаткових кредитів і інвестицій.

Таким чином, гальмуючими чинниками формування та застосування фінансово-економічного механізму іпотечного кредитування розвитку агропромислового виробництва під заставу земель сільськогосподарського призначення вважаються: нерозвиненість ринку цінних паперів; жорстке, непрофесійне та систематичне руйнівне втручання держави у діяльність кредитних інституцій; непрозорість банківської та кредитно-грошової системи; спотвореність цін на нерухомість; інфляційні очікування та коливання; висока облікова ставка; прорахунки фінансової політики, нерозвиненість кредитної та іпотечної інфраструктури.

Висновки. Проведений аналіз існуючих проблем формування та застосування фінансово-економічного механізму іпотечного кредитування розвитку агропромислового виробництва під заставу земель сільськогосподарського призначення дозволяє зробити наступні висновки. Генеза й розвиток контуру іпотечного кредитування України є дзеркальним відображенням руйнівних тенденцій і напруги в фінансовому просторі та

ринках нерухомості. Виявлені панівні тренди іпотечного кредитування переконують, що незважаючи на значні параметри іпотечного кредитування в Україні, обсяги якого у квітні 2008 р. сягали 61,9 млрд. грн, практично 1,4 млрд. грн із них — земельні іпотечні кредити. Встановлено, що іпотечні кредити частіше видаються фізичним особам у чотири рази. Нині, якісну своєрідність системи іпотечного кредитування в Україні можна окреслити взаємопов'язаними характеристиками, що визначають її властивості: дефіцит дієвих антиризикових банківських технологій; відсутність дієвих механізмів іпотечного кредитування в національній валюті; нерозвиненість спеціалізованих іпотечних установ; проблемність для банків забезпечення вимог щодо нормативів достатності капіталу; висока ціна залучених кредитних ресурсів; недостатній рівень капіталізації банківської системи; брак альтернативних внутрішніх витоків рефінансування банків; низький рівень банківської конкуренції; завищена частка нестандартних іпотечних кредитів у кредитному портфелі банків; відсутність дієвих технологій та інструментів рефінансування вторинного ринку іпотечних кредитів; строкова асиметрія активів і пасивів банків; брак інституційних інвесторів із значними обсягами довгострокових фінансових активів.

На даному етапі одним із головних завдань формування та застосування фінансово-економічного механізму іпотечного кредитування розвитку агропромислового виробництва під заставу земель сільськогосподарського призначення все ще залишається створення належної нормативно-правової бази, яка б відповідала прогресивним міжнародним стандартам і враховувала позитивний досвід запровадження відповідного законодавства в інших країнах [3]. Тобто, необхідними передумовами становлення та застосування фінансово-економічного механізму іпотечного кредитування розвитку агропромислового виробництва під заставу земель сільськогосподарського призначення розвитку є: формування правового поля щодо оцінки, обліку, застави, відчуження земель сільськогосподарського призначення; формування загальнодержавної системи контролю за ефективним використанням сільськогосподарських земель та дотримання природоохоронного законодавства. Припинення дії мораторію на відчуження земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва створить умови для більш ефективного використання земель сільськогосподарського призначення, сформує підґрунтя для підвищення ліквідності основного активу суб'єктів аграрної сфери. З іншого боку, зменшення ризику неповернення банками власних коштів сприятиме зменшенню вартості кредитів, що позитивно вплине на довгострокове іпотечне кредитування аграрної сфери [4]. Виявлено, що існуючі на вітчизняному ринку продукти іпотечного кредитування, які нині пропонуються банками та іншими іпотечними кредиторами є малопривабливими для суб'єктів аграрної сфери.

Для суб'єктів аграрної сфери іпотечні технології є джерелом кредитних ресурсів, повернення яких залежить від ефективного використання земельних

ділянок, тобто рівня продуктивності сільськогосподарського виробництва, стимулюючи цим власників землі до впровадження сучасних технологій землекористування [2]. Застосування банківських іпотечних технологій сприятиме стабілізації розвитку аграрної сфери та сільських територій. І саме розвиток банківських іпотечних технологій спроможне надати новий потужний поштовх у піднесенні аграрної сфери економіки, оскільки дозволить залучити значні кредитні ресурси у його поступ.

Поряд із стимулюючою дією на соціально-економічний розвиток країни, іпотечні технології надають певні переваги і для суб'єктів кредитних відносин. Зокрема, для банку-кредитора надання кредитів під заставу нерухомого майна пов'язане із незначним ризиком втрати застави. Це спричинено тим, що іпотека, як вид застави, суттєво полегшує кредитору контроль за збереженням об'єктів застави в силу їх знерухомилення. До переваг іпотечних кредитних відносин для кредитора слід віднести можливість встановлення тривалих відносин з клієнтами через довгостроковість іпотечних кредитів з наданням їм інших послуг та одержання додаткового прибутку. Розвиток банківських іпотечних технологій також дозволяє банку розширити кредитну базу шляхом рефінансування іпотечних кредитів на вторинному ринку заставних і збільшити на цій основі свою кредитну активність. Для позичальника іпотечні кредитні відносини дають можливість розширити платоспроможний попит, одержавши великі розміри кредитів на більший термін під нижчі відсотки. Як засвідчують дослідження Світового банку, використання іпотечних технологій як способу забезпечення зобов'язань дає змогу позичальникам отримати суми кредитів у 6-9 разів більші, на термін у 7-11 разів триваліший та під значно нижчі відсотки [1]. Крім цього, за рахунок тривалого терміну погашення, іпотечні технології вважаються менш обтяжливим і напруженим для фінансового стану позичальника.

Водночас, до того часу, поки не буде створено умови для стабільної прибуткової діяльності сільськогосподарських виробників, використання сільськогосподарської землі в якості забезпечення повернення кредитів може призвести до довгострокових негативних соціальних наслідків у вигляді масового позбавлення сільськогосподарських виробників своїх земель та формування за рахунок цих земель латифундій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гудзь О.Є. Проблеми становлення іпотечного кредитування в аграрному секторі економіки // Економіка АПК. — 2004 р. — № 9. — С. 68-73.
2. Гудзь О.Є. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу земель сільськогосподарського призначення: проблеми та перспективи// Економіка АПК. — 2007 р. — № 1. — С. 84-88.
3. Гудзь О.Є. Розвиток інвестиційного кредитування агроформувань // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Фінанси і кредит.

- № 1 (26), 2009. — С. 141–144.
4. Дем'яненко М.Я., Алексійчук В.М., Гудзь О.Є., Сомик А.В. Іпотечне кредитування в аграрному секторі економіки України /: Моногр. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 106 с.
 5. Селиванова Л.А. Методические особенности расчета арендной платы за землю в сельском хозяйстве // Экономика сельского хозяйства переработанных предприятий // 2003. — № 5. — С.43–45.
 6. Мочерный С. Рента // Економічна енциклопедія. У трьох томах. Т.ІІІ. — К., 2000.
 7. Новиков Ю., Логвина О. До питання про створення Національного земельного банку України // Економіка України. — 2003. — №2. — С.17–22.
 8. Рябченко О. Світовий досвід становлення іпотеки // Економіка України. — 2003. — №1. — С.23–27.
 9. Саблук П.Т. Економічні інтереси як основа розвитку аграрного виробництва / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2004. — №8. — С.6.
 10. Саблук П.Т. та ін. Глобалізація і продовольство: Монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 632 с.

Одержано 19.10.11

Рассмотрены проблемы и перспективы применения финансово-экономического механизма ипотечного кредитования развития агропромышленного производства, осуществлен мониторинг выявленных проблем в контексте реалий современного экономического пространства, а также предложены собственные подходы к их решению.

Ключевые слова: *финансово-экономический механизм, ипотечное кредитование, агропромышленное производство.*

Problems and prospects of application of financial and economic mechanism of mortgage crediting for the development of agroindustrial production were considered, monitoring the problems in the context of modern economy realities was carried out and own approaches for their solving were offered.

Key words: *financial and economical mechanism, mortgage crediting, agroindustrial production.*

РОЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПРОДОВОЛЬЧОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАСЕЛЕННЯ

Р. П. МУДРАК, кандидат економічних наук

В статті піднімається питання необхідності домінування сільськогосподарських підприємств у системі національного продовольчого забезпечення. Обґрунтовується перспектива розвитку внутрішнього продовольчого ринку в умовах поглиблення міжнародної інтеграції економіки України.

Розвиток української економіки має, передусім, проявитися у підвищенні стандартів життя населення країни. Однією із безальтернативних вимог побудови суспільства добробуту є забезпечення захищеності продовольчих інтересів громадян країни або, іншими словами, їх продовольчої безпеки. Остання передбачає достатній рівень фізичної та економічної доступності продовольства переважно вітчизняного виробництва.

Досягнення даної цілі можливе лише при умові суттєвого збільшення агропродовольчої пропозиції сільськогосподарськими підприємствами.

Методика досліджень. Вирішенню проблеми підвищення кількісних та якісних параметрів господарської діяльності сільськогосподарських підприємств присвячено багато праць вітчизняних дослідників, зокрема – це роботи: Березіна О. В., Борщевського П. П., Власова В. І., Гойчук О. І., Кваши С. М., Лукінова І. І., Молдован Л. М., Олійника В. М., Осташко Т. О., Пасхавера Б. Й., Саблука П. Т., Шهبаніної О. В., Шпичака О. М., Шубравської О. В. та ін.

Разом з тим, як показує економічна практика, динамічна зміна умов внутрішнього та зовнішнього маркетингового середовища сільськогосподарських підприємств, породжує нові комбінації факторів впливу. Фактичні та потенційні результати їх впливу на функціонування сільськогосподарських підприємств, потребують додаткових досліджень.

Результати досліджень. Продовольче забезпечення населення України формується за рахунок трьох джерел – внутрішнє товарне і натуральне продовольче виробництво, продовольчий імпорт. Аналіз структури джерел продовольчого забезпечення показує, що український продовольчий ринок функціонує, переважно, в умовах самозабезпечення (табл. 1). Разом з тим, розвиток окремих ринків продовольчої продукції – не однаковий. Так, якщо на ринках зерна, рослинних олій, молокопродуктів і яєць пташиних має місце стабільна динаміка пропозиції на рівні самозабезпечення, то ринки картоплі, овочів і баштанних – баланують на межі втрати даного показника, натомість ринки цукру, фруктів, ягід і винограду, м'яса та м'ясопродуктів уже не можуть обійтися без відповідного імпорту.

1. Рівень продовольчого самозабезпечення України, % [1, 2]

Вид продукції	Рік				
	2006	2007	2008	2009	2010
Зерно	133,7	121,1	198,2	176,5	144,1
Цукор	139,8	93,4	77,2	69,3	100,4
Рослинні олії	325,7	321,3	266,0	380,4	430,1
Картопля	99,6	100,3	102,2	100,7	97,7
Овочі та баштанні	109,4	100,8	107,4	107,8	100,0
Фрукти, ягоди та виноград	65,9	68,7	72,2	74,2	73,7
Молокопродукти	107,9	105,8	107,6	106,4	106,4
М'ясо та м'ясопродукти	87,3	89,7	81,0	83,3	86,1
Яйця пташині	104,2	102,9	104,4	107,4	108,5

Крім того, ситуація на ринку молокопродуктів лише зовні видається оптимістичною.

Насправді, тут продовжується накопичення латентних ризиків, які згодом зумовлять жорстку корекцію ринку, яка проявиться у різкому зменшенні частки вітчизняних виробників. Адже скорочення поголів'я дійного стада триває (рис. 1).

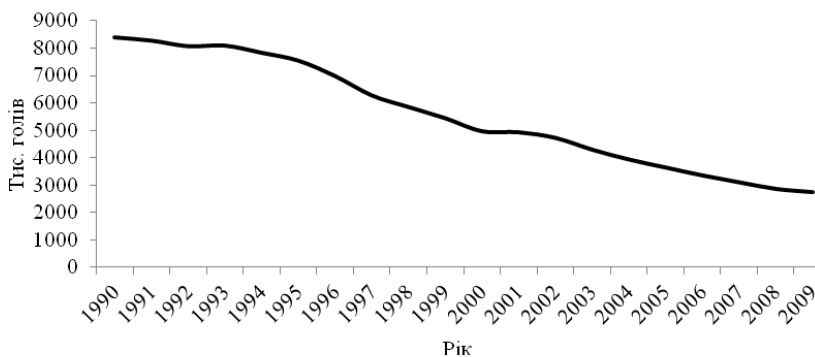

Рис. 1. Поголів'я корів в усіх категоріях господарств України [2]

На нашу думку, Україна володіє ресурсним потенціалом достатнім не тільки забезпечити продовольчу самодостатність, але й бути одним із лідерів продовольчого експорту. Раціональним рівнем самозабезпечення слід вважати 100% по кожній із наведених вище продовольчих груп, критичним — 85%. Тому в зоні високих ризиків перебуває виробництво не лише цукру, фруктів, ягід і винограду, м'яса та м'ясопродуктів, але і тих видів продовольства, які балансують на межі самодостатності – картоплі, овочів та баштанних, молокопродуктів.

Виробництво сільськогосподарської продукції – сировини для виробництва найважливіших видів продовольства, розосереджена між різними категоріями господарств. Частка сільськогосподарських підприємств у цій структурі сильно коливається – у залежності від виду продукції (табл. 2). Як бачимо, сільськогосподарські підприємства поступово відновлюють свої позиції, втрачені під час трансформаційної кризи, однак їх частка у виробництві тваринницької продукції залишається не виправдано низькою, поступаючись особистим селянським господарствам.

2. Частка, виробленої сільськогосподарськими підприємствами продукції, у внутрішньому продовольчому споживанні, % [1, 2]

Вид продукції	Рік						2010р., ± в. п., до	
	1995	2005	2007	2008	2009	2010	1995р.	2005р.
Зерно*	97,2	81,6	75,7	78,0	79,0	77,9	-19,3	-14,0
Картопля	66,1	4,3	3,8	6,4	7,1	8,2	-57,8	-4,3
Овочі і баштанні	93,6	22,7	14,2	14,8	19,8	18,1	-75,6	-15,7
Плоди ягоди і виноград	63,5	22,2	11,0	12,9	15,3	13,0	-50,5	-9,4
Цукрові буряки*	97,4	78,5	87,0	87,8	90,9	92,1	-5,3	4,3
Соняшник*	95,6	78,8	80,8	81,0	81,4	82,5	-13,1	-5,0
М'ясо (у забійній вазі)	81,5	22,8	33,1	39,2	43,0	46,6	-34,9	-3,3
Молоко	104,6	37,4	22,1	21,2	21,1	22,9	-81,7	-47,8
Яйця пташині	66,5	39,3	59,3	67,0	72,0	74,7	8,3	26,9

*частка у внутрішньому виробництві

Зважаючи на прискорення інтеграційних процесів, які ознаменувалися вступом України до СОТ, а також просуванням нашої країни до створення зон вільної торгівлі із ЄС та країнами Митного союзу, таку ситуацію необхідно розглядати лише як вимушену тимчасову, визнаючи перспективним розвиток саме сільськогосподарських підприємств. Причини наступні.

Перше. Виробництво в особистих селянських господарствах зростає за рахунок екстенсивних факторів (табл. 3), є більш затратним, менш гнучким, а тому є менш конкурентоздатним порівняно із виробництвом у сільськогосподарських підприємствах.

Ціновий поріг входження на ринок для особистих селянських домогосподарств є значно вищим, ніж для вітчизняних та закордонних сільськогосподарських виробників, тому вони програють цінову конкуренцію великотоварним виробникам. Крім зазначених вище факторів, – це пояснюється ще й тим, що економіка селянських домогосподарств реагує на тиск і цін промислових виробників, і споживчих цін. Для сільськогосподарських підприємств останні, по-суті, не впливають на економічну ефективність їх виробництва.

Друге. Селянські домогосподарств не спроможні забезпечити високої якості тваринницької сировини [3]. Особливо це актуально для молока. Згідно

із Законом України «Про безпеку і якість харчових продуктів» [4], з 1 січня 2015 року буде заборона реалізацію продукції домашнього виробництва та подвірного забою на агропродовольчих ринках: необробленого сирого молока, кисломолочних продуктів, м'яса тощо. З одного боку – це болісно відіб'ється на економіці селянських домогосподарств доходи, яких формуються і за рахунок реалізації лишків виробленої продукції. З іншого – може спричинити продовольчі шоки. Тому до початку дії закону, необхідно забезпечити відповідний розвиток тваринницької галузі сільськогосподарських підприємств.

3. Здійснення окремих заходів з ефективного ведення господарства сільськими домогосподарствами України, % [2]

Захід	Рік				
	2005	2007	2008	2009	2010
Домогосподарства, що використовують:					
безплужний обробіток землі	12,8	6,0	7,4	5,7	5,6
вапнування ґрунтів	3,4	2,2	2,6	2,4	2,5
сівозміну	49,4	52,5	56,1	58,4	58,4
іригацію земель	8,1	6,5	7,0	6,6	4,5
племінних плідників	31,7	16,5	17,4	15,3	15,7
штучне запліднення тварин	37,2	18,1	18,6	16,9	15,3
ветеринарні перевірки	71,6	52,7	53,6	49,9	50,0
санітарну обробку тваринницьких приміщень	66,3	55,0	58,3	57,6	58,7
санітарний контроль якості молока	48,5	23,8	25,6	23,4	22,1

Третє. За умов зростання внутрішнього продовольчого попиту, селянські домогосподарства, в силу різних причин, не встигнуть наростити відповідні обсяги виробництва. Тому в незаповнені ніші вийдуть імпортери, що посилять продовольчі ризики.

Звичайно, держава не повинна залишати напризволяще долю особистих селянських господарств. Причин цьому багато. З економічної точки зору є цілком раціональний резон – це третина населення країни (32,1%), які переважно (29,6% працездатних) можуть забезпечити себе більшою частиною продовольства за рахунок власних натуральних господарств. До певної міри – це нейтралізує національні продовольчі ризики потенціал, яких значно вищий для урбанізованої частини суспільства, порівняно із сільською місцевістю.

Разом з тим, $\frac{2}{3}$ населення країни (міське) здебільшого не мають власних джерел продовольства і купують його на внутрішньому ринку. Тому їх продовольча безпека безпосередньо залежить від рівня ефективності національного агропродовольчого виробництва, майбутнє якого, із вказаних вище причин, ми пов'язуємо із динамічним розвитком сільськогосподарських підприємств.

На нашу думку, найбільш проблемним сектором сільськогосподарського виробництва є його тваринницькі галузі. Для припинення скорочення поголів'я

худоби, особливо великої рогатої і корів, необхідно здійснити низку заходів. Зокрема.

1. Розділити видатки за програмною класифікацією «Бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва» на два окремих напрямки, об'єднавши їх із селекційними програмами: а) підтримка виробництва тваринницької продукції та селекції в тваринництві; б) підтримка виробництва рослинницької продукції та селекції в рослинництві.

2. Напрямок «Проведення ідентифікації та реєстрації поголів'я великої рогатої худоби» перевести до програм «зеленої скриньки».

3. Включити до переліку захищених статей видатків коштів загального фонду державного бюджету: а) фінансування усіх видатків за програмною класифікацією прямої бюджетної підтримки («жовта скринька») виробництва тваринницької продукції по напрямках; б) часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів; в) фінансова підтримка Української лабораторії якості і безпеки продукції агропромислового комплексу; д) фінансова підтримка агропромислових підприємств, що знаходяться в особливо складних умовах.

4. Обладнати та забезпечити постійне обслуговування в сільській місцевості пунктів забою тварин, обладнати при сільських ФАПах ветеринарні пункти із збереженням спермопродукції районованих високопродуктивних порід молочної та м'ясної худоби.

Висновки. Забезпечення продовольчої безпеки України, яке має втілитися в організації надійного постачання населенню достатньої кількості якісного продовольства, можливе лише при умові розвитку сільськогосподарських підприємств. В цьому контексті, особливо важливим є стимулювання піднесення виробництва у тваринницькому секторі, який зазнав найбільшого скорочення за період трансформаційної кризи. Вирішення задачі можливе лише при умові поєднання зусиль приватної ініціативи та державної бюджетної підтримки. З боку держави важливою є як пряма допомога виробникам тваринницької продукції, так і фінансування заходів спрямованих на збереження та розвиток мережі сільських поселень, багатоукладності аграрного виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичний збірник СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ 2009 / Державний комітет статистики України; під ред. Ю. М. Остапчука. — Київ, 2010. — 370 с.
2. Статистичний збірник СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ 2010 / Державний комітет статистики України; під ред. Ю. М. Остапчука. — Київ, 2011. — 370 с.

3. Маренич М. М. Контроль якості і безпека продуктів харчування в ЄС. Міжнародне законодавство в галузі харчового ланцюжка і потенціал України відповідності даним стандартам / Маренич М. М., Аранчій С. В., Марюха Н. С. — Полтава, 2009. — 42 с.
4. Закон України «Про безпеку і якість харчових продуктів» // Відомості Верховної Ради. — 2011. — №33. — С. 326.

Одержано 19.10.11

Обеспечение продовольственной безопасности Украины возможно лишь при условии развития сельскохозяйственных предприятий. В этом контексте, особенно важным является стимулирование подъема производства в животноводческом секторе, который испытал самое большее сокращение за период трансформационного кризиса.

Ключевые слова: *продовольственная безопасность, сельскохозяйственные предприятия, личные крестьянские хозяйства, самообеспечение, эффективность производства, поддержка.*

Ensuring food security of Ukraine is possible only on the assumption of developing agricultural enterprises. In this context, the stimulation of production growth in the livestock sector, which experienced the largest decreases in the period of transformational crisis, is particularly important.

Key words: *food security, agricultural enterprises, private farms, self-sufficiency, production efficiency, support.*

ПРАВИЛА ПРИЙОМУ ТА ВИМОГИ
до написання статті у
„Збірник наукових праць Уманського НУС”

ВИМОГИ ДО ФАХОВИХ ВИДАНЬ

Стаття повинна бути побудована в логічній послідовності, насичена фактичним матеріалом, мати такі складові:

Анотація — стисла характеристика змісту статті; те, про що розповідається в статті; обсяг **4–5** стрічок; українською мовою.

Вступ — постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання).

Методика досліджень — обґрунтування вибору напряму досліджень, перелік використаних методів, розкривають загальну методичку проведених досліджень (коротко та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом). У *теоретичних* роботах розкривають методи розрахунків, гіпотези, що розглядають, в *експериментальних* — принципи дії та характеристики розробленої апаратури, оцінки похибок вимірювання; обсяг **5–10** рядків.

Результати досліджень — виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; **обов'язково** — табличний або графічний матеріал з результатами статистичної обробки.

Висновки — у закінченні наводяться висновки з даного дослідження і стисло подаються перспективи подальших розвідок у цьому напрямку; необхідно наголосити на якісних і кількісних показниках здобутих результатів, обґрунтувати достовірність результатів, викласти рекомендації щодо їх використання; обсяг **5–10** рядків.

Список використаних джерел — оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання” [Бюлетень ВАК, №6 за 2007 р.]; **обов'язково** не менше **4** джерел, *переважно* за останні роки.

Резюме — стислий виклад суті статті; викладають на основі *висновків* — стисло і точно, використовуючи синтаксичні конструкції, притаманні мові ділових документів, стандартизовану термінологію, уникаючи складних граматичних зворотів, маловідомих термінів і символів.

Розпочинають з прізвищ й ініціалів авторів та назви статті. Обсяг самого резюме — **4–5** стрічок, *російською та англійською мовами*.

Ключові слова — слова або стійкі словосполучення із тексту анотації; сукупність ключових слів повинна відображувати поза контекстом основний зміст статті; загальна кількість — не менше **3** і не більше **10**, *російською та англійською мовами*.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ

1. Стаття готується українською мовою обсягом 4–10 повних сторінок.
2. Матеріали статті повинні бути оформлені в рамках використання програм, які входять до складу пакета „Microsoft Office”.
3. Файл статті повинен бути набраний і повністю сформатований у редакторі Microsoft Word’97 або вище, назва файла повинна містити прізвище автора або авторів (наприклад Іванов.doc).
4. Матеріали подаються на паперовому (2 примірники) і електронному носіях. Автор несе відповідальність за якість електронного варіанту (пошкодження вірусом).
5. Всі матеріали однієї статті здаються в окремій папці, конверті або пластиковому файлі, на яких вказано назву статті, прізвища авторів, їх службові адреси та телефони.
6. До статті додаються дві рецензії провідних фахівців (*для авторів інших установ — обов’язково*).
7. **Вартість друку однієї сторінки 20 грн.**
8. Редколегія залишає за собою право відхилити на доопрацювання статтю, оформлену не згідно даних вимог. *Відхилену після внутрішнього редагування працю, автор обов’язково повинен повернути разом з виправленим варіантом статті.*
9. Терміни подання: 1.02.–31.06. і 1.09.–30.11. Вихід номера: липень, січень.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ

1. Всі текстові матеріали (*в т.ч. таблиці та рисунки*) набираються однією гарнітурою „Times New Roman”, розмір шрифту 14 пунктів, відстань між рядками — одинарний інтервал.
2. Параметри сторінки: розмір — стандартний A4 (210 x 297 мм.), розташування книжне, верхній, нижній, лівий і правий береги — 20 мм. Файл зі статтею подається без нумерації сторінок.

3. Загальний вигляд статті:

УДК

(напівжирний, виключка по лівому краю)

НАЗВА СТАТТІ

(великі напівжирні літери, виключка по центру)

ІНІЦІАЛИ, ПРІЗВИЩА АВТОРІВ, науковий ступінь

(великі напівжирні літери) (малі напівжирні літери, виключка по центру)

Назва установи

(напівжирні літери, виключка по центру)

Анотація

(слово „Анотація” не пишеться, шрифт світлий, курсив, виключка по ширині)

Текст статті

(абзац — 1 см, шрифт світлий, виключка по ширині)

Вступ.

(слово „Вступ” не пишеться)

Методика досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Результати досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Висновки.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

(заголовок виділяється великими напівжирними літерами, виключка по центру)

Резюме

(слова „Резюме” і „Summary” не пишуться; прізвища й ініціали авторів, назва статті та текст резюме — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Ключевые слова: (російською) і Key words: (англійською мовами).

(слова „Ключевые слова:” і „Key words:” пишуться — шрифт напівжирний, курсив; не менше 3 і не більше 10 — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Таблиці — повинні бути набрані в програмі Microsoft Word, обрамлення має вся таблиця; виключка по центру. Всі таблиці та рисунки повинні мати назви та порядковий номер, наприклад:

1. Загальна характеристика або Рис. 2. Схема приладу.

(слово „Таблиця” не пишеться, а „Рис.” — пишеться, шрифт напівжирний, виключка по центру)

Статті подаються за адресою:

20305, м. Умань, Черкаської обл., вул. Інститутська, 1
Уманський національний університет садівництва.

Науковий відділ: Полторецькому С. П.

Контактні телефон: (04744)4–69–87

(063)7889414

Для нотаток

Для нотаток

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Збірник наукових праць
УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА**

**Засновано в 1926 році
Випуск 77**

Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва / Редкол. : А.Ф. Головчук (відп. ред.) та ін. — Умань, 2012. — Вип. 77. — Ч. 2: Економіка. — 356 с.

Адреса редакції:
20305, вул. Інститутська, 1, м. Умань, Черкаської обл.
Уманський національний університет садівництва, тел. : 4–69–87.

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 17791-6641ПР від 17.03.11 р.

Підписано до друку 20.12.2011 р. Формат 60x84 1/16. Друк офсет.
Умов.-друк. арк. 21,60. Наклад 300 екз. Зам. №302.

Надруковано: Редакційно-видавничий відділ
Свідоцтво ДК № 2499 від 18.05.2006 р.
Уманського національного університету садівництва
вул. Інтернаціональна, 2, м. Умань, Черкаська обл., 20305